

KRISEN

i økonomi & journalistik

Redaktion
Roger Buch & Mette Verner

AJOUR

?

KRISEN

i økonomi
& journalistik

Roger Buch & Mette Verner (redaktion)

KRISEN

i økonomi & journalistik

AJOUR

KRISEN - i økonomi & journalistik

© 2014 Forfatterne og Forlaget Ajour

Omslag og grafisk tilrettelæggelse:
Flemming Sørensen, www.fl-sorensen.dk

Sat med Constantia og Aller

Trykt hos AKA-print, Tilst

ISBN 978-87-92816-76-4 (trykt)

ISBN 978-87-92816-77-1 (e-bog)

1. udgave, 1. oplag, 2014

Alle rettigheder forbeholdes.

Fotografisk, mekanisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er forbudt uden forlagets skriftlige tilladelse ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Institutioner, der har indgået aftale med Copydan, kan kopiere inden for de rammer, der er nævnt i aftalen.

Forlaget Ajour

Danmarks Medie- og Journalisthøjskole

Olof Palmes Allé 11

8200 Aarhus N.

ajour.dmjx.dk

Indhold

Kapitel 1:

Roger Buch og Mette Verner:

Den økonomiske krise og mediernes dækning:

Hvad går galt og kan det blive bedre? 9

Kapitel 2:

Torben M. Andersen:

Finanskrisen, arbejdsmarked og økonomisk journalistik 21

Kapitel 3:

Jens Jonatan Steen:

Økonomi: Den monopoliserede meningsdannelse 33

Kapitel 4:

Hans Jørgen Whitta-Jacobsen og John Smidt:

Vismændene og pressen 47

Kapitel 5:

Christen Sørensen:

Krisen: Finansministeriets rolle og journalistikkens 57

Kapitel 6:

Steen Bocian:

Politik og enkeltsager slører konjunkturdækningen 71

Kapitel 7:

Jesper Jespersen:

Økonomien, journalistikken og den udeblevne kritik 91

Kapitel 8:*Lars Andersen og Mikkel Harboe:*

Et overset problem og en forfejlet debat:

Hjemlige efterspørgsel og konkurrenceevne 109

Kapitel 9:*Erik Albæk, Arjen van Dalen, Antonis Kalogeropoulos,**Helle Mølgaard Svensson & Claes de Vreese:*

Gør vagthunden, når den skal?

Dansk økonomisk journalistik i kølvandet på den økonomiske krise 121

Kapitel 10:*Poul Thøis Madsen:*

Syv dødsynder i den økonomiske journalistik 129

Kapitel 11:*Finn Østrup:*

Medierne og krisen i pengeinstitutterne 141

Kapitel 12:*Jesper Rangvid:*

Regulering af finansielle institutioner og mediernes dækning 159

Kapitel 13:*Ane Arnth Jensen:*

Hvor går journalistikken om boligmarkedet fejl

– og hvordan kan dækningen blive bedre? 171

Kapitel 14:*Jens Lunde:*

Godt at vide om boligcykler 183

Kapitel 15:*Eva Parum:*

Verden er blevet en anden: Om erhvervspolitik og journalistik i Danmark 199

Kapitel 16:*Leif Beck Fallesen:*

Medløberne er blevet overdommere 213

Kapitel 17:*Cathrine Kier og Arjen Van Dalen:*

Har finanskrisen sparket liv i kritisk erhvervsjournalistik? 227

Kapitel 18:*Preben Wilhjelm:*

Hvorfor spørger journalister aldrig 243

Roger Buch, *forskningschef i samfundsvidenskab,
Danmarks Medie- og Journalisthøjskole*

Mette Verner, *økonom, professor MSO,
KORA, Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning*

Kapitel 1

Den økonomiske krise og mediernes dækning: Hvad går galt og kan det blive bedre?

Af Roger Buch & Mette Verner

NÅR DENNE BOG ER LÆST, er man klogere på økonomi og journalistik. Læseren er sikkert også mere forvirret og i tvivl både om økonomi og journalistik. Med forskelligt ordvalg understreger de fleste af bogens forfattere, at økonomi ikke er en eksakt videnskab, men afhænger af teoretiske udgangspunkter, forudsætninger osv. Et af paradokserne i den økonomiske videnskab er, at trods den fælles erkendelse af manglen på objektivitet, så arbejder økonomer ofte og i stigende grad med komplekse, matematiske modeller og leverer analyser med mængder af tal og decimaler, der signalerer præcision og objektivitet. Virksomhedernes informationsafdelinger, bankernes analyseafdelinger samt et stort antal af andre aktører leverer på samme måde hver dag rapporter og analyser af konkrete brancher og virksomheder.

Over for dette står mediernes og den enkelte journalist, som skal forsøge, så objektivt som muligt, at formidle den samfundsøkonomiske virkelighed til bl.a. politikere, interesseorganisationer og borgerne og den erhvervsøkonomiske virkelighed til eksempelvis investorer, virksomheder og særligt interesserede borgere. Allerede på forhånd er det fristende at bedømme opgaven som umulig. Trods dette prøver medier og journalister hver eneste dag at løse opgaven. Nogle gør det fremragende og bedre end nogensinde, andre gør det midelmådigt, og nogle gør det direkte dårligt.

Et eksempel:

Når BT i 2012 bringer en sådan forside, kræver det ikke mange sekunders eftertanke, før en række spørgsmål rejser sig: Passer det faktisk, at priserne stiger, og at det bliver ved? Siden krisen begyndte, har mange hævdet netop dette og ikke haft ret. Hvem var de forudgående år et mareridt for: købere eller sælgere? Hvem har fordel af stigende priser? Var den økonomiske krise ikke netop udløst af alt for høje ejendomspriser? Hvis prisstigningerne bliver ved, er vi så ikke blot på vej mod en ny boligbølge? Osv.

Hvis en tvivlende læser – eller journalisten/redaktøren – går til økonomer for at finde svar på spørgsmålene, så er der ikke megen hjælp at hente. Nogle økonomer vil være enige med BT, andre vil være uenige i det rent faktuelle om retningen på priserne. Nogle økonomer vil sige, at det er et mareridt, hvis priserne stiger, mens andre vil sige, at det er godt, og nogle tredje økonomer vil sige, at priserne i virkeligheden burde endnu længere ned for at afspejle boligernes reelle værdi osv.

Igen fremstår journalistens opgave som en umulig eller i hvert fald yderst vanskelig opgave, fordi den økonomiske virkelighed er kompleks, de økonomiske målsætninger er ikke entydige, og fordi økonomer er internt uenige.

Denne bog er på sin vis også en umulig opgave, nemlig på én gang 1) at skabe mere diskussion om den økonomiske krise, som Danmark står i, 2) at skabe diskussion om mediernes dækning af krisen og økonomien og 3) at komme med bud på en bedre dækning og journalistik.

Eksemplet fra BT er på sin vis letkøbt, da BT på ingen måde er kendt for hverken sit økonomiske stof eller erhvervsstoffet. Men den underliggende logik, som BT's forside bygger på, nemlig at faldende eller stagnerende boligpriser er noget negativt, er imidlertid hverken en særlig BT- eller tabloidlogik. Tværtimod har denne vinkel gennemsyret mange af de seneste 5-6 års journalistiske vinkler på boligmarkedet. Når det er sagt, skal det understreges, at der er stor forskel på dybden, grundigheden og den faglige indsigt imellem forskellige medier og på den enkelte redaktion. Når der i denne bog rettes kritisk lys på og gives eksempler på fejl og mangler, så kan det af de bedste medier og de bedste journalister opleves som en uretfærdig kritik, der rammer helt ved siden af dem.

Og derfor skal også et sidste problem nævnes: medier og journalisters ømfindtlighed over for kritik. Internt i medierne på de enkelte redaktioner er der faktisk en meget åben og udbredt kultur for kollegial sparring og kritik. Der gives kontante reaktioner på fejl og dårligt håndværk og i øvrigt også megen ros, når nogle gør det godt. Men dette gælder primært internt og bag lukkede døre på trods af en række positive tiltag i det seneste årti med læsernes redaktør o.l. Kritik udefra mødes imidlertid ofte med blank afvisning og hårdnakket forsvar, uanset om det er kritik fra andre medier eller fra aktører helt uden for medieverdenen. Denne næsten allergiske reaktion på kritik kan også blive denne bogs skæbne. Men en gennemlæs-

ning af 17 kapitler med en lang række forslag til forbedringer bør mane til eftertanke. Sagt på en anden måde: Vi kan diskutere, hvor galt det står til med journalistikken, men forhåbentlig vil der være enighed om, at meget kan blive bedre.

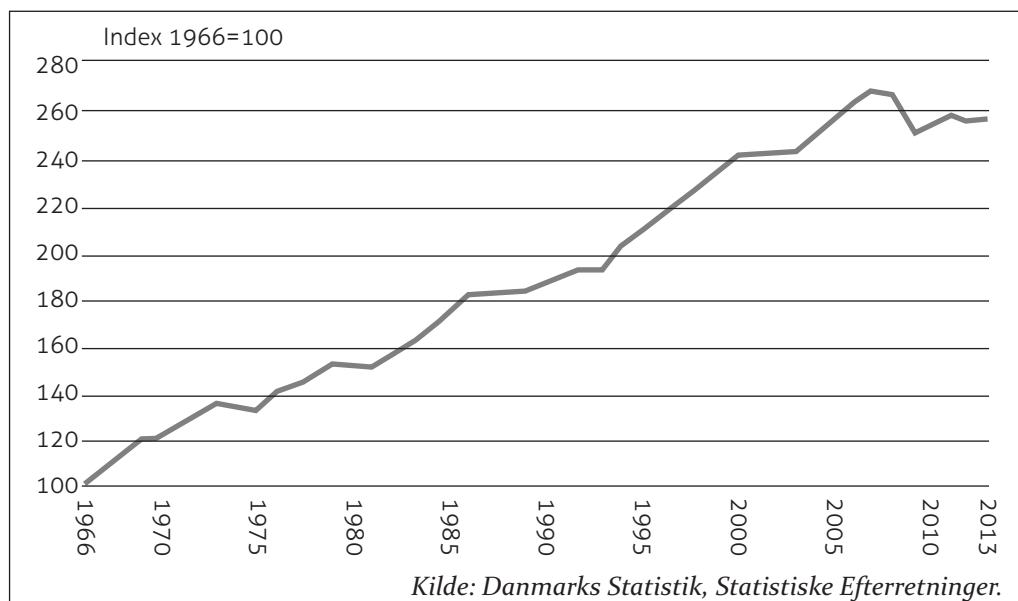
Den samme konklusion gælder dansk økonomi. Alt efter synsvinkel kan der argumenteres både for, at det går godt og skidt, og det kan diskuteres, om det er regeringens skyld, om det går den rigtige vej eller ej. Uanset hvad bør der være enighed om, at meget kan blive bedre i dansk økonomi.

Men hvor galt står det egentlig til?

Den længste krise i 50 år

Den økonomiske krise er i lyset af 1930'ernes depression ikke den værste i 100 år, men målt på den samlede samfundsproduktion (BNP) er det den længste krise siden højkonjunktoren i 1960'erne. Både den første oliekrise (fra 1973) og den anden oliekrise (fra 1978) gav kun to år med negativ vækst i BNP fulgt af hurtig fremgang, mens krisen i 1980'erne var længere og gav nulvækst i perioden 1985-1989. Den nuværende krise kom til Danmark i 2008, og som det ses i Figur 1, er der ikke tegn på et klart brud med krisen på trods af svag vækst i 2010 og 2011. BNP er på samme niveau som 2005, og det svarer altså til, at Danmark har stået stille økonomisk i 10 år. Prognoserne i efteråret 2014 ligger på omkring 0,5 pct.'s vækst i BNP i 2014, hvilket ikke for alvor løfter BNP op fra de forudgående fem års niveau.

Figur 1. Udviklingen i realt BNP 1966-2013

I bedste fald står Danmark måske i 2015 ved slutningen af krisen, i værste fald måske kun i begyndelsen af den. Flere økonomer har peget på faren for, at Europa er ramt af 'den japanske syge' med flere årtiers lavvækst. Også den danske historie kan vække bekymring, da dansk økonomi hele vejen gennem 1970'erne, 1980'erne og frem til starten af 1990'erne kæmpede med høj ledighed og andre økonomiske problemer på trods af en generel fremgang i BNP. Først fra 1993 bevægede landet sig for alvor væk fra de økonomiske problemer, som blev startet med den første oliekrise i 1973. Bliver ubalancerne lige så langvarige denne gang, så er Danmark kun i startfasen af de økonomiske problemer. Et andet – og mere opmuntrende – scenarie er, at krisen afløses af kraftig vækst, som det sås i starten af 1990'erne og efter afmatningen omkring år 2000.

Regeringen har, siden den tiltrådte i 2011, flere gange lagt op til, at vendingen var undervejs, som det eksempelvis kan ses i Økonomiministeriets lanceringer af de tre årlige, økonomiske redegørelser. Dagen efter den seneste lancering af redegørelsen i august 2014 offentliggjorde Danmarks Statistik BNP for 2. kvartal 2014, som viste en negativ vækst, og de fleste økonomiske eksperter afviste i ugerne efter regeringens vækstsøn som for optimistiske. De europæiske væksttal var også nedslående i efteråret 2014, så den længste lavvækstperiode i nyere tid er måske langt fra slut.

Siden krisens frembrud i 2008 har der været omfattende diskussioner både i Danmark og internationalt om årsagerne til krisen og ikke mindst om forskellige aktørers ansvar for krisen. Banker, boligkreditinstitutioner, kreditrating-bureauer, regeringer, parlamenter, aktieanalytikere og borgerne, bl.a. i rollen som boligejere,

Boks 1. Økonomiministeriets lancering af Økonomisk Redegørelse i pressemeddelelser 2012-2014

2014, august:	Flere i arbejde – fremgang i økonomien
2014, maj:	Det er endelig forår i dansk økonomi
2013, december:	Dansk økonomi viser forårstegn
2013, august	Dansk økonomi på rette kurs
2013, maj:	Forsigtig optimisme for dansk økonomi
2012, december:	Udsigt til jævn vending i dansk økonomi efter et år med tilbagegang
2012, august	Økonomisk kurs skaber troværdighed og råderum i dansk økonomi
2012, maj:	Lille bedring i dansk økonomi

aktieejere og låntagere, er blot nogle af de mange, som har fået medskyld for krisen. Et fællestræk er, at diskussionen ofte peger på fejltagelser både før og under krisen. Det gælder også for den aktør, som er i fokus i denne bog: medierne.

Medierne er både internationalt og i Danmark blevet kritiseret for ikke, før krisen, at have været kritiske nok over for den optimistiske fortolkning af den økonomiske udvikling. Efter krisen er medierne blevet kritiseret for at sortmale økonomien og dermed medvirke til at fastholde Danmark i krisen. Den debat skal ikke tages op her i bogens introduktion, men dukker op i mange af kapitlerne. Der skal i stedet peges på én grundlæggende betingelse for den daglige medievirkelighed – det øgede produktions- og arbejdspress – hvorefter syv gennemgående anbefalinger i bogen opsummeres.

Media Flow: produktions- og arbejdspress

Et problem for mediernes dækning af en krise og økonomien generelt er behovet for ikke blot daglige nyheder, men for at "historier flyder ude i mediestrømmene, 16-17 timer i døgnet, året rundt på alle platforme", som det hedder i en rapport om Media Flow fra 2014 (Kabel, Jacobsen, Skovsbjerg og Strøbech). Det betyder over de seneste 20 år, at et mediehus skal levere et stadig voksende antal historier hver dag og formatere dem til mange medier og platforme (f.eks. avis, net, tv, radio, mobil). Det forårsager et voldsomt øget arbejdspress på den enkelte journalist, som skal levere flere historier hver dag og ofte i en række versioner til mediehusets forskellige medier og platforme. Det er virkeligheden og en betingelse, som sætter rammen for – og udfordrer – følgende syv anbefalinger, som går igen i bogen.

Behovet for fagmedarbejdere

For at løse denne arbejdsopgave på et højt kvalitetsniveau er der behov for fagmedarbejdere med dyb indsigt og erfaring i et økonomisk eller erhvervsmæssigt stofområde. Netop det efterspørges i flere af bogens kapitler, og det findes stadig/alle-rede på større landsdækkende medier og på de specialiserede erhvervs- og økonomimedier/programmer. Det er imidlertid vanskeligt at forestille sig en udvikling i retning af mange flere fagmedarbejdere, især i den medieøkonomiske virkelighed, som mange medier kæmper med.

Behovet for grundlæggende kendskab til økonomisk teori

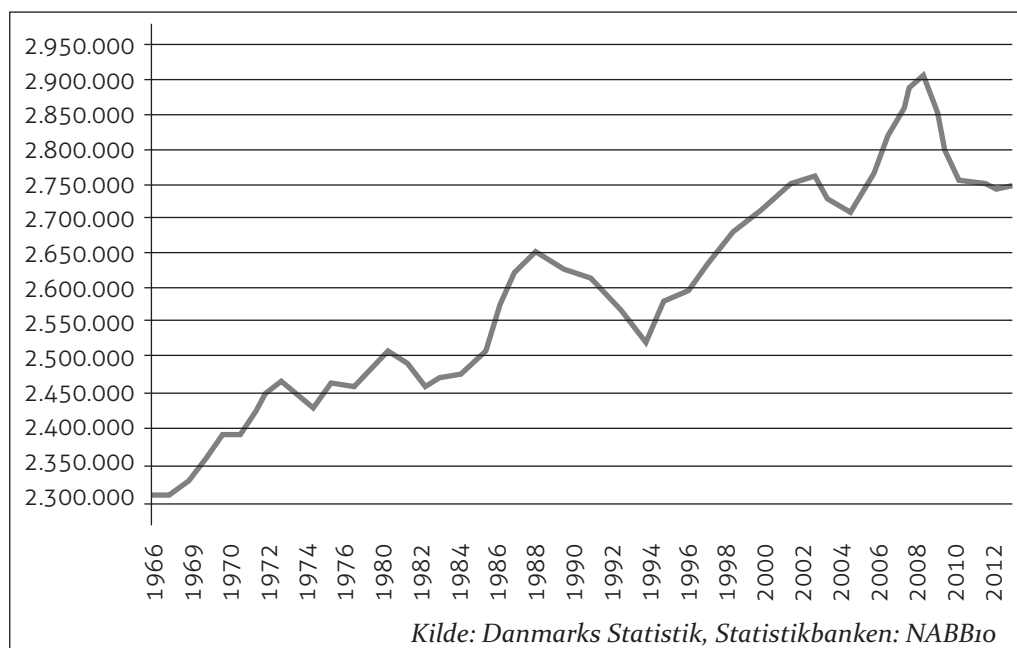
Uanset om en historie handler om makroøkonomi, udviklingen inden for en branche eller om kvartalsregnskab fra en stor virksomhed, er det nødvendigt, at journalisten har en grundlæggende forståelse af økonomisk teori. Det betyder ikke, at journalisten skal være uddannet økonom, men at journalisten har en grundforståelse af centrale, økonomiske sammenhænge og fakta. Mange kapitler efterspørger

derfor en bedre uddannelse af journalister. Danmarks Medie- og Journalisthøjskole og de øvrige udbydere af journalistuddannelser udvikler løbende denne opgave, men kan heller ikke siges at være nået i mål. Nogle i mediebranchen går så vidt som til at sige, at økonomi er blevet for komplekst for de fleste journalister, og at løsningen er, at mediehusene ansætter økonomer og efteruddanner dem i journalistik og formidling.

Behovet for historisk overblik

Problemet med økonomiske fakta er ikke, som for nogle årtier siden, at de er svært tilgængelige. Problemet er nærmest det modsatte: at de økonomiske fakta kommer i en nærmest uendelig syndflod af rapporter fra Danmarks Statistik, Finans-, Økonomi- og alle mulige andre ministerier, Nationalbanken, Kommunernes Landsforening, DI, LO og alle de forskellige branche- og fagforeninger, de store banker og realkreditter, tænketankene osv. osv. I denne strøm af økonomi- og erhvervsnyheder kan det være ganske vanskeligt at bevare overblikket. Hvordan er det eksempelvis, når de seneste kvartalstal for BNP kommer? Er de så i et større perspektiv gode eller dårlige? Sammenlignet med 2013 er de måske gode, men i et længere perspektiv (Figur 1) er de måske elendige. Eller hvordan med de månedlige beskæftigelsestal og arbejdsløshedstal? Statsgælden eller renteudviklingen?

Figur 2. Samlet antal beskæftigede 1966-2013

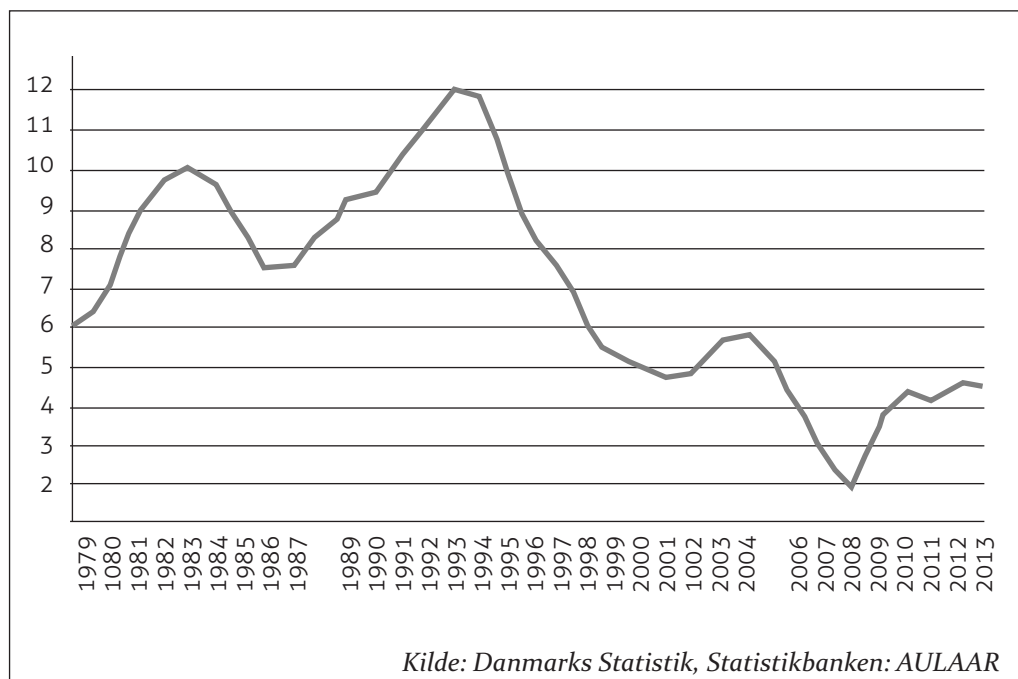

På side 14 til 17 ses historiske grafer for de fire nævnte eksempler for en lang tidsperiode. Problemet med et sådant historiske overblik er, at det vil kunne tage livet af mange nyhedshistorier, fordi måneds-, kvartals- eller endog årlige tal ofte blot er marginalt forskellige fra de forudgående tal. Der bringes hver dag utallige historier om aktier, der steg eller faldt 1, 2 eller 5 pct. Bevægelser er nyheder, mens stabilitet er en ikke-nyhed.

De mange små historier om blip op og blip ned dækker for historier om niveauet og strukturen. Struktur er ikke en nyhed, selvom det økonomisk vigtige ofte findes netop her. Det minder om den politiske journalistik, hvor den seneste meningsmåling og politiske kommentatortolkning af daglige småskænderier mellem politikere skygger for fundamentale politiske og samfundsmæssige problemer og strukturer.

Hertil kommer, at 'den høje arbejdsløshed', 'den stigende statsgæld' eller 'den lave beskæftigelse' kan forekomme overraskende lidt 'høj', 'stigende' eller 'lav' i en historisk sammenhæng. Og omtales eller bringes det historiske overblik, opstår der straks et behov for at forklare en lang historik med indviklede forklaringer, og det er der hverken tid eller plads til i megen af nutidens journalistik.

Figur 3. Arbejdsløsheden i pct. af arbejdsstyrken 1979-2013

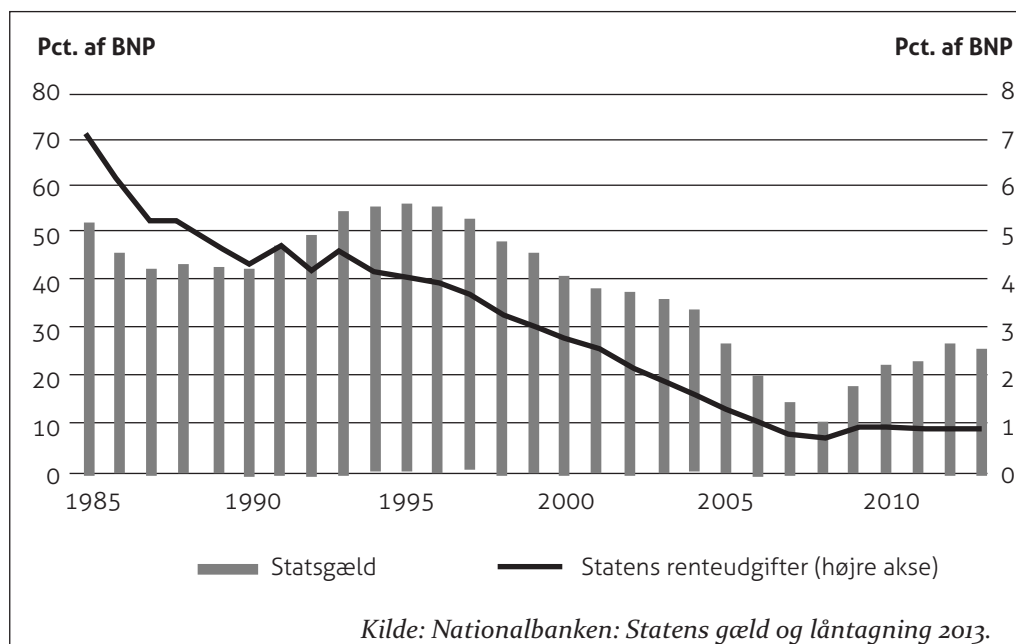

Behovet for håndtering af de underliggende politiske uenigheder

Men er man så overhovedet klædt tilstrækkeligt på som journalist, hvis man har det faktuelle, historiske overblik i baghovedet, når den daglige journalistik laves? Formentlig ikke, for økonomi indebærer også et komplekst trade-off mellem forskellige økonomiske målsætninger: vækst, miljø, bæredygtighed, arbejdsløshed, fordelingspolitik, inflation, betalingsbalance osv. En historisk sammenligning vil kunne udløse en indviklet politisk-økonomisk debat om baggrunden og ansvaret for den økonomiske udvikling: Var det Schlüters forarbejde, som gav økonomisk fremgang under Nyrup? Eller Nyrups forarbejde, som førte til vækst under Fogh?

Desuden vil det valgte startår for figurerne være afgørende for vurderingen af høj-lav eller det 'normale' niveau. Var statsgældskurven ovenfor eksempelvis blevet ført tilbage til 1960'erne, ville den starte tæt på nul og altså forme to bølgetoppe i midten af 1980'erne og midten af 1990'erne. Det vil få bølgedale til at fremstå lige så normale som toppe – i modsætning til grafens nuværende form, som viser et generelt højt niveau for statsgæld med en enkelt dal omkring 2008. To forskellige startår vil altså sende to vidt forskellige signaler om, hvad der er det normale for statsgælden. Hvordan håndteres dette problem på den journalistisk optimale og korrekte måde? Uanset hvilket valg journalisten træffer, så kan han/hun næsten være sikker på, at nogle politikere vil se det som et tendentiøst valg. Den økonomi-

Figur 4. Statsgælden i pct. af BNP 1985-2014

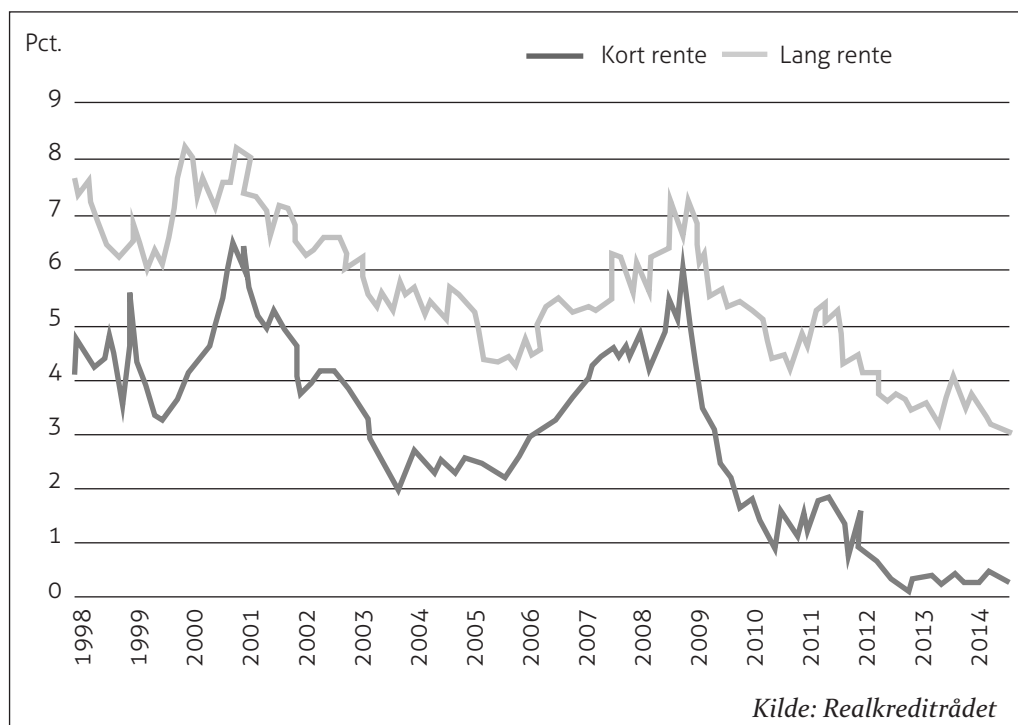

ske journalist bevæger sig rundt i et landskab, hvor politiske interesser ligger lige under overfladen, og erhvervsjournalisten støder tilsvarende ind i lige så klare interesser hos f.eks. virksomheder, banker og realkredit. Ikke blot politiske og erhvervsmæssige interesser, men også økonomiens kompleksitet bliver synlig, så snart skridtet tages fra ren beskrivelse til at stille spørgsmålet: Hvorfor ser graferne ud, som de gør?

Behovet for formidling af kompleksitet

Økonomi er i sin natur kompleks, og journalistik forsøger i sin natur at opnå enkelhed og klarhed. Dette paradoks er imidlertid endnu dybere, for selvom mange økonomer betoner kompleksiteten, så optræder økonomer ofte, qua anvendelse af store makroøkonomiske modeller, også med en stor entydighed og klarhed, f.eks. matematiske modeller, som ender med konklusionen: Den økonomiske vækst bliver 0,5 pct., reformen vil kunne få arbejdsløsheden til at falde med 1300 osv. En sådan klarhed er umiddelbart til fordel for mange journalister, men både økonomer og de fleste journalister ved jo, at det næppe går lige akkurat sådan. Både fordi en statistisk prognose altid er behæftet med en usikkerhed (der sjældent kommuni-

Figur 5. Den korte og den lange boligrente 1998-2014

keres ud i medierne), og fordi der forudsættes en række betingelser opfyldt, for at prognosen holder. Et halvt eller helt år senere vil det så ofte vise sig, at prognosen slog fejl. Økonomen har flere gode forklaringer, f.eks. at nogle af forudsætningerne ikke holdt vand, og har heldigvis en ny prognose klar. Det er vigtigt fra starten at få usikkerheden med, men også vigtigt efterfølgende at vende tilbage til fejlagtige prognoser og tage dem op journalistisk – det sker som regel ikke.

Behovet for uenige kilder

En løsning kan være i større omfang systematisk at arbejde med at finde kilder, som er indbyrdes uenige i tolkningen af den økonomiske virkelighed. Det gøres eksempelvis systematisk i nogle medier, som arbejder med faste paneler af økonomer, som i rundspørgeform vurderer økonomiske tendenser. Bank- og realkreditøkonomer er nogle af de hyppigst anvendte økonomiske eksperter, selvom de er repræsentanter for spillere på de økonomiske markeder. Derfor kan det også virke overraskende, at sådanne økonomer hyppigt optræder i én-kildehistorier, og deres udsagn dermed får lov at stå uimodsagt. Udviklingen siden krisen går dog i retning af færre én-kildehistorier. Som flere kapitler peger på, er det paradoksalt, at politisk journalistik ofte i højere grad tænker i modstilling af synspunkter, end tilfældet er i økonomisk eller erhvervsjournalistik. Ligesom der findes en rød-blå blok, findes der jo på et hvilket som helst økonomisk marked en køber og en sælger, som har modstridende interesser, ligesom der findes konkurrenter, som kan have forskellige opfattelser af en problemstilling.

Behovet for kritisk journalistik

Kildenærhed og kildeafhængighed ligger i direkte forlængelse heraf. Medier og journalister er i et stort afhængighedsforhold til kilder, uanset om det er økonomi-, finansministre eller ledere af store virksomheder. Afhængigheden er gensidig, fordi ministre, virksomheder og andre kilder også har interesse i mediedækning. Det gælder også de i udgangspunkt uafhængige økonomer, som findes på universiteter og andre forskningsinstitutioner.

I 2003 trådte en ny universitetslov i kraft, som stillede nye, forstærkede krav om formidling og dermed presseopmærksomhed. Den øgede konkurrence om studerende har også skabt pres for, at uddannelsesinstitutioner får medieopmærksomhed. Nogle forskningsinstitutioner har indlagt medieoptræden som noget, der kan udløse bonus i resultatlønskontrakter. Alene af den grund bør medier være kritiske over for eksperter, uanset om de er økonomer på et universitet, økonomer fra et realkreditinstitut eller en bank, økonomer, som sidder i Finans-, Økonomi- eller andre ministerier, økonomer i en interesseorganisation eller en virksomhed. Alle agerer på et politisk, økonomisk, uddannelsesmæssigt eller andet marked, hvor der

kan være andre motiver på spil end at hjælpe journalisten til objektivt og redeligt at beskrive, fortolke eller formidle økonomien. Derfor bør den kritiske sans hele tiden være på spil over for eksperter – selvfølgelig også, uanset om de er økonomer, statskundskabere eller biologer.

Det ved alle drevne journalister. Derfor er det tankevækkende, at mange af denne bogs kapitler, som bl.a. er skrevet af nogle af landets mest mediciterede økonomer, efterlyser udfordrende og kritiske modspørgsmål. Dette er især betydningsfuldt, fordi økonomi ikke er en eksakt eller værdifri videnskab, men tværtimod, som al samfundsviden, er gennemsyret af konkurrerende paradigmer, teorier og metoder, men også værdier, holdninger og ideologi. Det kan ikke undgås, men skal håndteres og bringes i spil, også fordi der i disse underliggende lag gemmer sig mange nyheder og muligheder for udfordringer af etablerede sandheder.

Den umulige opgave?

Ovenfor er fremhævet syv gennemgående temaer fra bogens kapitler, som indeholder yderligere 15-20 forslag til forbedring af både erhvervsjournalistikken og den økonomiske journalistik. Mange af forslagene er i virkeligheden banale, men det bør ikke betyde, at de kan negligeres. Det banale er ofte det vigtige og det svære. Og hvis det er banalt, hvorfor så ikke bare gøre det? Men først og fremmest er der behov for bedre dækning af økonomi og erhverv – krise eller ej – fordi mediernes dækning og journalistikken kan have afgørende betydning for samfundsøkonomiens, virksomhedernes og den enkelte borgers økonomi. Ja, endda for demokratiet, da flere og flere politiske spørgsmål forvandles til økonomiske spørgsmål, samtidig med at økonomer i højere og højere grad indtager magtfulde position i krydsfeltet mellem politik og økonomi (Fattigdomskommissionen, Rådet for Evaluering og Kvalitetsudvikling af folkeskolen, Arbejdsmarkedskommissionen, Velfærdskommissionen osv.).

Med de mange kritikpunkter og forslag til forbedringer, som bogen er fyldt med, kan den journalistiske opgave inden for det økonomiske og erhvervsmæssige felt forekomme umulig. Og opgaven er umulig, hvis målet er fejlfri journalistik, som perfekt lever op til alle de ideelle krav og fordringer, der er i bogen. Det perfekte og fejlfri er umuligt. Målet må være at komme så tæt på som muligt. Formålet med denne bog er at skabe debat om, hvordan vi kommer i den rigtige retning.

I praksis laves der hver dag fremragende journalistik om økonomi og erhverv både i de erhvervsmæssigt specialiserede og økonomisk orienterede medier og i de brede medier. Men uanset om ens grundsyn er positivt eller negativt for økonomiens og den økonomiske journalistiks tilstand, så afslører denne bog, at både dansk økonomi og journalistikken om økonomi kan blive bedre – meget bedre. ■

■
Torben M. Andersen, *økonom, professor ved
Aarhus Universitet. Tidligere overvismand*

Kapitel 2

Finanskrise, arbejdsmarked og økonomisk journalistik

Af Torben M. Andersen

Introduktion

DEN FINANSIELLE KRISE medførte et markant fald i den økonomiske aktivitet og dermed i beskæftigelsen i hele OECD-området. Stigende arbejdsløshed har således været et tydeligt tegn på krisen. Arbejdsmarkedskonsekvenserne af krisen er af stor økonomisk-politisk betydning. Faldende beskæftigelse er forbundet med store, individuelle konsekvenser. Det gælder naturligvis for dem, der direkte rammes af de økonomiske og sociale konsekvenser, der er ved at miste jobbet. Men der er også indirekte konsekvenser knyttet til risikoen for at blive arbejdsløs. For unge kan det også være svært at få fodfæste på arbejdsmarkedet i krisetider. Samfundsmæssigt har høj arbejdsløshed en række afledte konsekvenser, særligt når arbejdsløsheden "gror fast" på et højt niveau. Erfaringer fra tidligere dybe kriser viser, at dette er en reel risiko. Faldende beskæftigelse har endvidere stor indvirkning på de offentlige finanser.

En stor del af den økonomisk-politiske diskussion har derfor naturligt handlet om, hvad man kan gøre for at øge beskæftigelsen og reducere arbejdsløsheden. Denne diskussion vedrører både, hvilke muligheder politikerne reelt har for at påvirke udviklingen, særligt på kort sigt, og hvilken rådgivning økonomisk teori kan give i forhold til bekæmpelse af arbejdsløsheden. I denne artikel diskuteres nærmere de synspunkter, der har været dominerende i medierne, både i forhold til, hvad politikerne kan gøre, og økonomernes rådgivning. I den forbindelse diskuteres formidlingen af økonomisk stof i medierne.

Arbejdsmarkedet og økonomisk politik

Mediedækningen har i stort omfang været baseret på den præmis, at hvis politikerne tager arbejdsløshedsproblemet alvorligt, så må de også udvise handlekraft og gribe til handling. Et interview med en politiker er næsten altid knyttet sammen

med spørgsmålet "hvad vil I så gøre?". Handlingsforslag er en måde at vise, at man tager problemet alvorligt, og en sådan ansvarlighed vil politikere altid gerne udvise.

Der ligger i denne tilgang en stærk interventionistisk præmis til grund; politikerne kan gøre noget ved problemerne, hvis de bare vil! Eller sagt med andre ord: Økonomien er styrbar, og det er et spørgsmål om politisk vilje at gøre noget ved problemerne. Præmissen er ofte implicit i den måde, problemerne fremstilles på, men er af flere årsager påfaldende.

Mens finanskrisens konsekvenser er tydelige, er der større diskussion om årsagerne. Deregulering af de finansielle markeder er givetvis en del af forklaringen sammen med en lempelig kreditpolitik og uigennemskuelige finansielle produkter. I en række lande var der op til finanskrisen en eksplosiv udvikling på boligmarkedet med stærkt stigende boligpriser. I mange lande var den finanspolitiske styring meget slap, og selv i de gode år inden krisen blev den offentlige gæld ikke reduceret, ligesom der var stor træghed med at få gennemført reformer for at håndtere de demografiske forandringer i retning af flere ældre. I Danmark var perioden inden finanskrisen karakteriseret ved en decideret overophedning af økonomien med rekordlav arbejdsløshed og høje lønstigninger og en forringet lønkonkurrenceevne.

Finanskrisen har således mange årsager og afdækker en række problemer og ubalancer. Mediedækningen af disse forhold er påfaldende. På den ene side fremhæver medierne, at finanskrisen afspejler en række problemer og ubalancer i den private sektor. På den anden side er det samtidig en implicit præmis, at man økonomisk-politisk relativt nemt kan eliminere krisens konsekvenser via offentlige indgreb. Krisen har nogle årsager og har skabt nogle tilpasningsproblemer, som ikke uden videre kan vaskes væk. Det er ikke oplagt, at der er en økonomisk-politisk "fortrydelsespille", som hurtigt og nemt vil bringe økonomien tilbage til en normal tilstand.

Ofte fremføres det, at vi må tilbage til "Keynes", underforstået at der tidligere har været gode erfaringer med en krisepolitik. Mediedækningen af krisen og den økonomiske politiks muligheder har imidlertid stort set ikke forholdt sig til erfaringerne med at reparere på kriser. Den store tiltro til, at politikerne kan bringe økonomierne ud af den dybe finanskrise, har visse paralleller til styringsoptimismen i starten af 1970'erne. Bare et overfladisk kendskab til erfaringerne med den økonomiske politik igennem 1970'erne og starten af 1980'erne viser, at det ikke var så enkelt at styre økonomien. Utallige økonomisk-politiske pakker blev gennemført – indeholdende mange af de ingredienser, der har været foreslået i kølvandet på finanskrisen – i et forsøg på at komme ud af krisen, men det viste sig at være en svær og langstrakt proces. Erfaringerne giver ikke støtte til, at en finstyring af økonomien er mulig.

Logikken i meget af diskussionen synes at være, at da krisen er forbundet med et stort fald i efterspørgslen, så kan krisen repareres, hvis det offentlige fører en mere ekspansiv politik (lavere skatter eller øgede udgifter) for at sætte gang i efterspørgslen. Få økonomer vil bestride betydningen af den samlede efterspørgsel for de økonomiske konjunkturer, eller at det offentlige har mulighed for at øge efterspørgslen. Men der er et stykke vej derfra og til, at det er en enkel, økonomisk recept på at modvirke krisen. Krisen har nogle årsager og har haft nogle uhensigtsmæssigheder, og det giver derfor ikke umiddelbart meget mening at diskutere situationen ud fra den præmis, at økonomien skal føres tilbage til, hvor den kom fra. For at rette op på problemerne og ubalancerne må der ske en tilpasning, og det tager tid.

Der er flere argumenter for, at en efterspørgselspolitik er mindre effektiv i dag end tidligere. Effekterne af en sådan politik afhænger af, hvor åben økonomien er. Det er en grundlæggende lærebogs indsigt, at en del af efterspørgselsstigningen "forsvinder" ud af landet via øget import til gavn for udenlandske producenter. Desto mere åben økonomien er, desto mindre vil en finanspolitisk ekspansion kunne løfte indenlandsk produktion og beskæftigelse. Globaliseringen har været med til at gøre alle økonomier mere åbne, og på den måde er effekterne af det enkelte lands finanspolitik blevet mindre. For små og åbne økonomier betyder det, at effekterne af på egen hånd at føre en mere ekspansiv politik bliver mindre, hvilket gør en sådan politik mindre attraktiv. Omvendt betyder dette, at hvis en række lande kan koordinere en finanspolitisk indsats, kan det have en større effekt.

Betydningen af globaliseringen er dog ikke den samme for den offentlige sektor som for den private sektor. En økonomisk politik, der retter sig mod at øge den offentlige sektors aktiviteter, vil ikke have den samme import-"lækage" som en politik rettet mod at øge f.eks. det private forbrug. Grunden er, at importindholdet i det private forbrug er væsentligt større end i det offentlige forbrug. Derfor er ovenstående problem størst i forhold til tiltag rettet mod at øge den private efterspørgsel. Dette argument skal imidlertid holdes op mod det forhold, at offentlig efterspørgsel generelt ikke er velegnet som konjunkturinstrument. Hvis man vil øge en bestemt aktivitet i dårlige tider, bør man også være villig til at reducere denne aktivitet tilsvarende i gode tider.

Men en meget stor del af det offentlige forbrug vedrører centrale velfærdsopgaver som undervisning, hospitalsvæsen, pleje osv., og det er af velfærdsmæssige grunde ikke hensigtsmæssigt at variere disse med konjunkturerne. Derfor er den typiske anbefaling, at man mere hensigtsmæssigt kan variere de offentlige investeringer med konjunkturerne. Her er der helt klart nogle muligheder, men i praksis er der grænser for, hvor mange offentlige investeringsaktiviteter man kan sætte i gang med kort varsel.

Skattelettelser er en anden mulig vej til at påvirke efterspørgslen. Uden varige finansskilder kan sådanne skattelettelser kun være midlertidige, og der er problemer knyttet til en zigzagkurs med skattereglerne. I kølvandet på finanskrisen er der givet skattelettelser, men samtidig har der været en tendens til, at husholdningerne øger deres efterspørgsel. Et forsigtighedsmotiv i en situation med usikkerhed om den økonomiske fremtid kan gøre det svært at skubbe til efterspørgslen med skattelettelser. Kort sagt så er det sværere at føre en aktiv finanspolitik, end det ofte erkendes i debatten. Endelig er det vigtigt at understrege, at der skal være budgetmæssige muligheder for at føre en sådan politik. Hvis man vil lempe i dårlige tider, skal man også være villig til at stramme op i gode tider!

Arbejdsmarkedsforhold har også stor betydning for finanspolitikken muligheder. Den traditionelle lærebogstilgang er at betragte al arbejdskraft som ens samt at forudsætte, at arbejdskraften nemt og til små omkostninger kan flyttes på tværs af sektorer og jobfunktioner. Det er en implikation, at alene niveauet for den samlede efterspørgsel i økonomien har betydning for den samlede aktivitet og dermed beskæftigelsen. Om efterspørgslen skyldes privat forbrug, investering, offentligt forbrug eller eksport har ingen betydning. Derfor kan et fald i en efterspørgselskomponent som f.eks. eksporten ifølge denne tankegang kompenseres af en stigning i en anden komponent, f.eks. offentligt forbrug. Hvis summen er uændret, skulle den samlede aktivitet og dermed beskæftigelse også være det.

Både den teknologiske udvikling og globalisering stiller store spørgsmål ved antagelsen om, at arbejdskraft nemt kan flyttes mellem anvendelser og sektorer. Den økonomiske udvikling har ledt til mere specialisering i produktionen og dermed også i kravene til arbejdsstyrkens uddannelse, kvalifikationer og erfaringer.

Når arbejdskraften af disse årsager bliver mere heterogen, følger det også, at sammensætningen af den samlede efterspørgsel har en selvstændig betydning for beskæftigelsesniveauet. Dette gælder især på kort sigt, da det er svært, dyrt og tager tid at flytte arbejdskraft fra en sektor til en anden. Når arbejdskraften indeholder virksomheds-/sektorspecifik viden og erfaringer, er det ikke realistisk, at arbejdskraften hurtigt og til små omkostninger kan flyttes på tværs af sektorer. Dette har flere implikationer for mulighederne for at styre økonomien ud af krisen ved at påvirke den samlede efterspørgsel i økonomien.

Selvom et fald i efterspørgslen i økonomien er en af årsagerne til faldende beskæftigelse, vil en ekspansiv økonomisk politik ikke nødvendigvis virke særlig hensigtsmæssig. Det gælder, selvom den øger den samlede efterspørgsel. Årsagen er, at det ikke vil være de samme grupper, der rammes af et fald i eksporten, som dem, der har glæde af en stigning i aktiviteten i den offentlige sektor. En ekspansiv finanspolitik er derfor ikke nødvendigvis særlig målrettet til at løse krisens problemer. Det er heller ikke sikkert, at den skal være det. Der kan være behov for, at ar-

bejdskraften flyttes fra f.eks. en byggesektor, der har været overophedet, og over i andre sektorer med et større fremtidspotentiale.

I den sammenhæng er det afgørende, om kriseeffekterne er midlertidige eller permanente. I tilfælde af midlertidige ændringer i behovet for arbejdskraft vil en flytning af arbejdskraft mellem sektorer være uhensigtsmæssig grundet tilpasningsomkostningerne. I tilfælde af mere varige ændringer er tilpasningsbehovet større, men også mere kompliceret. Det er vigtigt, at man ikke politisk bremser denne omstilling. Hvis ledig arbejdskraft kun langsomt kommer i beskæftigelse i andre sektorer, kan der være et argument for at understøtte denne proces. Dette er imidlertid svært i praksis, da det kræver en ret præcis identifikation af barriererne i denne omstillingsproces og en tilpasning af politiske tiltag i forhold hertil. Under alle omstændigheder vil en generel efterspørgselspolitik være en ret upræcis måde at løse disse problemer på.

Relateret til diskussionen om den økonomiske politiks muligheder for at bringe os ud af krisen dukker spørgsmålet om en mulig såkaldt kickstart af økonomien op. Fra politisk hold har dette været fremhævet mange gange. Idéen er tiltalende. Hvis man med en forholdsvis lille ændring i den økonomiske politik kan få private husholdninger og virksomheder til at se mere lyst på fremtiden og derfor øge forbrug og investeringer, kan det trække økonomien i gang. Argumentet er således, at et korrekt timet finanspolitisk indgreb kan have en meget større effekt, end indgrebet isoleret set kan give anledning til. I debatten har det ofte været argumenteret, at det var en kickstarteffekt, der bragte dansk økonomi ud af krisen i starten af 1990'erne.

I årene frem til 1993 var væksten lav og arbejdsløsheden stigende til rekordhøjder, men i 1994 indtrådte en markant vending. BNP voksede hastigt, og arbejdsløsheden begyndte at falde. Efter et regeringsskifte i 1993 gennemførtes en skattereform med virkning fra 1994, der sænkede marginalsatserne og bredte skattebaserne ud (fradragssanering m.m.). Disse ændringer blev indfaset sådan, at skattereformen var underfinansieret i de første år (skattelettelser indfaset hurtigere end skattestigninger). Der blev med andre ord ført en ekspansiv finanspolitik, selvom den direkte effekt af dette tiltag var relativt beskeden. Vækstomslaget var således meget større end den umiddelbare effekt af finanspolitikken. Var der her tale om en kickstarteffekt, hvor en mindre finanspolitisk ekspansion udløste et stemningsskifte i økonomien og dermed fik vendt den økonomiske udvikling? Det er meget usikkert. Udviklingen i denne periode var også påvirket af ændringer i vilkårene for realkreditbelåning af fast ejendom. Der blev blandt andet i denne periode mulighed for at belåne friværdi (tidligere var långivningen formålsbestemt, dvs. afhængig af ejerskifte eller vedligeholdelse/ombygning o.l.), og det blev nemmere at konvertere lån. Samtidig var der i perioden et betydeligt rentefald. Disse forhold udløste både

en konverteringsbølge og stigende låntagning blandt forbrugerne, og boligpriserne begyndte at stige. Det er således et spørgsmål, om kapitalmarkedsliberaliseringer var den væsentligste drivkraft til omsvinget i den økonomiske situation i perioden. Det hører også med til historien, at vendingen kom efter en lang periode – ”de syv magre år” – med et lavt niveau for forbrug og investeringer. Der var igennem årene opsamlet et behov, som blev udløst som en ”ketchupeffekt”. En stor del af forbrugsstigningen var koncentreret om varige forbrugsgoder, netop fordi der var opsamlet et stort behov efter en lang krise. Da der i årene op til finanskrisen var en stor ekspansion i forbruget af varige forbrugsgoder, må man formode, at det vil tage nogle år, inden en sådan effekt eventuelt igen kan udløses. Og liberaliseringer af boligbelåningen er ikke en oplagt idé, set i lyset af erfaringer med de mere liberale belåningsformer under overophedningen, inden finanskrisen blev udløst.

Det er en del af den økonomisk-politiske debat, at man politisk tilskriver positive udviklingstræk i økonomien til den førte politik, mens mere negative træk tilskrives udefrakommende forhold. Det er forståeligt, at politikerne vælger denne tilgang, men det er problematisk, at den økonomisk-politiske debat ikke i højere grad er i stand til at skære igennem sådanne røgslør.

Konklusionen er ikke, at økonomisk politik er uden effekt. Problemet er, at det er meget svært at målrette den via generelle midler, som påvirker den samlede efterspørgsel i økonomien. En af erfaringerne fra tidligere kriser er, at langtidsledighed er særlig problematisk. Længere tids ledighed fører ofte andre problemer med sig, og de langtidsledige kan være svære at bringe tilbage i beskæftigelse. Det er således en vigtig målsætning at undgå, at en krise omsætter sig i en stigning i langtidsledigheden. Dette er netop en påpegning af, at en målrettet indsats er påkrævet. Det er højst usikkert, om en generel forøgelse i efterspørgslen vil komme grupper i risiko for marginalisering til gode. Endelig bør det også noteres, at Danmark faktisk er det land, der samlet set har ført den mest ekspansive finanspolitik som reaktion på finanskrisen.

Økonomisk politik og teoretiske skoler

I den offentlige debat får man ofte indtryk af, at bestemte politiske opfattelser og synspunkter kan understøttes ved at abonnere på en bestemt økonomisk teori. Dette kom f.eks. tydeligt til udtryk under valgkampen i 2011, hvor der bredte sig en opfattelse af, at der skulle være et simpelt en-til-en-match mellem henholdsvis en rød eller blå politik og en rød eller blå skole inden for økonomisk teori. At en politik med en given politisk farve ubetinget bliver støttet af en økonomisk teori af samme farve er en meget behændig forenkling, som implicerer, at teoretiske og faglige argumenter i vid udstrækning kan tilsidesættes, da det hele ultimativt handler om politisk holdning. En sådan tilgangsvinkel er selvfølgelig også mediemæssigt til-

trækkende, da man undgår behovet for lange og indviklede diskussioner og alene kan nøjes med at rubricere økonomer med den ene eller anden farvekategori. Det forsøgte medierne under valgkampen i 2011, og samme tendens er set i mange andre sammenhænge, f.eks. senest i diskussionen af effekterne af et øget arbejdsudbud.

Paradoksalt står denne opfattelse i skærende kontrast til det traditionelle udgangspunkt i økonomisk teori, hvor hovedformålet er at identificere valgmuligheder og deres konsekvenser (trade-offs), hvorefter det er en politisk afvejning, om man skal vælge det ene eller det andet.

Afspejler denne kontrast, at økonomer generelt er dårlige til at kommunikere, hvad de fagligt har mulighed for at udtale sig om, eller at de er politisk naive? Er det et politisk forsøg på at skabe et nemmere spillerum i debatten ved at tilsidesætte de faglige argumenter? Eller er det mediernes iver efter forenkling, der ender med at blive til forfladigelse?

Økonomer kan utvivlsomt blive meget bedre til at videreformidle indsigt og viden. Det er ikke enkelt, men det er vigtigt, at viden og ekspertise stilles til rådighed for den offentlige debat på en forståelig måde. Men problemerne kan ikke alene tilskrives økonomernes manglende kommunikationsevner.

Økonomi handler om forvaltningen af knappe ressourcer, og derfor er økonomisk politik også en del af næsten alle andre politikområder. Det er derfor naivt at forestille sig, at økonomisk teori bevæger sig i et apolitisk rum. Det gør den ikke, og en stor del af økonomisk forskning er drevet af spørgsmål og problemstillinger, der har økonomisk-politisk relevans. Hvorfor er der arbejdsløshed, og hvordan kan vi mindske den? Hvordan fordeles ressourcer og arbejdsopgaver inden for familien, og hvilken betydning har det for børns opvækst, uddannelse og deltagelse på arbejdsmarkedet?

Forskerens valg af forskningsområde afspejler synspunkter på, hvad der er vigtigt og interessant, og derfor er det ikke uafhængigt af politik. Men der er en væsentlig forskel mellem generelle politiske og specifikke partipolitiske implikationer. Der er således ikke i økonomisk teori en gruppering, der matcher en "rød" og "blå" skole svarende til brudfladerne i dansk politik.

Det er ikke ensbetydende med, at der ikke i økonomisk teori er forskellige grupperinger blandt andet knyttet til spørgsmålet om behovet for og effekterne af forskellige former for økonomisk politik. Der er imidlertid nogle klare faglige spilleregler, som skal følges, for at forskningen bliver taget seriøst af andre forskere. Forskeren, der mener, at markedsmekanismen fungerer bedst uden offentlige indgreb, vil udfordre det modsatte synspunkt med teoretiske eller empiriske analyser, der viser, at økonomisk politik ikke har haft gunstige effekter. Omvendt vil andre forskere komme med teoretiske og empiriske argumenter til underbygning af, at markedsmekanismen overladt til sig selv vil give anledning til en række problemer.

Synspunkter brydes i forskningen, men disse forskelle kan ikke afbildes endimensionelt, og slet ikke på en simplificeret partipolitisk skala.

Den skarpe opdeling af økonomer i rød og blå skole er samtidig påfaldende i betragtning af den brede konsensus, der råder om den økonomiske politik. Små forskelle bliver eksponeret til markante forskelle, men vurderet på en "international" skala er disse holdningsforskelle små. Der er bred enighed om indretningen af velfærdssamfundet, og dette afspejler sig i den økonomiske politik. Når der tales om "nødvendighedens politik", er det ikke fordi, der ikke er alternativer. Dem er der mange af, men det er underforstået løsninger, som respekterer en række forhold knyttet til velfærdssamfundets indretning og mulighederne for at bevare og udvikle dem.

Et centralt formål for økonomisk forskning er at afdække trade-offs. En given ændring i den økonomiske politik vil ofte både have positive og negative effekter. Det er en grundlæggende indsigt i økonomisk teori, at den økonomiske politik skal "drives" frem til situationer, hvor der opstår behov for sådanne afvejninger. Er der kun entydigt positive effekter af en given økonomisk-politisk ændring, skal den ubetinget gennemføres. Har man udnyttet de "frie" muligheder fuldt ud, er der nødvendigvis behov for en afvejning af fordele i forhold til ulemper – mere af det ene betyder mindre af noget andet! En prioritering er nødvendig. Som et eksempel kan højere sociale ydelser eller marginalsatser være hensigtsmæssige i forhold til at sikre en mere lige indkomstfordeling, men de kan samtidig mindske incitamenterne til at arbejde og dermed reducere velstanden. Der er et trade-off mellem efficiens og fordeling i økonomijargon. Det er en vigtig forskningsopgave at afklare, hvordan dette trade-off ser ud som et input til den politiske debat og dermed ultimativt de økonomisk-politiske beslutninger. Hvor meget mindre beskæftigelse koster en mindre indkomstulighed, eller omvendt? Afklaringen af "bytteforholdet" i sådanne afvejninger viser konsekvenserne af at forfølge givne politiske mål, men siger ikke noget om, hvilket politisk valg der skal gøres. Det afhænger af den politiske vægtlægning og dermed prioritering mellem de to hensyn. Økonomernes opgave er at klarlægge konsekvenserne af disse valg.

Formidling af økonomisk stof

Det er en implikation af ovenstående, at man som økonomisk ekspert kan give få ubetingede svar. En journalists mareridt er en økonom, der udtrykker sig om, hvad der på den ene side og hvad der på den anden side kan være konsekvensen af en given handling. Men prioriteringer handler om valg og er derfor ikke egnede for one-liners. Et valg kræver som minimum en beskrivelse af valgmulighed I og II og en opregning af deres fordele og ulemper. Et forhold, der uvilkårligt bringer eksperten og journalisten på kollisionskurs.

Er en reduktion af marginalsatserne en god idé? Journalisten ønsker et klart svar, helst en kort sætning uden forbehold, ja eller nej. Men sådan kan man ikke fagligt svare, da svaret som minimum implicerer en vurdering af effekterne for indkomstfordelingen og for arbejdsudbuddet (og mange andre afledte effekter). Der er således ikke støtte i økonomisk teori for simple ubetingede udsagn, som f.eks. at velfærd eller velstand alene kan vurderes ud fra bruttonationalproduktet, eller at det er en selvstændig målsætning at maksimere arbejdsudbuddet. Det er en ofte anvendt karikatur, at økonomer har det udgangspunkt, at det hele kun handler om at maksimere indkomst og beskæftigelse. En dårlig karikatur, som enhver førsteårsstuderende ved fra f.eks. et helt klassisk spørgsmål om arbejdsudbud, hvor der indgår en fundamental afvejning mellem materielle forhold (forbrug og indkomst) og tid til andre gøremål (fritid til hobbyer, familie/venner osv.).

Mange samfundsmæssige problemstillinger er komplicerede. Det er vigtigt, at de kan formidles på en forståelig måde som grundlag for en bred debat og politisk stillingtagen. Men det er problematisk, når kernen skæres bort, ofte i en sådan grad, at problemstillingen forsvinder. De nok mest grelle eksempler på det er de elektroniske mediers (mis)brug af voxpops. Et forslag er fremme i debatten, og det er nemt at spørge tilfældige borgere, om det er en god idé at "give flere midler til sundhedsvæsenet" eller at "reducere skatterne". Men svarene er i begge tilfælde meningsløse, uden at vi også får at vide, hvordan det skal finansieres.

Måske er det et forsøg på at undvige kompleksiteterne, at det er blevet sådan, at næsten alle medier med jævne mellemrum rundsender spørgeskemaer til såkaldt "førende" økonomer. Disse indeholder typisk spørgsmål af ja/nej-typen eller karaktergivning af regeringens eller oppositionens forslag. Det er nemt, hurtigt og billigt journalistik. Det er hurtigere at lave en sådan undersøgelse end at forberede et grundigt interview. Der er altid noget at skrive om, og uden for mange forbehold. En overskift af typen "mere end 50 % af de førende økonomer mener, at forslag y er en god (dårlig) idé", ser altid slagkraftig ud. Men i langt de fleste tilfælde er der øvet vold på det faglige, og ønsket om forenkling leder til en forfladigelse. Økonomer bør ikke deltage i sådanne spørgeskemaundersøgelser, da de fremtvinger enkle ja/nej-svar på komplicerede spørgsmål. De er udtryk for en nem og overfladisk form for formidling.

Måske er det de samme forhold, der gør, at der er en stigende tendens (sådan opleves det af artiklens forfatter) til, at journalisten har skrevet historien og fastlagt vinklingen, inden ekspertens kontaktes. Man er interesseret i at finde en "faglig dækning" for en allerede fastlagt vinkling. Derfor er alle interviewede også altid meget "førende økonomer", når teksten skrives. Hvis man fremfører viden og argumenter, der ikke understøtter historien, er det kun noget, der lyttes høfligt til i håbet om, at ekspertens siger noget, der kan understøtte konklusionen, eller i det

mindste ikke modsiger den. Leverer man ikke den vare, bliver man enten ikke citeret eller også kun for en mindre harmløs konstatering dybt inde i artiklen. Den mere viden eller opsøgende form for journalistik har trange kår.

Universiteterne er heller ikke uden aktie i den udvikling. Der er et stigende fokus på synlighed, også i medierne. Det er vigtigt, at forskerne fra universitet X er synlige, men mindre væsentligt, hvad de er synlige for. Hvis universitet X har haft eksperter ude for at kommentere en sag, er det også vigtigt for universitet Y at have nogle forskere på banen. Alle, der arbejder i denne branche, ved også, at hvis man er "flink til at tage telefonen", så er det nemmere at komme på banen.

Forskningsformidling er vanskelig, og forskere ved universiteterne skal ikke være jomfruelige og berøringsangste. Universiteterne finansieres af offentlige midler, og derfor er formidling også en vigtig del af aktiviteterne. Det vanskelige er at komme på banen med fagligheden i behold. Det kan og skal forskningsverdenen blive bedre til. Det er imidlertid også vigtigt at holde fast i fagligheden. Ellers bliver formidling og forenkling til forfladigelse og til syvende og sidst uinteressant fyld.

Mediernes håndtering af det økonomisk-politiske stofområde har en indbygget handlingsorientering – der er et problem, der må gøres noget. Paradoksalt bliver økonomer kritiseret for ikke i tilstrækkeligt omfang at have fremhævet usikkerheden i de økonomiske prognoser, der blev fremsat i årene inden finanskrisen. Men medierne ønsker ofte ikke at kommunikere en sådan usikkerhed, men foretrækker klare svar og ikke, hvad der ved første øjekast kan ligne uinteressante mellemregninger.

En finstyring af den økonomiske politik er meget svær, og erfaringerne er ikke overbevisende. Man kan overraskes over den store bevågenhed og betydning, der i medier tillægges mindre ændringer i den økonomiske politik. Mest tydeligt er dette i forbindelse med fremlæggelsen af finanslovsforslagene. Politikændringer med en effekt på produktion og beskæftigelse, som kun kan ses på decimalerne, bliver udlagt som markante ændringer. Ofte er ændringerne og de skønnede effekter så små, at det ligger inden for de målefejl og usikkerhedsmarginer, der er forbundet med at vurdere effekterne. ■

Jens Jonatan Steen,
analysechef i tænketanken Cevea

Kapitel 3

Økonomi: Den monopoliserede meningsdannelse

Af Jens Jonatan Steen

"Economics is unsuccessful as social weather forecasting, a role forced on it by the rhetoric of politics and journalism."

Deirdre McCloskey

Indledning

ET GRUNDLÆGGENDE PROBLEM ved danske mediers dækning af den økonomiske politik er blevet udstillet under den økonomiske krise: Selv seriøse programmer som DR2's Deadline har problemer med en alt for ensidig dækning, der fremstiller den såkaldte neoklassiske økonomiske position som den 'nødvendige' (DR2, 16. januar 2013: Deadline 22.30). Når en tv-vært gentagne gange bruger et udtryk som "nødvendige reformer", så giver vedkommende indtryk af, at der eksisterer én objektivt set 'nødvendig' økonomisk handling. Hermed negligeres det fuldstændig, at der er klare alternativer til den reform- og sparekurs, som har vist sig ineffektiv i størstedelen af Europa, og som også bliver kritiseret af nogle af verdens førende økonomer, bl.a. Nobelprisvinder Paul Krugman.

Økonomisk politik er netop *politik*, hvorfor der altid bør være opmærksomhed på de bagvedliggende interesser, prioriteringer og ideologier. I omtalte udgave af Deadline får den bankøkonom, som er enlig gæst i studiet, lov til at levere sin analyse af Frankrigs økonomiske situation uden at blive udfordret. Økonomens udlægning behandles ikke som et partsindlæg, sådan som det ellers burde være god presseskik. At reducere et indslag om økonomisk politik til et spørgsmål om 'nødvendige reformer' er fejlagtigt, men desværre udtryk for en generel tendens. Økonomer fremstilles ofte som neutrale og objektive ekspertkilder, men økonomi er ikke en eksakt videnskab, og økonomer har ikke altid ret. De er ofte uenige, og det har journalistikken pligt til at afspejle.

Mere økonomisk dækning, men mere af samme skuffe

Vi lever stadig i efterskælvne af den økonomiske nedsmeltning i 2008, som rystede hele den vestlige verden. Det var et økonomisk sammenbrud, som gjorde stort set alle økonomiske prognoser til skamme.

Krisen udfordrede den dominerende økonomiske tænkning og satte nye dagsordener. Journalister, politikere og offentlige meningsdannere verden over begyndte at tage deres position op til revision. Det betød, at opprioriteringen af det økonomiske stof tog fart. Man udvidede business- og erhvervssektionerne, og man rekrutterede nye økonomiske journalister. Politiken lancerede et samarbejde med Financial Times, TV 2 satsede benhårdt på TV 2 Finans, DR fik P1 Business, og Radio 24Syv har lanceret aktiehandel direkte i æteren. Overordnet set fornuftige og interessante tiltag, der skulle skærpe vores økonomiske forståelse og give plads til de kritiske spørgsmål. Desværre er det på trods af gode intentioner ikke lykkedes at inddrage de kritiske stemmer og stille de svære spørgsmål. Tværtimod har man givet mere taletid til de selvsamme økonomer, som var medansvarlige for krisen, og har ladet dem fortolke krisen for os almindelige lægfolk.

Det økonomiske broderskab har patent på 'sandheden'

Særligt bankøkonomerne og den neoklassiske økonomiske tænkning (som antager, at markedet af sig selv vil sikre den mest effektive produktion og det mest gavnlige forbrug) har fået lov til at dominere uden at blive reelt udfordret. At man ikke har været tilstrækkeligt på vagt over for økonomers partiskhed, kan blandt andet forklares ved det, som professor James A. Aune betegner som den neoklassiske økonomis retoriske standardindstilling: realisme eller 'økonomisk korrekthed' (Aune, 2001: 38ff). Han argumenterer for, at neoklassiske økonomer har held med at kvæle kritik af deres grundlæggende antagelser ved at kalde den 'irrationel', 'romantisk' eller 'utopisk' og fastholde, at de beskriver verden 'som den er'.

Samtidig er der opstået en tendens blandt visse økonomer til at bekæmpe røster i den politiske debat, der diskuterer økonomi uden at have titel af cand.polit. eller cand.oecon., sådan som økonomisk redaktør på Børsen, Thomas Bernt Henriksen, f.eks. gør det her: "Der er grund til at være mistænksom over for politologer, som leger økonomer ...". (Henriksen, Thomas Bernt (2013, 6. juni): "God timing af Jørgen Goul". Børsen.)

Den offentlige, økonomiske meningsdannelse bliver altså monopoliseret, og økonomismen får lov at herske egenrådigt. Vi lader et fåtal af ens tænkende økonomer tage patent på 'den økonomiske virkelighed'. Forskerne Ove K. Pedersen og John L. Campbell har vist, at den bemærkelsesværdige enighed blandt danske økonomer i forhold til metode, prognose og data er uden sidestykke i andre lande. Resultaterne af deres omfattende studier i Frankrig, Tyskland, USA og Danmark har fået dem

til at tale om eksistensen af et egentligt 'økonomisk broderskab' blandt danske økonomer (*Pedersen og Campbell, 2014*).

Tendensen er heller ikke til at overse, når man kigger på Børsens årlige oversigt over de mest citerede økonomer: På listen fra 2013 kan kun 8 ud af 55 økonomer siges i et vist omfang at udfordre de neoklassiske grundpræmisser og det økonomiske broderskab. ("*Danmarks mest citerede økonomer i 2013*". *Børsen* (30.12.2013), s. 18.). Det økonomiske broderskabs fremstilling af deres økonomiske skøn, baseret på forenkede modeller som vandtæt fremtidsforskning med naturvidenskabelig præcision, får altså i reglen lov at stå uimodsagt.

Tilsammen betyder den manglende udfordring af de økonomiske dogmer, at vi oplever en afpolitisering af den økonomiske politik. Enhver politisk diskussion om krisepolitikken bliver affejet med kategoriske udsagn fra Finansministeriets regnedrenge og fra bankøkonomerne. Samtidig passer den neoklassiske økonomiske tænkning som fod i hose med en neoliberalistisk ideologi, hvorfor denne har vundet støtter langt ind i venstrefløjens rækker. Det mest åbenlyse eksempel er selvfølgelig Ole Sohn, som i en kronik i Jyllands-Posten foreslog en 'samfundskontrakt' mellem blokkene i dansk politik, der skulle sikre 10 år med løntilbageholdenhed og stop for eller sænkning af skatter og afgifter – til gavn for erhvervslivet, som så kunne få fred fra politikere og lønmodtagere og arbejdsro til at sørge for vækst. (*Sohn, Ole, 6. februar 2014: "10-årig samfundskontrakt kan skabe job"*. *Jyllands-Posten*.)

Vi ved godt, at vejrudsigten ikke er 100 procent sikker, for det viser vores erfaring os. Vi ved godt, at det kan være fornuftigt med en paraply i tasken – også selvom meteorologen på tv har lovet tørvejr. Økonomernes prognoser for den økonomiske fremtid er langt sværere at stille spørgsmålstejn ved, da majoriteten af danskerne ikke bliver præsenteret for et alternativ – og ikke selv kan udfordre økonomernes sprog. Vi er derfor mere tilbøjelige til at tro, at økonomerne rent faktisk kan forudsige ret præcist, hvad der kommer til at ske i fremtiden, og der er heller ikke tradition for at holde økonomerne op på det, når de tager fejl – hverken blandt politikere, journalister eller almindelige borgere. Så når Dansk Erhvervs økonomiske beregninger hævder, at lavere afgifter på øl og sodavand kan skabe 1.500 nye jobs, så bliver den teoretiske udregning udlagt som fakta og ikke det, den er – et teoretisk skøn. (*Dorte Pihl 10. april 2013: "Grænsehandel koster købmand 10 mio. kr."*. *Dansk Erhvervs Avis*.)

Tid til opgør med en fejlagtig rationalitetsopfattelse

Det, mange glemmer at forholde sig til, er, at de økonomiske modeller forsøger at forudsige menneskelig adfærd. Menneskets veje er langt mere uransagelige end skyernes, og økonomiske effekter kan ikke beregnes med fysikkens nøjagtighed.

Modellerne bygger på en forestilling om, at mennesket altid vil tænke sig godt om og handle i overensstemmelse med sine økonomiske egeninteresser. Denne tillid til menneskets rationalitet opstod tilbage i 1700-tallets oplysningstid og er stadig fremherskende. Tanken om det oplyste menneske er da også smuk, men har ikke desto mindre vist sig fejlagtig, både gennem historiske erfaringer og moderne hjerneforskning.

Op mod 98 procent af vores hjerneaktivitet er kognitiv ubevidst, hvilket betyder, at når vi uden videre forudsætter, at menneskehjernen forholder sig rationelt og økonomisk kalkulerende til Dansk Erhvervs førromtalte forslag om halvering af øl- og sodavandsafgiften, svarende til en 2-kroners prisnedsættelse på øl, så sætter vi – lidt populært sagt – vores lid til de få procent af hjernen, som ræsonnerer bevidst (*Lakoff, 2008, s. 197*). Det er derfor umuligt på forhånd at sige, præcis hvordan prisjusteringer vil påvirke salget af en vare, hvilket netop skyldes, at mennesker er styret af andet og langt mere end økonomiske incitamenter. Og derfor vil de 1.500 jobs ikke nødvendigvis manifestere sig – de er intet andet end et mere eller mindre præcist skøn. Det betyder ikke, at vi skal ignorere prisfølsomhed eller priselasticitet, men blot at vi skal være opmærksomme på de usikkerheder, der er forbundet med moderne økonomi, og samtidig acceptere de irrationelle beslutninger, som den menneskelige hjerne qua neurovidenskabene ofte foretager sig.

Den ensidige økonomiske retorik, som dominerer den offentlige debat i dag, er altså fatal for vores demokrati af en lang række årsager; 1) fordi de økonomiske modeller er baseret på en forkert forestilling om menneskelig rationalitet og 2) fordi den tager afsæt i den neoklassiske økonomis påstand om, at der eksisterer en objektivt sand og neutral løsning på politiske problemer – og dermed reducerer politik til holdningsløs embedsførelse. Den er udemokratisk, fordi den udnytter det økonomiske områdes kompleksitet til at promovere bestemte økonomiske politikker under påskud af, at de skulle være 'nødvendige'. Vi stiller os ikke tilstrækkeligt kritisk over for økonomerne og deres modeller, fordi økonomi formidles på en måde, der fejlagtigt giver os opfattelsen af, at der ikke er tale om politiske valg, prioriteringer og positioner.

Medier og politikere undervurderer sprogets betydning

At udsagn af økonomisk tilsnit ikke udfordres tilstrækkeligt i den danske offentlighed, har vidtrækkende konsekvenser. Når journalister ureflekteret gengiver udtryk som 'nødvendige reformer', tager de nemlig ikke ansvar for den effekt, ordvalget har i sig selv.

Sproget er aldrig neutralt. Selv folk, der arbejder professionelt med sprog og formidling, er ikke altid bevidste om, at de ord og vendinger, de bruger, har rødder i deres verdenssyn og værdier. Det bør derfor være en journalistisk kerneopgave at

være bevidst om, at sproget er en genvej til hjernen og dermed også en genvej til at påvirke de grundlæggende værdier, vi allesammen taler ud fra. Politik handler om at skabe og handle – om at påvirke virkeligheden. Det sprog, vi bruger til at beskrive et fænomen, afspejler, hvordan vi ser det, og påvirker også, hvordan dem, vi taler med, vil opfatte det. Med et videnskabeligt begreb kaldes denne proces for framing.

En af hovedtænknerne inden for politisk framing og kognitiv lingvistik, professor George Lakoff, har igennem en årrække beskrevet både de teoretiske og de politiske sider af framing. Det er blandt andet hans forskning, som har påvist den direkte sammenhæng mellem ord, værdier og aktivering af bestemte neurale kredsløb i hjernen. Framing er altså en proces, der direkte påvirker vores hjerter.

Det betyder, at vores sprog gennem metaforer og billeder aktiverer neurologiske forbindelser, som er styrende for vores virkelighedsopfattelse. Når vi bruger ord som 'fjumreår', 'byrdestop' eller 'hulahop-timer', så bruger vi framing til at fremme en bestemt værdimæssig opfattelse af det givne politiske emne – også selvom ordvalget er ubevidst fra afsenders side. Så når vi omtaler SU som 'cafépenge', tegner vi et levende billede, som vores hjerne let kan genkende, men vi tegner også et billede af en generation, der dovner den på café for skatteydernes hårdt tjente penge. Ved at bruge et ord som 'cafépenge' giver man altså udtryk for en særlig politisk stillingtagen, der ser SU'en som det diametralt modsatte af en investering i fremtiden og et system, der skal sikre, at alle har mulighed for at tage en uddannelse og samtidig have råd til tag over hovedet og smør på brødet.

Billeder er kernen i strategisk framing

Vores opfattelse og forståelse af verden og dens kompleksiteter er baseret på metaforer, som er blevet indlejret i os alle gennem fysiske, kropslige erfaringer. Grundlæggende metaforer, såsom den universelle forståelse af, at 'op' er mere og 'ned' er mindre, giver os mulighed for at forstå mere komplekse sammenhænge. Tag for eksempel udsagnet 'ledigheden er stigende'. Vi forstår, at 'stigende' betyder, at flere er blevet ledige. Dette er et eksempel på framing, som gør os i stand til at forholde os til virkelighedens abstrakte fænomener. Som professor i økonomi og kommunikation Deirdre McCloskey understreger, er metaforer både uundgåelige og uundværlige inden for økonomisk diskurs, men det vigtige er at forstå, at de altid leverer et bestemt argument (*McCloskey, 1998: 12ff*).

Framing kan anvendes strategisk til at forme vores opfattelse af virkeligheden, og framing har især stort spillerum inden for avancerede emner som økonomi, hvor vi har særligt brug for metaforerne for at bringe astronomiske summer og komplicerede regnestykker ned på jorden. Udtryk som 'skattelettelse', 'byrdestop', 'statsgældskrise' og 'al værdi skabes i den private sektor' er altså ikke bare udtryk, der forklarer økonomien, så almindelige mennesker kan forstå den. Det er udtryk, som

har en bestemt virkelighedsopfattelse indlejret, og som promoverer en bestemt økonomisk politik.

Strategisk framing er en måde at påvirke den politiske debat på, som taler direkte ind i den mentalt ubevidste meningsdannelse. Framing aktiverer grundlæggende idéer og værdier og giver et ofte ubevidst fundament af moralsk stillingtagen. Er et konkret politisk tiltag rigtigt og retfærdigt? Bliver afgifterne beskrevet med ord, som fremstiller dem som en 'unødvendig byrde' eller som finansiering af 'fælles investeringer' – så er det forskellige verdenssyn, der er i spil. Få ord kan definere, hvorvidt en bestemt politik fremstår rigtig eller forkert. Over de næste sider skal vi se på to eksempler fra den økonomiske debat, hvor strategisk framing har haft afgørende politisk betydning.

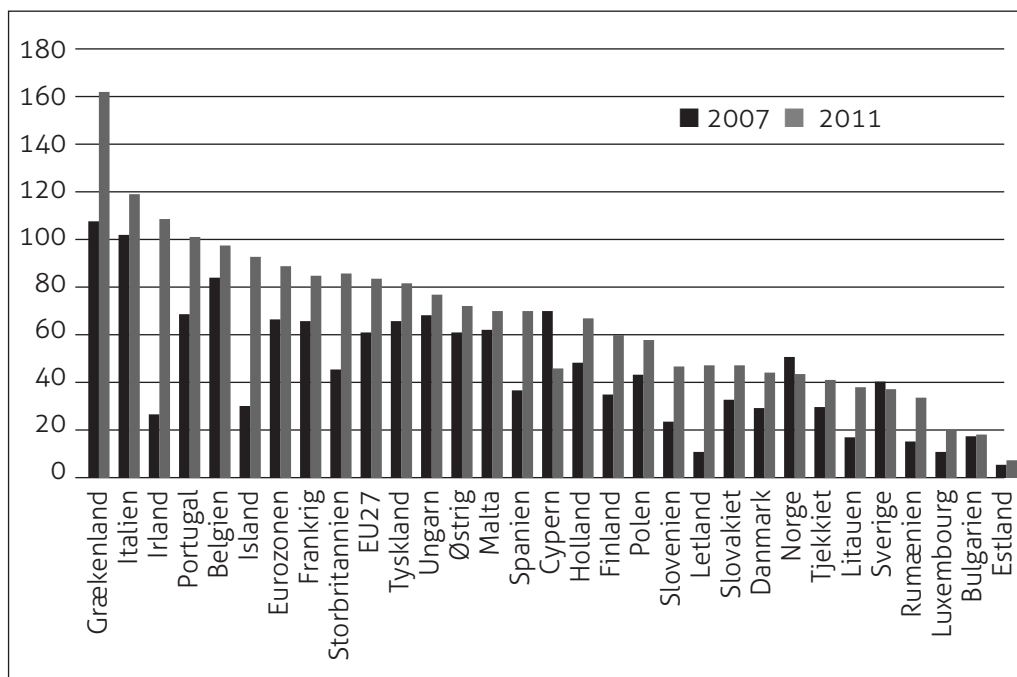
Statsgældskrise som argument for sparekurs

Da den første bølge af den globale økonomiske krise havde ramt både Danmark og resten af Europa, havde den offentlige opinion stillet skarpt på boligmarkedet og investeringsbankernes tvivlsomme rolle. Men allerede i anden bølge var fokus skiftet fra boliger og banker til enkelte staters velfærdsmæssige overforbrug. Det, der var en historie om grådighed på det private marked, blev en historie om dovenskab og dårlig økonomi i den offentlige sektor.

Fokusændringen betød, at man i stedet begyndte at italesætte den globale økonomiske krise som en 'statsgældskrise'. Det udgør et klart eksempel på, hvad effektiv framing kan betyde for opfattelsen af den økonomiske udvikling. Forestillingen om, at det var 'velfærdsmæssigt overforbrug' og 'stiftelse af statsgæld', der havde skabt krisen, blev således en dominerende forklaring, der slog hårdt igennem særligt på europæisk plan, men som også fik både direkte og indirekte indflydelse herhjemme. Vores egen statsminister Helle Thorning-Schmidt udtalte således følgende om krisen:

"Vi skal huske på, at der er to problemer. Der er et gældsproblem – det er vi godt i gang med at løse. Og så er der også et disciplinproblem ... Det handler simpelthen om, at de aftaler, som eurolandene har lavet med hinanden, der har landene ikke været flinke nok til at overholde de aftaler." (*Tv-debat med Helle Thorning-Schmidt, DR 1, 3. januar 2012.*)

Problemet er bare, at framing af krisen som en 'statsgældskrise' slet ikke matcher den faktiske økonomiske udvikling. Størstedelen af den statsgæld, som flere europæiske lande har kæmpet og stadig kæmper med, blev nemlig først skabt for at redde banker og som følge af andre konsekvenser af finanskrisen, såsom øgede udgifter til ledige og færre skatteindtægter. Så at staternes gæld er vokset under krisen, skyldes i langt de fleste tilfælde, at staterne har holdt hånden under den smuldrende finansøkonomi samt afledte effekter af den krise, som opstod i den private

Figur 1. De europæiske staters gæld som procent af BNP

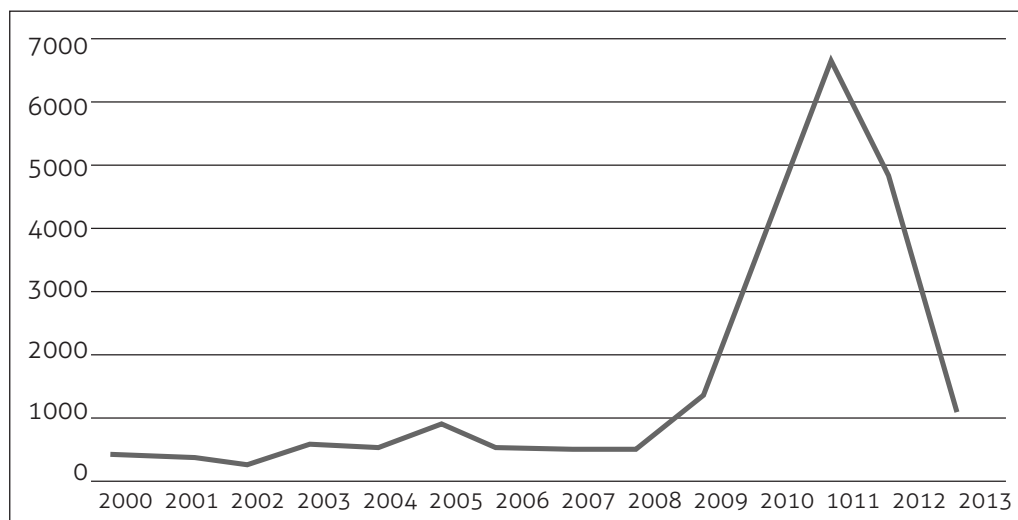
Kilde: Eurostat

sektor – og ikke at politikere har forbrugt over evne i gode tider. Kun Grækenland, Italien og Belgien havde således, som det fremgår af figur 1, en statsgæld markant over EU's tilladte 60 pct., før krisen indtraf.

Figur 1 viser, at det er stærkt forenklet at fremstille de europæiske staters gæld som et resultat af velfærdsmæssigt overforbrug før krisen. Framingen understøttes simpelthen ikke af empirien, for som figuren afslører, blev gælden ikke skabt før krisen i 2007, men under krisen. Gælden er altså vokset, fordi de europæiske stater har taget skraldet for finanssektorens uansvarlige metoder og holdt hånden under økonomien. Derfor har den europæiske og danske gældsforståelse været dybt misvisende.

Det fremgår af figur 2, hvordan antallet af anvendelser af begrebet 'statsgæld' i de danske medier steg drastisk i kriseårene. Tallet er mere end tidoblet i 2011 ift. niveauet for 2000-2008. Begrebet fremhævedes, da man skulle give danskerne en forklaring på, hvorfor den umiddelbart meningsløse finanskrisen ramte, og samtidig ønskede at argumentere for en hård sparekurs.

Da medierne begyndte at skrive og tale om 'statsgældskrise', bidrog de til at flytte fokus fra problemerne med stigende 'finansialisering', deregulering af finansmarkederne og den dertil hørende forhøjet risiko for bobler over på underskud på de

Figur 2. Antal hits på Infomedia ved søgning på 'statsgæld'

Kilde: Infomedia

statslige budgetter. Her bar journalisterne ved til bålet og benyttede en frame, 'statsgældskrise', som var et effektivt argument for, at de europæiske staters indretning ikke er bæredygtig på langt sigt, og at den fortsatte krise skyldes velfærds-mæssigt overforbrug, som har fået markedet til at miste tillid til de europæiske stater. Med framen 'statsgældskrise' som udgangspunkt har de neoklassiske økonomer og politikere over hele Europa haft nemt ved at dominere debatten omkring krisens løsningsmuligheder. Denne framings indlejrede løsning er at sænke skatten, reducere velfærdsstaterne og agere 'troværdigt' i forhold til finansmarkederne – for hvis den offentlige sektors overforbrug har skabt krisen, så må denne tøjles og formindskes, så gælden kan nedbringes, og rating-bureauerne igen kan få tillid til europæisk økonomi med stabilt lave renter til følge.

Denne framing af krisens årsag har domineret den økonomiske dækning i en sådan grad, at vi også herhjemme har fået den opfattelse, at statsgælden til alle tider skal være på et absolut minimum, hvis vi skal gøre os forhåbninger om fremtidig vækst, selvom ingen nøgletal nogensinde har vist det. Man er derfor enormt fokuseret på at nedbringe og begrænse statsgælden, hvilket bl.a. har udmøntet sig i EU's stabilitetspagt og den danske Budgetlov, som skal sikre mod kommunalt overforbrug.

En framing af statsgældskrisen og den deraf følgende generelle modvilje mod gæld har sat sine spor i form af angst for højere renter, tilbageholdenhed i forhold til at føre en ekspansiv finanspolitik, og den har tricket hele debatten omkring nul-

vækst i den offentlige sektor, hvor Finansministeriet senest har slået til lyd for, at hvis det offentlige forbrug fastfryses, og pengene i stedet bruges på skattesænkning for private og for selskaber, så kan man igen skabe vækst i antallet af arbejdspladser. (*Politiken* 8. januar 2014: "Offentlig nulvækst kan give tusindvis af job".)

'Den ignorerede indenlandske efterspørgsel' – en økonomisk fejlslutning

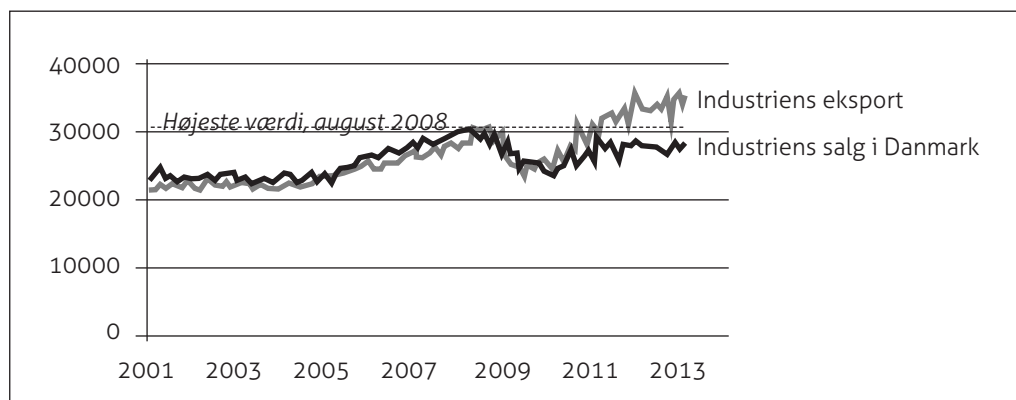
Måden, vi taler om de økonomiske udfordringer på, har enorm indflydelse på de løsninger, som efterfølgende vedtages. Når vi indstiller blikket på en bestemt årsagsforklaring, så tilsiger den også en bestemt løsning.

Et andet eksempel på framing i den økonomiske politik er fremstillingen af krisen som værende et spørgsmål om faldende dansk konkurrenceevne. Denne framing er blevet optaget bredt i det politiske spektrum, men er her udtrykt af tidligere finansminister Claus Hjort Frederiksen (V): "Vi har brug for en otteårig periode, hvor vi konsekvent politisk forfølger det at blive konkurrencedygtig. Det betyder, at vi hvert år må afstå fra den (*løn*-)stigning, som vi har været vant til."

'Konkurrenceevne' fremstår måske umiddelbart som en neutral term for et objektivt observerbart fænomen, men hvis vi undersøger denne frame nærmere, afdækkes en klar ideologisk og økonomisk-politisk stillingtagen. Den manglende konkurrenceevne peger nemlig på det danske lønniveau som roden til alt ondt. Det høje lønniveau diagnosticeres som hovedforhindringen for, at flere danskere kommer i beskæftigelse.

Her er framen udtrykt af administrerende direktør for A.P. Møller-Mærsk, Nils Smedegaard Andersen: "Det skal være muligt for flere at komme ind på arbejdsmarkedet, og det forudsætter blandt andet, at virksomheder kan tiltrække og ansætte folk til en lavere løn, så vi kan beholde produktion i Danmark. Ikke alle har høje uddannelser eller er velkvalificerede til mere avancerede job, og med de lønninger, vi betaler i Danmark, er der nogle, som ikke er konkurrencedygtige med indere, tyskere eller svenskere. Derfor forsvinder job ud af landet." (*Berlingske*, 24.01.2013).

'Den manglende evne til at konkurrere' fremmaner et billede af en flok uproduktive danskere, som er blevet magelige og forkælede af proformalønstigninger. Vel-færdssamfundets høje skatter og løn spænder ben for den enkeltes incitament til at give den en skalle, ødelægger vores arbejdsmoral og gør os sløve sammenlignet med mere puritansk indrettede arbejdsmarkeder i andre lande. At folk som Nils Smedegaard fremfører denne version af Danmarks økonomiske virkelighed, er måske ikke så overraskende. Men at positionen ikke udfordres, demonstrerer den neoklassiske økonomis succes med at få sig selv til at fremstå objektiv. Således fik overskriften: "Enighed: Lønnen skal ned for at skabe job" lov at stå uimodsagt. Mantraer som disse udarbejdes bl.a. af mere eller mindre neoklassiske økonomer

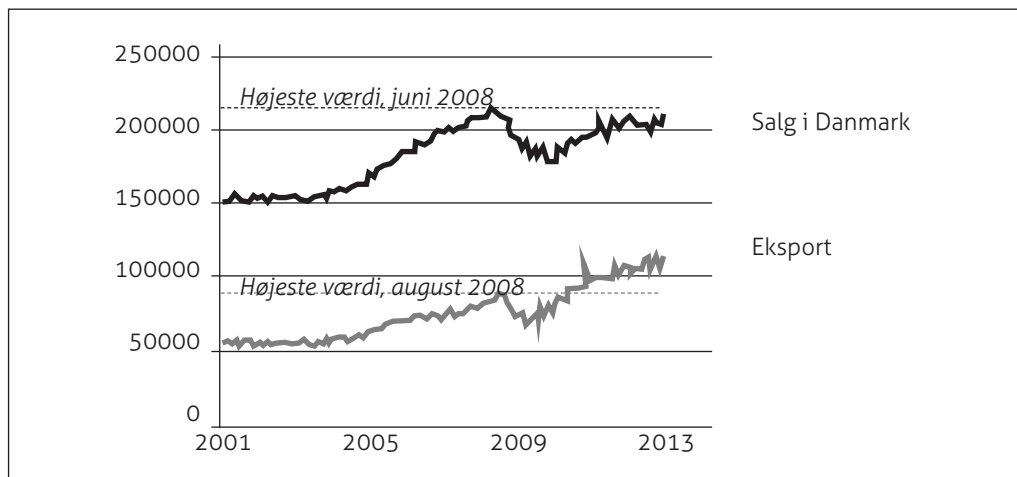
Figur 3. Industriens salg (mio. kr., sæsonkorrigeret)

og videregives af medierne uden kommentarer fra de få danske økonomer, der vover at modsige den overvældende enighed. Det er ganske enkelt fatalt for vores samfund, at den neoklassiske kriseløsning 'at forbedre konkurrenceevnen', underforstået presse lønniveauet ned, får lov at stå mejslet i sten som 'den eneste rigtige', når den ikke stemmer overens med de økonomiske nøgletal. Af figur 3 og 4 kan vi uddrage flere væsentlige økonomiske konklusioner, som ikke stemmer overens med den dominerende opfattelse af konkurrenceevnen som det altoverskyggende problem.

Først og fremmest er danske virksomheders salg på hjemmemarkedet gået helt i stå. Siden januar 2011 har industriens salg i Danmark ligget stille på samme niveau som januar 2007, 7 procent under niveauet inden krisen. Til gengæld er industriens eksport tilbage i den eksplosive vækst, den oplevede i perioden 2005-2008: Den ligger nu 14 procent over sit højeste niveau før krisen og er på ingen måde i krise. Figur 3 viser altså, at eksporten er i god form, og at krisen på dette område er forbi.

Som figur 4 viser, er billedet for industrien det samme, hvis man ser på den danske økonomi generelt. Salget i Danmark står i stampe, mens eksporten når nye højder. Man bør i øvrigt hæfte sig ved, at selvom eksporten har en stigende betydning, så har den stadig kun den halve størrelse af de danske virksomheders samlede salg. Det betyder ikke, at eksporten ikke er vigtig, men det viser, at de fleste danske jobs ikke er at finde i eksporterende virksomheder.

Hvis konkurrenceevnen virkelig var det største problem i dansk økonomi, sådan som den neoklassiske framing tilsiger, så skulle de grå og sorte grafer være byttet om. Så skulle udfordringen være en svigtende eksport, vi skulle have svært ved at afsætte vores varer i udlandet – og ikke, som det rent faktisk er tilfældet – stå i en situation, hvor det er hjemmemarkedet og den indenlandske efterspørgsel, der svig-

Figur 4. Salg for alle danske brancher (mio. kr., sæsonkorrigeret)

ter. Problemet med den indenlandske efterspørgsel har været stort set fraværende i den offentlige debat og er faldet under mediernes radar. Som den danske chef-økonom i den svenske bank SEB, Thomas Thygesen, her udtrykker, så giver det et forkert og direkte skadeligt fokus for den førte økonomiske politik: "Vi har selv en del af skylden for, at dansk økonomi ikke kører så godt lige nu, fordi vi ikke er klar over, hvor stærk vores position i virkeligheden er. Det har ført til, at vi har ført en forkert politik, der har destrueret væksten i efterspørgslen" (*Børsen*, 18.12.2012).

Når denne framing, der går på, at de økonomiske udfordringer skyldes dårlig konkurrenceevne, ringe eksport og overbetalte danskere, får lov til at stå alene, fejlvurderer vi altså krisens årsager og kommer dermed til at fejlmedicinere. Lavere løn og skatter, som framen 'dårlig konkurrenceevne' peger på som løsning, bidrager til at fastholde danskernes utryghed, manglende privatforbrug og dermed den stagnerende vækst. Der er altså tale om en misvisende framing og svag forståelse for udviklingen i dansk økonomi.

Idealet om en nuanceret fremstilling skal også gælde for økonomien

Vi kan på ingen måde undvære de dygtige samfundsøkonomer eller deres økonomiske skøn, men vi har brug for, at økonomerne selv bliver bedre til at erkende egne begrænsninger og til at tage forbehold, og for at medierne bliver bedre til at udfordre de neoklassiske økonomers 'sandheder'. Verden er ikke så simpel og mennesket ikke så forudsigeligt og rationelt, som vi gerne vil gøre det til, ligesom økonomiske teorier heller ikke er så ufejlbarlige, som mange lader til at tro.

Vi er nødt til at få styrket den kritiske tænkning og den frie debat, hvis vi skal

blive klogere af vores fejl og ruste os til at modstå kommende kriser. Det er i samfundets brede interesse, at vi ikke alene får styrket den kritiske tradition på økonomistudierne og sikret en ny sammensætning af De Økonomiske Vismænd, men også at vi gør en grundlæggende økonomisk forståelse til en fast bestanddel af journalistuddannelsen, så fremtidens journalister kan blive bedre til at stille også økonomerne de kritiske spørgsmål.

Uddannelsen af fremtidens journalister bør ligeledes omfatte bedre undervisning i framing og ordvalgets afgørende betydning. Journalister bør lære at forstå, anvende og genkende framing som det politiske redskab, det er. Man må være sig pinligt bevidst om, at man i bedste tilfælde højest kan opnå 'tilstræbt objektivitet', men at man altid vil være udsat for påvirkning fra forskellige kilders ideologiske frames, når man eksempelvis skal dække en økonomisk debat om årsagerne til den nuværende krise. Det kan være svært at udfordre en økonomisk eksperts 'taldribleri', men i så fald må det være et mål altid at høre flere forskellige stemmer – nøjagtig som man ville gøre det i forbindelse med andre områder af den journalistiske dækning. Hovedopgaven er dermed aldrig at falde i fælden og fremstille en bestemt økonomisk politik som 'den nødvendige'. Det er altid et spørgsmål om prioriteringer, og der er altid alternativer. Tre fingerspidsregler, som er værd at huske på for både journalister og menigmand, kunne derfor være følgende:

- Sproget er aldrig neutralt
- Sproget påvirker vores virkelighedsopfattelse
- Politiske aktører vil og bør altid forsøge at forme sproget og debatten ud fra deres egne værdier

Spørgsmål om økonomien er alt for vigtige politiske spørgsmål til at blive overladt til økonomer og særligt neoklassiske økonomer alene. Derfor skal vi have mere skarpe, mere kritiske og mere bevidste journalister på banen til at udfordre de bestående økonomiske 'sandheder' og inddrage de kritiske røster. Økonomiske teorier er ikke neutrale, på samme måde som journalisternes ord heller ikke er det. Den kritiske stillingtagen er vores eneste redningsplanke imod den økonomiske ensretning, som har ramt os alle i slipstrømmen på den globale krise. ■

Litteratur

Aune, James Arnt (2001):

"Selling the Free Market: The Rhetoric of Economic Correctness".

The Guilford Press

McCloskey, Deirdre N. (1998) [1985]:

"The Rhetoric of Economics".

The University of Wisconsin Press

Pedersen, Ove K. og John L. Campbell (2014):

"The National Origins of Policy Ideas:

Knowledge Regimes in the United States, France, Germany, and Denmark".

Princeton University Press

Lakoff, George (2008):

"The Political Mind. Why You Can't Understand 21st-Century American Politics with an 18th-Century Brain".

Viking

Hans Jørgen Whitta-Jacobsen, *professor,*
medlem af Det Økonomiske Råds formandskab, overvismand

John Smidt, *cand.polit.*
direktør i Det Økonomiske Råd

Kapitel 4

Vismændene og pressen

Af Hans Jørgen Whitta-Jacobsen & John Smidt

DET ER HENSIGTEN med denne artikel at beskrive og forklare de særlige praksisser, der er opstået i de økonomiske vismænds interaktion med pressen og evaluere en lille smule på effekten af disse.

For at forstå disse "spilleregler" er det afgørende at forstå den stærke vægt, vismandsinstitutionen må lægge på at bevare den høje grad af troværdighed, der heldigvis har stået om institutionen i hele dens levetid. Uden denne troværdighed ville det være svært at se, hvad nytte samfundet har af hele konstruktionen med De Økonomiske Råd (DØR), disses formandskab (vismændene) og De Økonomiske Råds Sekretariat (DØRS).

Nedenfor beskrives derfor først generelt hensynet til at forsvare vismandsinstitutionens troværdighed. Derefter beskrives specielt de praksisser i forholdet til omgangen med pressen, dette hensyn har givet anledning til.

Hvorfor troværdighed er af eksistentiel betydning for vismandsinstitutionen

Troværdighed, relevans, faglighed og uafhængighed er af altafgørende betydning for De Økonomiske Råds eksistensberettigelse.

De økonomiske vismænd og deres sekretariat har i mere end halvtreds år bidraget til den offentlige debat og dermed til det politiske beslutningsgrundlag. Det primære produkt fra vismandsinstitutionen er de halvårslige rapporter til præsentation i DØR, der indeholder analyser af dansk økonomi og anbefalinger til den økonomiske politik.¹⁾ Vismandsrapporterne suppleres af vismændenes deltagelse i

¹⁾ Siden 2008 er der udkommet tre rapporter om året, idet de to halvårslige økonomiske rapporter i forbindelse med oprettelsen af Det Miljøøkonomiske Råd er suppleret med en miljøøkonomisk rapport.

den offentlige debat gennem interviews, avisindlæg og indlæg ved konferencer. Fagligt suppleres vismandsrapporterne af arbejdsrapporter og faglige artikler udarbejdet af Sekretariatet.

Det Økonomiske Råd blev etableret i 1962, og en bærende idé var, at man ved at sætte repræsentanter for sagkundskaben sammen med repræsentanter for forskellige, centrale samfundsinteresser kunne nå frem til de "rigtige" løsninger. Konkret var konstruktionen, at man etablerede et råd, hvor ikke bare fagkundskaben var repræsenteret (dels af formandskabet, der hurtigt fik tilnavnet "vismænd", og dels af særligt fagkyndige medlemmer), men hvor der også var repræsentanter for erhvervsliv, arbejdsmarkedets parter, centraladministrationen og Nationalbanken.

Konsensusankegangen fremgik direkte af den oprindelige formålsparagraf, hvor der blandt andet står, at Rådet har til formål "*... at følge landets økonomiske udvikling og belyse de langsigtede udviklingsperspektiver samt at bidrage til at samordne de forskellige økonomiske interesser.*" Denne formulering fremgår af loven om Det Økonomiske Råd den dag i dag.

Formuleringen om "*... at bidrage til at samordne de forskellige økonomiske interesser*" kunne lyde af, at Rådet så at sige skulle finde og anbefale rigtige økonomiske løsninger, som var hævet over interessenmodsatninger. Det er naturligvis ikke muligt, og erfaringen har da også vist, at det er på anden vis, Rådet spiller en afgørende rolle.

I praksis er den helt centrale opgave for vismandsinstitutionen at tilvejebringe fagligt funderede grundlag for beslutninger i den økonomiske politik. Når det reelt ikke har været – og næppe heller nogensinde vil blive – muligt entydigt at finde frem til de "rigtige" løsninger, hænger det sammen med, at økonomi og politik er uløseligt flettet sammen. Det er ganske enkelt meget sjældent muligt at pege på et økonomisk-politisk tiltag, der ud fra alle tænkelige vinkler er ønskværdigt eller det bedste.

Der vil næsten altid, når en økonomisk-politisk beslutning skal træffes, skulle foretages en afvejning af det ene og det andet hensyn. Ofte er det hensynet til indkomstfordelingen, der skal afvejes, mod hensynet til den økonomiske efficiens/effektivitet. I bund og grund er dette et dybt politisk valg, hvor faglighed ikke er nok til at anvise løsningen.

Som økonom står man således ofte i den situation, at det, man kan bidrage med, er en analyse, der ikke entydigt peger på, at den ene eller den anden politik er den bedste, men som i bedste fald skaber en afklaring af og måske endda kvantificerer, altså sætter tal på, de involverede afvejninger. Det er derefter politikernes opgave at træffe et valg, ikke økonomernes.

Efterlønnen kan være et eksempel. Der kan være effektivitetsmæssige argumenter for at afskaffe efterlønnen. En afskaffelse vil fjerne en økonomisk tilskyndelse

til tidlig tilbagetrækning. Dette vil styrke arbejdsudbuddet og øge den samlede produktion. Samtidig styrkes de offentlige finanser. Denne forbedring kan bruges til at sikre den langsigtede, finanspolitiske holdbarhed, eller den kan være grundlaget for at sænke skattetrykket eller øge den offentligt finansierede velfærd (på andre områder).

Det er imidlertid ikke sådan, at man som økonom på den baggrund kan sige: "Og derfor bør efterlønnen afskaffes". Det skyldes, at det vil gå ud over nogen, nemlig dem, der ellers ville kunne gå på efterløn og dermed have glæde af efterlønnen. Vinderne vil være blandt de andre. Men hvordan afvejer man en (begrænset) fremgang i velstanden for mange mod en (måske større) tilbagegang i velstanden for andre? Dette kan man ikke på fagøkonomisk grundlag give et entydigt svar på.

Principielt kan man som økonom bidrage med at foretage nogle beregninger af, hvad det vil betyde at afskaffe efterlønnen – for de offentlige finanser, for beskæftigelse og BNP og for fordelingen. Man kan således forsøge at kvantificere de to ben i den grundlæggende afvejning: Så og så meget mere økonomisk effektivitet, f.eks. i form af højere beskæftigelse og BNP, kan opnås, mod at dem, der ellers kunne være gået på efterløn, vil gå så og så meget ned i forbrugsmulighed. En sådan beregning vil i sig selv være usikker, idet den bygger på en række antagelser og forudsætninger om, hvordan adfærden vil ændres, når de institutionelle rammer ændres.

Ideelt set skal vi som økonomer fremlægge disse beregninger – og klart og fyldestgørende gøre rede for forudsætninger og usikkerheder – og så lade det være op til politikerne at foretage den afvejning, som beregningerne kaster lys over.

En anbefaling fra vismændene har derfor ideelt set altid karakter af et betinget udsagn: Givet nogle bestemte *og anførte* præmisser vil et bestemt økonomisk-politisk tiltag være hensigtsmæssigt. Enhver vil kunne se *og anfægte* præmisserne.

I virkelighedens verden er det rigtig svært for vismændene (og andre økonomer) at få lov til at blive i en sådan rolle som objektive eksperter, der lidenskabsløst fremlægger alternativerne uden at pege på, hvilken løsning der bør foretrækkes. Der er af en masse gode grunde en efterspørgsel efter klare budskaber uden forstyrrende forbehold – og hvor der er nogle klare konklusioner: Skal efterlønnen afskaffes eller ej? Skal finanspolitikken lempes eller ej – og i givet fald hvordan?

Det er en meget vanskelig balancegang. Troværdighed og faglighed taler for at være meget tilbageholdende og altid tage alle mellemregningerne med, men man kan blive så hellig, at interessen for og dermed relevansen af analyserne går fløjten. Vismændene ønsker ikke at placere sig i et elfenbenstårn.

Ønsket om at være relevant i forhold til den økonomisk-politiske dagsorden gør derfor, at vismandsrapporterne ofte indeholder anbefalinger til den økonomiske politik. Udgangspunktet er, at de er funderet på faglige analyser og ræsonnementer.

Forudsætningerne for beregningerne fremgår, og præmisserne gøres i øvrigt klare, og der lægges vægt på at præsentere både fordele og ulemper. Men uanset hvor påpasselig man er, er risikoen for at komme med udsagn, der kan opfattes som politiserende, overhængende. Det sidste gælder i særlig grad for vismændenes deltagelse i den offentlige debat, for i den korte og fyndige form, pressens dækning må have, er der netop ikke altid plads til alle mellemregningerne.

I sidste ende hænger vismandsinstitutionens eksistensberettigelse som nævnt af, at analyserne og de deraf afledte anbefalinger er troværdige. To helt centrale forudsætninger for troværdigheden er *faglighed* og institutionens – eller mere præcist formandskabets – *uafhængighed*.

Kravet om faglighed indebærer konkret – udover et oplagt relevanskriterium – at kvaliteten af analyserne fra DØR skal være mindst lige så god og gerne bedre end tilsvarende analyser fra andre parter. Skulle det hen ad vejen vise sig, at DØR-analyserne ikke levede op til de høje kvalitetskrav, ville analysernes betydning lige så stille erodere.

Kravet om uafhængighed er også ultimativt. Vismandsinstitutionen skal være uafhængig af politiske, økonomiske og andre interesser. Skulle der opstå velbegrundet mistanke om, at en vurdering eller anbefaling fra vismændene ikke var rent fagligt, samfundsøkonomisk begrundet, men tjente til at fremme en bestemt interesse, eksempelvis politisk, ville det være helt ødelæggende for den værdi, vismændenes vurderinger og anbefalinger ville blive tillagt fremadrettet.

Erfaringen fra andre områder viser, at troværdighed er vanskelig at opnå, men let at sætte over styr. Det er i dette lys, at en række af de “spilleregler”, vismændene har sat i op i forholdet til pressen, skal ses.

De særlige spilleregler for interaktionen mellem vismandsinstitutionen og pressen: Spærretid i forbindelse med rapporter

“Spærretid” er måske et af de mest bemærkelsesværdige elementer i det mere eller mindre uformelle regelsæt for vismænds omgang med pressen. Spærretid går ud på, at vismændene i en periode forud for hver rapport som altafgørende hovedregel undlader at udtale sig til pressen om emner, der behandles i den kommende rapport. Da rapporterne jo omhandler dansk økonomi i bred forstand, er dette en ganske omfattende indskrænkning. Der er flere formål med denne selvpålagte tavshedspligt.

Det måske vigtigste argument for spærretiden er, at vi tillægger det stor betydning, at centrale budskaber i rapporterne først fremlægges i Det Økonomiske Råd og Det Miljøøkonomiske Råd til kritisk diskussion og kommentering. Dette sikrer, at Rådsmedlemmerne får god mulighed for at kommentere og reagere på analyser og anbefalinger fra formandskabet, før de bliver diskuteret i en bredere offentlig-

hed, og at vismændene i den efterfølgende offentlige diskussion kan tage hensyn til de kommentarer og den kritik, der er kommet fra rådsmedlemmerne.

Der er næppe tvivl om, at konstruktionen med et (nu to) Råd med repræsentanter fra centrale institutioner og organisationer samt særligt sagkyndige har været og stadig er meget vigtig for vismandsinstitutionens betydning. Det giver naturligvis ekstra vægt til institutionen, at centrale aktører mødes for at diskutere og kommentere formandskabets analyser og anbefalinger – uanset om medlemmerne er enige i analyserne og roser dem, eller om de er uenige og kritiserer dem og de tilknyttede anbefalinger. For at bevare denne kvalitet skal der imidlertid stå respekt om rådsmedlemmernes medvirken, og det bidrager spærretiden til ved at sikre, at de relevante diskussioner reelt tages i Rådet, før de tages i offentligheden.

Et andet argument for spærretiden er, at vismændene derigennem får mulighed for at få alle faglige argumenter på bordet, inden de udtaler sig. I praksis strækker arbejdet med rapporterne sig over længere tid, og arbejdet foregår helt op til deadline. Nye modelberegninger, følsomhedsanalyser eller principielle diskussioner ændrer ikke sjældent på tonen i konklusioner og anbefalinger helt hen imod rapporternes afslutning. Det ville derfor være meget problematisk, hvis medlemmer af formandskabet udtalte sig, inden de endelige analyser foreligger: Vurderinger eller anbefalinger fra vismænd, som modsiges af en rapport fire uger senere, vil generelt slide på troværdigheden.

Pointen med, at det er vigtigt at få alle argumenter på bordet, er måske særlig vigtig i forhold til vismandsinstitutionen. Dette skyldes den konsensustankegang, der ligger bag formandskabets rapporter (ikke at forveksle med konsensus blandt Rådets medlemmer).

Al tekst i rapporterne er resultatet af et indgående samarbejde mellem formandskab og sekretariat. Formandskab og sekretariat diskuterer – langvarigt, intenst og gentagne gange – såvel rapporternes analyser som hvilke konklusioner, der kan uledes af analyserne. I sidste ende er det naturligvis formandskabet, der konkluderer. Det er ikke altid, at der internt i formandskabet er en fælles opfattelse fra starten, men diskussionerne har til hensigt at lede – og leder som oftest i praksis – i retning af, at en fælles forståelse nås. Det “gode argument” vinder, når der er et vindende argument.

Det kan imidlertid ske, at der trods intense diskussioner ikke bliver enighed blandt vismændene om, hvad der er det bedste argument. I så fald er der to muligheder: Enten udelades en samlet konklusion, eller flere konklusioner præsenteres ligestillet. Det første kan vælges, hvis det ikke anses for synderlig vigtigt at præsentere en samlet vurdering på det relevante område, mens det sidste typisk vil vælges, hvis et fokus på området og en samlet vurdering anses for vigtigt, også selv om der ikke er opnået enighed om en entydig konklusion. Hvis det eksempelvis er

en relevant diskussion, om et økonomisk tilbageslag er forestående, og nogle vismænd mener ja og andre nej, er det en dårlig idé helt at undlade at nævne tilbageslagets mulighed og en bedre idé at nævne den og opstille argumenterne for hhv. ja og nej.

Det beskrevne konsensusprincip betyder, at det er ekstra vigtigt, at der ikke gives udtalelser til pressen på et for tidligt tidspunkt.

Spærretid i forbindelse med valg

Der er en anden variant af spærretid, der vedrører valg. Her har der udviklet sig den praksis, at vismændene ikke udtaler sig i en periode op til et valg (eller en folkeafstemning). Når vismændene har valgt at holde sig ude af valgkampen, hænger det sammen med, at vi vurderer, at det vil være nærmest umuligt at forblive objektiv i sådanne situationer.

I en valgkamp hvirvler det med økonomiske påstande med et faktuel tilsnit, og en del af dem er forkerte – i mange tilfælde utilsigtet. Hvis vismændene og deres sekretariat skulle gå ind og korrigere de forkerte udsagn, ville det være helt afgørende for uafhængighed og upartiskhed, at domsafsigelserne blev fordelt rimeligt, så ikke en part i højere grad end en anden skulle se sine udsagn erklæret fejlagtige af vismændene, hvis ellers de to parter havde været lige upræcise i deres udsagn gennem valgkampen. I praksis er dette umuligt at styre.

Begge typer af spærretid bliver fra tid til anden kritiseret i medierne. Hvad skal man med vismænd, hvis de ikke kan hjælpe med at besvare de svære spørgsmål, f.eks. i en valgkamp, hvor påstandene flyver om ørerne på vælgerne?

Det ville afgjort ikke være irrelevant, hvis eksempelvis de politiske partiers programmer blev gennemgået på et fælles og fagligt funderet grundlag – i tryk afstand af en egentlig valgkamp. Det ville imidlertid kræve opbygning af en ny institution, som principielt godt kunne placeres i tilknytning til DØRS. Den nye institution ville sandsynligvis kunne bidrage til vælgernes beslutningsgrundlag, men ville aldrig nogensinde kunne levere en facitliste.

Om vi i Danmark bør have en sådan institution, som man har i Holland med CPB Netherlands Bureau of Economic Analysis, vil vi lade andre afgøre. Indtil da vil vismændene koncentrere kræfterne på at gennemføre egne analyser, som så direkte eller indirekte kan blive inddraget i den generelle debat og i eksempelvis valgkampe, hvis partierne eller andre ønsker det.

Vismændene vil imidlertid fortsat holde sig ude af valgkampens tumultagtige debatter: Hvor ønskeligt det end kunne være, at der i løbet af en valgkamp kunne komme en række vurderinger fra troværdige og uafhængige eksperter, så tror vi, at en instans, som påtog sig en sådan funktion, i praksis hurtigt kunne få problemer med troværdigheden og uafhængigheden.

Direkte debat og dommerrolle: Nej tak

Vismændenes bekymring for at blive beskyldt for politisering afspejler sig også i, hvilke typer af pressemedvirken de stiller op til. Som absolut hovedregel stiller vismænd ikke op til seancer i aviser eller de elektroniske medier, hvor formålet er, at en vismand skal debattere direkte med en politiker eller en anden interessant.

Ofte bliver vismændene brugt til eller forsøgt brugt til at agere dommere. Det kan være i relation til valgkampe, jf. ovenfor, eller i andre sammenhænge, f.eks. i forbindelse med debatter i medierne.

Også her er vismændene tilbageholdende. Dette hænger igen sammen med risikoen for at politisere. Som nævnt ovenfor er balancegangen mellem økonomi og politik vanskelig, og der er sjældent et entydigt økonomisk begrundet svar. Vismændenes rolle er således at præsentere konsekvensberegninger og påpege de afvejninger, der i praksis er indbygget i ethvert økonomisk-politisk forslag. Kan vi anvise den billigste vej til at opnå et givet mål, er vi glade, men det er ikke i alle tilfælde nok til at kunne pege på den relevante løsning. Ofte er det nødvendigt med forbehold for, at et givet tiltag påvirker forskellige befolkningsgrupper forskelligt og dermed påvirker fordelingen, eller det kan være, at der er effekter på miljøet, som ikke er (tilstrækkeligt) inddraget i analysen. Forskellige vurderinger af usikkerheder og sandsynligheder kan også gøre, at en analyse og tilhørende konklusion ville falde afvigende ud.

At kommunikere med et nuanceniveau som her beskrevet i en åben debat er noget nær en umulighed. Og når det kommer til at afsige dom over, om den ene eller den anden løsning er mest "rigtig", vil nuancerne og forudsætningerne også have en tendens til at blive overdøvet af selve dommen.

Envejskommunikation og citattjek: Ja tak

Som nævnt er rapporterne den primære platform for analyser og anbefalinger fra vismændene. Dette er ikke det samme som, at vismændene ikke optræder i medierne, i hvert fald så længe der ikke er spærretid. Ønsket om at opretholde en høj troværdighed gør imidlertid, at vismændene er stærkt optagede af, at budskaberne kommer "korrekt" ud.

Det betyder i praksis, at kommunikationen gennem de trykte medier ofte sker i form af kronikker og andre typer af envejskommunikerende indlæg. Faktisk er dette set fra vismændenes synspunkt en ret ideel måde at meddele sig på, da der her er fuld kontrol over teksten. Til gengæld er det ikke den livligste eller mest læste del af debatten.

Interview er selvfølgelig også en del af dagligdagen, og her er vismændene igen meget optagede af at undgå misforståelser, hvorfor citattjek altid hører med til det at give et interview. Dette kan være ret omstændeligt. Journalister får kun udtalel-

ser, hvis de lover at sende citater og helst hele artiklen til gennemsyn på en mail, og ofte har den interviewede vismand nogle præciseringer, han forlanger at få indført. Disse må journalisten så føje ind.

Erfaringerne med denne samarbejdsform er generelt overordentlig gode. Det er meget sjældent sket, at en journalist afviger fra aftalen og i avisen citerer en vismand på en måde, som decideret strider imod, hvad der – eksempelvis i en mailudveksling – er opnået enighed om, at vedkommende kan citeres for. Det er dog sket. I et sådant tilfælde vil vismandsinstitutionen sandsynligvis reagere ret kraftigt og eksempelvis udsende en dementerende pressemeddelelse og protestere over for såvel journalisten som avisens chefredaktion.

Hvor decideret fejlcitation altså er overordentlig sjælden, er en anden form for misrepræsentation af vismændenes synspunkter lidt mere almindelig. Her er alle de direkte citater pinligt korrekte, men journalisten får alligevel via den omgivende tekst – og uden at skrive noget direkte forkert – givet et indtryk af en holdning hos vismændene, de ikke har. Historien kan efterfølgende spredes til andre medier og ofte i forstærket form med den første og ikke retvisende historie som kilde. Det kan være ganske irriterende for vismændene, og de står ret magtesløse over for det, så længe der ikke skrives faktisk forkert af journalisten.

Når misrepræsentation af vismændenes synspunkter i den ene eller anden form trods alt ganske sjældent forekommer, skyldes det formentlig to forhold. Dels er journalisterne generelt – og måske til nogens overraskelse – særdeles godt opfattede, så de som regel har fanget budskabet rigtigt, og der derfor ikke er så meget at korrigere. Dels har journalisterne i langt de fleste tilfælde et stærkt eget ønske om, at vismændene er citeret pinligt korrekt, fordi journalistens historie ofte er, at vismændene mener sådan og sådan, eksempelvis i modsætning til regeringen eller til et politisk parti eller en interesseorganisation. Generelt synes journalisterne og medierne da også at værdsætte ordningen med citattjek.

Klausulering

Rapporterne udsendes til medlemmer af De Økonomiske Råd, omkring en uge før mødet i rådet afholdes. Rapporten er frem til afholdelsen af mødet fortrolig, og hverken rådsmedlemmer eller vismænd må omtale rapportens analyser eller anbefalinger i medierne.

Denne praksis sikrer rådsmedlemmerne en rimelig tid til at læse, forstå og fordøje de analyser, som formandskabet har valgt at bringe i rapporten. Herved gives de enkelte rådsmedlemmer også mulighed for at overveje, hvordan de vil reagere offentligt på vismandsrapporten. Risikoen for rene “automatreaktioner” reduceres.

For at give journalisterne bedst mulige arbejdsvilkår udsendes rapporten også

en uge i forvejen til de journalister, der ønsker det, i klausuleret form. Herved får journalisterne mulighed for at læse de dele af rapporten, der er relevante for deres stofområde (og ikke bare resuméet). Det giver dem mulighed for at forberede artikler til rådsmødedagen, og de kan også interviewe rådsmedlemmerne på forhånd. Folketingets Finansudvalg (Miljøudvalg) modtager også et antal klausulerede eksemplarer.

Erfaringen viser, at klausuleringen normalt overholdes. Det er oplagt, at det kan være fristende at bringe et budskab fra en vismandsrapport som en solohistorie, men det har som nævnt vist sig, at den danske presse normalt overholder klausulen – igen dog med enkelte uheldige undtagelser, som afføder en ret kraftig reaktion fra vismandsinstitutionen med indsigelse over for chefredaktør mv. Om respekten for klausuleringen skyldes høj moral, eller at vismandsrapporterne bare er for kedelige, skal vi lade være usagt.

Afslutning

Vismandsrapporterne er typisk på adskillige hundrede sider, og mange finder uden tvivl, at der er tale om tungt stof. Alligevel synes budskaberne i rapporterne at nå ud til politikere og andre – eksempelvis embedsmænd – der indgår i den politiske beslutningsproces og også til den bredere offentlighed. Selvom den umiddelbare gennemslagskraft af analyser og anbefalinger i vismandsrapporterne ofte er begrænset, viser erfaringen, at budskaberne spreder sig i den offentlige debat og ikke sjældent med en vis forsinkelse sætter sig spor i den faktisk førte politik. Gennemslaget til medierne og den offentlige debat kan altså være af betydning for de økonomisk-politiske implikationer af vismændenes arbejde.

Vi er overbeviste om, at en afgørende præmis for, at vi kan fastholde vores rolle som leverandør af relevante og brugbare analyser, er, at analyserne bygger på en høj faglighed. Og uafhængigheden er en forudsætning for, at der er villighed til at lytte til de anbefalinger, vi vælger at bringe.

Institutionens troværdighed bygger på fagligheden og uafhængigheden. Vi vurderer, at de særlige spilleregler, der gælder mellem vismandsinstitutionen og pressen, er med til at sikre denne troværdighed og dermed i sidste ende institutionens eksistensberettigelse. ■

Christen Sørensen, *professor i økonomi,*
overvismand 1985-1988

Kapitel 5

Krisen: Finansministeriets rolle og journalistikkens

Af Christen Sørensen

1. Den økonomiske politik

DEN ØKONOMISKE KRISE i Danmark er blevet såvel dybere som mere langvarig, end den internationale finanskriser udspringende fra USA kan forklare. Dette skyldes den svækkelse af dansk økonomi, der indtraf i årene op til finanskrisens udbrud med Lehman Brothers' konkurs i september 2008.

Svækkelsen af dansk økonomi i årene op til finanskrisens udbrud var en følge af, at de helt afgørende aktører tog fejl: regeringen, Nationalbanken og desværre også de daværende økonomiske vismænd.

Den daværende regering fejlede ved i midten af 00'erne, især i 2006 og 2007, billedlig talt at hælde benzin på en i forvejen overophedet dansk økonomi med en stærk ekspansiv finanspolitik. I al den tid, hvor den finanspolitiske effekt, typisk målt ved finanseffekten på BNP, siden begyndelsen af 1980'erne er blevet retvisende målt i finansministeriet, er der ikke blevet ført en så uansvarlig finanspolitik som i 2006 og 2007.

Overophedningen af dansk økonomi i midten af 00'erne var også en følge af den letsindige låne-, bygge- og boligpolitik, som især pengeinstitutterne finansierede, og som regeringen og Nationalbanken endvidere bidrog til. Regeringen ved bl.a. at fastlåse ejendomsværdiskatten i kr. og øre, Nationalbanken ved ikke at modvirke, at pengeinstitutterne øgede udlånene til især ejendomsmarkedet via bl.a. meget store kortfristede lån på kapitalmarkederne, da indlånene ikke var tilstrækkelige til at finansiere udlånsfesten.

Disse kortfristede lån steg fra under 100 mia. kr. i 2004 til over 550 mia. kr. forud for finanskrisens udbrud i september 2008.

Og de daværende vismænd fejlvurderede totalt situationen. I sammenfatningen af deres halvårslige konjunkturrapport, Dansk Økonomi, forår 2006, som blev fremlagt på Det Økonomiske Råds møde 1. juni 2006, altså netop hvor dansk økonomi

var mere end overophedet, blev det konkluderet, at en finanspolitisk stramning ikke engang skulle diskuteres, jf.: ”Formanden understregede, at prognosens hovedscenarion er en ’blød landing’, hvilket er baggrunden for, at formandskabet ikke diskuterer et muligt behov for en finanspolitisk stramning.”, kursivering tilføjet.

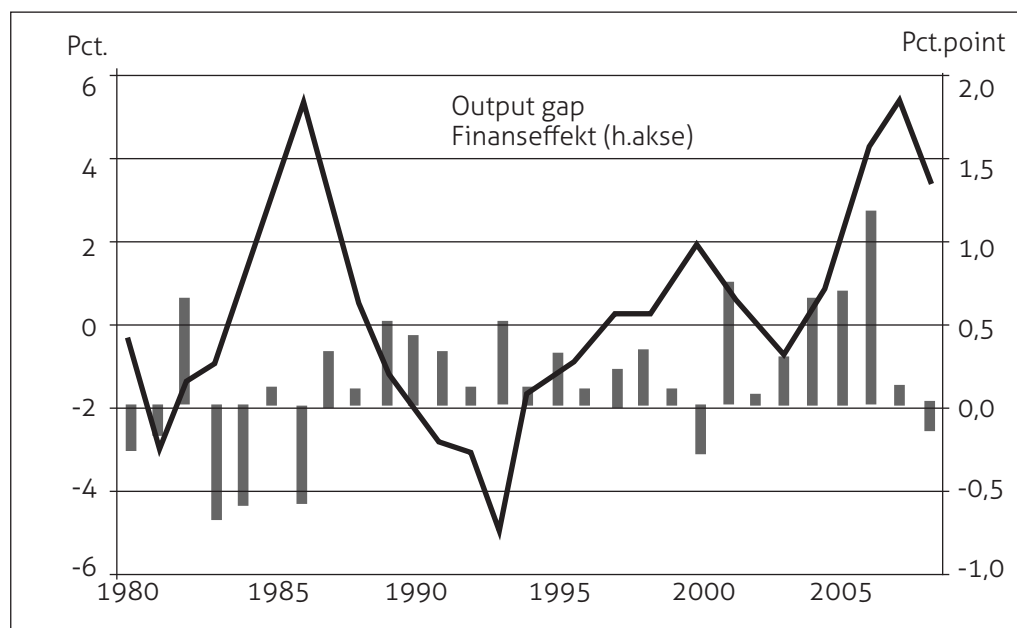
En større fejlbedømmelse er vist vanskelig at opdrive.

Regeringen

Figur 1 dokumenterer, at der i midten af 80'erne blev ført en historisk uansvarlig finanspolitik.

Konjunktursituationen er i figur 1 udtrykt ved det såkaldte output-gap. Output-gap'et måler forskellen mellem faktisk produktion og den produktion, der kan opnås ved en holdbar beskæftigelses-/inflationssituation, herefter betegnet den potentielle produktion. Når den faktiske produktion overstiger den potentielle produktion, og økonomien således er overophedet, bør finanspolitikken ud fra en konjunkturpolitisk synsvinkel være stram for at tage overtrykket af den økonomiske aktivitet. Omvendt bør finanspolitikken være lempelig, dvs. stimulerende, hvis den faktiske produktion er lavere end den potentielle produktion.

Figur 1. Output-gap og finanseffekt 1980-2008

Kilde: Det Økonomiske Råd, Formandskabet. Dansk Økonomi, efterår 2009, side 138.

Såfremt der føres en konjunkturstabiliserende finanspolitik, bør et mindstekrav således være, at output gap og finanseffekten har modsatte fortegn. Modsatte fortegn betyder, at når økonomien er overophedet, dvs. når output gap er positivt, er finanspolitikken stram, dvs. finanseffekten er negativ. Og omvendt, når kapaciteten i økonomien ikke udnyttes. Dette er naturligvis kun et mindstekrav, idet en i konjunkturmæssigt perfekt timet og doseret finanspolitik ville indebære, at output gap hvert år var nul.

Som figur 1 viser, er der ikke siden 1980 ført en så konjunkturdestabiliserende finanspolitik som i årene 2005-07, idet kurven over output gap og finanseffekten netop i disse år ligger på samme side af – og i øvrigt også højt over – nullinjen, hvor de i stedet i det mindste burde ligge på hver sin side af nullinjen med output gap tæt på nullinjen.

Den finanspolitiske uansvarlighed kan således siges at have nået et historisk højdepunkt i midten af 00'erne. Samtidig med at økonomien var mere end overophedet, blev der så at sige hældt benzin på bålet ved en ekspansiv finanspolitik!

Uansvarligheden forsøges imidlertid skjult af regeringsapparatet. I Økonomisk Redegørelse fra august 2008, altså kort efter den historisk uansvarlige finanspolitik i 2006 og 2007, blev det alligevel på side 12 anført: "Konjunkturbetingede lempelser i den aktuelle situation med et stort positivt output gab ville dermed være *et markant brud med tidligere finanspolitisk praksis*, idet det ville være udtryk for konjunkturforstærkende (dvs. konjunkturmedløbende, tilføjelse) finanspolitik" – kursivering tilføjet. Denne historieforvanskning gentages i Økonomisk Redegørelse fra august 2012, hvor der side 25 er anført: "Også med hensyn til en række andre økonomiske nøgletal placerer Danmark sig godt i forhold til andre lande. ... *Det skyldes blandt andet en lang tradition for en stabilitetsorienteret økonomisk politik*, som mindsker udsvingene og dermed usikkerheden i økonomien" – kursivering tilføjet.

Som det indirekte fremgår af figur 1, var den faktisk førte finanspolitik i 2006 og 2007 klart konjunkturforstærkende, hvorfor det anførte i Økonomisk Redegørelse er åbenbart forkert.

Nationalbanken

Når dansk økonomi blev så overophedet i midten af 00'erne, var det ikke alene en følge af den førte historisk uansvarlige finanspolitik, men også en følge af manglende handling fra Nationalbankens side. Som anført medvirkede et letsindigt, lånefinansieret bygge- og boligboom til, at dansk økonomi blev mere end overophedet i midten af 00'erne. Bortset fra Irland og Spanien var Danmark således det OECD-land, hvor boliginvesteringerne i forhold til BNP lå højest i 2007. Men hverken regeringen eller Nationalbanken greb ind.

Når boliginvesteringerne i den grad tog til i årene efter 2002, var den umiddelbare hovedårsag, at prisen på boliger skød i vejret allerede fra 2004, men især i overop-hedningsårene 2005-07. Udviklingen i boligpriserne var en følge af både udefra-kommende og hjemmefabrikerede årsager.

Det udefrakommende, internationale rentefald efter 2001, der med frie kapital-bevægelser også slog igennem i Danmark, reducerede boligomkostningerne ganske væsentligt, idet renteomkostningerne står for omkring 40 pct. af boligomkostningerne. Det internationale rentefald var bl.a. en følge af den rentesænkningspolitik, som den amerikanske centralbank, dengang under ledelse af Alan Greenspan, forsøgte at modvirke den såkaldte dot com-krise med. Dette rentefald var den afgørende udefrakommende faktor bag boligprisstigningerne i mange lande – og naturligvis også i Danmark.

De dansk fabrikerede årsager var dels fastfrysningen af ejendomsværdiskatten i kr. og ører med virkning fra 2002 og dels også introduktionen af de afdragsfrie lån fra efteråret 2003. Hertil kom, at den stærkt stigende udbredelse af flexlån (rente-tilpasningslån) fra årtusindeskiftet i en situation, hvor renten var lavere på kort-

Figur 2. Pengeinstitutternes lån på finansmarkederne siden 2003

Anm.: Det er de største pengeinstitutter, der indgår i gruppe 1, hvor den arbejdende kapital er over 65 mia. kr. Ultimo 2011 indgik følgende i gruppe 1: Danske Bank, Nordea Bank Danmark, Jyske Bank, Sydbank, Nykredit Bank og FIH Erhvervsbank.

fristede lån end på traditionelle, lange boliglån, forstærkere effekten af det udefrakommende rentefald.

Og da de sædvanlige indlån slet ikke var tilstrækkelige til at imødekomme låneefterspørgslen fra bl.a. ejendomsmarkedet, blev denne difference af pengeinstitutterne dækket via kortsigtede lån på finansmarkederne, som det fremgår af figur 2. Figur 2 viser, at pengeinstitutterne øgede disse lån fra under 100 mia. kr. i 2004 til over 550 mia. kr. forud for finanskrisens udbrud i september 2008.

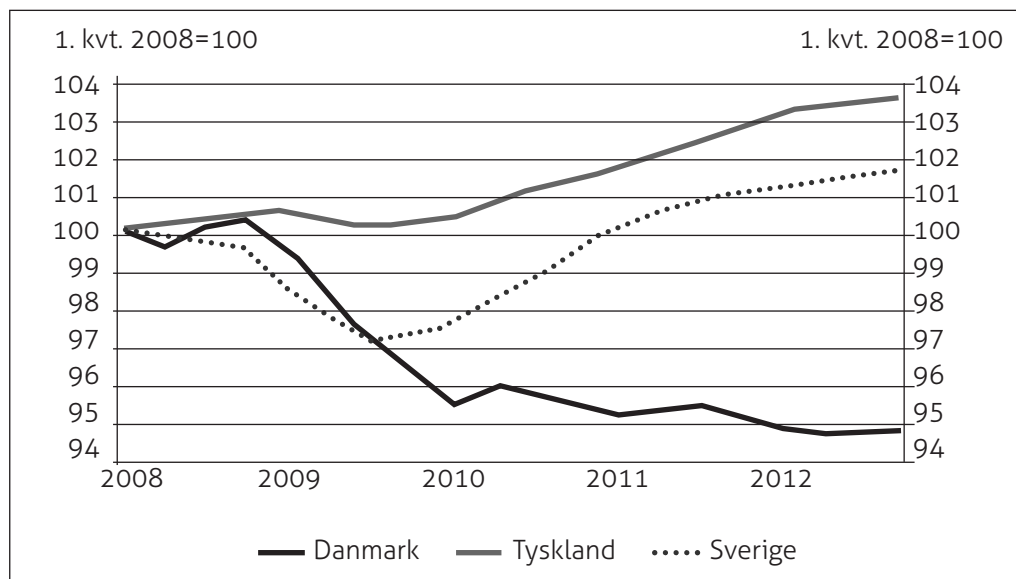
Nationalbanken kunne eller burde ikke være uvidende om, hvor potentielt farlig en sådan udvikling kunne blive for landets økonomi både på kort og længere sigt. I 1997 havde verden oplevet, hvordan en række lande i Sydøstasien, bl.a. Thailand, Indonesien og Sydkorea, var blevet kastet ud i en alvorlig økonomisk krise. Denne krise var grundlæggende en konsekvens af, at der først og fremmest var blevet ført en uansvarlig finanspolitik, samtidig med at landenes pengeinstitutter havde optaget meget betydelige og samtidig korte udlandslån til at finansiere bl.a. et overophedet boligmarked. Og det var netop en tilsvarende udvikling, som havde fundet sted i Danmark op til finanskrisens udbrud.

Med frie, internationale kapitalbevægelser er det begrænset, hvor effektiv en diskontoforhøjelse ville have været, men Nationalbanken kunne på andre måder have hindret pengeinstitutternes uansvarlige låneadfærd ved f.eks. at pålægge disse indskud i Nationalbanken på basis af forskellen mellem udlån og indlån, eller nok bedre på stigningen heri. I Sørensen (2014) er der nærmere redegjort for den lære, som den sydøstasiatiske krise i 1997 burde have givet Nationalbanken, og for de muligheder, som Nationalbanken havde for at begrænse eller stoppe stigningen i pengeinstitutternes udlån.

På tilsvarende måde, som der blev ført en alt for slap økonomisk politik op til finanskrisens udbrud, føres der nu – efter min vurdering – en for stram økonomisk politik baseret på en fejlvurdering af, at et øget arbejdsudbud relativt hurtigt vil føre til højere beskæftigelse. Som mellemsigtet eller langsigtet strategi er der næppe seriøs indvendig mod dette blandt økonomer. Men hvordan kommer vi med denne strategi frem til 2020, som synes at være udråbt til det store jubelår? For hvornår begynder beskæftigelsen igen at stige? Efter min vurdering er der ikke foreløbig overbevisende udsigt hertil.

Hvis dette er korrekt, kan det næsten kun konkluderes, at den økonomiske politik, herunder finanspolitikken, fortsat er forfejlet. At dette har været tilfældet op til finanskrisens udbrud følger alene af, at vores to nærmeste nabolande – Sverige og Tyskland – der i øvrigt også er vores to største eksportmarkeder, er kommet betydeligt lettere igennem finanskrisen end Danmark, som det fremgår af beskæftigelsesudviklingen siden begyndelsen af 2008, jf. figur 3.

Figur 3. Beskæftigelsesudvikling siden begyndelsen af 2008 i Danmark, Tyskland og Sverige

2. Mediernes dækning af den førte økonomiske politik

Den kritik, som her fremføres mod mediernes dækning af den førte økonomiske politik, er opdelt på to punkter: 1) den manglende redaktionelle linje i dækningen og 2) den overdrevne respekt for sværvægterne på det økonomiske område: regeringen ved især finansministeren eller Finansministeriet, Nationalbanken og vismændene.

2.1 Den manglende linje i dækningen af den førte økonomiske politik

I overophedningsårene i midten af 00'erne gjorde medierne ikke befolkningen tilstrækkelig opmærksom på, at der blev ført en uansvarlig finanspolitik.

I årene 2005-07 blev vi således i aviser, tv m.m. bombarderet med indlæg om, hvor centralt det var at øge arbejdsudbuddet for at afkøle dansk økonomi. Sjældent blev der gjort opmærksom på, at det tager tid at øge arbejdsudbuddet, og endnu sjældnere blev der peget på, at den anden mulighed for at afdæmpe ophejningen, nemlig en finanspolitisk stramning, også måtte ind i billedet. Og endda en mulighed, der kunne virke hurtigere.

De utallige indlæg om ønskværdigheden/nødvendigheden af at øge arbejdsudbuddet blev ofte baseret på udtalelser fra bankøkonomer, der åbenbart ikke havde lyst til at nævne nødvendigheden af at stramme finanspolitikken. Og journalisterne

var åbenbart ikke fagligt stærke nok til at påpege, at der også var den anden mulighed og udfordre de interviewede.

I de seneste år er befolkningen omvendt ikke blevet gjort opmærksom på, at hovedstrategien i den nuværende regerings politik er meget risikofyldt og usikker. Hovedstrategien i den økonomiske politik er at øge arbejdsudbuddet for at øge beskæftigelsen og samtidig føre en stram finanspolitik. Det er min vurdering, at Finansministeriet systematisk har nedtonet de omkostninger, som denne strategi er forbundet med, ved bl.a. at anvende afgørende og for optimistiske forudsætninger, der ikke kan dokumenteres, og ved at udarbejde prognoser eller skøn, der tegner et lysere billede af den økonomiske udvikling, end det er berettiget, jf. det følgende.

Inden et øget arbejdsudbud giver sig udslag i højere beskæftigelse af betydning, kan der imidlertid gå lang tid. Dette gælder ikke mindst, når det øgede arbejdsudbud ikke stammer fra arbejdsmarkedets kernetropper. Og det er vel ikke sandsynligt, at et øget arbejdsudbud gennem afkortning af dagpengeperioden fra 4 til 2 år og fra tilbagetrækningsreformen øger især kernetilgangen?

Skal et øget arbejdsudbud fremme beskæftigelsen, er den første afgørende forudsætning, at det resulterer i en lavere lønudvikling end ellers, uanset om det betyder lavere lønstigning eller ligefrem lønnedgang. I den økonomiske model, som regeringen selv bruger, nemlig ADAM-modellen, er der primært en forsinket og ikke særlig markant virkning på lønstigningstakten, hvis ledigheden overstiger den såkaldte strukturledighed. Alt i alt betyder det, at løntilpasningen tager tid. Den næste forudsætning er, at lavere lønninger åbner op for, at virksomhederne kan holde lavere priser end ellers. Dette er veldokumenteret, men her må der også påregnes en vis tidsforsinkelse. Den tredje og ligeledes afgørende forudsætning er, at de lavere priser giver mulighed for at øge den mængdemæssige eksport og fortrænge import, hvad der øger de hjemlige produktionsmuligheder og dermed beskæftigelsen. Hvor stærk og hurtigvirkende denne effekt vil være, afhænger naturligvis af, hvor kraftigt og hvor hurtigt eksporten og importen reagerer på det ændrede prisniveau. Prisfølsomheden og dennes tidsfordeling er her afgørende.

I den officielle ADAM-model, som udvikles og vedligeholdes af Danmarks Statistik, er det på basis af empiriske undersøgelser lagt til grund, at den mængdemæssige eksport stiger med godt $1\frac{1}{2}$ pct., når priserne reduceres med 1 pct. Men det er på langt sigt. Efter 1 år er mængdereaktionen kun $\frac{1}{2}$ pct. Stigningen op til de godt $1\frac{1}{2}$ pct. sker i øvrigt ganske langsomt, idet gabet herimellem på årsbasis lukkes med 12 pct. af forskellen.

I år 2 vil mængdereaktionen derfor være ca. $\frac{1}{2} + 0.12 \cdot (1\frac{1}{2} - \frac{1}{2})$, dvs. 0,6 pct.. For importen er det tilsvarende tal for den langsigtede mængdemæssige reaktion 0,4 pct., hvoraf dog 0,3 pct. allerede vil komme i år 1. Tilpasningen til den langsigtede effekt sker derfor også relativt hurtigt for importen.

Kort sagt: Det er usikkert, hvor stærkt og hurtigt et øget arbejdsudbud fra ikke mindst kanten af arbejdsmarkedet slår igennem i øget beskæftigelse af betydning.

Det er imidlertid ikke den officielle ADAM-model, der er anvendt til 2020-fremskrivningen, men derimod en af Finansministeriet justeret ADAM-model. I den justerede ADAM-model er prislelsomheden af såvel eksporten som importen øget ganske betydeligt med en faktor på mindst $2\frac{1}{2}$. Denne meget højere prislelsomhed øger naturligvis de beregnede positive virkninger på bl.a. produktion og beskæftigelse. Dette ville være yderst velkomment, hvis det altså holder.

Siden september 2012 har jeg forsøgt at få Finansministeriets dokumentation for, at det har været berettiget at øge prislelsomheden i eksport- og importrelationerne med en faktor på mindst $2\frac{1}{2}$. Dette skal ses i lyset af, at finansministeren i Berlingske Tidende 8. okt. 2012 er citeret for: "Vi lægger løbende forudsætninger frem og besvarer spørgsmål fra Folketinget, der belyser forudsætninger og præmisser. Det er utrolig faktabaseret, og der er rig adgang for alle til at sætte sig ind i de tekniske forudsætninger – hvis man da ellers orker."

Men Finansministeriet har ikke villet fremlægge dokumentation for, at disse opjusteringer er berettigede. Jeg tvivler i øvrigt på, at jeg nogensinde får den ønskede konkrete dokumentation, idet jeg har en stærk begrundet formodning om, at den øgede prislelsomhed i eksporten og importen så at sige alene er "hentet ned fra gardinerne" eller fra ønsketækningsforestillinger. Dette skal også ses i lyset af, at jeg ikke har kunnet få dagspressen til at kræve denne helt nødvendige dokumentation fra Finansministeriet, hvis den altså findes, eller til at indrømme, at der ikke er fagligt belæg for disse "manipulationer" af ADAM-modellen. Finansministerens udtalelse til Berlingske Tidende har åbenbart ingen realitet.

Fra Finansministeriets side henvises alene generelt til, at det vurderes, at tilpasningshastigheden i den officielle ADAM-model er for lang. Dette vil jeg på ingen måde afvise. Men heraf følger ikke, at dette kan henføres til eksportens og importens prislelsomhed. Men ved alene at justere herpå bliver det nødvendige reallønsskud til opnåelse af, at øget arbejdsudbud fører til den ønskede beskæftigelsesstigning, betydeligt mindre, end hvis der eksempelvis blev justeret i løngennemslaget. Kort sagt: Det er helt afgørende, hvor der justeres. Derfor er det naturligvis også ekstra vigtigt, at det kan dokumenteres, at den stærkt forøgede prislelsomhed af eksporten og importen kan begrundes med fakta.

Det har som anført ikke været muligt for mig at få Finansministeriet ud af buksen, og det er heller ikke lykkedes mig at fastholde et tryk herfor via dagspressen, som måske kunne få Finansministeriet til at bekende kulør. Såvel i relation til overophedningen i midten af 00'erne som i relation til den nuværende hovedstrategi i regeringens økonomiske politik kunne jeg derfor ønske mig et større engagement fra dagspressen.

Det er endvidere min vurdering, at medierne i Danmark hverken i overophedningsårene i midten af 00'erne eller i perioden efter finanskrisens udbrud har været i stand til at holde en linje i den økonomiske dækning.

Der er alt for meget referatgivning af den stadig stigende strøm af økonomiske data og alt for lidt analyse. Det betyder bl.a., at man den ene uge kan læse eller høre, at det nu går fremad, for i næste uge at kunne læse, at det nu går tilbage alt efter, hvilke data der strømmer ind.

Om årsagen hertil er, at dagspressen prioriterer underholdning frem for oplysning, eller det skyldes manglende kompetence, kan jeg ikke afgøre. Men konsekvensen er vel den samme: Læserne/seerne kan vel ikke undgå at blive forvirret.

Det burde jo ikke komme som en overraskelse, at den nuværende krise bliver langvarig, selvom der er små bevægelser såvel opad som nedad. Det slag, som finanskrisen gav verdensøkonomien, var vel det største slag efter det slag, der udløste den store depression i 1930'erne. I den sammenhæng er det også relevant at henvise til, at det tog mere end 20 år, før dansk økonomi igen kunne bevæge sig ud af det kriseforløb, som startede med den første olieprisomvæltning i 1973, og som blev forstærket med den anden olieprisomvæltning i 1978/79. Hermed være ikke sagt, at det nuværende kriseforløb bliver lige så dybt og langvarigt som efter 1973, hvor ledigheden steg fra et årsgennemsnit på godt 20.000 til et årsgennemsnit på 349.000 i 1993, før den trendmæssige stigning i ledigheden vendte. Udgangspunktet er heldigvis bedre end i 1973. Men at basere sig på, at krisen bliver kortvarig som de boligtilskudsordninger o.l., som finanskrisen er blevet fulgt op med, er naivt.

Kort sagt: Medierne burde i den økonomiske analyse anlægge en linje. Ikke for at udelukke udfordringer heraf, tværtimod. Men for at bidrage til, at læserne bliver informeret og ikke desorienteret.

Men evner dagspressen det i dag? Og er den overhovedet interesseret heri? Er det ikke snarere den stadigt hyppigere fodring af nyhedskværnen, som dog aldrig bliver mæt, der prioriteres med bl.a. korte nyheder hver halve time m.v.? Og med den konsekvens, at kritisk og analyserende journalistik marginaliseres. Er det den kost, vi skal og vil affinde os med?

2.2 Overdreven respekt for sværvægterne på det økonomiske område

Medierne udviser en overdreven respekt for sværvægterne på det økonomiske område: Regeringen ved især finansministeren eller Finansministeriet, Nationalbanken og vismændene.

Selvom Finansministeriet gang på gang begår fejltagelser eller ligefrem medvirker til fordrejninger, accepterer medierne i alt for høj grad Finansministeriets beregninger. Eksempler på alvorlige fejlskøn fra Finansministeriet er: 1) I august 2012 blev der forudsagt en BNP-vækst på 0,9 pct. i 2012, i december 2012 blev dette skøn

nedjusteret til -0,4 pct. Et fejlskud på hele 1,3 procentpoint på kun fire måneder, hvor der endvidere kun resterede ca. 4 måneder af det pågældende år, er et historisk stort fejlskud. 2) I august 2012 blev BNP-væksten skønnet til 1,7 pct., den er nu nedjusteret til 0,4 pct.. 3) Skønnet af, hvor mange dagpengemodtagere, der ville miste dagpengereetten som følge af nedsættelsen af den maksimale dagpengeperiode fra 4 til 2 år, var udtryk for endnu et alvorligt fejlskud. Og 4) Dette fejlskøn blev fulgt op med et grotesk fejlskøn af antallet af akutjob, som skulle følge af akutjobaftalen fra oktober 2012 med Kommunernes Landsforening, Danske Regioner og Dansk Arbejdsgiverforening. Her blev det skønnet, at der ville blive etableret mindst 12.500 akutjob for dem, der blev ramt af dagpengeforkortelsen fra 4 til 2 år. Men der bliver sandsynligvis højst etableret 1000 akutjob af denne type. Finansminister Bjarne Corydon bidrog til nye højder i spin ved at hævde, at akutjobaftalen var "en hel og dækkende løsning".

Som eksempel på den manipulation, som Finansministeriet medvirker til eller er tvunget til at medvirke til, kan tjene finansministerens fremlæggelse af finanslovsforslaget for 2013. I præsentationen heraf blev der fremhævet en beskæftigelsesstigning på 21.000. Dette er manipulation, idet dette tal dels hidrører fra den samlede effekt i 2013 af regeringens økonomiske politik siden dennes tiltrædelse og dels fremkommer ved at se bort fra den beskæftigelsesreduktion, der skyldes de finanspolitiske stramninger, som hidrører fra EU-henstillingen om at undgå for store offentlige underskud. Hvis dette skal tages alvorligt, må der heri jo ligge, at regeringen/finansministeren ikke tager ansvar for effekterne af disse stramninger, selvom de ikke har modsat sig dem! Hvis man baserer sig på virkningen på beskæftigelsen fra finansloven, som man bør gøre, når det er finansloven, der skal diskuteres, kommer man omvendt frem til et beskæftigelsesfald på 8.000 i 2013. Denne manipulation har jeg nærmere redegjort for i et analyseindlæg i Politiken 14. sep. 2012.

Følgende overskrifter fra dagspressen kan yderligere underbygge, at medierne er alt for respektfulde eller bange for Finansministeriet: "Finansministeriet er Gud", Politiken 1. juli 2012 og "Ministeriets regnedrenge har altid ret", Berlingske 8. okt. 2012.

Nationalbanker eller centralbanker og ikke mindst nationalbankdirektører eller centralbankdirektører mødes normalt med endnu større underdanighed. Først efter deres afgang kommer en evt. kritik. Intet illustrerer dette mere markant end den næsegrus beundring, som den tidligere centralbankdirektør fra den amerikanske centralbank, Alan Greenspan, blev mødt med, da han endnu var centralbankdirektør, og den sønderlemmende kritik, som efterfølgende blev fremført i den undersøgelse af finanskrisen, Financial Crisis Inquiry Report fra 2011, som den amerikanske kongres foranstaltede gennemført.

Også vismændene mødes sædvanligvis med overdreven respekt. Som eksempel herpå kan anføres bagsidelederen fra Information "Nationalbøllebank til Løkke & Fogh" fra 10. april 2013. Her roses vismændene for i 2007 igen at have opfordret VK-regeringen til at stramme finanspolitikken. For det første overses i lederen, at vismændene totalt fejlvurderede den økonomiske situation og dermed også finanspolitikken i 2006. For det andet var det for sent i 2007 at anbefale en finanspolitisk stramning, da dansk økonomi allerede dengang var på vej nedad. Realiteten er, at vismændene systematisk fejlvurderede den økonomiske situation og finanspolitikken frem til finanskrisens udbrud.

3. Hvordan kan journalistikken om økonomien og krisen forbedres?

I overvejelser om, hvordan den økonomiske journalistik kan forbedres, kommer man ikke udenom, at de økonomiske muligheder, som medierne virker under, er afgørende. En god økonomi er forudsætningen for, at medierne har mulighed for en analyserende og dybdeborende journalistik. Aviser og tv-kanaler, vel de vigtigste daglige nyhedsmedier, er imidlertid blevet økonomisk klemmt af andre – især elektroniske – medier på såvel nationalt som internationalt plan. På det økonomiske område har det bl.a. betydet, at aviser og tv-kanaler i stigende grad er blevet afhængige af udefrakommende præsenterede og nærmest grydeklar informationer: fra regeringen (bl.a. Finansministeriet), tænketanke, store virksomheder (især banker via bankøkonomer) samt interesseorganisationer (LO, Dansk Industri osv.). Denne afhængighed er især problematisk, hvis medierne ikke har en redaktionel linje på det økonomiske område, idet dette som tidligere anført nemt medfører, at nyhedsformidlingen ikke bliver oplysende, men forvirrende, hvortil kommer, at det anførte ikke bliver tilstrækkeligt udfordret. Jeg har imidlertid ikke gode idéer til, hvordan dagspressens økonomi kan forbedres.

På andre områder vil jeg – vel at mærke knyttet til dækningen af det økonomiske stof – i forlængelse af det allerede anførte komme med nogle forslag til overvejelse.

For det første finder jeg, at dagspressen burde anlægge en linje, når det økonomiske stof dækkes. Eksempelvis, at den nuværende økonomiske krise vil blive såvel lang som dyb med en meget dårlig beskæftigelsesudvikling. Dette er som anført ikke til hinder for, at det modsatte synspunkt dækkes bredt. Men læserne/seerne bør ikke være i tvivl om, hvad der er avisens/tv-kanalens holdning. Dette ville muliggøre en langt skarpere diskussion om regeringens økonomiske politik.

I tilknytning hertil vil jeg ikke undlade at gøre opmærksom på, at aviser/tv-kanaler i langt højere grad ansætter politiske eksperter eller politiske kandestøbere frem for økonomer. Dette er formentlig også medvirkende til, at der normalt ikke anlægges en økonomisk linje. Professionelle økonomer burde i det mindste kunne

bidrage til at lægge en linje og hjælpe journalister med at identificere de nøglepunkter, som de skal holde fast i og få oplyst, når de tager kontakt til udefrakommende ”spindoktorer” fra regeringer, tænketanke, banker, interesseorganisationer mv.

Dette kunne måske også medvirke til, at den overdrevne respekt eller underdanighed over for de økonomiske sværvægttere, regeringen ved finansministeren eller Finansministeriet, Nationalbanken og vismændene, blev modificeret eller ligefrem opgivet.

I tilknytning hertil vil jeg tilføje, at det er væsentligt, at dagspressen/mediernes evner at identificere og holde fast i de afgørende skillelinjer mellem de forskellige spindoktorer.

Det er naturligvis også vigtigt at vurdere, om ændringer i journalistuddannelsen kan forbedre den økonomiske dækning. Det vil jeg ikke udelukke. Men en nødvendig forudsætning herfor vil efter min mening være, at indgangen til en journalistuddannelse med fokus på økonomi mindst forudsætter en bachelorgrad i økonomi. I det hele taget finder jeg, at journalistuddannelser på universiteter bør forudsætte et fagligt udgangspunkt i form af mindst en bachelorgrad eller lignende.

Med den divergens, som er en realitet selv mellem professionelle økonomer, hvad enten denne så skyldes faglig uenighed eller tilknytning til forskellige interesser, er det givetvis ikke ligetil at gennemføre en kvalitativ dækning af det økonomiske område. Dette problem forstærkes af, at en sejr har tusinde fædre, mens et nederlag er faderløst. Også dette har finanskrisen meget tydeligt afdækket. Regeringsmedlemmer fra dengang påstår, at krisen i Danmark skyldtes den udefrakommende finanskrisen, og Nationalbanken henviser, ligesom vismændene, til regeringens uansvarlige finanspolitik. Kort sagt: De fralægger sig alle et medansvar for finanskrisens følger i Danmark. Medierne burde i langt højere grad medvirke til at afdække, at denne ansvarsfralæggelse ikke er berettiget. ■

Litteratur

Danmarks Statistik 2012.

ADAM – en model af dansk økonomi.

Financial Crisis Inquiry Commission 2011.

Financial Crisis Inquiry Report.

Washington, D.C.

Kraka 2012.

Finanspolitik i 00'erne.

www.kraka.org.

Rangvid-udvalget 2013.

Den finansielle krise i Danmark – årsager, konsekvenser og læring.

København.

Sørensen, C. 2008.

Finanspolitik, vismænd og troværdighed,

Samfundsøkonomen 2008:1:15-18.

Sørensen, C. 2010.

Historisk uansvarlig finanspolitik og rådgivning.

Samfundsøkonomen 2010:2:9-14.

Sørensen, C. 2012.

Finanspolitik som stabiliseringspolitisk redskab, i:

Jubilæumsskrift. De Økonomiske Råd 1962-2012, side 49-61.

Sørensen, C. 2014.

Finanskrisen – kleptokratiets konsekvens. Tiderne Skifter, 2. udg. (I denne 2. udg. er der yderligere uddybninger og analyser af en række af de forhold, der er anført i dette kapitel, ligesom 2. udg. indeholder en grundlæggende kritik af Rangvid-udvalget arbejde, der i alt for høj grad frikender de centrale aktører, regeringer og Nationalbanken, for ansvar for finanskrisens store gennemslag i Danmark).

På min hjemmeside: www.en-vis-mand.dk under bl.a. fanebladet Finanspolitik er der yderligere henvisninger til indlæg, hvori jeg i 2005 og 2006 argumenterede for finanspolitiske stramninger, og hvor det endnu ikke var for sent at gennemføre sådanne.

Steen Bocian, *kandidat i økonomi.*
Siden 2007 cheføkonom i Danske Bank

Kapitel 6

Politik og enkeltsager slører konjunkturdækningen

Af Steen Bocian

DE ØKONOMISKE KONJUNKTURER dækkes flittigt i danske medier, men selvom dækningen af de økonomiske nyheder fylder meget, så finder konjunkturnyhederne sjældent frem til første sektion i eksempelvis Berlingske eller Politiken, for slet ikke at tale om i formiddagsaviserne. Konjunkturnyheder fylder således langt mindre i den offentlige debat end antallet af artikler, som dækker området, måske umiddelbart indikerer. Konjunkturnyheder er fra et journalistisk synspunkt småkedeligt stof. Der er ikke nødvendigvis en konflikt i det konjunkturelle stof, og det kan derudover være svært at gøre casebaseret og dermed umiddelbart vedkommende. Det betyder ikke, at konjunkturnyheder ikke er vigtige, men det betyder, at de ofte bliver skrevet til et i forvejen oplyst publikum. Når konjunkturnyheder endelig finder frem til de forreste sider, så skyldes det ofte journalistiske skarpvinklinger, hvor konjunkturerne sættes ind i eksempelvis en politisk kontekst eller vinkles meget direkte på personer eller enkeltvirksomheder. Mange mener, at medierne er med til at forstærke de konjunkturelle udsving. Jeg deler ikke dette synspunkt. Til gengæld synes jeg, at mediernes fokus på enkeltsager og begivenheder samt ikke mindst mediernes trang til at give den økonomiske udvikling et politisk tvist, reelt forstyrrer mere end det oplyser om de økonomiske udfordringer, som dansk økonomi står med. Jeg kunne derfor godt ønske mig et større journalistisk mod til også på de mest læste sider at fortælle de halvkedelige, men vigtige konjunkturelle historier.

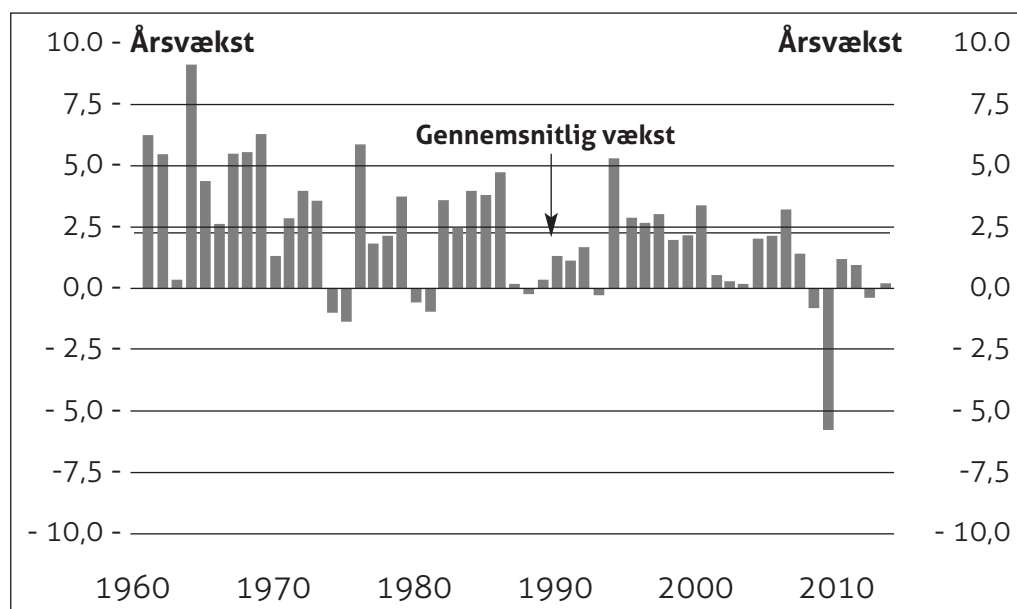
Den økonomiske begrebsverden og konjunkturudviklingen de seneste 50 år

Inden jeg kaster mig ud i en gennemgang af den journalistiske dækning af de økonomiske konjunkturer, så er det måske passende at få begrebsapparatet på plads. Hvis vi lige starter med, hvad begrebet økonomiske konjunkturer dækker over, så

er det groft sagt de 'kortsigtede' udsving i nationaløkonomien. Selvom man naturligvis kunne ønske sig, at velstanden i et samfund som det danske var kendetegnet ved at være støt stigende over tid i takt med, at vi i gennemsnit bliver dygtigere og dermed mere produktive, så viser erfaringen os, at økonomien bevæger sig i bølger eller konjunkturer. I stedet for at velstanden stiger støt, så er der år, hvor væksten er højere end normalt, og år, hvor den er lavere end normalt. I de år, hvor væksten er højere end normalt, falder ledigheden typisk, huspriserne stiger, og hvis det fortsætter længe nok, så kalder man det for en højkonjunktur. Perioden 1983-1987 eller 2004-2007 er historiske eksempler på højkonjunkturer. Modsat så er der også perioder, hvor væksten er lavere end normalt, hvor ledigheden stiger, og hvor huspriserne falder. Disse perioder kaldes normalt lavkonjunkturer – i hvert fald hvis de bliver ved gennem en periode. Definitionen af henholdsvis høj- og lavkonjunkturer er dog ret løs, og der er i vidt omfang tale om fortolkninger.

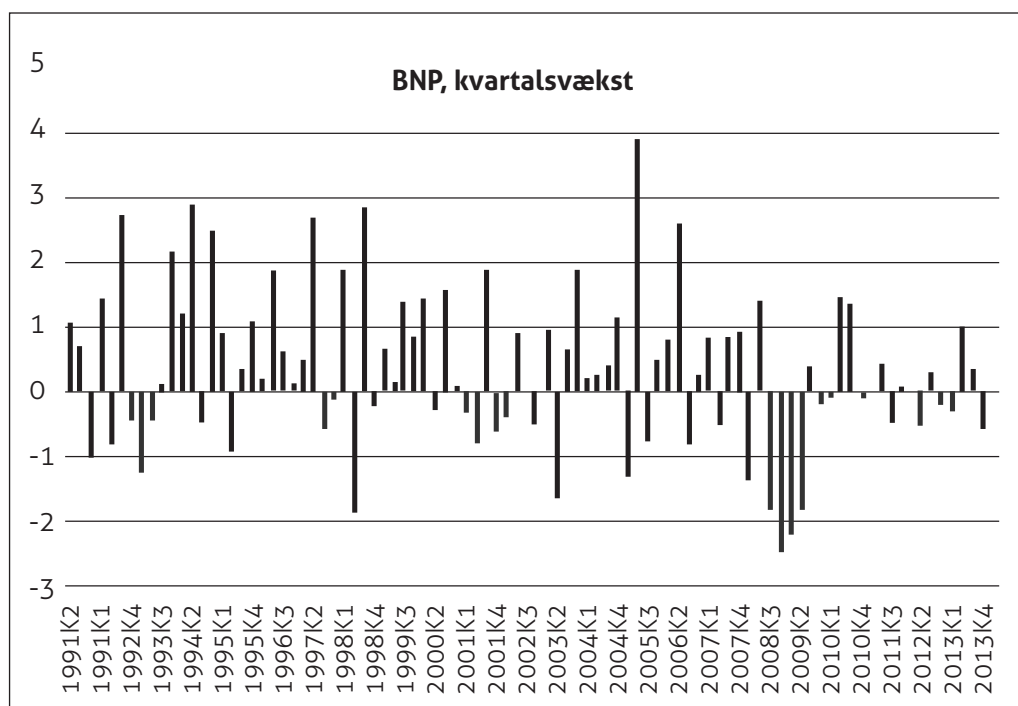
Et mere nagelfast begreb er udtrykket 'teknisk recession'. Teknisk recession dækker over to kvartaler i træk med fald i BNP. Fald i BNP gennem en længere periode er faktisk et ret sjældent fænomen. Som det kan ses af nedenstående figur, så er dansk BNP i perioden siden 1960 i gennemsnit steget med 2,5 % om året, når man korrigerer for inflation. Og i perioden på over 50 år så er der faktisk kun 9 år med decideret fald i BNP. Teknisk recession er dermed umiddelbart en ret alvorlig sag – men som altid skal man være varsom. Danske statistikker er meget svingende.

Figur 1. Den økonomiske vækst i Danmark

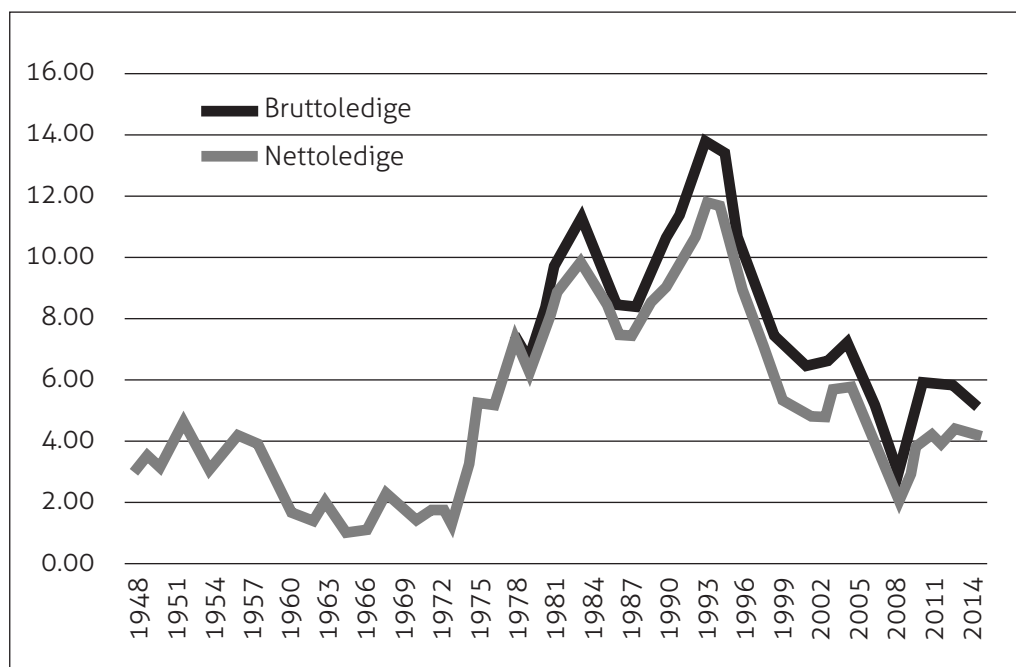
Da vi er et lille land, så skal der nemlig ikke ske ret meget, før man kan se det i statistikkerne. Vi har derfor også uforholdsmæssigt mange tekniske recessioner. I perioden siden 1990 har vi således været i teknisk recession 9 gange. Vi var blandt andet i teknisk recession i 1997, da BNP faldt i både 3. og 4. kvartal, men samlet blev væksten i 1997 på over 3 %, så det giver ingen mening at tale om krise, når man kigger på året 1997. Så teknisk recession er et begreb, som til trods for den klare definition også skal tolkes med betydelig varsomhed.

Figur 2. Den økonomiske vækst i Danmark

Mange forbinder udviklingen i ledigheden med de økonomiske konjunkturer. Men ledighedsudviklingen er ikke alene bestemt af konjunkturudviklingen. Eksempelvis kan arbejdsmarkedsreformer i perioder overdøve den økonomiske udvikling, når vi taler ledighed. Det er en diskussion, som har fyldt meget de sidste par år, hvor dagpengeperioden er blevet afkortet, men diskussionen er ikke af nyere dato. I starten og midten af 1990'erne faldt ledigheden således også meget mere, end beskæftigelsesudviklingen kunne forklare. Baggrunden var blandt andet de mange orlovsordninger, som gjorde, at ledigheden blev skjult.

Figur 3. Ledighedsudviklingen afspejler ikke altid den reelle økonomiske udvikling

De kortsigtede udsving kalder man normalt konjunkturudsving og er et begreb, man har kendt til i mange årtusinder. Diskussionen omkring de økonomiske konjunkturer bør dog ikke overdøve diskussionen omkring de økonomiske strukturer. De økonomiske strukturer – eller den langsigtede økonomiske udvikling – er et spørgsmål om, hvordan vi mere fundamentalt har skruet vores økonomi sammen, og helt simpelt så kan man sige, at den økonomiske vækst i et samfund på langt sigt bestemmes af samfundets ressourcer og evnen til at udnytte dem. I et land som Danmark er det groft sagt menneskelige ressourcer, vi har at byde ind med. Det betyder, at den økonomiske aktivitet på sigt er bestemt af, hvor mange mennesker vi er, samt hvor produktive/dygtige vi er. Der er naturligvis en sammenhæng mellem det korte og det lange sigt, men jo mere fleksibel en økonomi er, jo hurtigere tilpasser den sig typisk i retning af det langsigtede potentiale.

Som jeg skal komme tilbage til, så kan det være svært for et lille land selv at bestemme de økonomiske konjunkturer, mens der nok er bedre mulighed for at påvirke strukturerne gennem den førte politik. De økonomiske konjunkturer forsøger man at påvirke via finanspolitikken, mens de langsigtede vækstmuligheder i større udstrækning drejer sig om uddannelsespolitik, skattepolitik, arbejdsmarkedspolitik mv.

Hvis vi kigger på dansk økonomi i perioden siden 1960, så kan man groft sagt opdele udviklingen i otte perioder:

1960'erne. 1960'erne var en periode karakteriseret af høj vækst i den vestlige verden. Liberalisering af verdenshandelen og en voldsom globalisering førte til en lang periode med høj økonomisk vækst og fuld beskæftigelse i Danmark. Danmark var i 1960'erne ikke en velfærdsstat, og incitamentsproblemer mv. var derfor også mindre. Til gengæld var den økonomiske ulighed større end i dag.

1970'erne. Dansk økonomi blev i 1970'erne ramt af en række økonomiske chok med oliekriserne som de centrale. Dertil kom, at den offentlige sektor op gennem 1970'erne kom til at spille en fortsat større rolle. Antallet af offentligt ansatte steg fra 380.000 personer i 1970 til 670.000 personer i 1980. Da man samtidig øgede det sociale sikkerhedsnet, betød det, at skattetrykket steg markant, hvilket var med til at øge incitamentsproblemerne i økonomien. 1970'erne var kendetegnet ved lavkonjunktur og stigende ledighed, men den økonomiske vækst var nu alligevel i mange år ganske høj. Den økonomiske politik var karakteriseret af en uhensigtsmæssig zigzagkurs, hvor man skulle tage hensyn til både beskæftigelsen og de stigende balanceproblemer. Krisen kulminerede i slutningen af 1970'erne og starten af 1980'erne, hvor daværende finansminister Knud Heinesen i TV Avisen advarede om, at vi havde kurs mod afgrundens rand.

I 1982 kommer et af de store retningsskift, da Poul Schlütter overtager roret efter Anker Jørgensen og genindfører fastkurspolitikken efter de mange devalueringer op gennem 1970'erne (vi har også tidligere haft lange perioder med fastkurspolitik). Fastkurspolitikken giver sammen med et internationalt rentefald anledning til en markant lettelse for boligejerne, og huspriserne stiger hastigt de følgende år. Men økonomien overopheder, og i 1986 er regeringen nødt til at træde på bremsen af hensyn til betalingsbalancen. Bremsen består af en skattereform, der begrænser rentefradragsretten betydeligt samt kartoffelkuren, som sigter mod at begrænse de danske husholdningers gældsætning.

1987-1993 er karakteriseret af krise. Ledigheden når op over 300.000 personer, og huspriserne falder kraftigt. Men vi får styr på vores balanceproblemer, og i starten af 1990'erne er Danmark klar til vækst. Væksten udsættes dog til 1994, da den tyske genforening giver anledning til store europæiske bølgeskulp.

1993-2000 er en periode karakteriseret af høj vækst og fra 1995 også af strukturreformer, som styrker det langsigtede vækstopotiale i økonomien. Væksten er ikke

isoleret til Danmark. Man taler globalt om 'ny økonomi', drevet af internettet og pc'ernes voksende betydning. Dansk økonomi nærmer sig i 1998 en overophedning, men lavere global vækst, og den såkaldte pinsepakke mindsker faremomenterne, og krisen kommer først et par år senere, da it-aktierne globalt kolliderer.

2001-2003 er en af de kortere og mildere kriser i dansk økonomi. Ledigheden stiger, men den når langt fra op på samme niveauer som i starten af 1990'erne, og huspriserne fortsætter trods krisen med at stige.

Udviklingen vender i 2004, og **perioden fra 2004-2007** bliver et kort, men eksplosivt opsving, ikke blot i Danmark, men i mange vestlige økonomier. Benzinen, som får økonomierne til at køre, er de ekstremt lave renter, som bliver holdt nede af en meget lav inflation i kraft af den stigende rolle, Kina spiller i verdensøkonomien. Herhjemme kommer der ekstra kul under kedlerne takket være ekspansiv finanspolitik og liberaliseringer af lånemarkedet, særligt indførelsen af de afdragsfrie lån i slutningen af 2003 (mens der fortsat var krise – mange glemmer, at baggrunden for de afdragsfrie lån var, at vi var i forbrugskrise i 1998-2003).

2008-i dag står naturligt i finanskrisens tegn. Finanskrisen er global, men Danmark bliver hårdt ramt, da både arbejdsmarkedet og boligmarkedet overophedede i det korte, men intense opsving i perioden 2004-2007. Finanskrisen starter globalt i midten af 2007, men vi opdager den først for alvor herhjemme over et år senere, da Lehman Brothers kolliderer og sender det globale finansielle system til tælling.

De økonomiske indikatorer tyder på, at vi aktuelt langsomt atter er på rette vej, og de fleste prognosemagere forventer svag, men positiv vækst i dansk økonomi over de kommende år. Krisen er endnu ikke lagt bag os, da huspriserne og beskæftigelsen fortsat er et stykke under tidligere tiders niveauer, men huspriserne er atter svagt stigende, og beskæftigelsen er steget over det seneste år. Så vi synes at være på rette vej.

Mediernes dækning af konjunkturerne flytter

Med det grundlæggende begrebsapparat på plads så er det tid til at kigge lidt nærmere på mediernes dækning af de økonomiske konjunkturer. Dansk og international økonomi helt aktuelle sundhedstilstand dækkes af mange medier. Dækningen finder dog oftest sted på de 'lyserøde' sider eller i særlige erhvervstillæg, og det er derfor ikke altid noget, som tiltrækker sig den store opmærksomhed. Samme tendens ses i de elektroniske medier, hvor økonomiske nyheder i særlig grad dækkes af epn.dk, borsen.dk og business.dk. I de æterbårne medier finder de økonomiske konjunkturer deres plads i TV 2 News, men berøres kun fra tid til anden i eksempelvis TV Avisen eller TV 2 Nyhederne. Så selvom den mediemæssige dæk-

ning af konjunkturerne er betydelig, så er det i vid udstrækning en dækning, som finder sted i specialmedier.

Når vi taler om de økonomiske konjunkturer, så er det noget, som efter min overbevisning bør have en vigtig plads i mediebildet – det skal jeg jo mene som økonom. Selvom økonomi og konjunkturudvikling ofte fremstår abstrakt, så er det de færreste af os, som kan påstå, at vi er upåvirkede af udviklingen. Når beskæftigelsen falder med 180.000 personer, som tilfældet var i starten af finanskrisen, så er det jo noget, der ændrer manges liv og muligheder. Når huspriserne falder med 20 procent, er det tilsvarende noget, som gør en forskel for mange – og der er ikke sjældent behov for, at man som privatperson er nødt til at tilpasse sin privatøkonomi, så man tager højde for ændringerne. Vidensniveauet om økonomi skal være tilstrækkeligt til at sikre, at husholdninger og virksomheder tager oplyste og velovervejede beslutninger. Dækningen af de økonomiske konjunkturer fortjener derfor en rolle i det danske mediebillede og har det da også.

Så kan man spørge sig selv, om konjunkturdækningen har en passende plads. Som nævnt indledningsvis er konjunkturnyheder oftest henvist de 'lyserøde' sider, hvilket betyder, at nyhederne primært læses af danskere, som i forvejen er interesseret i emnet. Konjunkturnyheder fylder tillige en del på onlinemedier. Da konjunkturerne og de finansielle markeder hele tiden ændres, så passer konjunkturnyheder til det format, som onlinemedier har. Offentliggøres et nøgletal for dansk eller international økonomi, så får det ofte en mindre artikel på netmedierne, og det sker heller ikke sjældent, at det dækkes af TV 2 News' finansnyheder. Dækningen via onlinemedier har betydet, at omfanget af den mediemæssige dækning er steget – men det er ikke den eneste konsekvens. Onlinemediernes stigende rolle har også i vid udstrækning haft en indvirkning på de 'klassiske' medier. For blot et par år siden blev økonomiske nøgletal næsten altid dækket i de klassiske papirmedier. Børsen, Jyllands-Posten, Politiken eller Berlingske ville kun sjældent undlade at skrive om f.eks. nye tal for ledigheden i Danmark. Det er på ingen måde givet i dag.

Net-medierne og TV 2 News betyder, at et ledighedstal offentliggjort kl. 9.00 i den grad er "yesterday's news" i papiraviserne dagen efter. Denne udvikling er på mange måder positiv, da den giver plads til, at man i papiraviserne i højere grad kan fokusere på historien bag tallene, men det kan også være sværere for læserne at få overblik, da det indirekte forudsættes, at man følger med i både netmedier og papirmedier. Netmediernes dækning er i deres natur mere overfladisk end aviserne, og set i det lys så er det ikke oplagt, at mediernes dækning af de økonomiske konjunkturer er blevet bedre. Taler man alene kvantitet, så fylder økonomistoffet mere i dag end for ti år siden. Men korrigerer man for placering og gennemslagskraft i forhold til modtagerne, så er jeg knap så sikker på konklusionen.

Kommentatorerne og korrespondenternes fremmarch

Ud over at mediebilledet er ændret som følge af fremkomsten af nye medier, så er der også sket andre store forandringer i mediebillede. En anden klar forandring er mediernes brug af sig selv som kilde. Antallet af økonomiske og erhvervsøkonomiske kommentatorer eller korrespondenter, som udlægger de økonomiske nyheder, er steget betydeligt gennem de seneste ti år. Om det er godt eller skidt for kvaliteten af konjunkturdækningen, skal jeg lade være usagt, men jeg synes, at det har konsekvenser, der rækker ud over klummer og kommentarer. Det betyder nemlig, at mange journalister i dag har en klart formuleret holdning til de nyheder, som de formidler. I stedet for at formidle de økonomiske nyheder, så bliver konjunkturerne sat ind i en holdningsmæssig kontekst, som måske nok umiddelbart gør problemstillingen mere relevant for læserne, men som også betyder, at de økonomiske nyheder bearbejdes holdningsmæssigt. Det gør, at det kan være vanskeligere for modtagerne at gennemskue, hvad der er kommentatorens budskab, og hvad der kan tolkes ud af de økonomiske nøgletal.

Det kan til tider være svært at skelne mellem, hvad der er kommentatorens holdning, og hvad der er fakta, og derfor kan der også til tider opstå et forståelsesproblem. Økonomisk og finansielt stof kan være vanskeligt at fordøje, og jo flere maver stoffet skal fordøjes igennem, jo sværere er det at hitte rede i den grundlæggende historie. Det øger risikoen for, at de økonomiske nyheder fejlfortolkes.

Som eksempel er man i Dagbladet Børsen gået så langt, at journalisten lader som om, at han/hun interviewer sig selv i den mere eller mindre faste klummeform ”5 spørgsmål”. Her optræder journalisterne som eksperter, der svarer på fem spørgsmål, som selvsamme journalister har opfundet. Denne kommunikationsform er givetvis med til at sikre en mere pædagogisk fremstilling, men journalisten tvinges også til at tage offentlig stilling, hvilket måske kan være med til at forme den efterfølgende dækning af den pågældende problemstilling.

Tænketaanke politiserer konjunkturudviklingen unødigt

En anden markant ændring i mediebilledet er fremkomsten af politisk farvede tænketanke. Vi har i Danmark gennem mange år kendt til Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, som har belyst økonomiske problemstillinger med udgangspunkt i den danske fagbevægelse og socialdemokraterne. Men AE står ikke længere alene. AE er over de seneste år blevet suppleret af en række tænketanke, som ofte også kommenterer på den konjunkturrelle udvikling. CEPOS og CEVEA er to eksempler på sådanne tænketanke, som over de seneste år har fundet deres plads i det danske mediebillede. Budskaberne fra tænketanke er ofte mere skarptslåede, end hvad man finder blandt eksempelvis bankøkonomer, og tænketanken analyser passer derfor rigtig godt til mediernes behov for konfliktstof. Typisk er konjunkturdæk-

ningen ellers ikke dér, hvor de ideologiske kampe fylder mest, men det har ændret sig over de seneste år.

Tænketankene har været med til, at konjunkturdækningen i endnu højere grad er flyttet ind på Christiansborg. Hver gang der offentliggøres et økonomisk nøgletal, bliver det naturlige spørgsmål, hvad skal politikerne gøre? Generelt gør tænketankene deres arbejde godt, fordi de drejer den økonomiske dagsorden i en for dem ønskelig retning, men jeg må tilstå, at jeg ikke synes, alle nøgletal bør sættes ind i en politisk kontekst. Det giver ikke mening at styre den økonomiske politik efter det seneste økonomiske nøgletal. Så ville vi blot havne på en økonomisk zigzagkurs. Derfor er jeg ikke sikker på, tænketankene er med til at højne det konjunkturrelle forståelsesniveau. Dermed siger jeg ikke, at tænketankene ikke har deres rolle i relation til den økonomiske debat, men jeg ser nok mere deres rolle i relation til de økonomiske strukturer end konjunkturer. De økonomiske strukturer drejer sig som tidligere nævnt om, hvilket samfund vi ønsker os på den lidt længere bane, og her har både CEVEA og CEPOS meget at byde ind med.

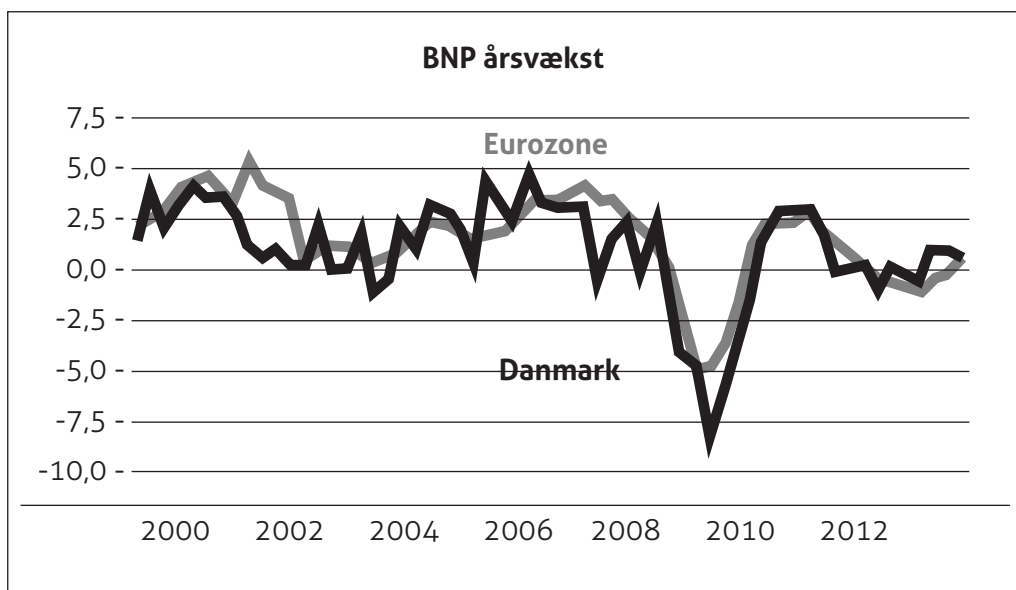
Skævvredet journalistisk fokus:

Journalisterne fokuserer alt for meget på det danske

Set med mine øjne har vi således på flere områder set markante ændringer af mediebilledet som følge af nye medier og mediernes brug af kilder. I det følgende kigger jeg lidt nærmere på det konkrete indhold i dækningen af de økonomiske konjunkturer. Efter min mening er der flere problematiske tendenser i den journalistiske dækning af den økonomiske udvikling.

Danske journalister har meget stort fokus på dansk økonomi. Det er naturligt for journalister at have denne fokus, men set med mine øjne så er der tale om en skævvridning. De økonomiske konjunkturer i Danmark er i vid udstrækning bestemt uden for landets grænser, men det afspejles på ingen måde i den mediemæssige dækning. Oftest spiller handlinger og beslutninger taget i Danmark en langt mindre rolle for den hjemlige økonomiske udvikling end beslutninger taget i USA, Kina eller Europa.

Det store fokus på den danske udvikling er med til at forstærke fokuseringen på eksempelvis den økonomiske politik i Danmark. De årlige finanslovsforhandlinger på Christiansborg er ikke uvæsentlige, men de ændrer i virkeligheden mindre, end man skulle tro ud fra den mediemæssige dækning. Den danske finanspolitik er nemlig i vid udstrækning bundet op på de meget snævre rammer, der dikteres af vores fastkurspolitik og EU-samarbejde, og der er derfor ikke særlig mange muligheder for danske politikere for at påvirke de kortsigtede økonomiske konjunkturer. Skulle man vægte stoffet ud fra økonomisk relevans, så skulle der være langt større fokus på den økonomiske politik i Europa end den økonomiske politik herhjemme,

Figur 4. Dansk økonomi følger Europæisk økonomi i tykt og tyndt

og i stedet for at fokusere på Danmarks Nationalbank burde fokus i langt højere grad ligge på den Europæiske Centralbank, selvom Frankfurt umiddelbart ligger noget længere væk fysisk.

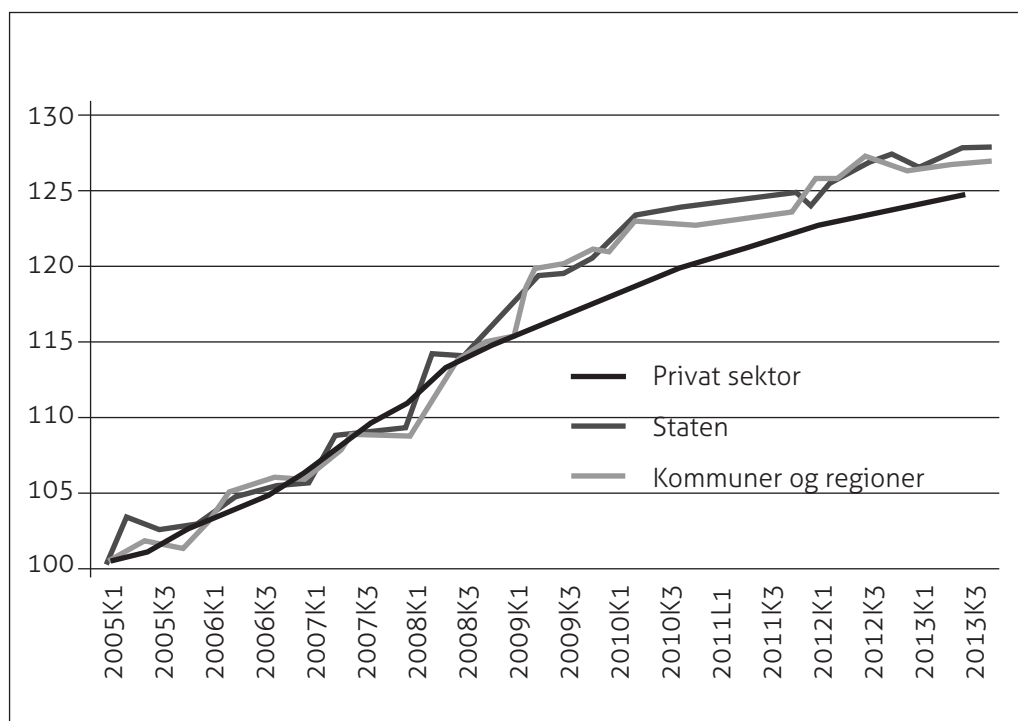
Et eksempel på det skævvredne fokus får man ved at følge diskussionen omkring den såkaldte BoligJob-ordning. BoligJobordningen handler om, at man som dansker kan få et fradrag for blandt andet håndværkerudgifter på op til 15.000 kroner. Ordningen blev indført for at stimulere byggeriet, men diskussionen fylder uforholdsmæssigt meget i relation til de økonomiske konjunkturer. Ordningen koster statskassen cirka 2 mia. kroner. Det svarer til 0,1% af vores økonomis størrelse. Sagt på godt dansk, så kan man skimte ordningens betydning for vores samfundsøkonomi – og da den lavere skat på boliginvesteringer betyder, at der alt andet lige skal opkræves højere skat på noget andet, så overvurderes effekterne sandsynligvis. Om man rent politisk ønsker en BoligJobordning, står dem naturligvis frit for, men den mediemæssige og politiske dækning afspejler primært, at det er en problemstilling, der er nem at forholde sig til. Behandlingen af realkreditlån i bankernes likviditetsberedskab diskuteres også aktuelt i EU. Det kan potentielt påvirke de danske boligejere meget markant, men det får langt fra samme opmærksomhed, da der her er tale om en langt mere abstrakt problemstilling.

Det manglende internationale udsyn var måske med til, at vi i Danmark først ret sent fik øje på den globale krise. Det er tankevækkende at se tilbage til 2008, hvor

vi havde konflikt på det offentlige arbejdsmarked, fordi lønmodtagerne (lærerne, sundhedspersonalet, pædagogerne og SOSU'erne m.fl.) her følte, at deres lønudvikling ikke fulgte med lønudviklingen i den private sektor. Det var faktisk ikke tilfældet, som figuren nedenfor viser, men resultatet blev ikke desto mindre et par år, hvor den offentlige lønvækst var betydeligt højere end den private lønvækst. Men da krisen blev tydeliggjort med Lehman Brothers' konkurs i midten af september 2008, blot få måneder efter den danske storkonflikt, blev det tydeligt, at den højere offentlige lønvækst var ude af trit med den økonomiske virkelighed.

Krisen startede imidlertid ikke med Lehman Brothers – den startede mere end et år tidligere med den såkaldte subprime-krise. Det budskab blev dog aldrig rigtig tydeligt i danske medier, og lønforventningerne i den offentlige sektor blev urealistisk høje. Konsekvenserne er ikke udeblevet. Som konsekvens af den højere offentlige lønvækst i 2008/09 har de offentligt ansatte de seneste år været nødt til at acceptere reallønstilbagegang. Man kan naturligvis mene, hvad man vil, om lønudviklingen i den offentlige sektor, men det forekommer ikke hensigtsmæssigt med den slags slingrekurs. Med en større forståelse af de globale økonomiske tendenser kunne denne udvikling muligvis have været undgået.

Figur 5. Den offentlige sektors løn løb fra den private sektors

Enkeltsagsfokus forstyrrer og forvirrer

En anden skævvridning af fokus forekommer, når medierne ofte har et uforholdsmæssig stort fokus på enkeltsager og enkeltstående begivenheder i relation til de økonomiske konjunkturer. Et klassisk eksempel er dækningen af 11. september 2001. Danske, og for den sags skyld også internationale, medier satte hurtigt stort fokus på de økonomiske konsekvenser af de afskyelige terrorhandlinger, som ramte USA. Rent økonomisk set var 11. september dog af langt mindre betydning, end man måske umiddelbart skulle tro, og det er sådan set ikke overraskende. Usikkerheden var stor i en periode, men da 'røgen' havde lagt sig, måtte man konstatere, at den økonomiske betydning af selve terrorhandlingen var ret begrænset – i hvert fald når vi taler om den makroøkonomiske betydning. Det er klart, at dele af de finansielle markeder reagerede voldsomt i en periode, men da vi danskere kun i begrænset omfang investerer i aktier (Danmark er et obligationsland), så påvirker eksempelvis faldende aktiekurser kun os danskere i begrænset omfang. I andre lande fylder aktier f.eks. langt mere i økonomien, og dermed var det også mere relevant for f.eks. amerikanske, eller for den sags skyld svenske, medier at give 11. september så stor vægt i relation til de økonomiske konjunkturer.

Tilsvarende gælder den i skrivende stund aktuelle situation omkring Ukraine. I skrivende stund kan jeg af gode grunde ikke vide, hvordan situationen udvikler sig politisk og økonomisk, men det skal under alle omstændigheder gå rigtig galt rent økonomisk, før situationen i Ukraine udvikler sig til en afgørende økonomisk begivenhed for dansk økonomi. Vores samhandel med henholdsvis Ukraine og Rusland er meget beskeden, og selvom vi naturligvis påvirkes af ændringer i de globale råvarepriser, som risikerer at blive påvirket, så er det langt fra oplagt, at den bekymrende og skræmmende situation kommer til at kunne måles på dansk økonomi. Ikke desto mindre er der allerede i skrivende stund, cirka to uger efter konflikten udbrud, skrevet endog mange spaltecentimeter om de økonomiske konsekvenser af konflikten.

Fokus på enkeltsager gælder ikke alene i relation til politiske begivenheder, det gælder også i relation til enkeltselskaber. Jeg skal ikke fratage store danske virksomheder ære og betydning, men makroøkonomisk set er det i hovedreglen svært at måle betydningen af enkeltselskaber. Det er klart, at det kan ses i nogle statistikker, hvis f.eks. Pihl og søn går konkurs, som tilfældet var sidste år, men det ændrer ikke på retningen for vores økonomi. Den økonomiske aktivitet bestemmes grundlæggende af, hvor mange mennesker vi er, og hvor stor en indsats vi leverer. På den korte bane kan udviklingen i enkeltselskaber naturligvis have en økonomisk betydning, men det er svært at kvantificere betydningen af f.eks. Novo eller Carlsberg på den lange bane. Hvis de pågældende virksomheder ikke eksisterede, så ville det jo ikke være sådan, at deres dygtige medarbejdere ville sidde uvirksomme hen.

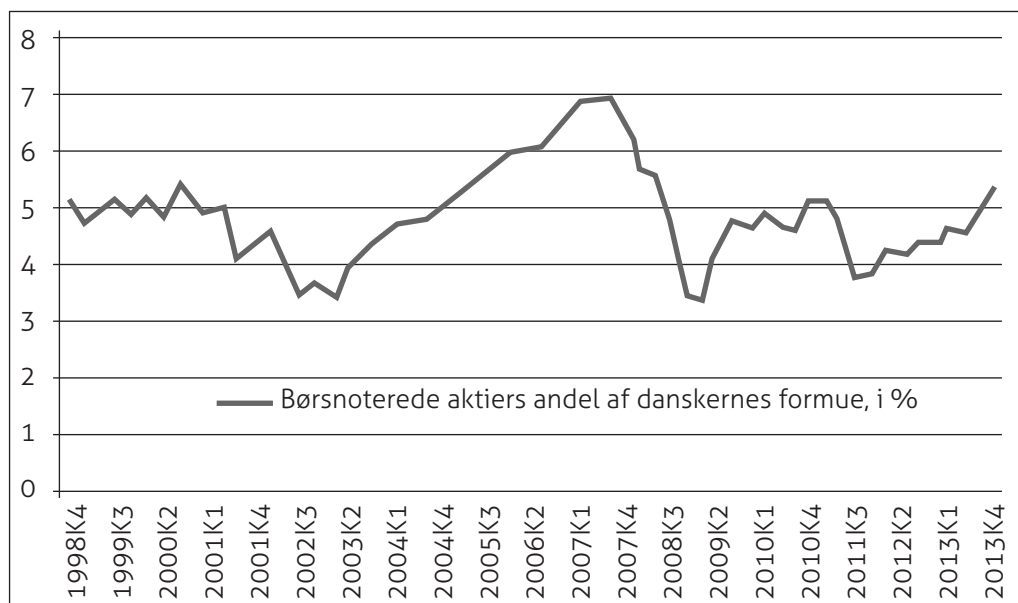
De ville naturligvis finde beskæftigelse andre steder i økonomien og være med til at trække økonomien frem via andre selskaber. Omstillingen vil ikke nødvendigvis være nem for alle, men vores samfund er faktisk ganske omstillingsdygtigt. Så efter 5 eller 10 år vil det i de fleste tilfælde være meget svært at se de huller, som selv store virksomheder efterlader. Vi er gået fra at være landbrugssamfund til industrisamfund til servicesamfund med store omvæltninger til følge, og bortset fra at vi aktuelt er i en midlertidig krise, så må man sige, at vi har været dygtige til at håndtere den påkrævede omstilling.

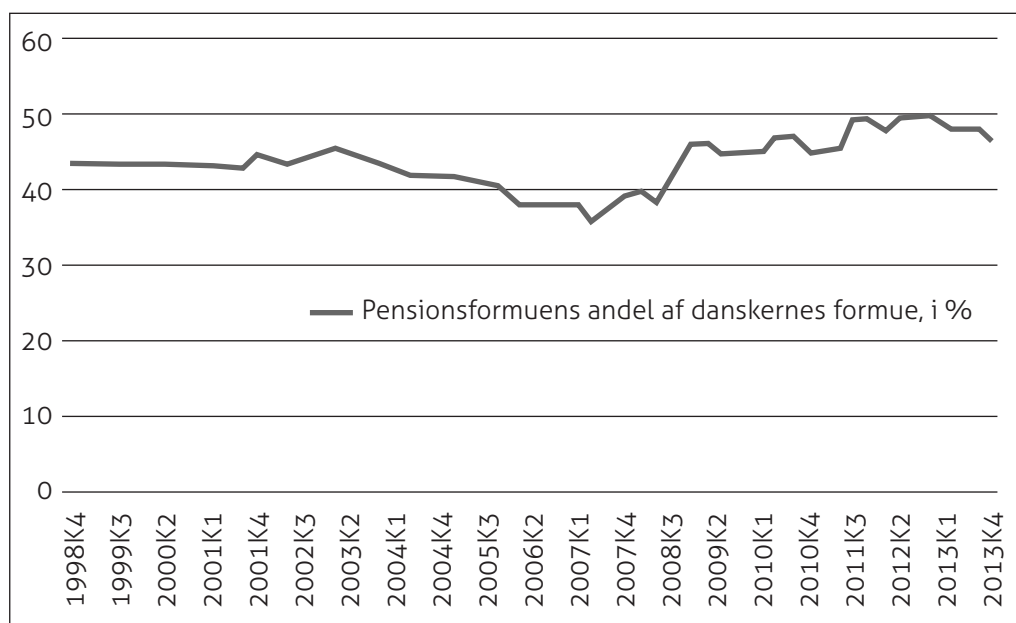
Journalister har et naturligt ønske om at gøre deres historie så vedkommende og relevant som muligt. Men reelt risikerer det store fokus på enkeltsager og enkeltvirksomheder at forvirre mere, end hvad godt er. Der sker jo hele tiden noget nyt og interessant – men det er ikke alt sammen økonomisk relevant.

Al for meget fokus på aktier – vi er et obligationsland

Man kan også diskutere, hvorvidt det finansielle fokus i danske medier er det rigtige. I både skrevne og luftbårne medier er der stort fokus på udviklingen på aktiemarkedet – faktisk i sådan en grad, at man nøje kommenterer udviklingen i enkeltaktier. Man kan imidlertid undre sig over dette fokus. Vi danskere har godt nok en betydelig opsparing placeret i aktier, men denne opsparing er næsten 100 procent administreret af pensionsselskaber, og det er kun meget få danskere, som selv aktivt investerer i aktier.

Figur 6. Børsnoterede aktiers andel af danskernes formue, i %

Figur 7. Pensionsformuens andel af danskernes formue, i %

Vi har derfor ikke behov for at vide ret meget om udviklingen i enkeltaktier. Den generelle aktiekursudvikling er relevant, da den er en strømpil for økonomien generelt, og da den også siger noget om renteudviklingen. Men netop renteudviklingen får generelt langt mindre fokus end udviklingen på aktiemarkedet. Med tanke på, hvor store lån mange danske husholdninger jonglerer rundt med (de danske husholdninger er blandt de mest gældsatte i verden målt på bruttogæld i forhold til indkomst), så kunne man nok mene, at der burde være et noget større fokus på renteudviklingen og mulighederne for gældspleje end udviklingen i enkeltaktier, som ikke påvirker ret mange ret meget.

Selvom jeg generelt mener, at fokus på den internationale udvikling er for lille i forhold til, hvad der kan retfærdiggøres ud fra udviklingens relevans, så er der dog også eksempler på det modsatte. I efteråret 2013 var der stort fokus på den delvise nedlukning af den offentlige sektor i USA – en interessant og tankevækkende historie. Men den delvise nedlukning af den offentlige sektor blev også hurtigt i danske medier udpeget til at være en økonomisk risikofaktor. Det var det imidlertid kun i et meget begrænset omfang. Når man i et land som Danmark forholder sig til udviklingen i den offentlige sektor i et land som USA, så bliver fokus nemt skævvredet. I Danmark fylder den offentlige sektor rigtig meget, og en delvis nedlukning af den danske offentlige sektor ville derfor have stor betydning. I USA fylder

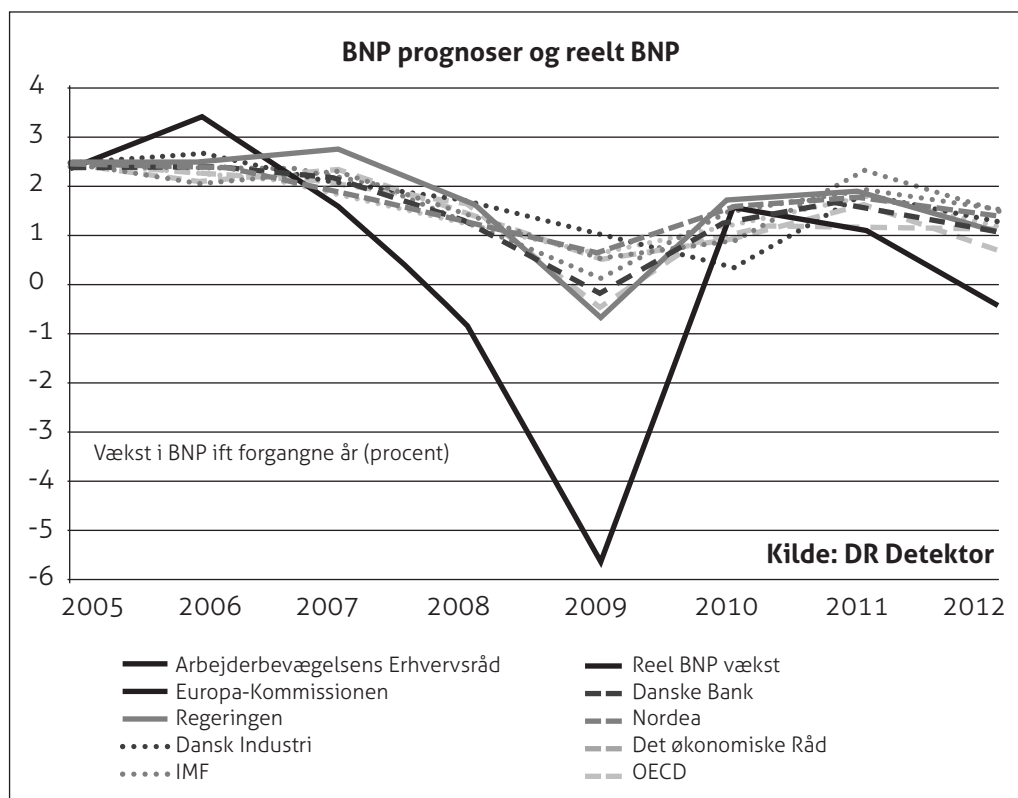
den offentlige sektor ikke ret meget, og de økonomiske konsekvenser er derfor tilsvarende beskedne. En delvis nedlukning af den offentlige sektor i USA fortjente dermed slet ikke den opmærksomhed fra Danmark, som den fik – i hvert fald ikke fra et økonomisk synspunkt (politologisk er konklusionen muligvis en anden).

Medierne forstærker næppe usikkerheden og de økonomiske udsving

Der sættes fra tid til anden fokus på, om mediernes dækning af det økonomiske stof forstærker de økonomiske svingninger. Tesen er, at når det går godt, rapporterer medierne om de gode tider, og det får dermed muligvis optimismen til at brede sig endnu mere, end den ellers vi have gjort. Omvendt, når det går dårligt. Vi økonomer bliver ofte tænkt ind i denne kritik. Det skulle således være økonomer og medier, som var skyld i overophedningen inden krisen – ligesom vi var og er skyld i krisens dybde og længde.

Jeg er ikke sikker på, at jeg deler den opfattelse. Jeg mener langt hen ad vejen, at de økonomiske konjunkturer er drevet af noget mere fundamentalt end mediernes

Figur 8. BNP prognoser og reelt BNP

og økonomernes historier. Det er naturligvis vanskeligt at bevise, hvem der har ret. Men hvis vi kigger på de økonomiske prognoser, efter krisen brød ud, så må man i hvert fald konstatere, at vi økonomer konsekvent har været alt for optimistiske med hensyn til den økonomiske udvikling. Vi har konsekvent undervurderet krisens styrke og længde. Vi taler ikke blot om ét fejlskud, men derimod fejlskud år efter år.

Det taler alt andet lige for, at det næppe er økonomerne, som har talt økonomien 'i hullet'. Så kan man spørge, om vores analyser har været dækket i medierne? Her er svaret generelt ja. Når dårlige økonomiske nyheder alligevel fylder rigtig meget i medierne trods økonomernes overoptimisme, så skal det ses i lyset af, at medierne jo også dækker den faktiske økonomiske udvikling. Når vi taler om den faktiske økonomiske udvikling, så må vi jo desværre konstatere, at de dårlige nyheder har været klart i overtal. Medierne forholder sig til, hvad der faktisk er sket, og dermed bliver det altså også naturligt, at de dårlige nyheder fylder meget. Det er efter min vurdering ikke et udtryk for, at medierne har gjort krisen større, længere eller dybere, end den ellers ville have været.

Generelt set vil man som økonom mene, at jo mere information, der er tilgængelig, jo bedre fungerer økonomien, og jeg ser derfor journalisters og mediers arbejde som nyttigt og vigtigt. Det er klart, at dækningen kan blive tendentiøs, og selvom jeg da synes, at man kan finde eksempler på det, så synes jeg ikke generelt, at dækningen af det økonomiske stof er helt skævt.

Bankøkonomers rolle i konjunkturdækningen

Generelt fylder bankøkonomer som undertegnede meget i mediernes dækning af de økonomiske konjunkturer. Det faktum, at bankøkonomer fylder så meget i medielandskabet, når vi taler dækning af de økonomiske konjunkturer, bliver fra tid til anden diskuteret og problematiseret i den offentlige debat. Debatten er i mine øjne vigtig, men jeg tror, det er vigtigt at forholde sig til bankøkonomernes rolle. Når vi taler dækning af de økonomiske konjunkturer, så taler vi oftest om dækningen af de løbende økonomiske nyheder. Hvis Danmarks Statistik offentliggør tal, som f.eks. viser, at ledigheden stiger eller falder, så er det relevant for mange, og så er det naturligt, at medierne belyser udviklingen. Man kan så spørge: Hvorfor tager journalisterne så ikke fat i eksempelvis økonomiske professorer for at belyse den økonomiske nyhed? Mit svar er, at det skyldes, at en økonomisk professor ikke nødvendigvis er den største ekspert i de økonomiske konjunkturer – i hvert fald ikke, hvis hun udfylder sin professorrolle på universitetet. En professors job består jo i at udvikle og drive den økonomiske forskning. Denne forskning har naturligt nok konsekvenser for vores tolkning af økonomiske begivenheder, men økonomiprofessorens arbejdsindsats er nok bedre anvendt til at sige noget om de økonomiske

strukturer end om højfrekvente økonomiske nyheder, som ikke nødvendigvis har en naturlig kobling til økonomiprofessorens forskningsområde.

For økonomer ansat i banker og andre finansielle institutioner har den helt aktuelle konjunkturudvikling en helt anderledes rolle at spille i det daglige arbejde. Det skyldes for det første, at økonomiske nyheder kan påvirke de finansielle markeder. Denne kobling er svagere i Danmark end i mange andre lande på grund af fastkurspolitikken. Men alligevel er der mange økonomiske nøgletal, der har en vis finansiell betydning. Hvis renterne stiger, eller hvis aktiekurserne falder, så skal både banken og bankens kunder være klædt på rent vidensmæssigt. Og det er netop bankøkonomernes job. Ud over at de finansielle forhold påvirkes af den konjunkturrelle udvikling, så påvirkes bankernes egne forretninger og bankernes kunders forretninger også af de økonomiske konjunkturer. Den konjunkturrelle udvikling fylder derfor rigtig meget i min og andre bankøkonomers hverdag, hvilket i realiteten gør os til større eksperter i de kortsigtede udsving i økonomiske nøgletal end eksempelvis en økonomiprofessor fra et universitet.

Vi bankøkonomer, der som en integreret del af vores job følger de økonomiske konjunkturer tæt, har også en naturlig interesse i at blive brugt som økonomiske eksperter. For det første er de finansielle virksomheder, vi er ansat i, interesseret i, at det generelle vidensniveau er så højt, at vores kunder træffer veloplyste, finansielle og økonomiske beslutninger. Når vi eksempelvis taler privatkunder, så kan det være vanskeligt at kommunikere med dem alle på én gang. Her kan vores ageren i medierne, hvis vi ellers er dygtige nok til at forklare os, være med til at højne det generelle økonomiske og finansielle vidensniveau, hvilket måske kan være med til at mindske risikoen for eksempelvis tab knyttet an til bankens kunders beslutninger.

Dertil kommer, at vores ageren i medierne også kan være med til at profilere vores virksomheders kompetencer. Om man synes, bankøkonomer som mig trækker i den ene eller den anden retning for at styrke vores virksomheders image, skal jeg lade andre om at vurdere. Men profilering af kompetencer er en anden vigtig årsag til, at man i finansielle virksomheder vælger at afsætte ressourcer til at optræde i medierne.

Som nævnt er det svært at finde belæg for, at bankøkonomerne er økonomiske mørkemænd – vi er måske snarere det modsatte. Her kunne mange så måske mene, at vi og ikke mindst vores arbejdsgivere har en interesse i at tale økonomien sundere, end den reelt er, så vi kan tjene nogle flere penge. Her må jeg jo være helt ærlig og sige, at hvis jeg evnede at tale økonomien sundere, så ville jeg aldrig tøve. Jeg ser intet formål i f.eks. ledighed eller faldende huspriser, men jeg tvivler oprigtigt på egne evner i den retning. Hvis det er manglende optimisme fra min side, som er skyld i finanskrisen, så skal jeg i hvert fald beklage. Lidt mere alvorligt, så

tror jeg, det er vigtigt at understrege, at en bank ikke er interesseret i, at makro-økonomien præsterer over evne, hvis banken ellers har tænkt sig at overleve på det pågældende marked. Banker lever rigtig nok af at sælge lån, men det bliver aldrig en god forretning at sælge lån, medmindre vi får pengene tilbage igen. Vi er derfor ikke tjent med, at økonomien i en periode præsterer over evne for så den efterfølgende periode at præstere under evne. Det giver nemlig tab i bankerne, og som vi har set bevist i de seneste år, så kan disse tab godt blive betydelige. At vi ikke så overophedningen i 2006/07, skyldes således grundlæggende ikke, at vi havde en interesse i at overse den. Det skyldes derimod manglende evner til at forudsige fremtiden. Jeg var på daværende tidspunkt ikke sikker på, om de advarselssignaler, der kunne ses i 2006 og 2007, var voldsomme nok til, at jeg skulle råbe vagt i gevær. Resultatet blev spage advarsler om, at der var risiko for, at boligmarkedet overophedede. Men havde jeg dengang vidst, hvad jeg ved i dag, så ville jeg have råbt mine advarsler så højt, at både kunder og mine arbejdsgivere ville have reageret. Det er i den forbindelse en lille, omend ringe trøst, at krisens omfang heller ikke blev forudsagt af hverken Nationalbanken, vismændene eller den daværende regering. Så jeg er ikke den eneste økonom, der er blevet klogere af skade.

Opsummering

Når jeg skal samle op på dækningen af de økonomiske konjunkturer i danske medier, så synes jeg generelt, medierne giver god plads i specialiserede medier til at dække de økonomiske konjunkturer. Jeg deler ikke opfattelsen af, at det er mediernes skyld, at vi har udsving i konjunkturerne. Økonomiske op- og nedture har vi kendt til siden tidernes morgen – 7 fede år og 7 magre år er jo ikke just et nyt begreb. Og selvom jeg ikke skal kunne sige, hvilke rolle medierne spillede for 2-3.000 år siden, så er det min vurdering, at konjunktursvingninger har deres egen underliggende dynamik, som ikke er trukket af medierne. Til gengæld synes jeg, medierne har en tendens til at skævvride fokus. Det store fokus på dansk økonomi er ikke velbegrundet. Der er også en alt for stor tendens til at politisere udviklingen, og endelig tillægges enkeltbegivenheder og enkeltvirksomheder en alt for stor betydning. Jeg ville ønske, at medierne oftere turde lade konjunkturnyheder rykke op på dagsordenen – ikke nødvendigvis for at skabe en debat via eksempelvis en politisk skarpvinkling, men simpelthen for at højne vidensniveauet i både husholdninger, virksomheder og blandt politikere. En større forståelse af de økonomiske konjunkturer er en afgørende forudsætning for, at man eksempelvis kan vurdere ens økonomiske risici korrekt og dermed mindske risikoen for at træffe forkerte beslutninger. ■

Jesper Jespersen,
professor i økonomi ved RUC

Kapitel 7

Økonomien, journalistikken og den udeblevne kritik

Af Jesper Jespersen

TEMAET FOR DENNE BOG er 'økonomi i krise – journalistik i krise'. I dette kapitel undersøges: Hvorfor fremstår den journalistiske formidling af centrale samfundsøkonomiske spørgsmål i medierne ofte som en form for envejskommunikation, hvor eksperterne udspørges, men sjældent udfordres? I hvert fald ikke, før boligboblen er bristet, arbejdsløsheden er steget og bankkrisen evident.

Det er der desværre mange grunde til, hvoraf bestemt ikke alle kan henføres til en for 'slap' journalistik. Tværtimod skal årsagen til den ensidige og ofte ukritiske økonomiske journalistik i første række søges inden for økonomifagets egne rækker. Når der i titlen spørges, hvad er der galt med 'økonomien', så må sigtet være den fremstilling, som de toneangivende økonomer giver af centrale samfundsøkonomiske problemer. Et forhold, der i den grad er blevet accentueret af den økonomiske krise, der satte ind i 2008. Her er det ikke kun journalisterne, der er blevet ladt i stikken af økonomerne. Det blev ingen mindre end den britiske dronning ligeledes, da hun besøgte London School of Economics og spurgte dekanen: "Hvorfor var der ingen, der havde forudset krisen komme, endsige dens omfang?" Hun fik intet svar. I sommeren 2009 var tvivlrådigheden også nået frem til forsiden af det britiske ugemagasin, der var prydet af et billede af en lærebog i 'Modern Economics' fremstillet som en iskage under total nedsmeltning med overskriften "What went wrong?".

Økonomi præsenteres som en konsensus-videnskab

Problemet med 'samfundsøkonomien' i dag er den ensretning, der har fundet sted inden for den fagøkonomiske disciplin igennem de seneste 20-30 år. Her har vi set en tendens til stigende ukritisk anvendelse af konforme markedsmodeller som grundlag for den økonomisk-politiske rådgivning. En udvikling, der satte ind som en reaktion på krisen i 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne med høj inflation, stigende arbejdsløshed, reduceret vækst og betydelige budgetunderskud, som da-

tidens dog knap så skråsikre keynesiansk-inspirerede økonomer havde svært ved at forklare årsagerne til.

Krisen i den keynesianske velfærdsstatsmodel gav de mere liberalt orienterede markedsøkonomer en kærkommen lejlighed til at udpege velfærdsstaten, arbejdsmarkedets overenskomster, stive lønstrukturer og overregulering af den finansielle sektor som nogle af de væsentligste årsager til, at vækstdynamikken var gået ud af de vestlige økonomier. Det var helt overvejende amerikanske økonomer, der i første omgang førte an i dette paradigmeskifte i begyndelse af 1980'erne, hvoraf bl.a. kan nævnes Milton Friedman (monetarisme) og Robert Lucas (nyklassisk økonomi) – som begge modtog Nobelprisen for deres bidrag til den 'nye' (makro)økonomiske teori.

Disse markedsinspirerede økonomer satte i deres forskning en ny standard for, hvorledes økonomifaget skulle udvikles. Det analytiske afsæt skulle baseres på såkaldt rationel individuel adfærd, der koordineres gennem udbud og efterspørgsel og fleksible priser på perfekt fungerende konkurrencemarkeder. De benyttede modeller skulle formuleres matematisk, så der kunne gives præcise svar på, hvorledes den 'rigtige' økonomiske politik skulle udformes. Økonomifaget gennemlevede herved intet mindre end en metodologisk saltomortale. De tidligere keynesianske velfærdsøkonomer blev herigennem latterliggjort ved ofte at tage betydelige forbehold i deres konklusioner, hvilket de gjorde i en erkendelse af, at økonomi netop ikke er en præcis videnskab. Dengang var det god skik ved fremlæggelsen af økonomiske redegørelser at fremhæve den usikkerhed, der knytter sig til økonomiske prognoser – der var altid et 'på den ene side og på den anden side' hæftet på skønnet over væksten i BNP, hvilket bl.a. fik den amerikanske præsident, Ricard Nixon, til at efterlyse tilbage i 1971 "a single-minded economist", der kunne give mere uforbeholdne svar.

Denne opfordring til at give mindre tvetydige svar var vand på møllen for de markedsøkonomer, der ønskede at opbygge store matematiske modeller på et overvejende deduktivt grundlag. Dette blev starten på en genoplivning af de neoklassiske, generelle ligevægtsmodeller, der havde sine teoretiske rødder helt tilbage i 2. halvdel af 1800-tallet. Disse modeller blev i sin tid udviklet af økonomer med en stærk matematisk træning, der med afsæt i nogle få restriktive antagelser vedrørende den økonomiske adfærd og det markedsøkonomiske systems funktion kunne opstille en formel model, der skulle omfatte hele samfundsøkonomien i ét (stort) lignings-system.

Disse matematiske modeller har den fordel, at de kan give tilsyneladende præcise svar på stillede spørgsmål. Herved kom økonomi til at fremstå som en objektiv videnskab, hvor resultaterne ligesom i naturvidenskab ikke står til diskussion. Herved ændrede samfundsøkonomisk teori og rådgivning grundlæggende karakter.

Tabel 1. August-prognose for BNP-væksten 'til næste år'

	2011	2012	2013	2014*	2015
	pct.				
Prognose- tidspunkt:					
2010	1,8 (1,1)				
2011		1,8 (-0,4)			
2012			1,7 (0,4)		
2013				1,4 (0,8)	
2014					2,0

Kilde: Økonomisk Redegørelse, December 2012 og august 2014, s. 203 og Danmarks Statistik

Note: Tallene i parentes er det faktiske tal; for 2014 dog kun 1. halvår

I dag fremstår de økonomiske beregninger, som om de er eksakte. Der tages sjældent eksplicit forbehold med hensyn til graden, endsige karakteren, af den usikkerhed, som beregningerne nødvendigvis må være behæftet med, da vi jo har at gøre med samfundsvidenskab.

Denne ændrede arbejdsform, hvor de matematiske beregninger står helt centralt, gør det vanskeligt for udenforstående at stille kritiske spørgsmål til de fremlagte prognoser. For de ifølge økonomerne det bedste bud på den fremtidige udvikling. Journalister såvel som andre samfundsborgere vil have svært ved at anfægte, endsige udfordre, de eksakte resultater, når usikkerheden 'fejles ind under gulvtæppet'. Det ville kræve, at man har en fortrolighed med modellens matematiske indhold og (urealistiske) adfærdsmæssige forudsætninger, som det kun er specialister forundt. Ligesom det også er svært at stille sig tvivlende an over for f.eks. skønnet over væksten i Tyskland, som beregningen også hviler på. Hvad nu, hvis væksten i Tyskland bliver mindre? Så har det de og de konsekvenser; men 'vi' har brugt det tyske 'konsensuskøn'. Har du måske et bedre skøn? Så er det spørgsmål klappet af.

Men som det er blevet demonstreret i praksis gang på gang: økonomi er ikke en eksakt videnskab. Fremtiden kan ikke forudsiges med tilnærmelsesvis den præcision, som de generelle ligevægtsmodeller foregiver. Netop med afsæt i sådanne ligevægtsmodeller har regeringen og toneangivende økonomer år efter år sagt, at "opsvinget kommer til næste år", alt imens krisen har trukket i langdrag. Se tabel 1 ovenfor.

Lige her synes jeg dog, at de fleste journalister er for ukritiske, når det som i tabel 1 kan påvises, at der er en systematik i skønnet over BNP-væksten i de kommende år. Kan det virkelig være rigtigt, at det 'bedste' skøn altid ligger tæt på 1½ pct.?

Kunne der måske være en politisk hensigt, når dette skøn samtidig danner baggrund for forhandlinger om næste års finanslov? Hvordan bliver disse skøn konstrueret i Finansministeriets maskinrum? Og i hvilken grad smitter de af på andre (uafhængige?) institutioners skøn over den fremtidige udvikling? Er den økonomiske journalistik god nok, når et så åbenbart misforhold mellem ekspertudsagnene og virkeligheden ikke gøres til genstand for en dybdeborende journalistik? Her ligger der en Cavlingpris og venter: Hvordan kan så mange økonomer i fællesskab tage så afgørende fejl igennem så mange år uden at fremføre den mindste grad af selvkritik?

Erkendelsen af, at samfundsvidenskab ikke er en enhedsvidenskab, endsige en objektiv videnskab, burde skærpe den kritiske journalistik, når det kan konstateres, at det for alle praktiske formål er ét og samme model- og tankeskema og ofte ligefrem samme model, der benyttes i de økonomiske ministerier, økonomiske institutioner og regeringsnedsatte kommissioner og råd. Det burde bringe journalister helt op på tæerne, når de er vidne til, at 'økonomerne' bruger krudtet på at diskutere små forskelle helt ned til 0,1 pct., når selve vækstskeppet viser sig at være belagt med en usikkerhed blot ét år frem på mellem 1 og 2 pct.

Mindst ligeså udfordrende for den kritiske journalistik burde det være, når man kan konstatere, at det er den samme lille gruppe af samfundsøkonomer, der helt dominerer blandt de eksperter, som regeringen (her er der ydermere ingen afgørende forskel mellem de af VK- og RS(SF)-regeringen udpegede eksperter) benytter, når råd, kommissioner og ledende embedsmænd udnævnes.²⁾ Og undren kunne det vel også give anledning til, når det konstateres, at det grundlæggende er den selvsamme generelle ligevægtsmodel, der som oftest benyttes af Finansministeriet, af Det Økonomiske Råd og af regeringsnedsatte kommissioner og udvalg, når de skriver udredninger om skatter, pensionsalder, arbejdstid, dagpenge, kontanthjælp, pensionsopsparing, fattigdomsgrænse mv.

Også her kunne en kritisk journalistik gøre en forskel ved at påpege dette betydelige person- og modelsammenfald. Hvordan kan regeringen forvente, at Pensionskommissionen, der har samme formand som Velfærdskommissionen, skulle kunne nå til afgørende nye resultater? Eller Dagpengekommissionen, hvis formand var en af de økonomiske eksperter i Velfærdskommissionen? Der er såmænd ingen grund til at vente på, at disse kommissioner afgiver deres rapporter, da de må forventes at basere sig på det samme tankeskema og den samme type modelberegninger, som ledte Velfærdskommissionen til at anbefale at hæve pensionsalderen, reducere alle arbejdsmarkedsrelaterede sociale ydelser, sænke skatten, navnlig top-

²⁾ Dette personsammenfald er søgt afdækket i appendix'et side 107.

skatten, og afkorte dagpengeperioden. Her er der ikke alene tale om en syltekrukke; men om en syltekrukke med et forudsigeligt indhold.

Hvad kan motiverne hertil være? En problematik, som bl.a. Jørgen Grønnegaard Christensen, Poul Erik Mouritzen og Asbjørn Nørgaard i bogen "De store Kommissioner – 'vise mænd, smagsdommere eller nyttige idioter?', Syddansk Universitets Forlag, 2009, også hæftede sig ved, og som egentlig fortjente, at der blev gravet lidt dybere i personkredsens sammensætning, hver gang der blev nedsat en ny kommission.

'We are just doing economics'

I den økonomiske faglitteratur blev der som nævnt i perioden fra 1980'erne udviklet en ny, fælles forståelse af, hvorledes større samfundsøkonomiske problemer burde analyseres. De hidtidige, overvejende keynesiansk inspirerede modeller (der bestemt ikke var fejlfri, ligesom de også er delvist konstruerede, men dog med empirisk testede parameterværdier) blev afløst af de primært teoretisk begrundede og stærkt idealiserede *generelle ligevægtsmodeller*. Disse modeller er, som nævnt, en deduceret konstruktion baseret på forestillingen om, at samfundsøkonomi kan analyseres med afsæt i et perfekt fungerende markedøkonomisk system, hvor alle dispositioner træffes af såkaldt rationelle økonomiske mænd (dvs. individuelt optimerende aktører), der kender fremtiden med sikkerhed.

Boks 1: En Robinson Crusoe økonomi

Robinson strander på en næsten øde ø. Han ernærer sig overvejende af de fisk, han selv fanger. Det ændrer sig, da 'Fredag' dukker op, idet han er god til at klatre i træer og samle kokosnødder. Da de mødes tilfældigt, er det oplagt, at de begynder ganske frivilligt at bytte hhv. fisk og kokosnødder, hvilket gør dem begge mere tilfredse, samtidig med at de ikke behøver at arbejde så meget. Markedet fremmer arbejdsdeling. Det, vi i dag kalder produktivitet. Denne trivielle parabel benyttes i de fleste lærebøger til at begrunde markedets fundamentale, velfærdsforøgende egenskab baseret på individuel nyttemaksimering, frivillige byttehandler og fuld information.

Markedet fremstår herved som en effektiv bytteinstitution, der er velfærdsforøgende – uanset formue- og indkomstfordeling. Det er afvigelserne fra dette perfekte marked, der mindsker den velfærd, som hvert enkelt individ kan opnå gennem de i øvrigt 'frivillige' byttransaktioner.

Dette er en af de centrale forestillinger i mange 'moderne' lærebøger i samfundsøkonomi.

I perioden efter 1980 fandt dette skifte fra keynesiansk (delvis) realisme til neoklassisk idealisme sted som noget nær et globalt fænomen. Centrum for den økonomiske forskning var ikke længere primært ønsket om at forstå den faktiske samfundsøkonomiske udvikling; men derimod at anvise veje til at opnå et perfekt fungerende markedsøkonomisk system, således som det oprindeligt var intentionen med den neoklassiske teori fra slutningen af 1800-tallet.

Som en naturlig konsekvens af dette forskningsmæssige paradigmeskifte blev også indholdet i de økonomiske lærebøger ændret radikalt. I dag er teoridannelsen i mindre grad rettet imod at forklare den faktiske samfundsøkonomiske udvikling. Sigtet er derimod at arbejde deduktivt inden for rammen af en idealiseret markedsøkonomisk model. Når den økonomistuderende skal til sin afsluttende bachelorexamen i samfundsøkonomi, så er kernen i pensum en sådan generel ligevægtsmodel, der giver en matematisk fremstilling af et i princippet perfekt fungerende markedsøkonomisk system med individuel beslutningstagning og fuldt fleksible priser og lønninger. Den studerende skal på denne baggrund bevise, at en sådan idealmarkedskonstruktion af sig selv leder til en såkaldt Pareto-optimal løsning, 'hvor alle har nået den største grad af individuel velfærd' gennem 'frivillige' markedsbaserede byttetransaktioner givet hver enkelt persons initiale ressourcer (som det hedder i fagsproget). Det, der i sin simpleste, men ofte benyttede form i faglitteraturen, kaldes en 'Robinson Crusoe'-økonomi.

Den neoklassiske lærebogsmodel har fokus på markedsøkonomi og produktion (der betegnes 'velfærd'). Jo større BNP, desto større velfærd, hvis blot det sker gennem frivillige, byttelignende transaktioner. Enhver form for markedsmagt og dermed institutioner i den frie pris- og løndannelse, som private firmaer, faglige organisationer eller velfærdsstatslige indgreb medfører, vil reducere BNP-væksten og er derfor et væsentligt genstandsfelt for neoklassiske økonomers forskning. De ser en væsentlig opgave for deres forskning i at anvise veje til at mindske de barrierer for en fri pris-/løndannelse, der eksisterer i den samfundsøkonomiske virkelighed. Heri indgår sjældent fordeling, miljøbelastning, endsige andre ikke prisfastsatte samfundsmæssige forhold med stor vægt. Tværtimod er enhver form for indgreb i markedsmekanismens funktion, f.eks. i form af minimumsløn, arbejdsløshedsdagpenge, beskatning, en potentiel kilde til afvigelse fra den ideale markedsbaserede løsning, idet de, som det hedder i den neoklassiske faglitteratur, forvrider markedsligevægten og derved reducerer produktiviteten og udgør et velfærdstab.

Den generelle ligevægtsmodel genfindes i stort set samme udformning i alle introducerende lærebøger i samfunds-/makroøkonomi. I f.eks. den bredt anvendte lærebog *Macroeconomics* skriver N. G. Mankiw (i min oversættelse) *"Disse ligevægtsmodeller beskriver måske ikke hele den økonomiske udvikling på ethvert tidspunkt; men markedsligevægten udgør et gravitationscenter, som det markedsøko-*

nomiske system bevæger sig hen imod. Derfor synes de fleste økonomer, at fuld pris- (og løn)flexibilitet er en nyttig forudsætning, når den mere langsigtede økonomiske udvikling skal studeres”.

Hvis det er den helt kortsigtede år til år-udvikling, der skal studeres, må der derfor tages højde for, at der ofte forekommer en vis træghed i pris- og løntilpasningen, som indebærer, at samfundsøkonomien ikke befinder sig lige netop i ligevægten; men antages dog at være på vej derhen, jf. det ofte fremførte udsagn, at ”opsvinget kommer til næste år”. Det vil i praksis tage et stykke tid at nå ligevægten – hvilket kan forklare, hvorfor der i kortere perioder på helt op til 2-3 år kan optræde en vis ’ufrivillig’ arbejdsløshed. Begrundelsen for denne træghed skal primært findes, som nævnt, i fagbevægelsens ’markedsmagt’ over løndannelsen, der resulterer i en vis modstand mod den ’nødvendige’ lønnedgang og desuden søges i det sikkerhedsnet, som det velfærdsstatslige sikringssystem udspænder.

På et ’perfekt’ fungerende arbejdsmarked uden disse institutioner ville der ikke være ufrivillig arbejdsløshed, hvilket bl.a. den amerikanske neolibérale økonom Robert Lucas (1937-) har formuleret således: *’Arbejdsløshed er ikke et økonomisk, men et politisk problem’.*

Når en idealiseret markedsmodel benyttes som grundlag for den politiske rådgivning, er anbefalingerne et langt stykke hen ad vejen givet på forhånd. En styrkelse af de individuelle incitamenter i form af mindre beskatning og lavere sociale ydelser vil altid være at foretrække, idet hvert enkelt individ så kan realisere netop sin helt egen individuelt bestemte, optimale løsning uden ’forvridninger’ – et såkaldt Pareto-optimum (det lyder fint, men bygger på de omtalte, meget specielle forudsætninger om individuel optimering, fuldt kendskab til fremtiden og ingen fællesskabsværdier).

Set i dette perspektiv er det åbenbart, at øget løn- og prisleksibilitet vil mindske den tid, det tager at nå denne ligevægt, og derfor bør fremmes. Benyttes en sådan idealiseret markedsmodel, og tillægges fordelingen ingen betydning, så har de økonomiske rådgivere ikke noget valg; for der er intet at vælge imellem, da den ’rigtige politik’ er prædetermineret.

Ovenstående beskrivelse af den økonomisk-politiske rådgivningsproces vil ofte, selvom det er en gengivelse af de lærebøger, der benyttes, forekomme unfair for neoklassisk trænede økonomer. De vil forsvare sig med, at de da godt ved, at modellen ikke afspejler virkeligheden i forholdet 1-til-1; men det er nu engang den bedste fremstilling af, hvorledes den langsigtede udvikling kunne forme sig, hvis de nødvendige strukturreformer blev gennemført og markedsmagt nedbrudt på alle niveauer gennem deregulering, monopolkontrol og afpolitisering af f.eks. Centralbanken og reduktion af velfærdsstaten. Hvilket dermed ville øge BNP og velfærden. Eller sagt på kort form: ”We are just doing (market)economics”.

Den generelle ligevægtsmodel er en idealiseret konstruktion

Inden jeg retter blikket specifikt mod den danske økonomiske og politiske diskurs, som er domineret af ræsonnementer baseret på den generelle ligevægtsmodel *DREAM* (Danish Rational Economic Agent Model), vil jeg give en grafisk fremstilling af modellens teoretiske byggesten, der er 'forførerisk' simpel; men desværre tilsvarende urealistisk, se boks 2, s. 100-101.

Jeg tror, at forståelsen af, hvor simpelt det idémæssige grundlag er for den generelle ligevægtsmodel, bedst gennemføres, hvis jeg kort gennemgår denne neoklassiske 'byggesten', således som den fremstilles i mange lærebøger og helt grundlæggende er baseret på den ovenfor i boks 1 beskrevne 'Robinson Crusoe'-økonomi.

Kort om den specifikke danske generelle ligevægtsmodel (DREAM)

DREAM-modellen er oprindelig udviklet i Danmarks Statistik tilbage i 1990'erne. Den blev dernæst overtaget i en kortere periode af Finansministeriet. Men det skabte problemer, at modellen havde hjemsted så tæt på regeringen. Så den blev overflyttet til en 'uafhængig institution', dog ikke mere uafhængig, end at den fortsat helt overvejende finansieres ved at løse opgaver for statslige institutioner foruden en (mindre) selvstændig finanslovsbevilling. Uafhængigheden er heller ikke større, end at Finans- og Økonomiministeriet er repræsenteret i bestyrelsen for DREAM.

DREAM fik sit økonomisk-politiske gennembrud i tilknytning til Velfærdskommissionens analysearbejde tilbage i perioden 2003-06. Kommissionen fik en betydelig bevilling (ca. 30 mio. kr.), der bl.a. skulle benyttes til at udbygge DREAM, navnlig arbejdsmarkedsdelen, de offentlige finanser og den demografiske struktur.

Resultater fra den udbyggede og omarbejdede DREAM-model benyttes fortsat af Finansministeriet og Det Økonomiske Råd i deres beregninger af, hvorledes dansk økonomi kunne udvikle sig i perioden frem til 2020 og i de efterfølgende årtier.

Uanset at Finansministeriet ofte fremfører, at det primært gennemfører sine mere langsigtede beregninger på ministeriets egen tilpassede version af ADAM-modellen, så er det mest en strid om ord, da de to modellers grundstrukturer stort set er identiske, når der kigges ud over de nærmeste 3-5 år. Finansministeriet henviser således også eksplicit til, at det har måttet foretage justeringer i den tidligere benyttede ADAM-model for at sikre, at resultaterne kom i bedre overensstemmelse med DREAM og antagelsen om fuld og hurtig tilpasning på arbejdsmarkedet. Det er således blevet en helt fast etableret praksis i Finansministeriet at antage, at "udbud af arbejdskraft skaber sin egen beskæftigelse". Der sættes ikke antydning af spørgsmålstejn ved dette udsagn. I 2020-planen sondres der således ikke imellem ændringer i udbuddet af arbejdskraft og i beskæftigelsen, jf. eksemplerne fra 2020-planen nedenfor.

Den teoretiske tankegang, der er indeholdt i DREAM, genfindes således i rap-

porterne fra samtlige de kommissioner, der har efterfulgt Velfærdskommissionen. Disse kommissioner har alle haft fokus på arbejdsmarked, BNP-vækst og offentlige finanser i et lidt mere langsigtet perspektiv. Kvalitativt er der ingen afgørende forskelle på de resultater, som kommissionerne er nået frem til. Det ville for så vidt også have været overraskende i og med, at der er et betydeligt personsammenfald både ved udvælgende til de mere etablerede råd og de i princippet uafhængige ekspertkommissioner.

DREAM-tankegangen er blevet så dominerende i det danske økonomimiljø, at blandt de økonomer, der udpeges til de økonomiske råd, kommissioner og udvalg samt dem, der beklæder væsentlige poster i statsadministrationen, har det ikke været muligt for mig at finde så meget som ét eksempel i de i appendiks nævnte kommissionsrapporter, hvori der er afgivet en mindretalsudtalelse. Alle råd, kommissioner og udvalg har været enige – herunder altså også enige om, at en generel ligevægtsmodel giver det bedste og mest retvisende analysegrundlag for forståelsen af de centrale problemstillinger i dansk økonomi.

Sådan bruges den generelle ligevægtsmodel

Skal man forstå, hvorledes de centrale resultater i regeringernes 2020-planer og i kommissionernes rapporter nås, er det en fordel at se på figuren i boksen med den neoklassiske byggesten, hvor arbejdsmarkedet fremstilles som et 'perfekt' pizza-marked. Det er inden for rammen af en sådan idealiseret ligevægts- og markedsmodel, at Finansministeriet, 'vismændene' og de økonomiske eksperter i kommissioner og udvalg ræsonnerer, når den samfundsøkonomiske udvikling frem mod år 2020 og videre ud i fremtiden præsenteres. Det er derfor heller ikke overraskende, at de når til stort set samme konklusioner vedrørende udfordringerne til dansk økonomi og hvilke løsningsmuligheder, der foreligger.

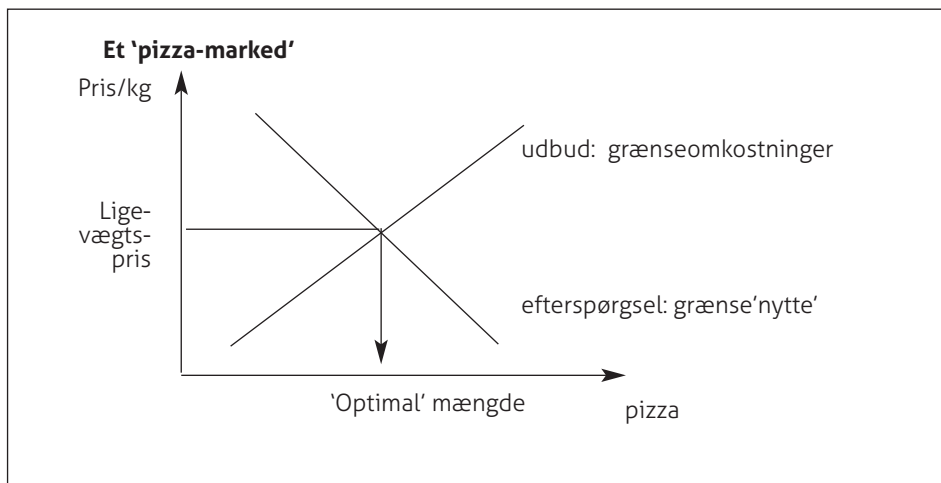
I den neoklassiske arbejdsmarkedsmodel er det primært ændringer i arbejdsudbuddet, der ændrer beskæftigelsen, dvs. erhvervsfrekvensen. I den generelle ligevægtsmodel skaber, som allerede nævnt, et øget udbud af arbejdskraft sin egen efterspørgsel. Det står ikke til diskussion, for således er modellen konstrueret.

I DREAM-modellen kan udbuddet af arbejdskraft øges ad to kanaler. Den ene er øget indvandring, hvilket endnu ikke har været gjort til genstand for et selvstændigt kommissionsarbejde. Den anden er en styrkelse af de individuelle incitamenter til at udbyde arbejdskraft, hvilket til gengæld er blevet endevendt i den stribe af kommissioner, der har været nedsat, foruden i en række specialkapitler i Finansministeriet og De Økonomiske Råds redegørelser. Endelig foreligger også den mulighed at forøge den ugentlige arbejdstid (f.eks. 12 minutter om dagen) eller sløjfe nogle fridage. Det øger produktionen, de samlede offentlige indtægter og dermed muligheden for at sikre 'velfærden'.

Boks 2: Den neoklassiske 'byggesten': det markedsøkonomiske kryds

Enhver, som har haft en lærebog i økonomi i hånden, det være sig mikro- eller makroøkonomi, vil nikke genkendende til udbuds-/efterspørgselsmodellen: hvor prisen er afsat op af den lodrette akse og mængden ud af den vandrette akse. Det gælder således også i Mankiws føromtalt lærebog i *Macroeconomics*, s. 9. Her præsenteres vi for et pizzamarked som den fundamentale byggesten i makroøkonomi. Modellen består af to linjer, der antages altid at krydse hinanden. Den ene, der stiger fra venstre mod højre, repræsenterer udbuddet: Jo højere pris, desto flere pizzaer udbydes der. Den anden linje falder fra venstre mod højre: Jo lavere pris, desto flere pizzaer efterspørges der (som alternativ til anden 'fast food'). Hvis prisen kan tilpasse sig 'frit', så opstår der ligevægt i modellen mellem udbud og efterspørgsel – og alle markedsdeltagere har optimeret deres velfærd! (Modelteknisk gennemføres 'analysen' som en løsning af to ligninger med to ubekendte, hvor 'løsningen' netop er skæringspunktet, hvilket derfor bliver det tilstræbte resultat.)

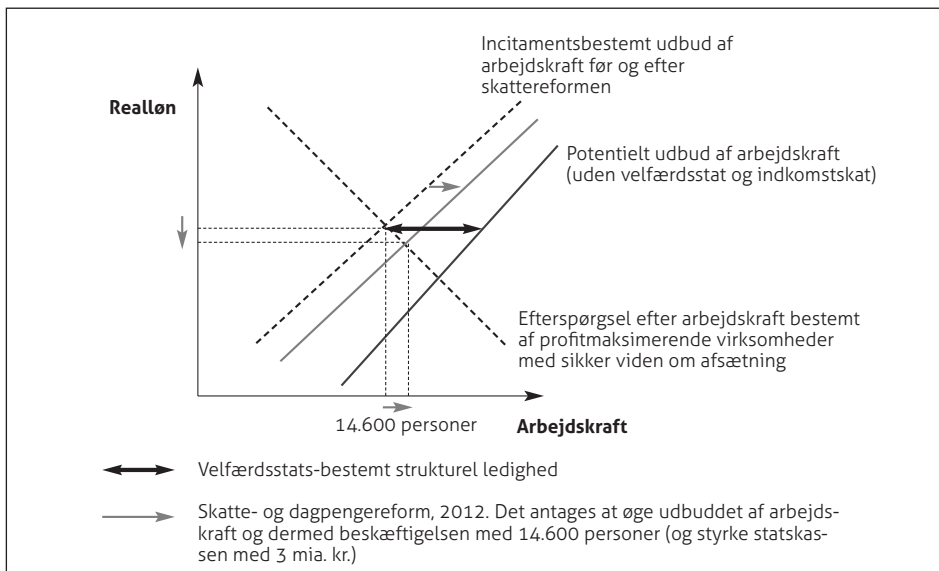
Figur 1. Den ideale markedsmodel

Når Grænseomkostninger = Grænsenytte = markedsprisen, så er den totale individuelle nytte maksimal – et Pareto-optimum

Forudsætninger: Fuldkommen konkurrence, fuld information og fleksibel pris

Denne ideale pizzamodel antages at have en så almen gyldighed, at den kan benyttes som skabelon for den geometriske eller matematiske formulering af alle markeder i den generelle ligevægtsmodel, således også arbejdsmarkedet. Her antages det at gælde, at udbudskurven er stigende, dvs. jo højere løn, desto større udbud af arbejdskraft, og tilsvarende, at efterspørgselskurven vil være faldende, dvs. jo lavere løn, desto større efterspørgsel efter arbejdskraft, jf. figur 2. (Fortsættes næste side)

Figur 2. Neoklassisk arbejdsmarkedsreform: sådan øges beskæftigelsen

Der vil i udgangssituationen være ligevægt på arbejdsmarkedet (fuld beskæftigelse), der hvor de to stiplede linjer krydser hinanden. Men det sociale sikringsystem afholder nogle personer i den erhvervsdygtige alder fra at udbyde deres arbejdskraft. Tilsvarende bliver det fremført, at indkomstskatten, navnlig topskatten, gør det mindre attraktivt at påtage sig ekstraarbejde og derved også bidrager til at mindske det samlede antal udbudte arbejdstimer. Hvis vi forestillede os, at velfærdsstaten blev reduceret til kun at understøtte personer helt uden arbejdsevne, så ville det potentielle arbejdsudbud vokse ganske betydeligt. Det vil f.eks. ske i takt med at pensionsalderen sættes op og efterlønsordningen afvikles. Det samlede potentielle arbejdsudbud (uden nævneværdig velfærdsstat) er angivet ved linjen længst til højre – og de 'frivilligt' ikke-beskæftigede er angivet ved den sorte dobbelt-pil.

Neoklassiske økonomer har et særlig godt øje til disse 'frivilligt' ikke-beskæftigede personer; for hvis de kom i beskæftigelse, så ville BNP vokse, lønniveauet blive presset ned, statsbudgettet og betalingsbalancen forbedres. I den generelle ligevægtsmodel, med sikker afsætning af al produktion og fuldt fleksibel løndannelse er der en en-til-en relation mellem udbud af arbejdskraft og beskæftigelse, hvilket leder til disse meget positive konklusioner.

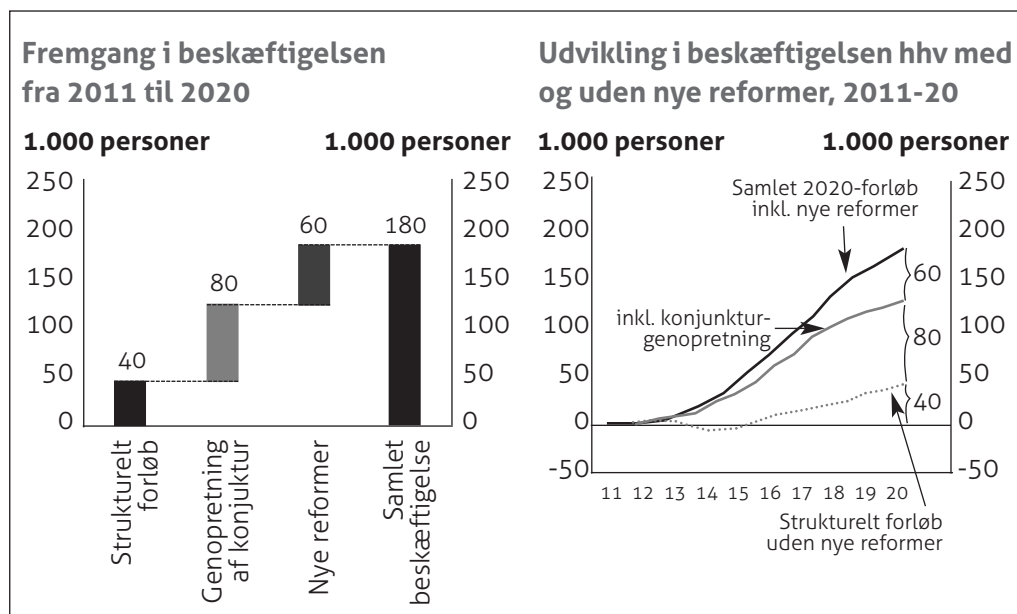
I den generelle ligevægtsmodel er der således ingen ufrivillig arbejdsløshed. En større produktion kan skabes gennem et øget udbud af arbejdskraft, altså en forminskelse af den 'frivillige', dvs. den velfærdsstatsskabte arbejdsløshed. Udbuddet kan øges ved at reducere velfærdsstaten og skattetrykket. Det er illustreret ved de grå pile og en ny sort udbudskurve, der ligger længere mod højre. I takt med at reallønnen falder, vil beskæftigelsen stige og den frivillige arbejdsløshed reduceres!

Som det bl.a. fremgår af regeringernes (både VK- og RSSF-regeringens) 2020-plan udarbejdet af Finansministeriet i hhv. 2011 og 2012, så er der i princippet en 1-til-1-sammenhæng mellem et øget udbud af arbejdskraft og øget beskæftigelse (og øget produktion). Herom diskuteres der ikke, for denne effekt er indbygget i modelgrundlaget.

I figur 4, der er hentet direkte fra RSSF-regeringens 2020-plan og præsenteret i maj 2012 under overskriften *Danmark i arbejde* fremgår det:

1. at de i maj 2012 allerede aftalte arbejdsmarkedsreformer (reduktion af efterløn, forhøjelse af pensionsalder, forkortning af dagpenge- og optjeningsperiode) antages at øge beskæftigelsen med 40.000 personer.
2. at den aktuelle lavkonjunktur vil forsvinde af sig selv: 80.000 personer i øget beskæftigelse,

Figur 3. Udviklingen i beskæftigelsen

Anm.: I begge figurer dækker "strukturelt forløb" over beskæftigelseseffekten af allerede vedtagne reformer samt af den demografiske udvikling mv. fra 2011-20. I det strukturelle forløb er endvidere indregnet en reduktion af beskæftigelsen på 10.000 personer, som skyldes målsætningen om at øge andelen, som tager en videregående uddannelse, til 60 pct. i 2020. Den samlede stigning i beskæftigelsen på 180.000 personer afspejler dels, at omkring 150.000 flere personer er i job, dels at arbejdstiden stiger svarende til indsatsen fra yderligere omkring 30.000 personer. Kilde: "Danmark i Arbejde", Finansministeriet, maj 2012, s.24

3. at de af regeringen foreslåede skatte-, kontanthjælp-, sygedagpenge-, SU-reformer og trepartsforhandlinger (sløjfning af to fridage) vil forøge udbuddet af arbejdskraft og dermed beskæftigelsen med yderligere 60.000 personer.

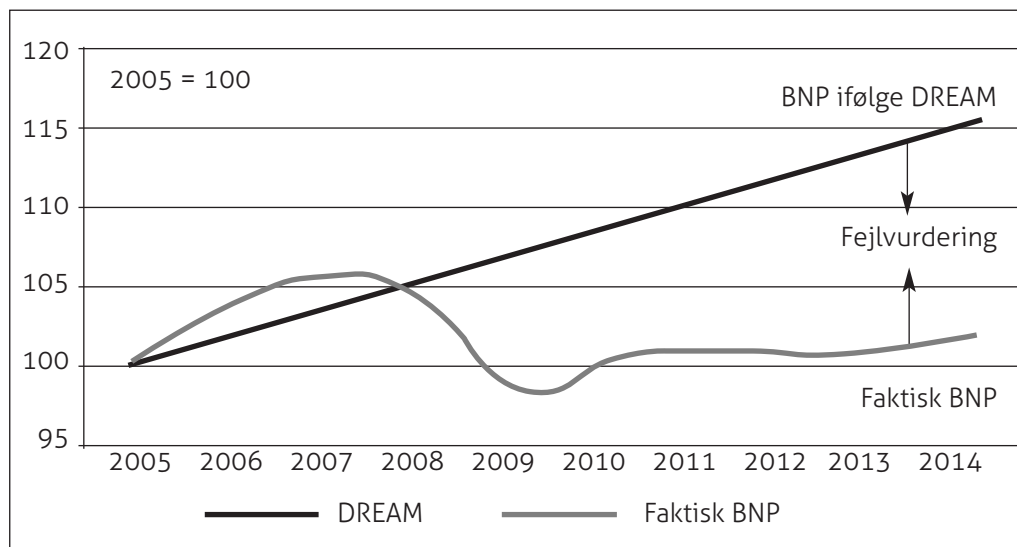
Alt i alt vil beskæftigelsen ifølge 2020-planen blive forøget med 180.000 personer i forhold til 2009-niveauet. Et resultat, som det allerede i dag kan blive svært at se realiseret, da beskæftigelsen endnu midt i 2014 ikke har ændret sig nævneværdigt igennem de seneste 5 år. Her kunne den kritiske journalist stille det spørgsmål, hvor de 30.000 ekstra jobs, der skal til i hvert af de kommende 6 år, skal komme fra, hvis virkeligheden i 2020 skal afspejle modelberegningen? Det kunne ydermere med lige så stor ret spørges, hvorfor de selvoprettende kræfter indtil nu har været fraværende i dansk økonomi? Og hvad der får økonomerne til at tro, at det udeblevne opsving ikke er en permanent tilstand? Endelig må det være nærliggende at stille spørgsmålet: Hvor længe vil regeringen fortsat lytte til de råd, der synes at have en tendens til systematisk at fejlvurdere den nærmeste fremtid og dermed også det mere langsigtede perspektiv? Vil regeringen blot foreslå mere af den samme politik? Eller vil den opfordre til et mere realistisk grundlag for den økonomiske rådgivning? Kort sagt: Hvor skal de 180.000 jobs komme fra, der er regnet med i 2020-planen?

Regeringen forført af en 'Drømme-model'

Ligevægtsmodellen er med hensyn til teoretisk indhold forførerisk forenklet – hvem kan argumentere imod de fordele, som en markedsøkonomi automatisk ville give, når de fremstilles som hhv. en Robinson Crusoe-økonomi og et 'pizzamarked'. Men afspejler disse parabler overhovedet den samfundsøkonomiske virkelighed?

Besvarelsen af dette spørgsmål burde regeringen have stillet sine embedsmænd, inden den skrev sit regeringsgrundlag og baserede sin strategi til genopretning af vækst, beskæftigelse og velfærd på DREAM-modellen.

Den sirenesang, som regeringen blev mødt med, var, at lavkonjunktoren ville være afhjulpet i løbet af 3-5 år. Det betød, at der allerede i 2016 ville være mangel på arbejdskraft, hvis der ikke blev gennemført yderligere arbejdsmarkeds- og velfærdsreformer, der i praksis indebærer, at det sociale sikringssystem beskæres, og uligheden forøges. Modellens forudsigelser forudsatte, at de selvoprettende økonomiske kræfter ville sætte ind, så snart nedturen var ophørt i 2009. At opsvinget derefter ville blive så kraftigt, at det ikke alene ville bringe BNP tilbage til niveauet fra før nedturen i løbet af få år, men at det også ville kunne gøre indhug i den arbejdsløshed, som de årlige produktivitetsstigninger på godt 1 pct. ellers ville skabe. Embedsmændene fremlagde derfor en fremskrivning af dansk økonomi med årlige vækstrater på knap 2 pct., hvis vel at mærke de 'nødvendige' arbejdsmarkedsreformer blev gennemført.

Figur 4. BNP-vækst i DREAM og i virkeligheden

Note: DREAM (Danish Rational Economic Agent Model) er den ofte direkte (eller indirekte) benyttede danske generelle ligevægtsmodel.

Kilde: Egen beregning

Som det ses af figur 4, har der ikke fundet noget, der kunne minde om en konjunkturgenopretning, sted i dansk økonomi i årene 2009-14. Ligevægtsøkonomernes hypotese om, at samfundsøkonomien er selvregulerende og selvgenoprettende har vist sig at være ude af trit med virkeligheden. Det vil sige, at antagelsen om, at udviklingen i 2009 kunne ansues som et 'bump på vejen', godt nok et af de lidt kraftigere, som ville forsvinde igen af sig selv, ikke afspejler virkeligheden. Dette udfordrer en af grundantagelserne bag DREAM-modellen om, at dansk økonomi i hvert fald inden for en periode på 5 år vil være tilbage på sit oprindelige vækstspor bestemt af de årlige produktivitetsstigninger, hvilket er gengivet i figuren som den sorte linje. Hvis økonomien var selvregulerende, ville den grå linje, der repræsenterer den aktuelle udvikling i BNP efter at være blevet slået ud af kurs i 2009, have taget retning mod den sorte linje og i løbet af maksimalt fem år have været tilbage på det hidtidige vækstspor (repræsenteret ved den sorte linje). Det har helt åbenlyst ikke været tilfældet, hvilket ses tydeligt af den grå kurves forløb. Væksten i BNP har rent faktisk været så svag, at den end ikke efter 5 år har bragt dansk økonomi op på det niveau, som BNP havde i 2007.

Denne fundamentale fejlmodellering af dansk økonomi har også haft konsekvenser for kvaliteten af de kortsigtede år til år-prognoser, der fremlægges i august

måned hvert år, og som skal danne grundlaget for finanspolitikken det efterfølgende år og udgør et væsentligt input til finanslovsforhandlingerne. Økonomiministeriets prognoser for den økonomiske udvikling i det kommende år har derfor uden undtagelse siden 2010 bygget på den antagelse, at ”opsvinget var på vej”. Dette er en nødvendig konsekvens af antagelsen om den selvoprettende samfundsøkonomi. Som det ses af tabel 1, s.93, har Økonomiministeriet hvert af årene afgivet en prognose i august måned på et sted mellem 1½ og 2 pct.’s vækst i BNP for det kommende år. Disse prognoser er lige så systematisk blevet gjort til skamme. Et forløb, som vi netop har været vidner til, gentog sig her i august/september 2014, hvor økonomiministeren blev kaldt til samråd i Folketinget og verbalt måtte indrømme, at vækstsønnet for 2014 vist var lovlig optimistisk. Men nu skulle vi jo se frem mod 2015, hvor der var udsigt til et opsving. Men Folketinget måtte have tålmodig med hensyn til en nærmere redegørelse og afvente Økonomisk Redegørelse for december, der meget belejligt kommer, når finanslovsforhandlingerne er tilendebragt.

En kritisk journalist kunne alene med afsæt i hhv. figur 4 og tabel 1 spørge, hvorfor økonomerne ikke tager ved lære af fortidens systematiske fejltagelser?

Afslutning – den udeblevne kritik

Indledningsvis blev dette spørgsmål stillet: Hvad er der galt med økonomien – og journalistikken herom?

Som det er fremgået af ovenstående argumentation, er min konklusion, at det primært er økonomien, det er galt med. Eller rettere økonomerne, der i udpræget grad mangler selvkritik. De har ladet sig forføre af deres matematisk avancerede, men i forhold til virkeligheden alt, alt for simple modeller. De grundlæggende antagelser har vist sig at være urealistiske, hvilket til overmål er blevet demonstreret af modellernes manglende evne til at beskrive den faktiske udvikling. Ligesom den gennemførte politik, der bygger på anbefalinger fra disse modeller, ikke har bragt økonomien ud af dødvandet. Dette er ikke kun en konklusion, der har gyldighed for dansk økonomi. Det synes – desværre – at repræsentere en europæisk tendens.

Hvad er der så galt med journalistikken? Her kunne jeg have ønsket mig, at den havde forholdt sig mere kritisk til, hvad årsagerne kunne være til den åbenbare diskrepans, der er mellem modellens resultater og den virkelighed, som den politiske rådgivning retter sig imod. Medierne burde have gennemskuet og dernæst udfordret det økonommiljø, der foregiver, at økonomi er en eksakt videnskab, og at der kun findes ét alment gyldigt teorigrundlag. For enhver journalist, der blot har snuset til videnskabsteori, burde vide, at der inden for samfundsvidenskaberne altid er flere mulige forklaringer på de fleste fænomener. Forklaringer, der kan gives va-

rierende grader af empirisk support; jo svagere forklaringsgraden er, desto mere kritisk bør man forholde sig til de ofte meget skråsikre økonomiske prognoser.

Hertil kunne der fra journalistisk hold indvendes, at det vel i første række burde være økonomerne, der rettede en sådan kritik mod sig selv. Hvordan kan et videnskabeligt miljø i længden holde til, at afstanden mellem model og virkelighed forøges, uden der inden for de etablerede og dermed dominerende økonomkredse bliver reageret? Alene det forhold, at selvkritik synes fraværende, burde vække den journalistiske nysgerrighed: Hvorfor bliver den økonomiske sagkundskab ved med at tage fejl? Uden det fører til nævneværdig selvkritik? Har økonommiljøet det ligesom lægerne, at de ikke må kritisere hinanden (og slet ikke offentligt); for det kunne skade 'standens' omdømme? I så fald en meget kortsigtet og kritisabel holdning.

Men hvor er de kritiske samfundsøkonomer, der ved tidligere lejligheder har sat spørgsmålstejn ved nogle af de etablerede sandheder? Der var således et tilløb til et sådant alternativt miljø, da Velfærdskommissionen arbejdede. Her fik den modspil af den selvbestaltede 'Alternative Velfærdskommission', der bidrog til at problematisere afrapporteringen fra Velfærdskommissionen, og som derfor af nogle journalister blev benyttet til at danne modvægt.

Det kom dog aldrig til at fremstå klart, om de 'alternative' konklusioner var drevet af forskelle i det analytiske grundlag, eller om det primært var en anden politisk prioritering, der lå bag 'alternativet'.

Mit håb er, at jeg med denne artikel har givet et bidrag til at afklare denne diskussion, at økonomi ikke er en eksakt videnskab, og det derfor er fagligt legitimt at være uenige, uanset om man i øvrigt er rød, blå eller skotskternet i sine politiske prioriteringer efter fyraften. Det afgørende er, at der er en betydelig teoretisk usikkerhed med hensyn til, om det markedsøkonomiske system er selvregulerende, som det antages i de dominerende økonommiljøer. Det vil sige, om øget udbud af arbejdskraft også fører til øget beskæftigelse og dermed også, hvilken rolle den økonomiske politik kan spille på kort og længere sigt.

Min konklusion er således, at 'økonomiens elendighed' primært må tilskrives fraværet af et egentligt kritisk miljø, dels på de økonomiske fakulteter, og dels i det offentlige rum. Det bærer økonomerne nok hovedansvaret for, men mediernes forpligtelse som offentlighedens vagthund har i betænkelig grad været fraværende. ■

Appendiks

En oversigt over de mest anvendte økonomer i den økonomisk-politiske rådgivning, 2003-2014

Peder Andersen, Sekretariatschef, De Økonomiske Råd, medlem af Skattekommissionen, 2008, 2 hits

Torben M. Andersen, bestyrelsesmedlem DREAM, overvismand, særligt sagkundig, De Økonomiske Råd, bestyrelsesmedlem Socialforskningsinstituttet, formand for Velfærdskommissionen, 2003, formand for Fattigdomsgrænseudvalget, 2012, formand for Pensionskommissionen 2014, 6 hits

Jørgen Elmeskov, Rigsstatistiker, Danmarks Statistik, medlem af Velfærdskommissionen, 2003, medlem af Pensionskommissionen 2014, 3 hits

Carsten Koch, formand for Skattekommissionen, 2008, formand for Beskæftigelsesudvalget, 2013, 2 hits

Claus Thustrup Kreiner, 'vismand', De Økonomiske Råd, medlem af Skattekommissionen, 2008, 2 hits

Lars Haagen Pedersen, bestyrelsesmedlem DREAM, afdelingschef Finansministeriet, Sekretariatschef, De Økonomiske Råd, Sekretariatschef, Velfærdskommissionen, 2003, 4 hits

Michael Rosholm, 'vismand', De Økonomiske Råd, medlem af Beskæftigelsesudvalget, 2013, medlem af Dagpengekommissionen, 2014, 3 hits

Jan Rose Skaksen, 'vismand', De Økonomiske Råd, Direktør, Kommuner og Regioners analyse og forskningsinstitut, medlem af Produktivitetskommissionen, 2012, 3 hits

Nina Smith, 'vismand', særligt sagkyndig, De Økonomiske Råd, bestyrelsesformand, Kommuner og Regioners analyse og forskningsinstitut, medlem af Velfærdskommissionen, 2003, formand for Dagpengekommissionen, 2014, 4 hits

Michael Svarer, 'vismand', De Økonomiske Råd, medlem af Arbejdsmarkedskommissionen, 2007, 2 hits

Jørgen Søndergaard, Sekretariatschef, De Økonomiske Råd, Direktør, Socialforskningsinstituttet, medlem af Velfærdskommissionen, 2003, formand for Arbejdsmarkedskommissionen, 2007, 4 hits

Peter Birch Sørensen, 'overvismand', De Økonomiske Råd, formand for Produktivitetskommissionen, 2012, 2 hits

Note: Kriterierne for udvælgelsen er, at den pågældende person er uddannet samfundsøkonom og enten: 1. har haft eller har en ledende funktion i en af de 5 (overvejende) statsligt finansierede policy-formulerende forsknings/analyse-institutioner og/eller 2. har været formand for en (eller flere) af de store kommissioner fra 2003.

Lars Andersen, *cand.polit.*
direktør i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd

Mikkel Harboe, *cand.scient.adm.*
kommunikationschef i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd

Kapitel 8

Et overset problem og en forfejlet debat: Hjemlig efterspørgsel og konkurrenceevne

Af Lars Andersen & Mikkel Harboe

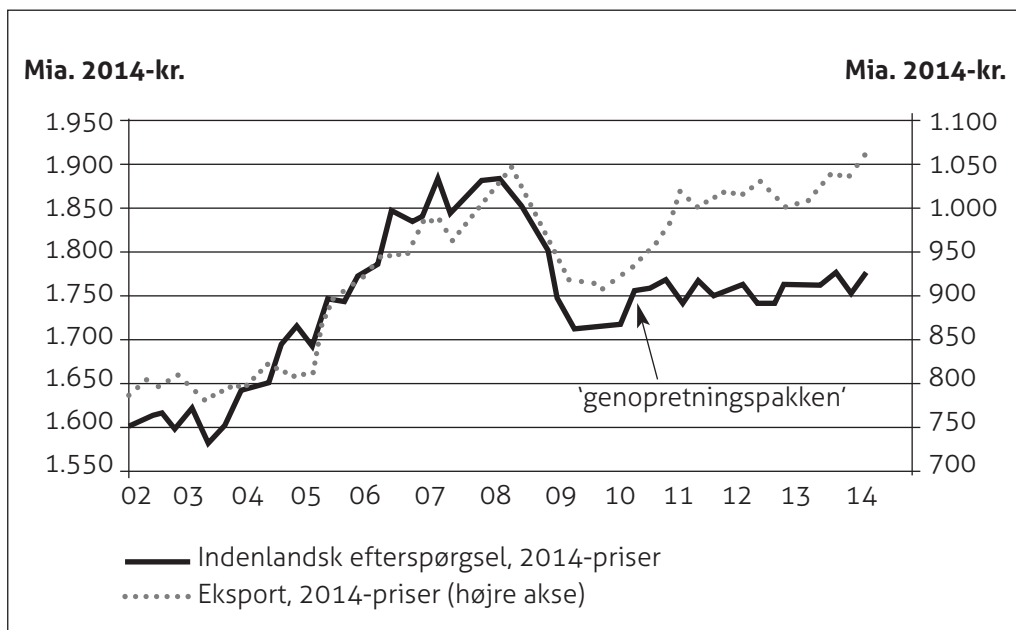
DANMARK HAR OPLEVET den største krise i nyere tid. En historisk nedtur, som har holdt Danmark i økonomisk dødvande igennem seks år. I dag ligger det danske BNP-niveau fortsat markant lavere, end før krisen ramte os. Det har kostet danskerne milliarder i tabt velstand og omkring 170.000 arbejdsplader.

Hvis vi ikke får lagt krisen bag os, risikerer vi, at der kommer flere langtidsledige, flere marginaliserede og flere unge, der ikke får brugt deres uddannelse. Det skal vi for alt i verden undgå, da det vil skade vores vækstmuligheder, vores velstand og gøre det vanskeligere at få styr på de offentlige budgetter på længere sigt.

Krisehåndteringen har spillet en stor rolle i den offentlige debat. Genopretningspakker, vækstpakker, eksport, konkurrenceevne, EU-henstillinger, tillid til dansk økonomi, gæld mv. har således været flittigt debatteret. Men det, der er blevet diskuteret i medierne, har ikke altid givet det mest retvisende billede af grundproblemerne i krisen.

Konkurrenceevnen og eksporten har ofte været udråbt som det, der skulle løfte Danmark ud af krisen. Overskrifter som "Svag dansk konkurrenceevne koster job" har præget medie billedet gennem krisen (Berlingske, september 2013). Ser man imidlertid nærmere på komponenterne bag den manglende økonomiske vækst, så er det den hjemlige efterspørgsel, der har været akilleshælen i dansk økonomi. Den hjemlige efterspørgsel dækker over det private forbrug, det offentlige forbrug samt alle investeringer. Mens eksporten er tilbage på det niveau, der var, før krisen satte ind, så ligger den hjemlige efterspørgsel fortsat markant underdrejet. Årsagen til den sløje økonomiske udvikling i Danmark skal dermed findes i den hjemlige efterspørgsel – ikke i eksporten.

Dansk økonomi er kommet relativt dårligt igennem den økonomiske krise i forhold til vores nabolande, og den hjemlige efterspørgsel har herhjemme været underdrejet, siden krisen indtraf. Vi oplevede dog en stigning i den hjemlige efter-

Figur 1. Genopretningspakken

spørgsel frem til begyndelsen af 2010, hvor den daværende regering gennemførte den såkaldte 'genopretningspakke'. Denne aftale hev de spæde positive takter ud af dansk økonomi ved at stramme finanspolitikken, samtidig med at der blev indført hårde økonomiske sanktioner for kommunerne, hvis de overskred deres budgetter. Siden gennemførelsen af den såkaldte 'genopretningspakke' har den hjemlige efterspørgsel været stort set uændret, hvilket har betydet, at dansk økonomi har været i økonomisk dødvande. Der har således ikke været nævneværdig fremgang i dansk økonomi siden 2010.

De mange tabte arbejdspladser i Danmark

Det fremstår ofte i den økonomiske debat, som om danske arbejdspladser lever af eksport, og at eksportudviklingen derfor er den altafgørende forklaring på, hvorfor vi har tabt så mange arbejdspladser. Som Ritzau tilbage i 2011 kunne berette på baggrund af en økonomisk prognose fra Danske Bank, "Eksporten skal redde væksten" (Ritzau, april 2011). Billedet er dog ikke så sort/hvidt.

Gennem de sidste 30 år har vi kunnet registrere en klar sammenhæng mellem udviklingen i den hjemlige efterspørgsel og udviklingen på arbejdsmarkedet, mens det er sværere at finde belæg for en klar sammenhæng mellem eksportvækst og udvikling på arbejdsmarkedet på kort sigt. Kigger man på udviklingen gennem kri-

sen på tværs af lande, får man samme konklusion. Eksempelvis er fremgangen i den tyske beskæftigelse gennem krisen hovedsageligt trukket af deres hjemlige efterspørgsel og ikke af deres ellers flotte eksportudvikling. Derfor er det også svært at se, at eksporten alene skulle kunne trække gang i arbejdsmarkedet. På grund af den sløje økonomiske udvikling i den indenlandske økonomi har vendingen på det danske arbejdsmarked også været længe undervejs.

De detaljerede nationalregnskabstal viser faktisk, at godt $\frac{3}{4}$ af den samlede danske beskæftigelse er knyttet op på den hjemlige efterspørgsel, mens knap $\frac{1}{4}$ er knyttet op på eksport. Selv i industrien er mere end 35 pct. af beskæftigelsen knyttet op på den hjemlige efterspørgsel, og også her er der klare tegn på problemer i forhold til hjemmemarkedet.

At komme fri af krisen kræver for os at se, at vi får gang i den hjemlige efterspørgsel. Det er grundproblemet i dansk økonomi. Forudsætningerne for at få gang i den hjemlige efterspørgsel er faktisk også til stede.

Der er således masser af penge i både husholdninger og i de danske virksomheder. På trods af krisen på boligmarkedet har de danske husholdninger stadig enorme formuer, herunder mange milliarder stående på bankbogen. Virksomhederne har historisk høje opsparingsoverskud.

Dansk økonomi er i dag robust. Vi har nu på femte år et overskud på betalingsbalancen på mere end 100 mia. kr. Vores udlandsgæld er vendt til en udlandsformue på 700 mia. kr. Den offentlige gæld er lille, og vi har langsigtet holdbare, offentlige finanser.

De rekordstore overskud på betalingsbalancen vidner om et gigantisk privat opsparingsoverskud. Spejlbilledet af dette er, at forbrugs- og investeringstilbøjeligheden er lav. Der er således rigeligt med vækstkrudt i dansk økonomi, og der er et stort potentiale i at få mere gang i både privatforbruget og investeringerne herhjemme.

Tillid til dansk økonomi har været et stort emne i medierne, hvor der har været meget fokus på, at de finansielle markeder vil straffe dansk økonomi med høje renter. I juni 2013 kunne Børsen således bringe historien "Nordea: Finanspolitisk lempelse kan føre til stigende renter", hvor det beskrives, at risikoen ved at lempe finanspolitikken som foreslået af blandt andet vismændene er for stor. Lempes finanspolitikken, er der en fare for, at tilliden til dansk økonomi svækkes, hvilket fører til stigende renter. De finansielle markeders tillid til Danmark er imidlertid meget stor – Danmark betegnes ofte som "en sikker havn". I dag er renten i Danmark på niveau med eller lavere end i Tyskland, hvilket er usædvanligt og i skarp kontrast til de sydeuropæiske lande. Faktisk er finansmarkedernes tillid til dansk økonomi i dag højere, end den var, før krisen satte ind, målt ved rentespændet til Tyskland.

Siden sommeren 2013 har vi kunnet registrere et stemningsskifte i forbrugernes

tillid. Et bedre arbejds- og boligmarked giver sammen med stemningsskiftet og bedre eksportudsigter i lyset af vækst i udlandet en forventning om, at forbrugs- og investeringslysten gradvist vender tilbage i dansk økonomi – og det er det, der er behov for, hvis vi skal lægge krisen bag os.

Forudsætningerne er således til stede, men alligevel mangler vi i starten af 2014 dog fortsat at se, at adfærden blandt danskerne for alvor ændrer sig og slår sig ud i øget privatforbrug og investeringer. Psykologi har givet en indflydelse på den økonomiske udvikling, herunder i forbindelse med konjunkturuomslag. Kigger man f.eks. konkret på sammenhængen mellem, hvor mange gange ordene ”krise” eller ”gæld” optræder i de landsdækkende aviser og radio/tv, så er der en pæn korrelation til udviklingen i den danske forbrugertillid de senere år. Dette kan være med til at forklare, hvorfor forbruget ikke er kommet i omdrejninger efter krisen. Det er en nærliggende forklaring, at forbrugerne bliver usikre, når kriseomtalen i medierne er stor.

Ligeså vel må det alt andet lige medføre usikkerhed hos forbrugerne, når snakken ofte falder på den ’dårlige’ danske konkurrenceevne, der skyldes for høje lønninger blandt danskerne, som koster jobs og fastholder Danmark i krise. Dansk Erhverv kunne således berette om ”Den danske konkurrenceevne bløder trods reformer” i marts 2014. Med de rette proportioner i den offentlige debat kan noget af den usikkerhed, der præger dansk økonomi, nok aftage.

Det altoverskyggende problem i dansk økonomi gennem krisen har været den hjemlige efterspørgsel, som har lidt under det kæmpe fald i produktion i forbindelse med krisen, den bristede boligboble og nedturen på arbejdsmarkedet. Samtidig er det offentlige begyndt at spare og har de senere år brugt markant mindre end budgetteret. Det har medført, at forbrugs- og investeringslysten hos husholdningerne og de danske virksomheder ikke er blevet genskabt, hvilket har kostet jobs, vækst og velstand. Kan vi få genskabt tilliden til fremtiden hos hr. og fru Jensen og i de danske små- og mellemstore virksomheder, så skal forbrugs- og investeringslysten nok komme igen. Det vil ligeledes betyde, at Danmark kan løfte sig fri af krisen.

En forfejlet debat om konkurrenceevnen stjæl billedet

Det fremstår ofte i den økonomiske og offentlige debat, at årsagen til, at Danmark stadig sidder fast i krisen, er, at vi har et stort konkurrenceevne- og eksportproblem.

For at tage endnu nogle overskriftseksempler: ”*Dårlig konkurrenceevne fastholder Danmark i krise*” (Berlingske, september 2012), ”*Lang vej igen for tabt dansk konkurrenceevne*” (Jyllands-Posten, september 2012) og ”*Presset konkurrenceevne bekymrer Dansk Industri*” (Politiken, maj 2012). Lignende overskrifter kan genfindes i samtlige danske medier. Tilbage i 2011 lød en overskrift ”*Tabt konkurrenceevne ko-*

ster job" (Børsen, maj 2011); med en enkelt modifikation blev samme overskrift brugt i en artikel fra september 2013 "*Svag dansk konkurrenceevne koster job*" (Berlingske, september 2013).

Danmarks konkurrenceevne har gennem de senere år været under hårde angreb i den økonomiske debat. Vi har gentagne gange hørt om den dårlige danske konkurrenceevne fra centrale økonomiske aktører, organisationer, ministerier, politikere og medier.

Den dårlige danske konkurrenceevne er fatal for danske virksomheder, og den svækker muligheden for at skabe arbejdspladser. I medierne er det blevet en etableret sandhed. Det er blevet brugt som løftestang til løntilbageholdenhed, sænkning af selskabsskatten, sænkning af afgifter og som forklaring på, at vi fortsat er i krise og har tabt tusindvis af jobs. Som Information skrev det "*Konkurrenceevnen er den nye løftestang for reformer*" (Information, februar 2013) og Jyllands-Posten "*Man skal aldrig lade en god krise gå til spilde*" (Jyllands-Posten, september 2013).

Der er imidlertid ikke noget, der tyder på, at det er konkurrenceevnen, der er den store synder. Ser man konkret på dansk eksport, så eksporterer vi i dag mere, end før krisen satte ind. Hvad angår den danske eksport af industrivarer, så har vi faktisk eksporteret mere gennem krisen, end lande vi normalt sammenligner os med, som f.eks. Tyskland, Sverige og Finland. Vi har ligeledes år for år rekordstore overskud på betalingsbalancen. Det tyder ikke på problemer med konkurrenceevnen.

De Økonomiske Vismænd kunne ligeledes i deres forårsrapport 2013 konkludere, at der ikke er belæg for, at danske virksomheder i disse år generelt har en dårlig konkurrenceevne. Dertil er signalerne for blandede. Om noget tyder analyserne fra Vismændene på en neutral til god konkurrenceevne. En interessant pointe i forhold til den offentlige debat.

En yderligere interessant pointe fra rapporten er, at husholdningernes og virksomhedernes tilbageholdenhed skyldes usikkerhed om de fremtidige udsigter, hvilket i sig selv ikke siger noget om, at Danmark har en dårlig konkurrenceevne.

Til trods for denne nuancering af debatten har debatten om konkurrenceevne-problemer vundet indpas i det danske mediebillede. En sådan debat kommer ikke på dagsordenen af sig selv. Et hav af professionelle kilder har spillet ind og været med til at skabe debatten, uden at vi har set 'the smoking gun'. Kort sagt er der skabt et billede af en brændende platform. Hvilke interesser er i spil, når konkurrenceevnen bliver udråbt som Danmarks økonomiske hovedpine, og hvor stammer fortællingen om den dårlige danske konkurrenceevne fra?

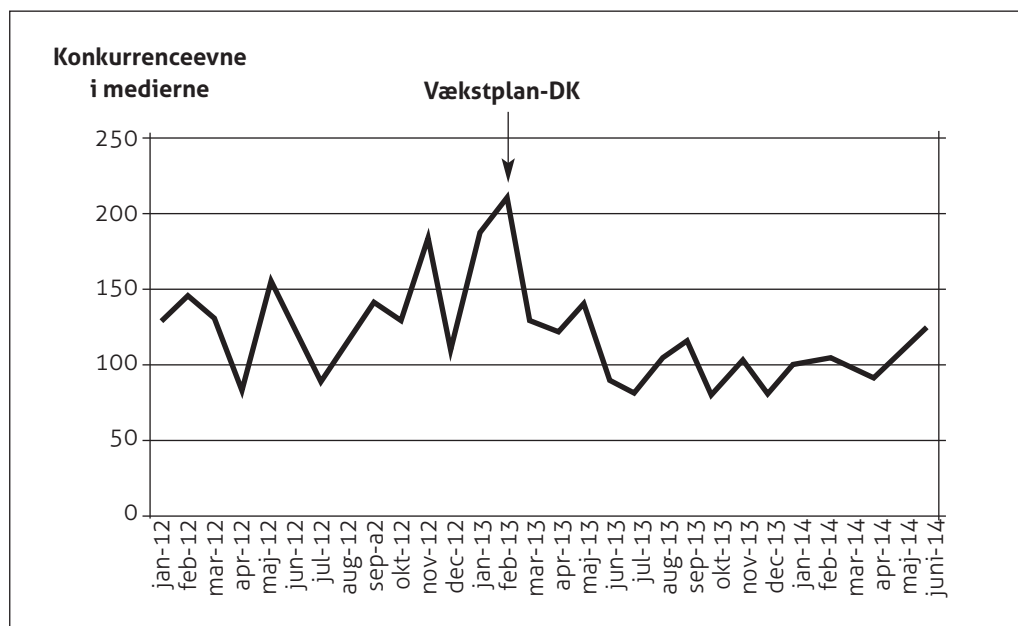
Erhvervsorganisationer har flittigt spillet ind i debatten med nye analyser og rapporter, der alle kunne slå fast, at konkurrenceevnen er gået bag dansen. Med analyser som "*Dansk konkurrenceevne har tabt pusten*", "*Svag konkurrenceevne koster*

arbejdspladser” og ”Den danske konkurrenceevne bløder” har det været tydeligt, hvad man gerne vil sætte på dagsordenen – og det er lykkedes. Erhvervsorganisationerne er blevet flankeret af andre organisationer, politikere og virksomhedsledere, der selv sagt også har haft en interesse i denne ’brændende platform’. Med en ’blødende’ dansk konkurrenceevne skabte man bl.a. fundamentet til at sænke selskabsskatten, som det skete i februar 2013 med Vækstplan DK. Man skabte bevidsthed hos danskerne om, at løntilbageholdenhed var den eneste mulighed. Man skabte basis for, at erhvervslivet skulle have bedre vilkår, da det ikke kunne betale sig at drive virksomhed i Danmark.

Ser man på omtalen af ’konkurrenceevne’ i de landsdækkende dagblade Politiken, Jyllands-Posten, Berlingske, Børsen og Information, så ser man en tendens til, at omtalen bliver intensiveret frem mod Vækstplan DK i februar 2013.

Et centralt fokus i Vækstplan DK blev da også at opfylde mange af de ønsker, som erhvervslivet havde peget på. Sænkelsen af selskabsskatten fyldte meget i debatten om Vækstplan DK. Imidlertid var selskabsskatten en meget beskeden del af vækstplanen, når man måler på jobeffekten. Det bidrager i 2014 med skønsmæssigt beskeden 300 jobs og vurderes på langt sigt at bidrage med 1.000 personer til arbejds-

Figur 2. Vækstplan DK

Anm.: Antal gange konkurrenceevne optræder i de landsdækkende dagblade Politiken, Jyllands-Posten, Berlingske, Information og Børsen. Kilde: AE pba. Infomedia

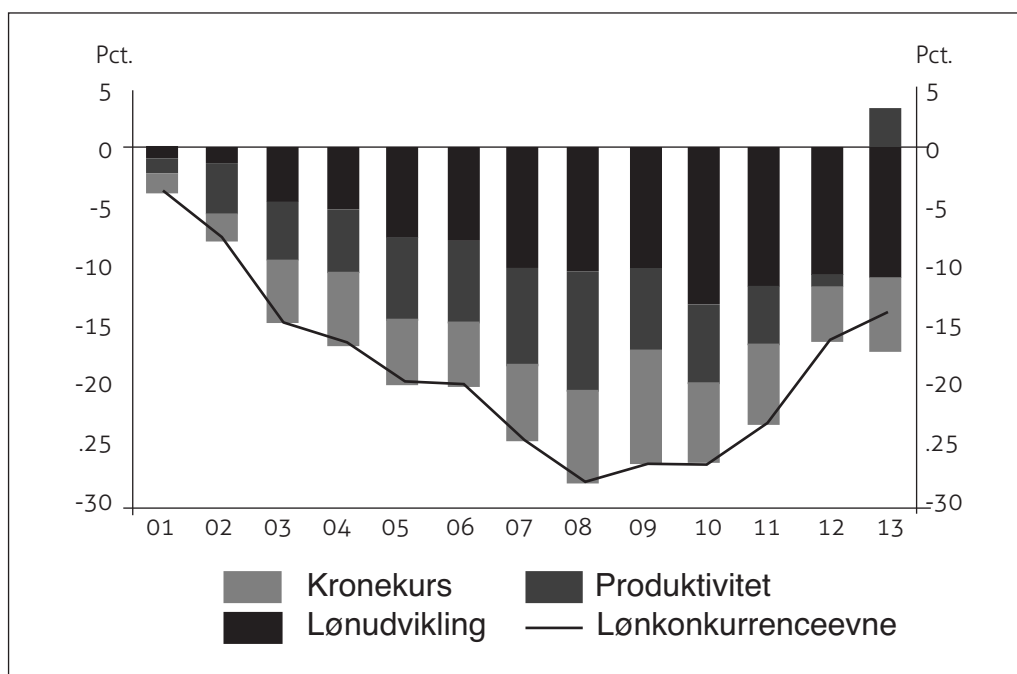
udbuddet ifølge Finansministeriet. Selskabsskattelettelsen skal derfor mest af alt ses i lyset af det pres, der opstod fra bl.a. erhvervslivet og deres organisationer gennem bl.a. medierne.

Baggrunden for debatten for konkurrenceevnen

Men hvad er op og ned i konkurrenceevnedebatten? Et klassisk mål for konkurrenceevne er de såkaldt relative enhedslønomkostninger målt i forhold til andre lande, der fås ved at sætte timelønomkostningerne i forhold til timeproduktiviteten.

Når Økonomi- og Indenrigsministeriet opgør lønkonkurrenceevnen, ses der på de relative enhedslønomkostninger for industrien fra år 2000. Lønkonkurrenceevnen fra år 2000 – som er det oftest refererede i den offentlige debat – er vist i figur 3. Som det fremgår, er de danske relative enhedslønomkostninger fra 2000 til 2013 forværret med ca. 13,5 pct. Men som det også fremgår af figuren, dækker det over, at lønkonkurrenceevnen blev forværret med over 25 til 30 procent fra 2000 til 2008. De sidste seks år er lønkonkurrenceevnen derimod blevet forbedret med næsten

Figur 3. Konkurrenceevnen

Anm. Lønkonkurrenceevnen måler de relative udviklinger i løn, produktivitet og valuta-kurs i forhold til Danmarks største eksportlande. Kilde: AE pba. LO - Lønudviklingen 4. kvartal 2013, marts 2014

15 procent. Havde man valgt basisår, der hvor krisen satte ind, ville man kunne se en betydelig forbedring af lønkonkurrenceevnen og ikke en forværring. Det er bemærkelsesværdigt, at analyser af konkurrenceevnen tager udgangspunkt i, hvordan den så ud for mere end 10 år siden. Man må forvente, at forringelser af konkurrenceevnen i starten af 2000'erne vil være slået fuldt igennem på eksport og import og derfor ikke vil give anledning til tab af arbejdspladser fremadrettet. Mon ikke forbedringer af lønkonkurrenceevnen de sidste 5 år betyder langt mere end udviklingen i lønkonkurrenceevnen for omkring 10 år siden? Det er i hvert fald det, som de økonomiske modeller – ADAM og SMEC – klart tilsiger. Det punkterer ligeledes myten om, at det er den dårlige konkurrenceevne, der holder Danmark i krise.

Oven i disse fakta kommer, at selvom de relative enhedslønomkostninger hyppigt anvendes i den offentlige debat, understreger Produktivitetskommissionen, at målet faktisk ikke er egnet til international sammenligning af industriens konkurrenceevne. Hvis et land har en produktsammensætning i sin eksport, som gør landet i stand til at sælge til gode priser (f.eks. dansk medicin), mens et andet land har produkter, som presses i pris, som forsøges kompenseres ved større mængdemæssig produktion (f.eks. svensk elektronik), vil det andet land tage sig godt ud målt ud fra enhedslønomkostningerne. Men det er jo ikke ensbetydende med, at det andet land har en bedre konkurrenceevne. Det skyldes bl.a., at enhedslønomkostningerne ikke kan skelne mellem en bytteforholdsforbedring (høje eksportpriser sammenlignet med priserne på vores import), som den Danmark har haft gennem en del år, og så et konkurrenceevnetab. Produktivitetskommissionen anbefaler derfor, at man er varsom med at benytte enhedslønomkostninger i internationale sammenligninger, hvis de ikke først korrigeres for bytteforholdsforbedringer.

Konkurrenceevne er da også langt mere end bare løn. Ofte bliver debatten om konkurrenceevne desværre reduceret til en enøjet tilgang, hvor kun valutakurs, løn- og klassiske kvantitative produktivitetsstigninger sammenlignes med andre lande. Men konkurrenceevne handler også om design, kvalitet, innovation, omstillingsevne, leveringssikkerhed og en masse andre ting. Dermed ikke sagt, at vi roligt kan læne os tilbage. Vi skal selvfølgelig hele tiden arbejde på at forbedre vores konkurrenceevne. Men debatten, der har præget mediebildet, synes overdreven i forhold til de reelle udfordringer i dansk økonomi.

Debatten har været for enøjet til trods for, at bl.a. Vismændene og Produktivitetskommissionen har forsøgt at nuancere debatten om, at dansk konkurrenceevne er årsag til Danmarks økonomiske problemer og udfordringer. Der er alvorligere ting at tage fat på i dansk økonomi. Derfor er det også på høje tide at lægge konkurrenceevnepanikken til side og i højere grad fokusere på jobskabelse, uddannelse og opkvalificering. Det løses ikke ved at sætte virksomhedernes skatter ned.

Fagøkonomisk journalistik kan bringe de rette proportioner tilbage

Mediedagsordenen har en helt central rolle, da den opmærksomhed, som nogle emner tildeles af medierne, ligeledes tillægges stor opmærksomhed af den offentlige dagsorden og i sidste ende den politiske dagsorden. Derfor bliver mediedagsordenen helt essentiel for dagsordensfastsættelsen, da mediedagsordenen i sidste ende er medvirkende til at påvirke den politiske beslutningsproces.

Mediebilledet dækker over en lang række forskellige interessenter, der alle har en dagsorden. Gennem de senere år er der f.eks. kommet flere tænketanke, konsulentfirmaer og selv kapitalfonde til, der alle gerne vil påvirke medierne med deres analyser. Ligeså vel er der gennem det sidste årti kommet et øget fokus på professionalisering af kommunikationen mod medierne fra bl.a. Centraladministrationen og organisationsverdenen.

Politiske problemstillinger kommer ikke på dagsordenen af sig selv eller ud af det blå. Dagsordenen skal hele tiden 'udvikles', og medierne har brug for ny dokumentation, der kan sætte en sag øverst på dagsordenen. Kort sagt er mediebilledet en daglig videnskamp om grundlaget for den økonomiske politik.

Mediernes brug af eksperter kan tillægge en historie eller vinkel nogen troværdighed. Det giver ligeledes organisationer, der arbejder talbaseret, en relativt nemmere adgang, da tal kan tilføre artiklen høj autoritet og objektivitet. Men man skal dog være bevidst om, at vidensorganisationerne bruger deres analyser og ekspertise strategisk i forhold til medierne. Det er vigtigt i den forbindelse at understøtte, at økonomi ikke er en eksakt videnskab.

Ikke desto mindre er talhistorien hurtig og en god løsning i en tid med tidspres på redaktionerne. Samtidig fungerer tal og økonomi som en 'trigger' for en dagsorden.

Der er sket en strukturel ændring af mediebilledet. Det er selvfølgelig ikke en ændring, der er sket i løbet af et enkelt år eller to, men en udvikling, der har taget fart med bl.a. et stigende antal netmedier og nyhedskanaler, som sender døgnnet rundt. Gennem de sidste par år er der ligeledes kommet et øget fokus på solohistorier – også i netmedierne.

Med fremkomsten af 'betalingsmure' på næsten alle af landets netaviser skal der også leveres artikler for pengene. Det betyder, at flere medier har brug for undersøgelser og analyser, som de som eneste medie kan videregive til deres eget publikum. Hvorfor abonnere på et specifikt netmedie, hvis det alligevel bare er Ritzau-telegrammer?

Selvfølgelig skal journalister kunne stole på de undersøgelser, rapporter og analyser, som de dagligt får tilsendt af et hav af partskilder. I sidste ende vil en lemfældig omgang med tal fra organisationernes side forhåbentlig slå tilbage på dem selv. Ikke desto mindre er der brug for en kritisk tilgang til det økonomiske stof.

Dansk Journalistforbund har en række netværk og foreninger for forskellige stofområder. F.eks. er der et netværk for sportsjournalister og et netværk for fødevare- og landbrugsjournalister. Der er ligeledes en forening for danske arbejdsmarkedsjournalister. Arbejdsmarkedsområdet er en utrolig vigtig del af økonomien, men det er for meget forlangt, at disse journalister også skal kunne redegøre for enhedslønomkostninger, BNP-revisioner, den strukturelle kontra den faktiske offentlige saldo mv. Det kan undre, at der ikke er en forening for danske økonomiske journalister. Dette skal ikke forstås som en kritik af de nuværende arbejdsmarkedsjournalister, da de dækker deres område ganske glimrende. Det skal heller ikke forstås som en kritik af de økonomiske journalisters arbejde i dag. Det er ikke her mismatchet opstår. Mediehusene har på det økonomisk-journalistiske område ikke opprioriteret i samme omfang, som økonomi er blevet en dominerende diskurs. Gennem seks år i økonomisk krise er økonomi blevet et af de allervigtigste stofområder, og der er mange partskilder, der byder ind med deres version af virkeligheden – også så mange, at det ikke alene kan dækkes af de nuværende økonomiske journalister. Med så stor bevågenhed, som økonomi har fået gennem de sidste år, burde medierne, journalistforbundet og ikke mindst læserne og lytterne være interesseret i, at det fagøkonomiske felt bliver opgraderet.

Dertil må det ligeledes forventes, at den kritiske journalistik er i højsæde. Økonomi er ikke en eksakt videnskab, og der er rigtig mange partskilder. Derfor må grundig research og validering af parts- og ekspertkilder forventes. En enkelt kildes analyse bør ikke kunne stå alene. Gennem denne insisteren kan økonomisk stof forhåbentligt formidles således, at mediedækningen ikke bliver et udtryk for videregivelse af partsinteresser, men derimod er medvirkende til at gøre læseren klogere på et så komplekst stofområde som makroøkonomi. ■

Erik Albæk, *professor i journalistik
og statskundskab, Syddansk Universitet*

Arjen van Dalen, *lektor,
Syddansk Universitet*

Antonis Kalogeropoulos, *ph.d.-studerende,
Syddansk Universitet*

Helle Mølgaard Svensson, *ph.d.-studerende,
Syddansk Universitet*

Claes de Vreese, *professor i politisk kommunikation,
Amsterdam Universitet*

Kapitel 9

Gør vagthunden, når den skal? Dansk økonomisk journalistik i kølvandet på den økonomiske krise

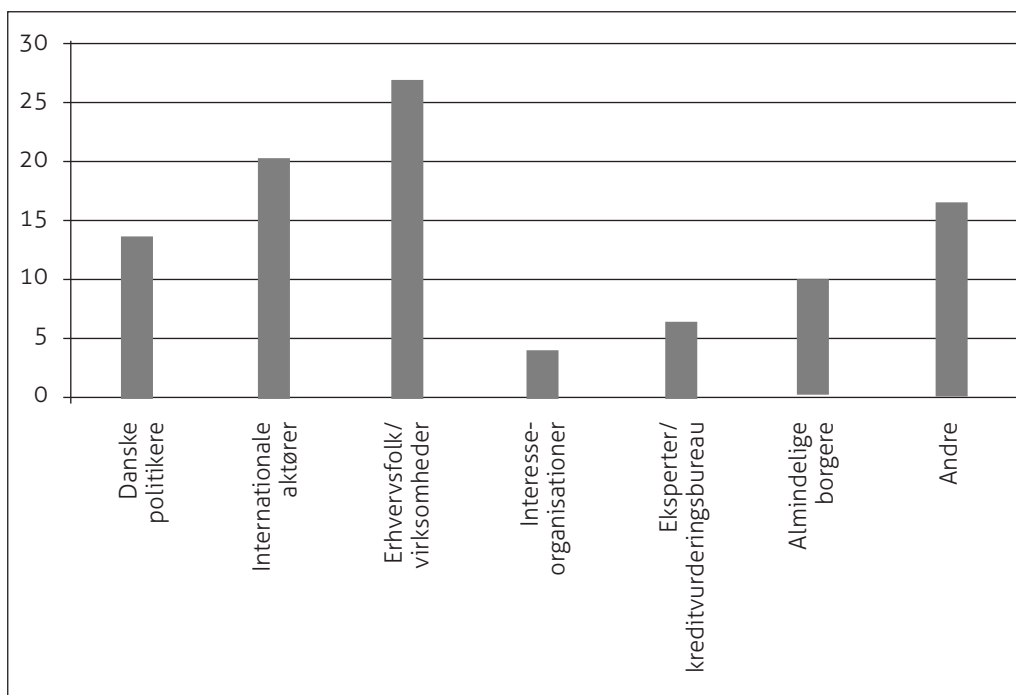
*Af Erik Albæk, Arjen van Dalen, Antonis Kalogeropoulos,
Helle Mølgaard Svensson & Claes de Vreese*

I DERES SELVFORSTÅELSE er journalister vagthunde: De holder vågent øje med de grupper i samfundet, der har magt, og gør højt, hvis der er fare på færde. De journalistiske vagthunde er borgernes repræsentanter, er årvågne over for mulige trusler og holder magthaverne ansvarlige for deres handlinger. Vagthundene dækker tidens begivenheder kritisk, de er objektive og uafhængige af særlige interesser, og de præsenterer i deres journalistiske dækning forskellige interesser og modsatrettede synspunkter på en balanceret måde.

Men hvordan opfører vagthunden sig i den økonomiske nyhedsdækning? Gør den lige så indædt og frygtindgydende, når den holder øje med økonomiske aktører som med politikere? Skal man tro den kritik, der er haglet ned over medierne for deres dækning af den lange optakt til den verdensomspændende økonomiske krise, som blev åbenlys i 2008, er svaret: nej. Når det drejer sig om dækningen af økonomiske forhold, er journalister kælnede skødehunde, som ukritisk videregiver det positive skønhedsbillede, som magtfulde, økonomiske aktører ønsker malet – det være sig virksomhedsejere, finansielle institutioner eller finansministre.

Hvis man skal undersøge, om danske journalister efterlever vagthundsrollen, når de dækker økonomiske forhold, kan man med fordel holde denne dækning op mod deres dækning af politik. Den journalistiske profession har over tid udviklet standarder for, hvordan alarmklokkere skal ringe, hvis politikere sætter samfundets ve og vel på spil. Og de samme standarder bør vel gælde, når det drejer sig om trusler mod samfundet, som stammer fra erhvervslivet? Det synes helt evident, efter at den sidste økonomiske krise har vist, hvordan erhvervsaktører i en globaliseret økonomi kan handle uansvarligt på en måde, som bringer hele verdensøkonomien i fare.

Vi har derfor undersøgt, om danske journalister anlægger samme standarder, når de forholder sig til henholdsvis politikere og aktører i erhvervslivet. Undersøgelsen består i en gennemgang af samtlige artikler vedrørende økonomiske forhold,

Figur 1. Hovedaktører i de økonomiske nyheder. Procent

der i en tremåneders periode (1.3.-30.5.2012) blev bragt på print såvel som online i Berlingske, Jyllands-Posten, Politiken, BT og Ekstra Bladet.

Vi har skelnet mellem, om den økonomiske nyhedsdækning handler om 'makroøkonomiske nyheder' eller 'erhvervsnyheder'. Makroøkonomiske nyheder handler eksempelvis om arbejdsløshed, betalingsbalance, statens gæld, skat og vækst/recession, og det vil typisk være i forbindelse med denne type nyhedshistorier, at opmærksomheden rettes mod politikere. Erhvervsnyheder dækker boligmarkedet, investeringer, renter og selskabsnyheder, og det vil typisk være her, at opmærksomheden retter sig mod erhvervsaktører.

Figur 1 viser, hvilke aktører der nævnes i artiklerne. Erhvervsaktører og selskaber er oftest nævnt (27 procent), fulgt af internationale aktører som udenlandske politikere, EU eller ledere af internationale økonomiske organisationer, f.eks. IMF og Verdensbanken, (20 procent) og danske politikere (14 procent).

For at undersøge, om der er forskel på den måde, den journalistiske vagthund giver hals på, når den ser henholdsvis en erhvervsaktør og en politiker, har vi først set på, om det økonomiske klima vurderes ensartet i økonomiske nyhedsartikler, i hvilke hovedemnet er makroøkonomi henholdsvis erhvervsliv. Det fremgår af tabel 1, at der ingen forskel er i journalisternes vurdering af det økonomiske klima i de

Tabel 1. Forekomst og retning af vurdering af det økonomiske klima fordelt på emne. Procent

Emne	Politik	Erhverv
Forekomst		
Nej	26	21
Ja	74	79
Total	100 (n = 171)	100 (n = 154)
Retning		
Negativ	53	50
Blandet	24	15
Positiv	23	35
Total	100 (n = 121)	100 (n = 120)

to tilfælde. I den illustrerede tekstboks har vi givet et eksempel fra vores datamateriale på god vagthundsjournalistik i forhold til det danske erhvervsliv.

Tabel 2 viser, om der er forskel i vurderingen af det økonomiske klima, alt efter om hovedaktøren i en artikel er en politiker eller en person fra erhvervslivet. Igen viser det sig, at der ikke er nogen forskel.

Tabel 2. Forekomst og retning af vurdering af det økonomiske klima fordelt på aktør. Procent

Aktør	Politiker	Erhvervsaktør
Forekomst		
Nej	22	19
Ja	78	81
Total	100 (n = 167)	100 (n = 134)
Retning		
Negativ	55	52
Blandet	15	17
Positiv	30	31
Total	100 (n = 130)	100 (n = 108)

Tabel 3. Forekomst og retning af vurdering af det økonomiske klima foretaget af aktører i en artikel fordelt på aktør. Procent

Aktør	Politikere	Erhvervsaktør
Forekomst*		
Nej	43	31
Ja	57	69
Total	100 (n = 167)	100 (n = 134)
Retning		
Negativ	53	48
Blandet	15	19
Positiv	25	36
Total	100 (n = 96)	100 (n = 92)

Vi har også set på, om der er forskelle i den måde, politikere og erhvervsaktører bliver vurderet på af andre aktører, der optræder i en artikel, eksempelvis eksperter. Her viser det sig, jf. tabel 3, at der godt nok er en statistisk signifikant forskel (angivet med *) på, om der foretages en vurdering, således at der oftere foretages vurderinger af erhvervsaktører end af politikere, men vurderingens retning (positiv eller negativ) er ikke forskellig for de to grupper.

Vi har endvidere undersøgt artiklernes vinkel. Her har vi især interesseret os for to vinkler: 1) Peger en artikel på økonomiske konsekvenser af de forhold, der dækkes i artiklen, og 2) indeholder artiklen en konflikt. Af tabel 4 fremgår, at der er statistisk signifikant forskel på forekomsten af en vinkel med fokus på økonomiske konsekvenser, alt efter om der optræder politikere eller erhvervsaktører i en artikel:

Boks 1. Vagthunden og erhvervslivet

Henover to helsider bragte Jyllands-Postens gravergruppe i avisens erhvervssektion den 07.04.12 en artikelserie om priskarteldannelse i den danske byggebranche. Artiklerne viser, hvordan byggefirmaer aftaler priser ved licitation og giver konkrete eksempler på dette. De implicerede får mulighed for at udtale sig om sagen, og artiklerne benytter understøttende faktabokse. Der er tale om godt researchet og formidlet vagthundsjournalistik i forhold til det danske erhvervsliv.

Tabel 4. Forekomst af og vurderingsretning i artikler med vinkel om økonomiske konsekvenser fordelt på aktører. Procent

Aktør	Politiker	Erhvervsaktør
Forekomst*		
Nej	43	31
Ja	57	69
Total	100 (n = 167)	100 (n = 134)
Retning		
Negativ	53	48
Blandet	15	19
Positiv	25	36
Total	100 (n = 96)	100 (n = 92)

Kun i halvdelen af artiklerne med erhvervsaktører peges der på økonomiske konsekvenser af de forhold, der dækkes, mens det tilsvarende tal for politikere er 63 procent. På den anden side er vurderingens retning, når det drejer sig om de økonomiske konsekvenser, ikke forskellig for de to grupper.

Når det drejer sig om forekomsten af en konfliktvinkel i en artikel, fremgår det af tabel 5, at der er en statistisk signifikant forskel på, om hovedaktøren i en artikel er politiker eller erhvervsperson: Der anvendes en konfliktvinkel i 53 procent af artiklerne, når politikere er hovedaktører, mens det kun er tilfældet i 23 procent af artiklerne med erhvervspersoner som hovedaktører. I de illustrerede tekstbokse har vi givet eksempler fra vores datamateriale på god journalistik, som er vinklet som konflikt i forhold til det danske erhvervsliv henholdsvis har fokus på konsekvenserne af en økonomisk reform.

Tabel 5. Forekomst af konfliktvinkel fordelt på aktører

Aktør*	Politiker	Erhvervsaktør
Forekomst		
Nej	47	77
Ja	53	23
Total	100 (n = 159)	100 (n = 126)

Hvad fortæller disse resultater os om den journalistiske vagthund? Det første, vi kan konstatere, er, at erhvervspersoner og selskaber i de økonomiske nyheder omtales næsten dobbelt så ofte som politikere. Med andre ord går det, der sker i erhvervslivet, på ingen måde ubemærket hen i dansk journalistik, og erhvervslivets aktører får betydelig opmærksomhed i nyhedsdækningen. Resultaterne ligger på linje med andre undersøgelser, der har peget på, at erhvervsnyheder og erhvervsaktører i de nordiske lande vies stadig større opmærksomhed i medierne i forhold til makroøkonomiske nyheder, som typisk relaterer sig til de politiske aktører.

Hvad angår indholdet af de økonomiske nyheder, finder vi flere ligheder end forskelle i den måde, journalister dækker politiske makroøkonomiske nyheder og erhvervsnyheder på. Det økonomiske klima bedømmes ensartet på tværs af artikler, der omhandler henholdsvis politik og erhvervsliv, og det samme er tilfældet, når hovedaktøren i en artikel er henholdsvis en politiker og en erhvervsperson. Vi har også undersøgt, om der er forskelle på, om historierne bringes i morgenaviserne eller i formiddagsbladene; det var ikke tilfældet.

Vi fandt dog forskelle, når det drejede sig om de vinkler, der benyttes i artiklerne: Journalisterne fokuserer oftere på økonomiske konsekvenser og konflikt, når de behandler politikere end erhvervsfolk. For så vidt angår de økonomiske konsekvenser, er forskellen overraskende, når man tænker på, at både politikere og erhvervsledere er magtfulde aktører, hvis handlinger potentielt kan udgøre en fare for borgerne og derfor bør vogtes og overvåges nøje af journalister. Omvendt forekommer det ganske naturligt, at journalister ofte fokuserer på konflikt, når de dækker politiske forhold, fordi politik i sin natur handler om modsatrettede interesser og synspunkter. Konflikterne fremstår ikke på samme naturlige måde, når det drejer sig om erhvervslivet.

Boks 2. Konflikt i erhvervslivet

Henover to helsider bragte Berlingske i sin Business-sektion den 09.03.11 en række artikler om en udsædvanlig konflikt mellem it-virksomheden CSC og fagforeningen PROSA. Den konkrete konflikt om løn- og arbejdsvilkår for virksomhedens ansatte gennemgås, men konflikten sættes i et større samfundsmæssigt perspektiv, for så vidt angår konflikter på det danske arbejdsmarked i en global konkurrencesituation. Artiklerne er ledsaget af faktabokse, en tidslinje og voxpops. Der er tale om godt researchet, formidlet og balanceret journalistik, der sætter fokus på konflikt i det danske erhvervsliv.

Boks 3. Økonomiske konsekvenser

En artikel i Jyllands-Posten den 21.03.11 retter fokus på, om en efterlønsreform vil skabe flere jobs. Holdningen til reformen hos såvel Dansk Erhverv som LO gennemgås, ligesom der indhentes udtalelser fra en ekspert på området. Artikkels hovedfokus er lagt på de beskæftigelsesmæssige konsekvenser af en økonomisk reform.

Alt i alt tyder vores undersøgelse på, at der ikke er de store forskelle på de standarder, danske journalister benytter til at dække politiske nyheder og erhvervsnyheder. Såfremt danske journalisters vagthundsinstinkt var sløvet inden krisen, har de tilsyneladende fået skærpet deres sanser, så de nu bruger samme standarder til at dække politiske forhold og erhvervsforhold. ■

Poul Thøis Madsen, *docent i medieøkonomi,
Danmarks Medie- og Journalisthøjskole*

Kapitel 10

Syv dødssynder i den økonomiske journalistik

Af Poul Thøis Madsen

DEN ØKONOMISKE JOURNALISTIK er ikke god nok. Hverken før eller under den sejlivede økonomiske krise. Der er plads til forbedring, og det har ikke specielt noget at gøre med krisen, men har en dybere forankring. Derfor fortjener de problemer, der af-dækkes i det følgende, betegnelsen 'dødssynder' – dog uden den religiøse slagside, der præger Store Danskes definition på en sådan synd: "bortvendthed fra Gud i form af en bevidst overtrædelse af hans lov".

I stedet vil jeg ved en journalistisk dødssynd forstå bortvendthed fra de gængse journalistiske dyder som kritisk sans, dybdeboring, skabelse af sammenhæng og overblik kombineret med en vis indsigt i de emneråder, der skabes journalistik i.

At påstå, at der er tale om, at journalister begår dødssynder, kan selvfølgelig virke noget helligt og hårdt. Men jeg beder læseren om at erindre, at dødssynder i den religiøse sammenhæng jo heller ikke er noget, man dør af. Det er blot leveregler for adfærd, som man bør undgå, hvis man vil være en god katolik. På samme måde skal journalisters 'dødssynder' ses som uheldige trin i den økonomiske journalistik, som man bør gøre så meget som muligt for at undgå. Som det vil fremgå af det afsluttende afsnit, er det jo heller ikke så svært endda.

Hvis journalisterne bare bestræber sig på forbedring, vil jeg ikke udstede en fat-wa om evig fortabelse fra de hellige medier. Kapitlet om dødssynder er således hverken tænkt helligt eller hårdt, men udtrykker alene bud på og håb om en bedre dækning af økonomi af hensyn til den demokratiske debat og politiske beslutnings-proces.

I det følgende skydes primært på den brede økonomiske journalistik i mainstream-medier på nettet og i papirformat. Erhvervstillæg og særlige, specialiserede økonomiske publikationer som Børsen har selvsagt et langt højere niveau, men også her bør man i det mindste kunne nikke genkendende til forkærligheden for at interviewe mainstreamøkonomer.

Den første dødssynd: At foretrække enige økonomer

I medierne fremtræder økonomer generelt ualmindeligt enige. Journalister er ofte flinke til at interviewe mere end én økonom, men kun sjældent interviewes økonomer, der udtaler sig i modstrid med hinanden. Hvis man var politimand, og økonomer var forbrydere, ville man tro, at de bag om ryggen på journalisterne havde koordineret deres udtalelser. Det ville straks vække en politimands mistanke, men altså ikke journalisternes. Konklusionen synes tværtom at være, at når økonomer er så enige, så er det nok, fordi det er rigtigt, hvad de siger. Om ikke andet bibringes offentligheden det indtryk.

Jeg mindes ikke på noget tidspunkt at have set journalister undre sig over denne enighed hverken i mere eller mindre lødige medier. Eller, nært beslægtet hermed, undre sig over, at denne regering anvender præcis de samme økonomer som den forrige regering. Af en eller anden grund er mainstreamøkonomer og det ny-keynesianske paradigme, som de trækker på, hævet over gængs journalistisk granskning.

Ved nykeynesianisme forstår tidligere overvismand Peter Birch Sørensen følgende:

”Når det handler om det korte sigt, er vismændene keynesianere, hvorimod de er klassiske udbudsøkonomer, når det drejer sig om det lange sigt. Vismændene er fuldt på det rene med, at den økonomiske aktivitet på kort og mellemlangt sigt primært bestemmes af den samlede efterspørgsel. På længere sigt antager de, at den underliggende trend i den økonomiske aktivitet er styret af forhold på økonomiens udbudsside, herunder udviklingen i arbejdsudbuddet og den underliggende vækst i arbejdsproduktiviteten” (i *Vismændenes Jubilæumsskrift fra 2012*).

Og han føjer til, at der er ”et stærkt belæg for denne måde at anskue økonomien på”. Ikke overraskende undlader Peter Birch Sørensen helt at nævne, at der eksisterer en ganske omfattende og seriøs fagøkonomisk kritik af nykeynesianismen (se afslutningen af kapitlet), som der ikke er mindre *belæg* for.

En mindre undersøgelse af undertegnede i 2013 af Information, Politiken, Jyllands-Posten, Berlingske og Børsen viser, at især de tre sidste aviser primært interviewer nykeynesiansk orienterede økonomer som nuværende og nylige overvismænd, mens Politiken og Information godt undtagelsesvis kan finde på at interviewe nogle af de få overlevende ’gammeldags’ keynesianere, eller det som i det følgende betegnes som *afviger-økonomerne*. Den skævvridning bidrager selvsagt til ensheden.

Den anden dødssynd: At fremstille økonomi som en objektiv videnskab

Som en naturlig konsekvens så fremstår de hyppigst anvendte økonomer i medier-

ne som samfundets meteorologer, der så objektivt som muligt søger at udrede de økonomiske tråde for os. Men for nu at citere en anonym journalist fra Jacob Arnolds bog om brugen af eksperter i medierne fra 2005:

"Hvis det er en økonomisk vismand, der går ud og siger noget, så tænker vi, jamen så står det jo stanset i stålplader og bøjet i neon, at det nok er sådan, verden er, men det er jo ikke sandt."

Men hvorfor har vi så alligevel det billede i medierne? Det er der flere årsager til. En afgørende årsag er, at journalister ikke synes at vide, at de fleste økonomer trækker på og er stærkt afhængige af den samme økonomiske teori, når de interviewes af journalister. Som regel har økonomerne ikke en konkret undersøgelse at henholde sig til. Også fordi de ofte udspørges om fremtidens økonomiske udvikling, som de i sagens natur ikke har empirisk viden om.

Paradigmet får herigennem som en anden usynlig hånd stor indflydelse på, hvad økonomerne udtaler. Den kollektive bevidsthed blandt økonomer forklarer, hvorfor uafhængige professorer siger helt det samme i medierne som afhængige bankøkonomer (jf. en forskningsartikel af undertegnede fra 2009). Afhængigheden af et paradigme viser sig at være langt vigtigere end afhængigheden af bestemte økonomiske interesser, hvilket netop giver en falsk fornemmelse af objektivitet – både hos økonomer og journalister.

Endnu en væsentlig årsag til den falske fornemmelse af objektivitet må med skam at melde tilskrives mikrofonholderi. I den førnævnte artikel fra 2009 påviste jeg denne skødesynd ved at dokumentere, at en meget citeret økonomiprofessor og en endnu mere citeret bankøkonom i de første ni måneder af 2006 kun fik ét (!) kritisk modspørgsmål. På trods af, at bankøkonomen, der var den ene ekspert, i lange perioder var i medierne næsten hver eneste dag.

Og billedet ser ud til at holde. Så sent som i 2011, til journalisternes Graverkonference i DR-byen, spurgte jeg en række journalister i en workshop, hvorfor de helt undlod at stille kritiske modspørgsmål til økonomer. De lagde sig til min overraskelse fladt ned og gav mig betingelsesløst ret i iagttagelsen. Deres forklaring var, at de var bange for, at de ikke ville kunne forstå svaret. Så når journalister interviewer økonomer, hænger de forståelsesmæssigt ofte kun lige på og har derfor ikke overskud til at stille oplagte, journalistagtige spørgsmål som: "hvad er dokumentationen herfor?"

Derfor citeres bankøkonomer og økonomiprofessorer stadig ganske uimodsagt. Også for ret markante politiske snarere end rent økonomiske udtalelser om den offentlige sektors overdrevne størrelse, mangel på incitamenter på arbejdsmarkedet og det øjensynlig altid helt akutte behov for skattelettelse af den ene eller anden slags.

Indtrykket af en ganske særlig økonomisk objektivitet styrkes ved, at journalisterne alt for ofte betingelsesløst går ind på de præmisser, som økonomer opstiller. Eller de opdager slet ikke præmisserne. I debatten om dagpengeperioden, før afkorting af dagpengeperioden til 2 år fik konkrete konsekvenser, lykkedes det økonomer og regeringen at få medierne til primært at rette lyset mod de relativt få, der ville komme i arbejde som følge af reformen. Ikke de relativt mange, som stod til en social deroute.

Men selv hvis regeringen havde haft ret, og det kun var de sølle 2-3.000, der som planlagt røg ud af dagpengesystemet (og ikke de 40-50.000, man taler om i dag), er det så ikke journalister, der skal spørge ind til de 2-3.000? Er bare ét tabt menneske ikke ét for meget for en kritisk journalist?

Endelig bidrager den økonomiske journalistik til at cementere bestemte økonomiske 'naturlove', hvilket også bidrager til 'objektiviseringen': Danmark kan ikke devaluere. Danmark skal overholde finanspagten. Den økonomiske politik skal være ansvarlig og troværdig. Der er ikke 'råd' til at sætte gang i 'hjulene'. Den økonomiske politik skal generelt holde sig på en snæver sti, som fremstår som mejslet i granit.

For det siger Nationalbanken, Det Økonomiske Råd, Finansministeriet, EU og OECD. Og så må det jo være rigtigt. Eller? Er det ikke netop – i det mindste af og til – mediernes opgave at tale magten midt imod frem for blot at lægge mikrofon til? Især når det kommer til et så usikkert område som økonomi, hvor der i høj grad er eller i det mindste burde være plads til konkurrerende fortolkninger.

Den tredje dødssynd: At misse historien og/eller falde for økonomisk spin

Den tredje dødssynd er at misse den egentlige, økonomiske historie. Ofte som følge af spin fra ministerier, virksomheder eller interesseorganisationer. Et aktuelt eksempel fra efteråret 2014 på en historie, som gik helt galt, var regeringens meget omtalte begrænsning af de afdragsfrie lån. Straks var der dommedagshistorier om, hvordan det ville gøre udkantsdanmark endnu mere udkantet, og at et indgreb ovenikøbet ville vende den tunge ende nedad. Faktisk havde journalisterne så travlt med at skrive disse historier, at de helt missede pointen i én af deres egne underoverskrifter: "Lånene må kun udgøre 55 procent af lånemassen mod nu 56 procent", som det lød på DR's hjemmeside.

Dvs. der gemmer sig en helt anden historie. Hvorfor vælger regeringen at lade som om, den foretager et indgreb over for afdragsfrie lån, når der reelt lades stå til? Hvorfor skriver medierne om hypotetiske konsekvenser af et ikke-indgreb? Er historien, at regeringen har frygtet, at de afdragsfrie lån skulle komme til at fylde endnu mere? Hvor berettiget er den frygt? Eller handler det hele om at signalere handlekraft, uden det går ud over nogen? Og vil EU og de finansielle markeder

købe den skinmanøvre? De spørgsmål stillede jeg mig selv. Men hvorfor gjorde journalisterne ikke det?

Den fjerde dødssynd: At mangle viden om den aktuelle danske økonomi

Hvordan har dansk økonomi det i dag? Den daglige medieforbruger må være dybt forvirret. Den ene øjeblik har vi alvorlige konkurrenceevneproblemer – den næste dag har vi tordnende overskud på handelsbalancen – så har vi produktivetsproblemer – så er ledigheden for høj – eller for lav – og så er vi i gang med et opsving – og så bliver det udskudt.

Vi præsenteres for en række bidder og brøkdeler og aldrig et samlet billede i de dele af medierne, der bliver læst og set af større dele af befolkningen. Da jeg spurgte et hold journaliststuderende, hvordan de troede, at det gik med den danske økonomi, er det derfor ikke overraskende, at 23 slet ikke svarer på lige det spørgsmål; 14 svarer "ved ikke"; 24 svarer "skidt", og 28 svarer "godt".

Det kan tænkes, at nogle af de journalister, der dækker det økonomiske stof, har samme forvirrede billede af dansk økonomi og derfor også kolporterer dette billede videre. Vi ved det ikke. Der eksisterer ingen dansk forskning i journalisters viden om økonomi. Det kunne jo faktisk tænkes, at mange journalister ved meget mere, end der lægges op til her, men at de opsluges af tidens og nyhedernes malstrøm og samtidig skal udtrykke sig kort, fyndigt og aktuelt og så videre til den næste nyhed.

Steen Bocian argumenterer således i et andet kapitel i denne bog, at manglen på et samlet billede netop skyldes, at dækningen af de økonomiske konjunkturer er 'her og nu'-orienteret og ofte præget af enkeltbegivenheder. Han fremfører også, at der mangler journalistisk støtte til at spejle nutiden i et historisk lys. Det, som jeg kalder:

Den femte dødssynd: At mangle viden om dansk økonomisk historie

Som nævnt præsenterer medierne os typisk for 'her og nu'-tal, som ofte har en foreløbig karakter og derfor gerne justeres betydeligt. Det hele skal være så aktuelt og nyt, at det er ligeegyldigt, at tallene egentlig ikke siger noget eller siger noget forkert. Fordi de netop ikke sættes i perspektiv.

Danmark har historisk store overskud på handelsbalancen, men det sker samtidig med, at vi oplever den dybeste og længste økonomiske krise i mands minde. Alligevel er ledigheden set i et historisk lys ikke stor, men den er dog så stor, at det er noget overraskende, at en centrum-venstreregering ikke i højere grad søger at håndtere det problem.

Den historisk uhørt og farligt lave inflation får heller ikke den store opmærksomhed i mere populære medier, selvom den nuværende inflation på 0,3% er be-

tænkeligt tæt på deflation og dermed også en reel trussel om en fortsat langvarig lavkonjunktur. Det behandles i stedet som en gave til Normaldanskeren – i form af billige varer og serviceydelser og stigende realløn. Normaldanskeren kender næppe til begrebet deflation og ved ikke, at det er noget, der skal frygtes. Også langt mere end inflation. Men det hører man næsten kun om i de mere specialiserede dele af medierne. Det er ikke kun politikere, der undervurderer Normaldanskeren; de mere populære medier tenderer til at gøre det samme.

Den sjette dødssynd: At glemme, at der er en verden uden for Dannevang

Noget kunne faktisk tyde på, ikke mindst hvis vi vender os mod dødssynd seks, at Danmark og EU er endt i en langvarig stagnationsperiode à la Japan. Men det hører vi højest om i Børsen og i isolerede artikler i de øvrige medier, fordi medierne som helhed er besat af at nærstudere selv de mest beskedne tegn på, at 'den danske økonomi er ved at vende'. Det danske opsving er hele tiden lige om hjørnet, og det har det været nu i snart 6 år. Og opsvinget kommer til at fremstå som et rent nationalt anliggende, hvormed den store afhængighed af udlandet har det med at gå i glemmebogen, hvilket også overbevisende fremføres i Steen Bocians bidrag til bogen.

Hvad er problemerne i det? Steen Bocian fremhæver, at det fører til alt for meget fokus på og dermed også for store forventninger til, hvad den danske økonomiske politik kan udrette på egen hånd. Her er det mere kritisk, at politikerne faktisk kan... men at de alt for ofte nøjes med at lade som om – som tilfældet også var med fx. de afdragsfrie lån.

Det betyder, at debatten om, hvad der politisk kan gøres for at vende skuden, og hvordan det nationale handlerum i den danske økonomiske politik kan øges, er stort set fraværende. Striden om Tobin-skatten i EU kommer i en dansk sammenhæng til at handle om, at det koster arbejdspladser i den finansielle sektor og ikke om, at forsøget på at begrænse de spekulative kapitalbevægelser på tværs af grænser udgør et behjertet forsøg på at tilbageerobre den økonomiske politik.

Som en fodnote vil jeg gerne sparke ind, at der også er en verden uden for økonomiens verden. Selv hvis der kom kortsigtet gang i hjulene, er hovedspørgsmålet så ikke, hvordan verden kan omstilles til at blive mindre ressourceforbrugende, forurenende osv.? Medierne giver let én den fornemmelse, at bare økonomien vender, så er vores lykke gjort, men her kan man vel for alvor tale om at tisse i bukserne for at holde varmen.

Den syvende dødssynd: At drukne budskabet

Ofte får journalisten helt eller delvis druknet den egentlige, økonomiske nyhed. Det sker gennem mindst tre forskellige kanaler. Alle økonomer, der er blevet interviewet af medier, har prøvet at blive stillet spørgsmålet: "Og hvad betyder det så

for den almindelige dansker?” At interviewereren hermed som et offer for konsekvensjournalistikken hovedløst forvandler seriøse makrospørgsmål til inferiøre mikroanliggender forvrider alt for ofte hovedbudskabet. Helt i voxpops ånd.

Eksempel: Er der nogen beregninger på, hvad det betyder for menigmands økonomi, at aviserne i for høj grad betjener sig af bankøkonomer som økonomiske eksperter? Ja, det spørgsmål blev jeg stillet i forbindelse med min forskning, og det kunne jeg selvsagt kun svare nej til. Det for alvor bekymrende er, at journalisten ikke kunne gennemskue, at selv hvis jeg havde haft et tal parat, så ville det ikke have haft nogen værdi overhovedet. Det virker alt for ofte, som om journalister slet ikke er klar over, i hvor høj grad klare svar bygger på højest diskutabel antagelser. Hos dele af standen er der ganske enkelt ikke skyggen af metodisk (og videnskabs-teoretisk) bevidsthed. Måske også fordi tal har så stærk en magt over sindene.

En anden beslægtet dødssynd er, at menigmand jo gerne skal forstå, hvad vi taler om, hvorfor der vælges letforståelige, men misvisende metaforer. Min personlige aversion er, at vi øjensynligt løber langsommere, når produktiviteten falder. Selvom produktiviteten først og fremmest er afhængig af den teknologiske udvikling (herunder produktudvikling) og investeringerne heri. Ikke af, hvor stærkt folk løber.

Endelig handler økonomi ofte om tal, og her er det vigtigt, om noget er stort eller småt. Journalister betjener sig her ofte af nominelle størrelser, og hvor man som økonom står og har lyst til at råbe: Hvordan ser udviklingen ud i FASTE priser (altså renset for inflation)? Og når noget stiger markant i procent, taler vi så om procent eller procentpoint? I økonomi er djævelen ganske ofte i detaljen.

Syv mulige løsninger – måske kommende kardinaldyder

Det er let at tampe løs på journalister, der dækker det økonomiske stof. Nok også for let. Og mange vil også sige, at det i det hele taget er så let bare at kritisere. Til det er der at sige, at det faktisk er langt nemmere at lade være. Sandheden er, at danske økonomer ser mange eksempler på fejl i den økonomiske journalistik uden at påtale dem. Måske af ren høflighed eller travlhed, men måske også for fortsat at blive benyttet som kilde. Men kun ved at kritisere kan vi forbedre journalistikken om økonomi, og det fortjener både samfundet og medierne.

Men hvordan kan vi forbedre den? Ja, for det første ville det hjælpe, hvis medierne som helhed i højere grad samlede hovedbudskaberne op fra den seriøse del af den økonomiske journalistik.

Konklusioner fra de mere dybdeborende økonomiske artikler, om eksempelvis faren for deflation, forbliver simpelthen i de nicher, hvor de præsenteres. Dele af det 'økonomi', der er en mangelvare i nutidens medier, er med andre ord derude allerede, men det spredes ikke ud i de bredere medier. Måske fordi økonomi har det med at blive stemplet som for svært eller ikke af interesse for menigmand. Men

ganske givet også, fordi de mange journalister er under et accelererende tidspres, som gør det svært at få tid til at gøre tingene ordentligt.

Undladelsessynden kan dog også i nogen udstrækning tilskrives et helt afgørende forbedringspunkt: Uddannelsen af journalister. Hvor mange ved, at journalister fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole må have det mindst tænkelige økonomipensum i Danmark? Og jeg burde om nogen vide det, da det er mig, der står for den smule undervisning, de har.

Det er selvsagt altid til diskussion, hvor meget økonomi (eller andre fag) generalister som journalister skal have. De skal netop ikke uddannes til små økonomer (eller for den sags skyld politologer eller filosoffer), men de skal polstres tilstrækkeligt til at stå mod den (magt)brynje af saglighed, som økonomer udstråler. Og det er ikke et spørgsmål om mange timer med økonomi, men om at have en kritisk masse af det rigtige økonomi; lige nok til, at det giver journalisterne både modet til at udfordre økonomerne, men også indsigten til at se nyhederne i det økonomiske stof. Her arbejdes der på sagen – både kvalitativt og kvantitativt.

For det første fik dette års studerende et notat på 20 sider om nykeynesianisme, så de kan forstå, hvordan mainstreamøkonomer tænker, men også så de kan se, at der netop er tale om teori – ikke kendsgerninger.

For det andet præsenteres de af samme grund for andre økonomiske teorier end mainstream, så de bedre kan få øje på økonomisk teori ude i det virkelige liv. Som et absolut minimum bør de kende til såvel den oprindelige neoklassiske som rene

Boks 1. Spørgsmål, som journalister alt for sjældent stiller økonomer

1. Hvem rammes af det foreslåede indgreb?

- Hvorfor skal de 'tabe'?
- Kompenseres de?

[Journalister kolporterer let den opfattelse, at det er muligt at tilrettelægge en økonomisk politik, der er af lige gavn for alle. Det er ikke muligt. Der er altid tabere og vindere. Det er det, som politik handler om.]

2. Hvem vinder? Hvorfor skal de vinde? (Som ved topskattelettelser).

3. Hvad er dokumentationen for, at den foreslåede politik virker som ønsket?

4. Hvad er bi-effekten? Og er den ønskede effekt større end bi-effekten? (Som håbet med dagpengene).

5. Hvad er modargumentet ift. det, som du (økonomen) foreslår? Hvorfor er du uenig i det modargument?

6. Hvilken økonomisk teori er du inspireret af? Og hvorfor? Er den mere rigtig end andre teorier? Hvor ved du det fra?

keynesianske tankegang for at forstå nykeynesianismen og dens begrænsninger ordentligt.

Endelig blev de journaliststuderende introduceret til centrale spørgsmål, der sjældent stilles til økonomer (boks 1), og snævert forbundet hermed de væsentligste kritikpunkter af det dominerende nykeynesianske paradigme (se boks 2).

Men om 6 halve dages undervisning på 3 uger flytter noget i den økonomiske journalistik er nok tvivlsomt. Men der arbejdes som sagt på sagen.

Et tredje forbedringspunkt er, at journalister også på det økonomiske område bør trække på deres egne styrker. De skal stå ved, hvad de kan – også når de bevæger sig ind på noget, der fremstår svært og uangribeligt som økonomi. De kan spørge sig selv: Hvordan kan jeg være kritisk over for økonomer? Hvilke typer af spørgsmål kan jeg stille? I den korte tid jeg underviste dette semesters journaliststuderende, stillede de faktisk langt mere insisterende og dybdeborende spørgsmål, end jeg har oplevet det fra studerende fra vidt forskellige fagområder som HD, HA, jura, erhvervsjura, socialrådgivere, sociologi, scient.adm., oecon., samfundsfag og historie. Fordi de ville forstå det helt i bund. Journalister kan noget, som andre ikke kan. De skal 'bare' turde at turde.

For det fjerde og i nær forlængelse heraf så skriger tiden på sammenhæng og holisme. Journalister er jo netop gode til at gå bag om en historie og afdække sammenhænge, som ikke umiddelbart er synlige. Hvorfor ikke bruge de talenter på økonomi? Også på forsiden.

For det femte bør alle journalister, der dækker det økonomiske område, også tilstræbe at have en vis kontakt med afviger-økonomer. De smitter ikke med uan-

Boks 2. Det nykeynesianske paradigmes svage punkter

Et af de kritiske punkter ved nykeynesianismen er, at nogle af teoriens tilhængere er så skeptiske over for en aktiv finanspolitik, at der i praksis intet rum er for en finanspolitisk kickstart. Andre mere positivt stemte nykeynesiansk orienterede økonomer er usikre på, hvornår der skal føres en ekspansiv eller stram finanspolitik og om, hvor stor lempelsen eller stramningen skal være. Når økonomer skal rådgive om finanspolitik, er der derfor i høj grad tale om fingerspidsfornemmelser, som kan være mere politisk end økonomisk-teoretisk begrundet. Så vær på vagt her.

En anden væsentlig kritik er, at skepsis over for en aktivistisk finanspolitik fører til et fokus på det lange sigt i den økonomiske politik, hvorved teorien

(Fortsættes næste side)

bliver neoklassisk og dermed kan kritiseres på samme vis som denne teori for dens overdrevne tro på markedets selvregulerende kræfter. Derudover vil en del ikke-nykeynesianere fremhæve følgende spørgsmål og problemer:

- Hvornår kommer vi frem til det lange sigt? Eller har det så bare flyttet sig, når vi kommer til 2020? Hvornår kan vi nogensinde holde en sådan politik op mod de resultater, som den leverer? Teorien er med andre ord ikke falsificerbar.
- Hvad ved vi egentlig om det lange sigt? Selv den meget omtalte arbejdskraftsmangel i 2020 er nu p.t. aflyst. Og når vores viden om økonomien på langt sigt er begrænset, hvor meget skal politikken så være orienteret mod mulige og tænkte problemer på lang sigt?
- Ved at rette blikket stift mod det lange sigt så overses let akutte nu og her problemer, som også kan have særdeles alvorlige konsekvenser på lang sigt såsom høj ledighed, manglende praktikpladser og underinvesteringer i såvel den offentlige som private sektor. Det kan betyde tab af kvalifikationer, mangel på kvalificeret arbejdskraft, en lavere innovationstakt, et forældet kapitalapparat, mindre grøn produktion osv.

svarlige, økonomiske afvigelser, så længe journalister også over for dem undlader mikrofonholderi. De kan også spørge dem: Hvilke modspørgsmål skal jeg stille mainstream-økonomerne? Er der nogen svage punkter, jeg bør børe i? Alle journalister, der beskæftiger sig med økonomisk stof, bør have følgende svage punkter i baghovedet, når de interviewer mainstreamøkonomer:

For det sjette er det klart, at vi har et skrigende behov for flere økonomiske fagjournalister. Journalister, som tilfældigvis kommer forbi en økonomisk nyhed, bliver alt for let mainstreamøkonomers villige talerør. At de nuværende økonomiske fagjournalister primært producerer glimrende nykeynesianske analyser, styrker den bias. Så der er også brug for flere anderledes tænkende økonomiske fagjournalister.

Endelig er der – noget urealistisk – et behov for at gøre lidt op med tidspresset. Det arbejder ikke for en mere nuanceret økonomisk dækning. Og det er en skam. Den økonomiske journalistik kunne komme langt gennem simple kardinaldyder som flid og grundighed. Det kræver imidlertid også ressourcer, der ikke kan manes frem gennem en debatartikel som denne. Men behovet kan påpeges. Det være hermed gjort. ■

Finn Østrup, *Professor, dr. merc.,*
Copenhagen Business School – Handelshøjskolen

Kapitel 11

Medierne og krisen i pengeinstitutterne

Af Finn Østrup

FINANSKRISEN har været en prøve for den kritiske økonomiske journalistik. Forud for finanskrisen var der flere faresignaler, som viste, at der kunne opstå problemer i de danske pengeinstitutter. I første række var der tale om en ekstraordinær stor stigning i udlånene. Det er spørgsmålet, om de danske medier forud for krisen var i stand til at opfange disse tendenser. Det er også spørgsmålet, om de danske medier selv bidrog til krisen ved at give et overdrevent positivt billede af udviklingen, herunder af strategien i senere kriseramte pengeinstitutter. Endelig er det spørgsmålet, om medierne efter krisen har været i stand til at forholde sig kritisk til de forklaringer på krisen, som de forskellige interessenter har haft en interesse i at videregive.

Skyldtes krisen for eksempel udelukkende internationale faktorer, eller havde også de danske myndigheder og ledelserne i de danske pengeinstitutter et ansvar for krisen og dens senere konsekvenser?

Forløbet af den danske krise

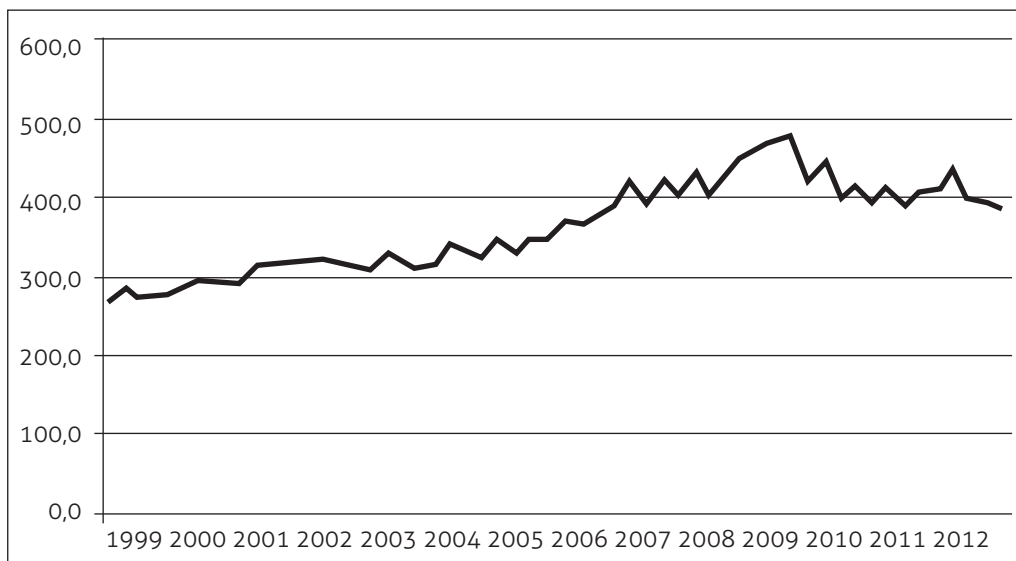
I Danmark var der store stigninger i priserne på boliger – særligt i årene efter 2003. En væsentlig faktor bag boligprisstigningerne var en lav rente. Hertil kom nogle andre – specifikt danske – forhold. Med virkning fra oktober 2003 havde regeringen således åbnet mulighed for afdragsfrie realkreditlån, hvilket sænkede ydelserne på boliglån. Mange boligejere benyttede sig også af lejligheden til at skifte fra lån med lang løbetid til rentetilpasningslån (eller 'flekslån'), hvor renten varierer svarende til renten på lån med kort løbetid. Dette medfører lavere ydelser ved boligfinansiering, idet den korte rente, særligt i årene frem til 2005, ligger på et lavere niveau end den lange rente. Regeringen bidrog yderligere til boligprisstigningerne ved at fastfryse ejendomsværdiskatten, som indtil 2002 havde været afhængig af boligprisudviklingen.

Boligprisstigningerne medførte i årene frem til 2008 en stor optimisme. Folk følte sig ovenpå, og mange belånte friværdien i boligen til at realisere et højt forbrug.

Situationen med store boligprisstigninger og en kraftig stigning i låntagningen svarede til situationen i USA og flere andre vestlige lande. Hvad der imidlertid gør Danmark unik er, at det lykkedes at skabe ikke alene en prisboble for boliger, men også en prisboble for erhvervsejendomme, bl.a. forretningsejendomme. Selvom landbrugets indkomst havde været faldende gennem årtier, kom det til en stor stigning i priserne på landbrugsejendomme og en stor stigning i landbrugets låntagning.

I årene frem til 2008 er der en stor stigning i udlån fra de danske pengeinstitutter (banker og sparekasser) samt fra de danske realkreditinstitutter. Dette modsvarer af en stor stigning i gældsætningen, særligt for de danske husholdninger. Figur 1 viser udviklingen i gældsætningen hos danske husholdninger og ikke-finansielle virksomheder fra 1992. En stor del af udlånsstigningen går til at finansiere ejendomsprojekter. De danske pengeinstitutter bliver herved sårbare over for et fald i prisen på fast ejendom. Mange af ejendomsprojekterne er igangsat af en mindre gruppe af ejendomsudviklere. Pengeinstitutternes udlån stiger også i forhold til

Figur 1. Gæld hos danske husholdninger og ikke-finansielle virksomheder som pct. af disponibel indkomst

Note: Figuren viser gælden hos danske husholdninger og danske ikke-finansielle selskaber opgjort som pct. af den disponible indkomst (dvs. indkomst efter skat). Kilde: Danmarks Statistik; Danmarks Nationalbank.

pengeinstitutternes egenkapital, hvilket medfører, at pengeinstitutterne bliver mere sårbare, hvis det skulle komme til tab på udlån.

Hovedparten af pengeinstitutternes finansiering kommer normalt fra indskud. Udlånsvæksten i årene frem til 2008 er imidlertid så stærk, at indskuddene ikke kan holde trit med udlånene. Resultatet bliver et voksende indlånsunderskud, hvilket skaber et behov for finansiering i pengeinstitutterne. Behovet for finansiering bliver dækket ved, at de danske pengeinstitutter i perioden 2002-2007 optager store lån i udlandet. De danske pengeinstitutter bliver således i stigende omfang afhængige af finansiering gennem de internationale markeder.

Der er forskelle mellem de danske banker, i hvor høj grad de er villige til at ekspandere udlånene. Tabel 1 viser udlånsstigningen for de største finansielle institutter. Det fremgår, at udlånsstigningen er særligt stor i en gruppe af mellemstore institutter, nemlig i første række Roskilde Bank, men også Amagerbanken og Forstædernes Bank.

De danske pengeinstitutter bliver ikke direkte ramt i den første fase af den internationale finanskrisen. I modsætning til pengeinstitutter i andre europæiske lande viser det sig, at de danske finansielle virksomheder kun har investeret meget lidt i amerikanske boligobligationer, og de danske finansielle virksomheder bliver her ved ikke ramt af de tab, der fra 2007 opstår på de amerikanske boligobligationer. De danske finansvirksomheder oplever dog allerede fra august 2007 stigende problemer ved at finansiere sig på de internationale markeder.

I januar 2008 kommer det første sammenbrud i et dansk pengeinstitut, nemlig sammenbruddet i den lille sjællandske bank Bank Trelleborg. Banken bliver overtaget af Sydbank, men først efter intense forhandlinger, hvor Finanstilsynet aktivt hjælper til for at fremme salget. Gennem de næste måneder breder der sig i stigende omfang en følelse af utryghed omkring det danske banksystem, og det bliver stadig sværere for de danske pengeinstitutter at rejse finansiering på de internationale markeder. Da de danske pengeinstitutter, som beskrevet ovenfor, i stort omfang er afhængige af denne finansiering, bliver situationen i stigende grad uholdbar.

I juli 2008 kommer sammenbruddet i Roskilde Bank, som ikke længere kan rejse finansiering på de internationale markeder. Efterfølgende viser det sig, at banken har store tab på ejendomsudlån, og i august 2008 bliver banken overtaget af Nationalbanken (og siden af staten gennem Finansiell Stabilitet). Efter sammenbruddet i Lehman Brothers i september 2008 bliver det fuldstændig umuligt for danske pengeinstitutter at rejse finansiering i udlandet. Staten griber ind i oktober 2008 med Bankpakke 1, som indebærer en statsgaranti for al gæld optaget af danske pengeinstitutter. Bankpakke 1 løber til udgangen af september 2010. Staten opretter i forbindelse med Bankpakke 1 et særligt selskab – Finansiell Stabilitet – der skal overtage og afvikle nødlidende pengeinstitutter. I februar 2009 vedtages Bankpakke 2,

Tabel 1. Udlånsstigningen 2002-2007 i en række danske pengeinstitutter

	Udlån 2007 som pct. af udlån i 2002
FIH Erhvervsbank (inkl. FIH Kapitalbank)	143
Nordea Bank Danmark	165
Nykredit Bank	181
Arbejdernes Landsbank	197
Sydbank	212
Fionia Bank	237
Spar Nord Bank	240
Jyske Bank	251
Danske Bank	271
Amagerbanken	334
Forstædernes Bank	382
Roskilde Bank	522

Note: Tabellen viser for en række store og middelstore danske pengeinstitutter udlån ved slutningen af 2007 opgjort som procent af udlån ved slutningen af 2002. Institutterne er opført efter størrelsen af deres udlånsstigning. Kilde: Finanstilsynet.

som indebærer mulighed for, at danske pengeinstitutter kan få tilført lån (hybrid kernekapital) fra den danske stat. Endvidere indebærer Bankpakke 2 adgang til, at pengeinstitutter kan få forlænget statsgarantier, også efter ophøret af Bankpakke 1 i september 2010.

Priserne på fast ejendom i Danmark topper i foråret 2007. Det efterfølgende boligprisfald medfører stigende tvivl om sikkerheden bag pengeinstitutternes lån til ejendomsprojekter samt – i mindre grad – til private husholdninger. Det kommer til en række sammenbrud i de danske pengeinstitutter. Forstædernes Bank bliver købt af Nykredit i september 2008. Fionia Bank kommer i problemer fra februar 2009 og bliver overtaget af Finansiell Stabilitet. Amagerbanken går konkurs i februar 2011 efter i flere omgange at være blevet reddet af de private aktionærer gennem tilførsel af ny aktiekapital. Sammenlagt forsvinder der 28 pengeinstitutter som følge af finanskrisen fra januar 2008 og frem til maj 2013. Der er her set bort fra de sammenbrud, der har været i de mindste pengeinstitutter.

Usikkerheden omkring fremtidige tab samt vanskelighederne ved at finansiere sig på de internationale markeder medfører, at de danske pengeinstitutter fra ef-

teråret 2008 gennemfører en stramning af kreditpolitikken. Det bliver dermed sværere for erhvervsvirksomheder at låne til nye projekter. Samtidig medfører faldet i boligpriserne, at byggeriet af nye boliger går ned. Husholdningerne øger opsparingen, blandt andet på grund af den faldende boligformue. Eksporten går ned som følge af den internationale lavkonjunktur. Sammenlagt medfører disse faktorer et stort fald i den danske produktion og beskæftigelse, der i 4. kvartal 2012 lå henholdsvis 5,7 og 5,4 pct. under niveauet i 2. kvartal 2008. Danmark er dermed et af de lande, der har haft den største produktionsnedgang som følge af finanskrisen.

Mediernes dækning af forløbet op til finanskrisen

I det følgende vil der kort blive gjort rede for mediernes dækning af forløbet op til finanskrisen. Der kan skelnes mellem tre faser: (i) en fase fra midten af 2003 til midten af 2007 med højkonjunktur og forøgelse af gælden hos husholdninger og erhvervsvirksomheder, (ii) en fase fra midten af 2007 til det første sammenbrud blandt de danske pengeinstitutter (Bank Trelleborg) i januar 2008, samt (iii) en fase med stigende usikkerhed omkring den danske pengeinstitutsektor fra januar 2008 og frem til sammenbruddet i Roskilde Bank i juli 2008, der for alvor bringer finanskrisen til Danmark. Da Roskilde Bank er en af de mest ekspansive banker forud for krisen, vil der blive fokuseret særligt på mediedækningen af denne bank.

(i) Perioden med højkonjunktur til finanskrisens internationale start (august 2007)

Som beskrevet ovenfor er der i perioden fra 2003 og frem til finanskrisens internationale start, dvs. august 2007, en meget stor udlånsvækst i de danske pengeinstitutter. I samme periode øges sårbarheden i pengeinstitutterne, dels fordi egenkapitalen falder i forhold til udlånene, og dels fordi udlånsvæksten bliver finansieret gennem lån på de internationale markeder eller gennem lån i andre (større) pengeinstitutter.

Det kan konstateres, at medierne frem til sommeren 2007 er stort set tavse omkring de begyndende problemer i finanssektoren. Medierne er også stort set tavse med hensyn til pengeinstitutternes lån til spekulationsprægede ejendomsselskaber og med hensyn til landbrugets overbelåning. Mediernes tavshed omkring den begyndende krise i pengeinstitutterne er så meget des mere bemærkelsesværdig, idet der samtidig i medierne er en omfattende debat om situationen på boligmarkedet. Det er således medierne, som i sommeren 2005 lancerer begrebet 'boligboble'. Boligprisernes udvikling er herefter fast samtaleemne i danske familier og genstand for hyppig debat blandt økonomerne. De afdragsfrie lån er også et debattemne. Der er en udbredt usikkerhed blandt danske familier om, i hvilken retning boligpriserne vil bevæge sig.

Som omtalt er Roskilde Bank et af de mest spektakulære eksempler på en bank

med kraftig udlånsvækst. Udlånene bliver i stort omfang anvendt til finansiering af selskaber i ejendomssektoren. En gennemgang af mediernes dækning af Roskilde Bank i perioden 2003 til sommeren 2007 viser, at omtalen på trods af de iøjnefaldende faresignaler var positiv og grænsende til beundring. Der er mange eksempler. I en artikel med overskriften "Småbanker vader i succes" bragt i Berlingske Nyhedsmagasin fra oktober 2003 hedder det om bankregnskaberne fra de små og mellemstore pengeinstitutter:

"Størrelsesmæssigt står de i andet og tredje geled, men målt på alle andre parametre står de forrest. De mellemstore og mindre banker klarer sig formidabelt godt i konkurrencen. ... De to største succeshistorier, Ringkjøbing Landbobank og Roskilde Bank, offentliggør onsdag deres regnskaber for de første ni måneder, og torsdag følger en tredje, Ringkjøbing Bank, efter. Og så går det ellers slag i slag i de kommende dage."

I en kommentar fra RB-Børsen i februar 2004 hedder det:

"Et forrygende godt år" med "historisk stort overskud før skat". Mindre kan ikke gøre det, når en af landet store lokalbanker – Roskilde Bank – skal sætte overskrifter på bankens regnskabsmæssige præstationer i 2003, hvor tilgang af nye kunder, vækst i udlån og indlån, positiv kursregulering og avance på salget af bankens andel i Totalkredit spillede så smukt sammen, at bankens børsværdi steg med 1 mia. kr."

I en artikel under overskriften "På vej mod nyt rekordregnskab" bragt af Roskilde Mediecenter refereres Roskilde Banks direktør, Niels Valentin Hansen, ukritisk for udtalelser om, at Roskilde Bank fastholder sin "placering i toppen af bankernes superliga", hvilket ifølge Niels Valentin Hansen skyldes:

"... at vi har en god stigning i ud- og indlån, som er vokset med henholdsvis 19 og 23 procent. Væksten i udlån er det dobbelte af, hvad man ser på markedet, og det skaber merindtjening."

I en artikel i Berlingske bragt den 31. december 2004 tales der om, at det for indehavere af bankaktier kan:

"... være svært at få armene ned her på årets sidste dag af bare begejstring over kursudviklingen i det forgangne år. 2004 har været et sandt jubelår for langt de fleste bankaktier."

Dagbladet Roskilde Tidende beretter i oktober 2005 om, at "Roskilde Bank buldrer frem", ligesom der tales om, at banken har "en formidabel evne til at tiltrække nye kunder og nye aktionærer". Også i 2006 er der gentagne positive udmeldinger fra Roskilde Bank.

Omkring årsskiftet 2006-07 breder der sig dog en lidt mere realistisk stemning. Roskilde Bank forventer fortsat fremgang med stor udlånsvækst i 2007, men mindre end i 2006. Bankernes årsregnskaber for 2006 beskrives dog fortsat positivt med superlativer som "rekordresultater" og lignende. I en omtale tales der om et "Guldår for Roskilde Bank". Dagbladet Køge/Ringsted/Roskilde skriver, at det fortsat kører "ualmindeligt godt for Roskilde Bank", og at direktør Niels Valentin Hansen dermed er "i stand til at aflevere en bank i absolut topform til sin efterfølger". Niels Valentin Hansen citeres for følgende forretningsstrategi:

"Det er ikke nok at drive sin forretning godt, der skal også vækst til for at nå sådan en forrentning. Hvis vi skal blive ved med at være blandt de bedste, så skal vi have en større markedsandel, og derfor står der også vækst på dagsordenen i fremtiden. Vi kører på med fuld skrue."

I februar 2007 omtaler Dagbladet, at aktionærerne i Roskilde Bank får mulighed for at gøre "en god forretning", når banken udvider aktiekapitalen med 10 procent. I april 2007 refereres det igen i medierne, at Roskilde Bank sidder med "armene i vejret", denne gang på grund af regnskabet for 1. kvartal 2007, og ledelsen citeres for at sige, at bankens "vækststrategi fortsat er den rette".

Fra august 2006 kommer Roskilde Bank ud i en mediestorm, da det kommer frem, at Niels Valentin Hansen har udsigt til en aktiebonus på 115 mio. kr. På trods af den omfattende debat i den forbindelse er der dog ingen, som anfægter Roskilde Banks gode resultater. Der er heller ingen, som forholder sig kritisk til, at bonusprogrammer til topchefer i banker kan få dem til at løbe en større risiko.

Det er ikke alene Roskilde Bank, som i perioden forud for sommeren 2007 er genstand for en stort set ukritisk omtale. Som et andet eksempel kan tages landets største bank, Danske Bank. I maj 2004 hører vi om, at Danske Bank "skovler penge ind". Direktør Peter Straarup citeres for at glæde sig over, at bankens forretningsomfang vokser. I februar 2005 glæder Straarup sig over den høje udlånsvækst i Danmark, som har været medvirkende til et godt år for Danske Bank i 2004. I november 2005 tales der om en god udvikling i forretningen. I februar 2006 gav Straarup i Berlingske denne ukritiske vurdering af Dansk Banks tilstand:

"Danske Bank strutter af selvtillid. Et rekordstort overskud og en ledelse, der har en stærk tro på egne evner og strategi, er udgangspunktet for den vækst, der skal

ske i hele Nordeuropa. Danmark er nemlig blevet for lille for Danske Bank. Til gengæld kan koncernens måde at drive bank på snildt eksporteres til andre lande.”

I marts 2006 kåres Peter Straarup i Ekstra Bladet til den 3. mest respekterede erhvervsleder i Danmark. I et interview bragt i Berlingske i februar 2006 beretter Peter Straarup, at Danske Bank – hvis alt går vel – vil rykke ind på to nye markeder inden 2010. I august 2006 berettes der om, at

”Den velsmurte maskine fra Holmens Kanal i København, Danske Bank med ordførende direktør Peter Straarup i spidsen, tromler videre og leverer et, ved første øjekast, solidt regnskab der lever op til markedets forventninger. Danmarks største bank fastholder også sine forventninger til årets resultat.”

I oktober skriver Ritzaus Bureau, at ”Danske Bank tordner mod rekordhøjder”. I en analyse bragt i Berlingske i november 2006 ses det som positivt, at der anlægges en mere risikovillig linje i Danske Bank, hvilket kan føre til ”mere dristige satsninger i dansk erhvervsliv” og derved ”meget vel få en positiv effekt for dansk økonomi.”

Ved slutningen af januar og begyndelsen af februar 2007 præsenteres årsresultatet for 2006 under overskrifter som ”Danske Bank skovler penge ind”, ”Fremgang på alle områder” samt – måske mest misvisende – ”Danske Bank er Danmarks pengemaskine nummer 1”. I maj 2007 berettes det om regnskabet for 1. kvartal 2007, at ”Pengene vælter ind”. I august 2007 refereres udtalelser fra Peter Straarup om, at Danske Bank kommer ”til at stå forholdsmæssigt stærkt i forhold til de andre nordiske bankkoncerner i løbet af de kommende år – også indtjeningsmæssigt”, ligesom det er vurderingen, at ”Danske Bank går en mere gylden fremtid i møde”. Samtidig berettes det som Straarups vurdering, at det danske boligmarked stadig er fundamentalt sundt, og at det igen vil komme til prisstigninger. Det er vurderingen i begge de to danske storbanker – Danske Bank og Nordea – at det ikke vil komme til fundamentale problemer for den finansielle sektor.

Danske Bank ekspanderer i december 2004 gennem køb af banker i Irland og Nordirland. Opkøbene af de irske og nordirske banker beskrives i medierne som ”dyrt men strategisk klogt”.

Peter Straarup citeres ukritisk for at sige, at Danske Bank vil drage fordel af Irlands høje vækst i udlånene til private, og i senere artikler beskrives det (ligeledes ukritisk), at Danske Bank kun vil drive virksomhed i lande, hvor væksten er over gennemsnittet, og hvor bankerne kan tjene penge. I en række senere artikler bringer medierne ukritiske artikler om Danske Banks ekspansion i Irland, bl.a. gennem åbning af nye filialer. I en artikel i Berlingske i november 2006 beskrives Danske Banks strategi som en eksportvare:

”Danske Bank er så sikker på egen formåen, at den mener at kunne eksportere måden at drive bank på. Efter eksport til Irland er turen nu kommet til Finland. Danske Banks måde at drive bank på er blevet en eksportvare. Banken har udviklet et færdigt koncept, som kan bruges i alle lande – uanset valuta og sprog. Det er baggrunden for bankens overraskende køb af finske Sampo Bank i går. Konceptet er allerede testet i virkeligheden, og det har bestået. Det er National Irish Bank og Northern Bank levende eksempler på...”

Omkring årsskiftet 2006-07 truer Danske Bank med at flytte aktiviteter (tegning af pensioner samt udstedelse af obligationer) til udlandet, hvis de danske regler ikke ændres. Truslerne fremkalder ikke kritik i medierne. Peter Straarup citeres i Jyllands-Posten for at sige, at han er sikker på, at den danske regering vil ændre reglerne, således at flytningsplanerne ikke bliver nødvendige. I en artikel bragt i Berlingske Nyhedsmagasin i maj 2007 berettes det, at Danske Bank gennem sin lobbyvirksomhed har fået ændret reglerne for realkreditlovgivningen. En kritisk kilde citeres for at sige, at der ikke er mange kritikere, som vil udtale sig om sagen, idet ”respekten – eller rettere frygten – for Danske Bank er blevet alt for stor i dag.”

Bankernes fremgang frem til 2007 skyldes i stort omfang en stigende belåning af friværdier, hvor privatpersoner anvender lån mod sikkerhed i boliger til placering i værdipapirer. Eventuelt burde dette fremkalde betænkelighed. Privatpersoners praksis med belåning af friværdier til spekulative formål beskrives imidlertid positivt i medierne. Vicedirektør Lars Bertram fra Nykredit Bank refereres ukritisk af Ritzaus Bureau for en udtalelse om, at der:

”... er utrolig mange danskere, som i dag ligger inde med pæne formuer og har høje indkomster, og de er klar over, at det ikke er folkepension, Lønmodtagernes Dyrtidsfond og ATP, der skal bære dem igennem, når de bliver ældre.”

Selvom hovedparten af pengeinstitutternes mediedækning i perioden er ukritisk, er der dog allerede i 2006 skeptiske artikler og kommentarer. I februar 2006 – samtidig med fremlæggelsen af bankernes rekordregnskaber for 2005 – bringer journalisten Lene Andersen i Jyllands-Posten en artikel om, at de mest aggressive banker – Roskilde Bank, Amagerbanken og Forstædernes Bank – under perioden med lavkonjunkturer i begyndelsen af 1990'erne var ved at bryde sammen på grund af aggressive udlån. Der peges på risikoen for, at det samme kan gentage sig. Vicedirektør Flemming Nytoft-Rasmussen fra Finanstilsynet refereres for en udtalelse om, at en stærk udlånsvækst kan være farlig, hvis konjunkturerne vender.

Under overskriften ”Vild vækst i bankernes udlån” skriver journalisten Ole Mikkelsen i maj 2006 i Berlingske, at bankernes udlånsvækst vækker bekymring hos

Nationalbanken og hos eksperter. Forfatteren til nærværende artikel citeres for at sige, at vi er på vej ind i en farlig situation, hvor gældsætningen ligger på et højt niveau, og hvor det er svært at stole på de eksisterende krisestrategier i pengeinstitutterne. Igen henvises der i artiklen til situationen forud for bankkrisen i 1990'erne. Ole Mikkelsen vender (omend mere afdæmpet) tilbage til temaet i en senere artikel fra oktober 2006.

I Børsen bringes der i august 2006 en forsideartikel af Ursula Rechnagel om, at bankerne låner penge ud med ekspresfart, og at bankerne kan være på risikabel kurs. Forfatteren til nærværende artikel citeres igen for udtalelser om, at udviklingen minder om midten af 1980'erne, dvs. umiddelbart før den forrige finanskrise, og at det kan være svært at foretage en ordentlig kreditvurdering. Udsagnene afvises af blandt andre Peter Straarup fra Danske Bank, som ikke mener, at der "foregår udlån, som ikke er sundt funderet".

I Erhvervsbladet skriver Carsten Steno i september 2006, at "lige netop nu er der tendenser i pengeinstitutsektoren, der minder om de begivenheder i 80'erne, som gjorde bankkrisen i 90'erne dybt alvorlig", herunder mange mindre pengeinstitutter, der ekspanderer voldsomt og åbner filialer i hovedstaden, samt en ejendomssektor, der er karakteriseret ved et spekulativt boligeventyr, som kan ende i milliardfallitter. I en artikel fra november 2006 bragt i Berlingske Nyhedsmagasin ser Tage Otkjær det som "tankevækkende", at Danske Bank synes at have ændret syn på risiko, idet det tidligere var "kombinationen af finansiel konservatisme samt forsigtig og godt timet opkøbs- og investeringspolitik", der var med til at gøre Danske Bank bundsolid i forhold til konkurrenterne. Samtidig peges der på, at det er vurderingen hos det internationale kreditvurderingsbureau Standard & Poor's, at Danske Banks kapitalgrundlag vil forblive svagt.

(ii) *Perioden fra midten af 2007 til sammenbruddet i Bank Trelleborg (januar 2008)*
Fra midten af 2007 begynder der i stigende omfang at komme negativ medieomtale af bankernes udlånsvækst. Denne tendens er stort set sammenfaldende med den internationale krises begyndelse i august 2007 og vendingen på det danske boligmarked, hvor priserne topper i sommeren 2007. Samtidig starter et massivt kursfald på bankaktier.

De nye kritiske tendenser indvarsles med en artikel skrevet af Morten W. Langer i Aktieugebrevet i juli 2007 om, at flere banker i hovedstadsområdet står til at tabe massivt på usælgelige lejligheder på havnefronten i København. Det er på denne baggrund Aktieugebrevets vurdering, at der vil komme "massive og overraskende store" hensættelser i en række banker.

I en artikel skrevet af Ole Mikkelsen i Berlingske fra august 2007 sættes der lighedstegn mellem situationen i Danmark og situationen i USA, hvor banker står til

at tabe på boliglån. Samtidig refereres der dog udtalelser fra analytikere og eksperter om, at bl.a. den stærke danske økonomi vil hindre markant faldende boligpriser i Danmark. I september 2007 skriver Ole Mikkelsen, at det vil være nødvendigt for de små og mellemstore pengeinstitutter at reducere væksten i udlånene på grund af vanskeligheder ved at skaffe finansiering.

I september 2007 vækker det betydelig medieomtale, at Finanstilsynet har bedt 38 danske pengeinstitutter om nærmere at redegøre for deres udlånsvækst. I en kilde tales der om, at de pågældende pengeinstitutter har fået "det gule kort", og analytikere citeres for udtalelser om, at pengeinstitutterne bør være forberedt på en eventuel krise. Der tales også om, at Finanstilsynet er bekymret.

Carsten Steno konkluderer i ErhvervsBladet, at der er klare tegn på økonomisk krise, og at der måske ikke bliver tale om en blød landing, som det ellers er synspunktet blandt økonomer. Senere sætter Carsten Steno spørgsmål ved, om de små og mellemstore banker i tilfælde af vanskeligheder vil blive reddet af de store banker, "hvis det kommer så vidt". Nyhedsbrev for Bestyrelser konkluderer ved indgangen til 2008, at kredittkrisen nu for alvor begynder at gøre ondt på en række mellemstore og mindre danske banker. I Jyllands-Posten omtales det i januar 2008, at der "Efter festen venter tømmermænd og oprydning" for en række vækstorienterede banker.

I flere aviser kædes kursfaldet på Roskilde Bank-aktien sammen med bankens tidligere markedsføring af sine egne aktier. Der er hård kritik af bankens rådgivning af kunderne. Tidligere bankdirektør Niels Valentin Hansen kommer under kritik for at have plejet egne interesser ved at markedsføre aktierne over for kunderne. I oktober 2007 sættes der i medierne fokus på Roskilde Banks salg og – viser det sig – genkøb af egne aktier omkring årsskiftet 2006-07, hvilket medfører, at banken iværksætter sin egen undersøgelse.

I Jyllands-Posten viderebringes det rygte, at Roskilde Bank midlertidigt har placeret aktieposten hos en venligsindet aktionær. Den nye direktør, Søren Kaare-Andersen, forklarer til Berlingske, at aktietransaktionen skyldes ønsket om at hæve bankens solvens.

Gennem perioden anvendes en betydelig del af mediedækningen på udtalelser fra ledende bankfolk, der søger at holde optimismen oppe. I Dagbladet Ringsted henviser direktør Søren Kaare-Andersen til "onde rygter" om, at Roskilde Bank skulle have engageret sig i "meget risikofyldte ejendomsinvesteringer". Søren Kaare-Andersen siger til bladet:

"Jeg vil gerne meget kraftigt understrege, at Roskilde Banks engagement på ejendomsmarkedet ikke indeholder den risiko, som der tilsyneladende er opstået et rygte om. Vi laver meget inden for ejendomsmarkedet, og vi tør godt være på

dette marked, fordi det er en af vores absolutte særkompetencer. Vi tager ikke unødige risici på ejendomsmarkedet. ”

Specielt er Søren Kaare-Andersen vred over Morten W. Langer fra Aktieugebrevet, der i forbindelse med ejendomsbyggeri på Københavns havnefront har skrevet, at Roskilde ”har vist ekspertevner i at beholde skyklapperne på, hvis der skulle komme signaler udefra, som man ikke bryder sig om”. Søren Kaare-Andersen finder rygterne om Roskilde Bank ”alvorlige” og inviterer på denne baggrund Morten W. Langer til et møde i banken.

I Jyllands-Posten konkluderes det i august 2007 på grundlag af udtalelser fra analytikere, at vinden er ved at vende for bankerne. Den ordførende direktør i Danske Bank, Peter Straarup, citeres for en udtalelse om, at væksten fremover vil blive lavere end hidtil, men at han ikke tror på noget kollaps, da den danske økonomi er fundamentalt god. Også Søren Kaare-Andersen indrømmer, at bankerne står over for nye tider. I Berlingske konkluderes det, at ”Festen for bankaktierne lakker mod enden.”

Også efter midten af 2007 bringer medierne dog ubetinget positive historier om bankernes ekspansion. Direktøren i Roskilde Bank, Søren Kaare-Andersen, citeres således ukritisk i august 2007 for udtalelser om, at der er ”en rigtig god underliggende vækst”, ligesom der ikke kommer nogen ny strategi, men kun en finjustering af den eksisterende strategi for banken. I september siger Søren Kaare-Andersen, at han ikke forstår, at kursfaldet på de danske bankaktier er lige så stort som i USA, ”hvor problemerne ligger”. Kommentarer til regnskabet for 3. kvartal 2007 går på, at det ”går fortsat fornuftigt og pænt frem i Roskilde Bank”. I november 2007 kåres Roskilde Bank til landets 8. bedste arbejdsplads.

(iii) Fasen fra januar 2008 til sammenbruddet i Roskilde Bank (juli 2008)

I januar 2008 kommer det første danske banksammenbrud, nemlig Bank Trelleborg, der bliver overtaget af Sydbank. Sammenbruddet giver anledning til en omfattende medieomtale, bl.a. vedrørende den rolle, der spilles af Finanstilsynet.

Efter sammenbruddet bliver det et tilbagevendende diskussionsemne i de danske medier, om sammenbruddet i Bank Trelleborg er enestående, eller om der er udsigt til en egentlig krise med sammenbrud i flere pengeinstitutter. Temaet diskuteres først i Børsen i januar 2008. Forfatteren til nærværende artikel refereres for det synspunkt, at Bank Trelleborg er det første i en række bankkrak, dvs. at en omfattende bankkrise er forestående. Begrundelsen er, at også andre danske pengeinstitutter har haft en stor udlånsvækst samt er afhængige af finansiering på de internationale markeder. Et sammenbrud på boligmarkedet og markedet for erhvervs-ejendomme må ventes at gøre situationen værre.

På den anden side står det synspunkt – gennem det næste halvår forfægtet af bl.a. Nationalbanken, Finansrådet og foreningen Lokale Pengeinstitutter – at problemerne for Bank Trelleborg skyldtes dårlig ledelse, og at Bank Trelleborg derfor er en ”enlig svale”. Finanstilsynets direktør, Henrik Bjerre-Nielsen, udtaler i et interview til Jyllands-Posten, at danske pengeinstitutter vil få det sværere, hvis der bliver et økonomisk tilbageslag i Danmark, men at det ikke er sikkert, at de vil få problemer. Ifølge Henrik Bjerre-Nielsen er reglerne indrettet, så ”der kun er en meget lille sandsynlighed for, at banker bryder sammen”. I marts 2008 udtaler Henrik Bjerre-Nielsen, at Finanstilsynet har ”et udmærket indblik i, hvordan sundhedstilstanden er blandt pengeinstitutterne”. Først i maj-juni 2008 begynder Finanstilsynet at indsamle oplysninger om danske pengeinstitutters ejendomsengagementer.

Gennem de næste måneder bringes der i aviserne lister over pengeinstitutter, der er særligt udsatte for sammenbrud. Roskilde Bank, Amagerbanken og Forstædernes Bank – dvs. de pengeinstitutter, som senere bryder sammen – bliver jævnligt bragt frem som særligt udsatte. Der er ligeledes tilbagevendende artikler om, at bankerne har problemer, bl.a. i forbindelse med udlån til ejendomsmarkedet samt i forbindelse med at opnå finansiering.

Direktørerne for de udsatte pengeinstitutter citeres jævnligt for benægtelser af, at der skulle være problemer i deres institutter, og der fastholdes en optimistisk tone. Søren Kaare-Andersen fra Roskilde Bank fremhæver i februar, at der i 2008 ventes lavere nedskrivninger i banken end i 2007. Direktøren for Amagerbanken, Knud Christensen, mener i februar, at ”det går ganske godt”.

Der er fortsat analytikere, som imødegår, at en krise skulle være undervejs. I maj 2008 vil bankeeksperten Bjarne Jensen ”ikke høre tale om krise hos de danske banker”, ligesom kvaliteten af udlånene ifølge Bjarne Jensen fortsat er god. Ifølge bankanalytiker Christian Hede i Jyske Bank vil tabene i de danske pengeinstitutter vokse, men på grund af bedre kreditstyringssystemer vil bankerne ikke komme ud i en krise svarende til situationen i begyndelsen af 1990’erne.

Der er samtidig fra pengeinstitutterne kritik af mediernes negative omtale. I februar udtaler Søren Kaare-Andersen, at medierenes kritik af finanssektoren har været ”lettere usmagelig” og præget af ”bakspejlslogik”. Ved Roskilde Banks generalforsamling i februar 2008 udtaler formanden Peter Müller:

”Vi tror ikke på, at en enkelt journalist eller dagblad vil Roskilde Bank noget ondt. Men der er andre, som øjensynligt ikke vil banken det bedste. Vi har ved flere lejligheder fået fortalt af journalister, at de har modtaget ofte anonyme breve og mails med usande påstande og fantasifulde antagelser. Herved har pressen følt sig foranlediget til at brygge videre på disse antagelser og påstande. Der er ingen,

der skal være i tvivl om, at vi er godt trætte af, at der bringes usande påstande i visse medier...”

Ved begyndelsen af juli 2008 nedgraderes Roskilde Bank af det internationale kreditvurderingsbureau Moody's. I de følgende uger udtaler også de to andre store internationale kreditvurderingsbureauer, Fitch samt Standard & Poor's, bekymring over situationen i den danske banksektor. Bureauerne er særligt bekymrede over de store udlån til ejendomssektoren. Gennem de næste dage er der massive kursfald på Roskilde Banks aktier, og de danske aviser bringer artikler om en forestående krise. Analytikerne er dog fortsat delte i deres vurdering af Roskilde Bank. Bank-eksperten Bjarne Jensen udtaler, at bankaktierne er faldet for meget, og at "folk falder over hinanden for at være negative".

Pengeinstitutterne benægter fortsat enhver forestående krise. Direktør Søren Kaare-Andersen fra Roskilde Bank fremhæver således, at pengeinstitutter overalt i verden får nedjusteret deres kreditvurdering, og at Roskilde Bank fortsat ligger "fornuftigt". Henrik Borup Jeppesen fra Fionia Bank fremhæver, at intet tyder på forestående vanskeligheder.

Den 11. juli 2008 må Roskilde Bank opgive at klare sig selv. Nationalbanken giver tilsagn om at stille ubegrænset likviditet til rådighed for banken mod garanti fra de øvrige pengeinstitutter og fra staten om at dække eventuelle tab. Hermed er den danske finanskrisen for alvor gået i gang.

Problemer i forbindelse med mediernes dækning

(i) Kunne og burde medierne have forudset krisen?

Det fremgår af beskrivelsen ovenfor, at medierne som helhed forholdt sig ukritiske til pengeinstitutterne, i hvert fald frem til sammenbruddet i Bank Trelleborg, dvs. januar 2008. Det fremgår også, at der var faresignaler. Der er således ingen tvivl om, at medierne kunne have forudset krisen. Der er formentlig heller ingen tvivl om, at medierne gennem de positive beskrivelser af pengeinstitutternes situation gjorde det lettere for pengeinstitutterne bl.a. at fremskaffe ny kapital og derved bidrog til at gøre krisen værre.

Et andet spørgsmål er, om medierne *burde* have forudset krisen. Efter min mening må spørgsmålet besvares benægtende. Medierne var i perioden forud for finanskrisen i kontakt med en lang række analytikere, eksperter og myndigheder, og ingen af disse bidrog med klare advarsler. Det var således en stort set enstemmig vurdering hos analytikere, eksperter og myndigheder, at alt gik godt.

I perioden 2003-2008 er Bjarne Jensen med uafhængig rådgivningsvirksomhed og udgiver af bladet Bankinfo en af de mest benyttede bankeksperter. Ved gentagne lejligheder fremfører Bjarne Jensen, at der ikke er problemer i de danske pengein-

stitutter. Gentagne gange er der positive kommentarer også fra aktieanalytikere til bankernes regnskaber. For eksempel henviser aktieanalytikeren Jacob Brink til "et stærkt regnskab", da han i april 2006 kommenterer Roskilde Bank.

Måske spillede særligt det internationale kreditvurderingsbureau Moody's en uheldig rolle. I marts 2007 bliver Roskilde Bank ratet af Moody's og får ratingen A1. I januar 2008 tildeles Fionia Bank tilsvarende ratingen A1. I perioden fra midten af 2007 og frem til midten af 2008 fremhæves det gentagne gange af Senior Vice President Janne Thomsen fra Moody's, at den danske banksektor ikke har problemer. Så sent som april 2008 udtaler Janne Thomsen, at Roskilde Bank har "gode finansielle fundamentals".

I mediernes kritiske artikler fra 2006 henvises der til betænkeligheder hos Nationalbanken og Finanstilsynet. Der synes her at være tale om en overfortolkning. I Nationalbankens rapport om Finansiell Stabilitet fra 2006 tales der om, at modstandskraften over for stigende tab er faldet "lidt" i de mindre og mellemstore pengeinstitutter. I forbindelse med fremlæggelsen af rapporten "Finansiell Stabilitet" udtaler Nationalbanken i maj 2007 til pressen, at den ikke kan se nogen øget risiko for den finansielle stabilitet i forbindelse med lokalbankernes ekspansion på det københavnske marked. I september 2007 udtaler Nationalbanken, at der ikke er grund til bekymring over den danske banksektor, og at der ikke i Danmark er nogen af de problemer, som findes i udlandet. Finanstilsynets direktør Henrik Bjerre-Nielsen udtaler i august 2006, at man ikke generelt kan udtale sig om, hvorvidt udlånsvæksten er forsvarlig eller ej, ligesom han minder om, at Finanstilsynet gennemfører et risikobaseret tilsyn, hvor man gør sig overvejelser, hvis et pengeinstitut vokser meget hurtigere end konkurrenterne. Ved en konference om finansielle kriser holdt af Finanstilsynet i september 2006 blev det ifølge Børsen "fra alle sider understreget, at der ikke på nuværende tidspunkt kan ses nogen trussel mod den finansielle stabilitet i Danmark". Endvidere blev det understreget, at det danske finansielle system er "bomstærkt" og "stærkere end nogensinde". I maj 2007 udtaler konsulent Morten Harpøth Johansen fra Finanstilsynet, at han ikke mener, der er noget alarmerende i bankernes sundhedstilstand.

Det kan næppe kræves af medierne, at de skulle tilsidesætte disse – stort set samstemmende – vurderinger for at gå i gang med deres egne kritiske analyser.

Det bidrager til mediernes ros, at det faktisk er gennem avisartikler i 2006 og 2007, at der først bliver advaret mod risikoen ved en fortsat stærk udlånsvækst. Initiativet til artiklerne udgår fra journalister (Lene Andersen, Ole Mikkelsen, Tage Otkjær og Ursula Rechnagel), selvom eksperter – i nogle tilfælde mig selv – citeres. Ved midten af 2007 er det journalisten Morten W. Langer, der som den første viderebringer "de onde rygter" om, at Roskilde Bank har risikable ejendomsengagementer. Senere i 2007 er det gennem en omfattende kulegravning, at journalisterne

Thomas G. Svaneborg, Bo Jørgensen samt Niels Sandøe i Jyllands-Posten afdækker karrusellen med pantebrevshandler. Hvis vi går uden for den valgte tidsperiode, kan det også konstateres, at det var Jyllands-Posten, som gennem artikler i oktober 2008 først gjorde opmærksom på problemerne med overbelåningen i landbruget.

(ii) Mediernes forhold til erhvervslivet

Erhvervsvirksomhederne har gennem mange år foretaget en oprustning med hensyn til mediehåndtering. Kommunikationsafdelingerne i de store erhvervsvirksomheder har således undergået en hastig vækst. Det er herved sandsynligt, at erhvervsvirksomheder i højere grad vil tage til genmæle mod negativ omtale, ligesom det også er sandsynligt, at erhvervsvirksomheder i større omfang end tidligere vil søge at manipulere med medierne. Mediedækningen op til finanskrisen beskrevet ovenfor viser flere eksempler på, at pengeinstitutter har søgt at lægge pres på medierne.

Det er spørgsmålet, om medierne forud for krisen er faldet for bevidst manipulation fra pengeinstitutterne. I et vist omfang har det formentlig været tilfældet. I flere tilfælde refereres der for eksempel udtalelser, som bevidst kunne have haft til formål at bringe aktiekurserne i vejret. F.eks. refereres der i februar 2006 udtalelser fra ledende medarbejdere i Roskilde Bank – herunder direktør Niels Valentin Hansen – om andre bankers interesse for overtagelse af Roskilde Bank, uden at interessen konkretiseres. Udtalelserne får aktiekursen til at stige.

Beskrivelsen af mediedækningen i 2007-2008 viser et dilemma for erhvervsledere i deres relation til medierne. Skal erhvervsledere – i modstrid med sandheden og muligvis også i strid med Fondsbørsens regler – fastholde, at alt går godt i virksomheden for herved at forbedre virksomhedens muligheder for overlevelse? Virksomhedernes oprustning på kommunikationspolitikens område gør ikke dilemmaet mindre. Det kan være godt med mediedækning i gode tider, men bagsiden er, at det så kan være svært at unddrage sig medieomtale i dårlige tider.

(iii) Mediernes ansvarlighed

I løbet af efteråret 2007 og foråret 2008 breder der sig gradvist en erkendelse af, at det kan gå rigtig galt. Dette rejser spørgsmålet om mediernes ansvarlighed. Bør medier – og også eksperter – holde sig tilbage fra kritik ud fra det synspunkt, at der herved stødes til en hældende vogn, og at der i givet fald kan blive ubehagelige, samfundsmæssige konsekvenser? Eller med andre ord: Bør medier – og eksperter – i bestemte situationer pålægge sig selvcensur?

Kommentarer til mediedækningen efter krisens udbrud

Beskrivelsen af mediernes dækning ovenfor standser ved sammenbruddet i Roskilde Bank i juli 2008, der for alvor bragte finanskrisen til Danmark. Jeg skal dog

kort pege på to forhold, som efter min vurdering har været kendetegnende for mediernes efterfølgende dækning af krisen.

For det første har der efter min mening i for høj grad været en tendens til ukritisk at acceptere de synspunkter, der er blevet fremlagt af myndighederne. Som et eksempel kan nævnes, at det i lang tid var regeringens opfattelse, at krisen kom udefra, og at man i Danmark intet kunne stille op mod krisen. Der har også som helhed været en ukritisk holdning til de mange bankpakker, der er blevet gennemført i kølvandet på krisen. Der er mange modeller til at imødegå en finansiell krise, og det er langt fra givet, at den danske krisehåndtering har været den rigtige.

Et andet karakteristisk træk ved mediedækningen efter krisen har været, at der ikke har været tale om nogen 'lynchstemning' over for pengeinstitutterne. Stemningen har været anderledes i udlandet, hvor der i flere lande (f.eks. Storbritannien og USA) har været indædte angreb på ledere i kriseramte banker. Det er næppe heller tilfældigt, at der ikke i Danmark har været optræk til en "Occupy Wall Street"-bevægelse eller lignende protestbevægelser. Indstillingen til finansverdenen har gennemgående ikke været præget af fjendskab, og der har gennemgående heller ikke i medierne været opbakning til skrappe regler for finansvirksomheder eller til krav om udskiftning af ledelser i virksomheder, der frem til krisen var præget af ekspansionsstrang. Bankerne og lederne af bankerne har fortsat en høj prestige, og kritik af finansvirksomhederne anses for at være 'dårlig tone'. Finanskrisen var heller ikke et tema ved folketingsvalget i september 2011.

Formentlig er der to forklaringer på, at der i Danmark har været en mere afdæmpet reaktion over for finansverdenen end i udlandet. En forklaring er, at Danmark i stigende grad er blevet et land med liberale værdier. En anden forklaring er, at mange private i Danmark personligt har været involveret i finanskrisen. Det var en nationalsport forud for krisen at spekulere i aktier og andre mere eksotiske finansielle produkter. Forud for krisen var gevinster på aktiemarkedet og på boligmarkedet et fast samtaleemne ved middagsborde i mange mere velstillede danske hjem. Der er hermed mange, som har lidt tab. Det forklarer, at folk ikke vil læse eller høre om emnet. Folk ønsker ikke at blive mindet om en fiasko. ■

Jesper Rangvid, *professor i finansiering,*
Copenhagen Business School – Handelshøjskolen

Kapitel 12

Regulering af finansielle institutioner og mediernes dækning

Af Jesper Rangvid

Introduktion

DEN FINANSIELLE SEKTOR har afgørende betydning for den økonomiske vækst og velstand. En finansiell sektor i fremdrift er ofte associeret med økonomisk fremgang, mens en finansiell sektor i for stor fremdrift kan skabe grobund for senere finansielle kriser og derved voldsomme økonomiske tilbageslag.

Dette kapitel beskriver kort de overordnede lærdomme, der kan drages af den internationale finansielle krise i 2008/2009, opstramningen af reguleringen af den finansielle sektor efter krisen samt mediernes dækning af den finansielle regulering.

Med hensyn til danske mediers behandling af finansiell regulering fremhæves følgende konklusioner. Medierne beskæftigede sig ikke meget med emnet 'finansiell regulering' før krisen; efter krisen har medierne behandlet emnet i udstrakt grad. Medierne beskæftiger sig også mere med spørgsmålet, om der er 'for meget' regulering, end om der er 'for lidt' regulering. Endelig konkluderes det, at det kræver yderligere analyser for mere præcist at kunne konkludere, om medierne har haft en skævhed i deres dækning af spørgsmålet, om regulering er 'godt' eller 'dårligt' for den økonomiske velstand.

I næste afsnit gives en kort beskrivelse af hovedposterne på en banks balance, da en forståelse heraf vil gøre det nemmere at forstå krisen i den finansielle sektor og den efterfølgende regulering. Afsnit 3 beskriver centrale forhold i den finansielle krise, mens afsnit 4 kort beskriver den nye regulering. Afsnit 5 er artiklens centrale del. I dette afsnit redegøres for en lille undersøgelse af mediernes dækning af den finansielle regulering. Et sidste afsnit indeholder korte konklusioner.

En stiliseret bank

Da emnerne omkring regulering af finansielle institutioner til tider kan være tekniske, kan det hjælpe forståelsen på vej med en kort tour de force inden

for bankbalancer om de centrale forhold i krisen og den efterfølgende regulering.

En stiliseret bankbalance kunne se ud som i Tabel 1.

Den simple læreborgsbank omdanner korte indlån (korte, da de til hver en tid kan hæves) til udlån, der normalt har længere løbetid end indlån. Derudover har ejerne indskudt en vis kapital i banken. Denne egenkapital skal bruges til at dække tab på aktiver, så banken altid er i stand til honorere indlånene.

Et eksempel kan være en bank, der har lånt 100 kr. ud og har finansieret disse udlån via indlån på 97 kr. og egenkapital på 3 kr. Hvis banken har tab på udlån, så bankens kunder kun betaler 97 kr. tilbage af det oprindelige lån på 100 kr., forsvinder bankens egenkapital, men der er stadig midler nok til at honorere indlånene. Hvis der ikke er tab på udlån, tjener bankens ejere på udlån (renten på udlån er højere end renten på indlån), hvorimod der ikke er midler nok i banken til at honorere indlånene, hvis tabene på udlånene er større end 3%. Med andre ord vil højere egenkapital alt andet lige gøre banker mere robuste.

Moderne banker holder andre typer af aktiver end udlån. Eksempelvis investerer de i forskellige finansielle produkter. Derudover finansierer banker sig via andre kanaler end indlån og egenkapital, såsom lån på kapitalmarkederne (pengemarkedslån og obligationsudstedelser) og hos centralbanker.

Banker har en indbygget ustabilitet, i og med at de som nævnt laver korte indlån om til lange udlån. Banker har således på givne tidspunkter ikke likvide midler nok til at honorere indlånene, hvis alle indskydere vil hæve deres penge på samme tid. Derfor investerer banker f.eks. i likvide obligationer (som er en del af "Andre aktiver" på balancen), som de kan sælge, hvis der er behov for likviditet. Der kan således være fornuft i at optage obligationslån og placere dem i likvide aktiver for at have adgang til likviditet hurtigt, hvis der er behov herfor. Samtidig er det vigtigt, at disse dele af "Andre aktiver", der holdes til at dække likviditetsbehov, netop er likvide. Derudover kan det være u hensigtsmæssigt, hvis lån fra andre kilder har me-

Tabel 1. En stiliseret bankbalance

Aktiver	Passiver
Udlån Andre aktiver, såsom indskud i andre banker, bankens beholdning af værdipapirer, o.lign.	Indlån Lån fra andre banker, kapitalmarkedet og centralbanker Egenkapital

get kort løbetid, da de i sådanne tilfælde ofte skal genfinansieres, hvilket skaber behov for kontinuerlig markedsadgang.

Centrale karakteristika ved de finansielle institutioner inden, under og efter krisen

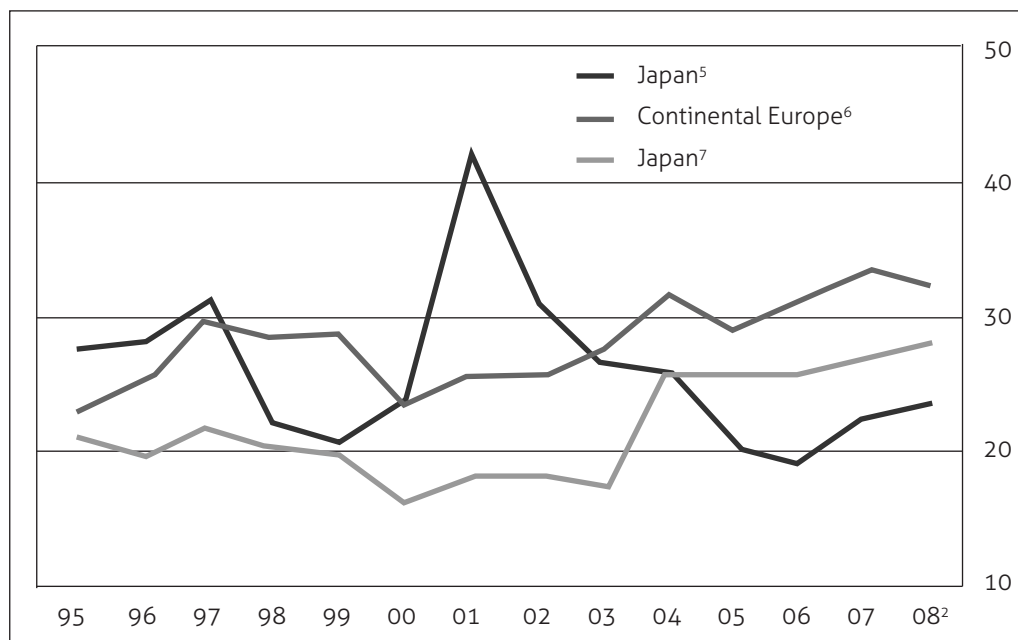
Helt centralt i reguleringen efter den finansielle krise står det såkaldte Basel III-regelsæt, der specificerer nye krav til finansielle institutioners kapital- og likviditetsberedskab. Basel III er forslag fra den såkaldte Basel-komité til regler, der skal gælde på internationalt plan.³⁾ I EU-regi bliver reglerne implementeret via det såkaldte CRD IV.

Likviditets- og kapitalkravene i Basel III blev introduceret i slutningen af 2010 som en opfølgning på den lærdom, der blev samlet i forbindelse med den finansielle krise i 2007-2009. Så hvad var denne lærdom?

To forhold var centrale for problemerne i finansielle institutioner under krisen. For det første var det nødvendigt at indskyde kapital i banker i mange lande for enten at holde dem levedygtige eller som led i nationalisering af banker. Med andre ord var kapitalniveauet ikke højt nok i banker inden krisen til at modstå de tab, der kom i forbindelse med krisen. For det andet var finansieringen af banker baseret på (korte) l n på markedet, således at banker fik problemer med refinansiering, da markederne brød sammen i efteråret 2008. For det tredje var aktiverne, der blev holdt for at dække likviditetsbehov, ikke likvide nok i perioder, hvor der var behov for likviditet.

Som eksempel på en af disse tendenser viser Figur 1 den gennemsnitlige "leverage ratio" for et repræsentativt udsnit af store banker i Europa, UK og Japan. Leverage ratio er størrelsesforholdet mellem en banks samlede aktiver og dens egenkapital, dvs. hvor mange gange en bank har gearet sin egenkapital. Det betyder samtidig, at 1/leverage ratio angiver, hvor stor en del af bankens samlede finansiering der kommer fra egenkapital. Figuren viser, hvordan britiske og europæiske banker i gennemsnit øgede gearingen af egenkapitalen fra 2000-2007: Europæiske banker øgede gearingen fra ca. 25 i 2000 til over 30 i 2007 og britiske banker fra under 20

³⁾ Basel komitéen koordinerer den internationale regulering af og tilsyn med finansielle virksomheder. 27 lande er for øjeblikket repræsenteret i komitéen. Medlemmerne er centralbankchefer eller chefer for tilsynet med finansiell stabilitet i de lande, hvor denne opgave ikke varetages af centralbanken. Basel komitéen har ikke formel juridisk magt, men foreslår regler, der er internationalt koordineret og som kan implementeres i national lovgivning. CRD IV regelsættet i EU implementerer Basel III reglerne i EU lovgivningen.

Figur 1. Leverage ratio for banker

Kilde: Committee on the Global Financial System (2009).

i 2000 til næsten 30 i 2007. En tilsvarende udvikling kan observeres i flere af de større danske banker, se f.eks. Figur 8.24 i Rangvid et al. (2013).

Da egenkapitalens andel af de samlede passiver blev reduceret i de europæiske og britiske banker i årene op til krisen, betød det samtidig, at bankerne havde en mindre stødpude at stå imod med, da krisen kom. En leverage ratio på ca. 33, som europæiske banker i gennemsnit havde inden krisen, betød, at de i 2007 i gennemsnit kun havde ca. 3% egenkapital til at dække tab, hvilket kan holdes op imod ca. 4% egenkapital i 2000. Og da 3% som nævnt er gennemsnittet, betyder det, at der var banker, der opererede med under 3% egenkapital: Ultimo 2008 var Deutsche Banks leverage ratio 72, dvs. en egenkapitalandel på 1,39%. I lyset af krisens omfang er det på den baggrund ikke overraskende, at mange banker måtte have statslig hjælp.

For en given størrelse af en bankbalance betyder en stigende gearing mekanisk, at en stadig større del af en banks finansiering kommer fra andre finansieringskilder end egenkapitalen.

Som illustreret i Tabel 1 kan fremmedkapitalen – den del af passiverne, der ikke udgøres af egenkapital – basalt set komme fra bankens kunders indlån eller fra bankens lån på kapitalmarkederne. Inden krisen finansierede banker sig i stigende

grad med lån fra andre banker og fra kapitalmarkedet og ikke via indlån. Til illustration opbyggede danske pengeinstitutter samlet set et indlånsunderskud – altså et større samlet udlån fra danske pengeinstitutter end det samlede indlån i pengeinstitutterne – på ca. 600 mia. kr. i løbet af den 4-årige periode 2004-2008 (Rangvid et al., 2013).

Denne afhængighed af markedslikviditet viste sig at blive en udfordring under krisen, da det – især i efteråret 2008 – ikke var muligt for banker at refinansiere deres forretninger. I Danmark var svaret herpå Bankpakke I, der garanterede alle simple kreditorer i danske pengeinstitutter.

Endelig holder banker som nævnt aktiver, de kan sælge, hvis de har behov for likviditet. Hvis f.eks. der er indløsning af indskud, dvs. passiverne falder, kan banken sælge nogle aktiver og bruge provenuet herfra til at betale disse indskud tilbage (så aktiverne falder svarende til faldet i passiverne). Dette kræver dog, at disse aktiver rent faktisk kan sælges. Under krisen var det et problem, at visse banker ikke havde tilstrækkelig likvide aktiver at sælge.

Ny regulering

Basel III tager udgangspunkt i de ovenfor nævnte forhold, der karakteriserede den finansielle krise: Bankerne havde for lidt egenkapital, markedsfinansieringen var ikke stabil nok, og bankerne havde ikke tilstrækkelig med likvide aktiver til at kunne klare likviditetsdrænet, der kunne opstå i en periode med svær adgang til likviditet.

Til adressering af disse forhold indeholder Basel III for det første krav om, at egenkapitalens andel af balancen øges. Der er to elementer. For det første sættes et krav om leverage ratio for hver enkelt bank. Denne må ikke overstige 33,33. Altså skal egenkapitalens andel af balancen være på 3%. Dernæst kommer der strammere krav til egenkapitalens andel af de såkaldte risikovægtede aktiver.

For det andet specificerer Basel III krav til sikring af mere stabile likviditetsforhold i bankerne. For det første skal banker have likvide aktiver til at kunne dække et 30-dages likviditetsbehov (LCR: "Liquidity Coverage Ratio"). Dette er således et krav angående størrelsen af "Andre aktiver" på bankens aktivside. Dernæst stilles krav om, at banken skal have en vis mængde stabil finansiering (NSF: "Net Stable Funding Ratio"). Dette er et krav om, at den "stabile finansiering" (lang markedsfinansiering, egenkapital, og indlån) skal dække de samlede risikovægtede aktiver.⁴⁾

⁴⁾ Indlån tæller således i NSF'en som stabil finansiering. Dette er ikke ukontroversielt i forhold til litteraturen om bank runs (Diamond & Dybvig, 1983), men omvendt ikke en diskussion, der forfølges her.

Diskussionerne om reguleringen

Der er megen debat om disse opstramninger af reguleringen.

På den ene side står den finansielle sektor, som er enig i behovet for opstramninger i forhold til situationen før den finansielle krise, men som samtidig gør opmærksom på, at man skal passe på, at man ikke strammer for meget. Den finansielle sektor mener, at en for stram regulering kan risikere at hæmme kreditgivningen i samfundet og dermed den økonomiske vækst. Et hovedargument er, at egenkapital er dyrere end fremmedkapital, så når der kommer krav om en større andel egenkapital, vil det øge omkostningerne ved at drive bank. Dette vil hæve prisen på udlån, som igen kan sænke den økonomiske vækst. Hvis dette er rigtigt, bliver reguleringen derfor i sidste ende samfundsøkonomisk byrdefuld. Derudover vil et samtidigt krav om mere stabil finansiering (dvs. længere løbetid på markedsbaserede lån) og flere likvide aktiver sænke profitten i banker, da stabil (længere) markedsfinansiering sker til højere renter end den rente, banken får på sin beholdning af likvide aktiver. Denne omkostning vil banker ligeledes søge dækket via øgede udlånsrenter, hvilket vil være hæmmende for den økonomiske vækst.

På den anden side står myndighederne (og en del forskere), som mener, at Modigliani & Miller-teoremet (1958) holder et godt stykke hen ad vejen. Modigliani & Miller fik Nobelprisen for ikke mindst at vise, at en virksomheds samlede kapitalomkostninger er upåvirket af fordelingen mellem egen- og fremmedkapital. Det vil sige, at egenkapital er rigtignok dyrere end fremmedkapital, men mere egenkapital vil gøre en virksomhed mere robust. Dette sænker egenkapitalkravet, hvorved banken holder mere egenkapital end før, men denne egenkapital er blevet 'billigere'. I den sidste ende bliver den samlede finansieringsomkostning derved upåvirket af graden af egenkapitalfinansiering. Derudover argumenteres fra myndigheders og forskeres side (se f.eks. Rangvid 2010), at den finansielle sektor ofte 'glemmer' at tage omkostningerne ved finansielle kriser med i deres udregning. Pointen er her, at den nye regulering vil gøre den finansielle sektor mere stabil. Dette vil sænke frekvensen af finansielle kriser og gøre dem mindre omkostningsfulde, når de indtræder. Denne samfundsøkonomiske gevinst er central i udregningen af gevinster/tab ved ny regulering, og man får derved et skævt billede, hvis man ikke tager den med. Kraka (2013) giver en oversigt over studier, der søger at kvantificere de samlede samfundsøkonomiske effekter af Basel III. Det konkluderes, at "De estimerede nettoeffekter (de estimerede gevinster minus de estimerede omkostninger) er oftest positive eller neutrale med hensyn til den nye Basel III regulering."

Den journalistiske dækning af emnet

En udfordring ved alt det ovenstående er, at (i) det er teknisk, (ii) der er store interesser på spil, (iii) der er flere private finansielle institutioner, end der er central-

Tabel 2. Antal artikler hvor specifikke søgeord indgår

Søgeord	1/1 2003 – 30/6 2008	1/7 2008 – 25/6 2013
Finansiell regulering	776	9755
Kapitalkrav	445	7272
Likviditetskrav	22	643
Kapital og likviditetskrav	2	251

banker og forskere, dvs. det er alt andet lige lettere at skaffe kilder i den finansielle sektor end uafhængige kilder, og (iv) det er til tider nemmere at udregne potentielle, direkte økonomiske belastninger ved en given regulering end at udregne besparelserne i form af sparede omkostninger ved finansielle kriser. Disse forhold gør jobbet med at formidle emnet på en neutral måde udfordrende.

Til at belyse disse udfordringer er det behændigt med lidt statistik. Jeg har derfor benyttet InfoMedia til at indsamle data om mediernes behandling af emnet "finansiell regulering".

Det første, vi kan konstatere, er, at emnet har indtaget en klart mere fremtrædende plads i medierne efter den finansielle krise. Jeg har undersøgt to nogenlunde lige lange perioder – 2003-midt 2008 og midt 2008-midt 2013 – og talt antallet af artikler.

Som eksempel var der inden krisen 776 artikler, hvor ordene "finansiell regulering" indgik. Efter krisen har der været 9755 artikler, hvor "finansiell regulering" indgik. Det er således indiskutabelt, at finansiell regulering er væsentligt mere behandlet i de danske medier efter finanskrisen. Det samme mønster gør sig gældende, hvis man søger på artikler, hvor ordene "kapitalkrav" og "likviditetskrav" indgår, som Tabel 2 viser.

Det er interessant i sig selv, at dækningen af finansiell regulering har fået mere plads i medierne efter krisen, men omvendt er det ikke overraskende givet mængden af ny regulering. I stedet kan man reflektere over, at finansiell regulering ikke fik mere plads i medierne inden krisen. Med andre ord: Da udviklingen var voldsom i de finansielle institutioner inden krisen, kunne man have ønsket, at medierne havde beskæftiget sig mere med spørgsmålet, om finansiell regulering var en med-

virkende årsag til ekspansionen i den finansielle sektor inden krisen, herunder om den finansielle regulering havde overblik over de risici, som senere blev materialiseret. Dette tyder dog ikke på at være tilfældet. Måske er det lidt meget af forlange af medierne, men det havde været godt.

Vægtningen i dækningen af spørgsmålet om der er "for meget" eller "for lidt" finansiell regulering efter krisen

Da den finansielle regulering ikke fik megen spaltepads inden krisen, beskæftiger jeg mig i det følgende med situationen efter krisen, dvs. efter midt-2008. Et af de spørgsmål, der hurtigt rejser sig, er, om omfanget af regulering er blevet for voldsomt, er passende eller ikke er omfattende nok.

I medierne er der ingen tvivl om, at artikler, der behandler temaet, om reguleringen er blevet for omfattende, får mest plads. Søger man efter artikler, hvor ordkombinationen "for meget finansiell regulering" forekommer (dvs. ikke om de enkelte ord indeholdes i artiklen, men om den præcise formulering "for meget finansiell regulering" indeholdes), viser det sig, at der er skrevet 774 sådanne artikler. Søger man dernæst efter artikler, hvor kombinationen "for lidt finansiell regulering" præcist fremgår, findes det, at der er skrevet 1 artikel (og der er ikke skrevet nogen artikel, der præcist indeholder "passende finansiell regulering")⁵⁾. Det kan således konkluderes, at medierne efter krisen har beskæftiget sig mere med spørgsmålet, om der er 'for meget' finansiell regulering, end om der er 'for lidt'.

Vægtningen i dækningen af spørgsmålet om finansiell regulering hæmmer eller fremmer den økonomiske vækst

Vi kan også undersøge mediernes dækning af det overordnede spørgsmål, om der er en sammenhæng mellem, om den finansielle regulering hæmmer eller fremmer den økonomiske vækst. Søger man på artikler, hvor ordene "finansiell regulering økonomisk vækst" indgår (ikke nødvendigvis i denne præcise rækkefølge, men generelt, om de indgår i artiklen), fremkommer der 113 artikler i perioden inden finanskrisen. Søger man omvendt på "finansiell regulering økonomisk vækst" for perioden efter krisen, kommer der 205 artikler. Også denne problemstilling er således blevet væsentlig mere intensivt behandlet i perioden efter krisen.

I foregående afsnit blev det konkluderet, at der i medierne har været en tendens til i højere grad at behandle spørgsmålet, om der er 'for meget' regulering i forhold

⁵⁾ Det er sandsynligt, at man i debatten ikke vil benytte sig af ordene "for lidt finansiell regulering". Jeg søgte derfor på "mere finansiell regulering", da en sådan formulering kan dække over et ønske om behov for mere finansiell regulering. Dette fremkaldte 12 artikler.

til spørgsmålet, om der er 'for lidt' regulering. Vil man på lignende måde undersøge, om der er en balance mellem beskrivelsen af spørgsmålet, om den finansielle regulering fremmer eller hæmmer den økonomiske vækst, viser dette sig dog at være mere kompliceret. Problemet er, at det er svært at finde gode søgeord. Søger man efter artikler, hvor præcist ordkombinationen "finansiell regulering hæmmer økonomisk vækst" (eller lignende) fremkommer, findes der ikke er én eneste sådan artikel. Der er omvendt heller ingen artikler, hvor den præcise formulering "finansiell regulering fremmer økonomisk vækst" fremgår.

Søger man derimod efter artikler, der indeholder (dvs. ikke nødvendigvis præcist den givne formulering, men om de enkelte ord generelt indeholdes i artiklen, uanset rækkefølgen af ordene) ordene "Finansiell regulering gavner økonomisk vækst" fås 82 hits, mens der fås 316 hits, der indeholder "Finansiell regulering skader økonomisk vækst". På samme måde fås 42 artikler, der indeholder "Finansiell regulering gavner arbejdspladser", mens der fås ca. 3 gange så mange – 123 – artikler, der indeholder "Finansiell regulering skader arbejdspladser". Dette kunne tegne et billede af, at medierne primært beskæftiger sig mere med historier om, at finansiell regulering hæmmer den økonomiske velstand.

Problemet er, at man ikke skal ændre søgeord meget, før der kommer en anden konklusion. Søger man f.eks. efter artikler, hvor ordene "finansiell regulering fremmer økonomisk vækst" indgår, fås 1000 artikler, altså langt flere end de ovenfor nævnte 'negative' historier. Derudover er det en udfordring for den kvalitative vurdering, at selvom de nævnte ord indgår i artiklen, er det ikke en garanti for, at budskabet i artiklen er, at den finansielle regulering gavner den økonomiske vækst. F.eks. fremkommer en artikel om G20-topmødet den 15. november 2008, hvor man både diskuterede finans- og pengepolitiske tiltag til fremme af den økonomiske vækst, men ved samme møde også diskuterede reguleringen af de finansielle institutioner. Man kan således ikke slutte, at eksempelvis artiklen den 15. nov. 2008 har et positivt syn på forholdet mellem økonomisk vækst og finansiell regulering.

Det konkluderes derfor, at det kræver yderligere undersøgelser, hvis man mere præcist vil vurdere, om medierne har en skævvridning i forhold til at fortælle historier om, at regulering er hæmmende for den økonomiske velstand i forhold til historier om, at regulering er fremmende for den økonomiske velstand.

Konklusion

Den finansielle krise har medført store omkostninger, både for den finansielle sektor, de involverede stater og realøkonomien. Den finansielle krise har derfor naturligt medført en øget regulering af den finansielle sektor.

Denne artikel konkluderer, at danske medier efter finanskrisen har beskrevet den finansielle regulering væsentlig mere intenst, end de gjorde før den finansielle

krise; før den finansielle krise blev emnet ikke behandlet meget. Det konkluderes også, at medierne har beskæftiget sig mere med spørgsmålet, om der er 'for meget' regulering end med spørgsmålet, om der er 'for lidt'. Endelig har det ikke været muligt at konkludere, om medierne fokuserer på historier om, at den finansielle regulering hæmmer den økonomiske vækst i forhold til historier om, at regulering styrker den økonomiske vækst.

I Rangvid et al. (2013) konkluderes det, at der inden den finansielle krise skete en de facto-lempelse af kapitalkravene til den finansielle sektor. Det konkluderes også, at "Dette var uhensigtsmæssigt, da det medførte, at sektoren var mere sårbar, da krisen indtraf, end den ellers ville have været. Derudover skabte lempelsen inden krisen et stærkt behov for opstramninger under og efter krisen. Det er efter udvalgets opfattelse vigtigt at undgå en sådan 'pendul'-regulering i fremtiden." Denne artikel har beskrevet, hvorledes den finansielle regulering ikke fik meget plads i medierne i årene inden krisen. Man kan på den baggrund ønske, at medierne i højere grad råber 'vagt i gevær', hvis der i fremtiden sker lempelser i den finansielle regulering på uhensigtsmæssige tidspunkter, f.eks. sammenfaldende med en i forvejen stærk økonomisk vækst og krediteksansion, som tilfældet var i årene før den finansielle krise i 2008-2009. En forudsætning for en sådan prioritering af emnet i medierne er dog, at de relevante kilder, som medierne må støtte sig til, ligeledes råber 'vagt i gevær'. ■

Litteratur

Committee on the Global Financial System, 2009:
The role of valuation and leverage in procyclicality.
CGFS Papers No. 34.

Diamond, D. & Dybvig, P., 1983:
Bank Runs, Deposit Insurance and Liquidity.
Journal of Political Economy 91, 401-419.

Kraka finanskrisekommission, 2013:
Økonomiske effekter af Basel III.
Teknisk arbejdsrapport.

Modigliani, F. & M. Miller, 1958:
The cost of capital, corporation finance and the theory of investment,
American Economic Review 48, side 261-297.

Rangvid, Jesper, 2011:
Strengere kapitalkrav i pengeinstitutter:
En vurdering af de (samfunds)økonomiske gevinster og tab.
Finans/Invest, nr. 8, 5-11.

Rangvid, J., A. Grosen, F. Østrup, P. Møgelvang-Hansen,
H. Frey Jensen, J. Thomsen, P. Schütze, J. Galbo, C. Ølgaard,
N. Kleis Frederiksen, B. Buchhave Poulsen, 2013:
Den finansielle krise i Danmark: Årsager, konsekvenser og læring.
Erhvervs- og Vækstministeriet.

Ane Arnth Jensen, *cand.polit.*,
direktør i Realkreditrådet

Kapitel 13

Hvor går journalistikken om boligmarkedet fejl – og hvordan kan dækningen blive bedre?

Af Ane Arnth Jensen

Indledning

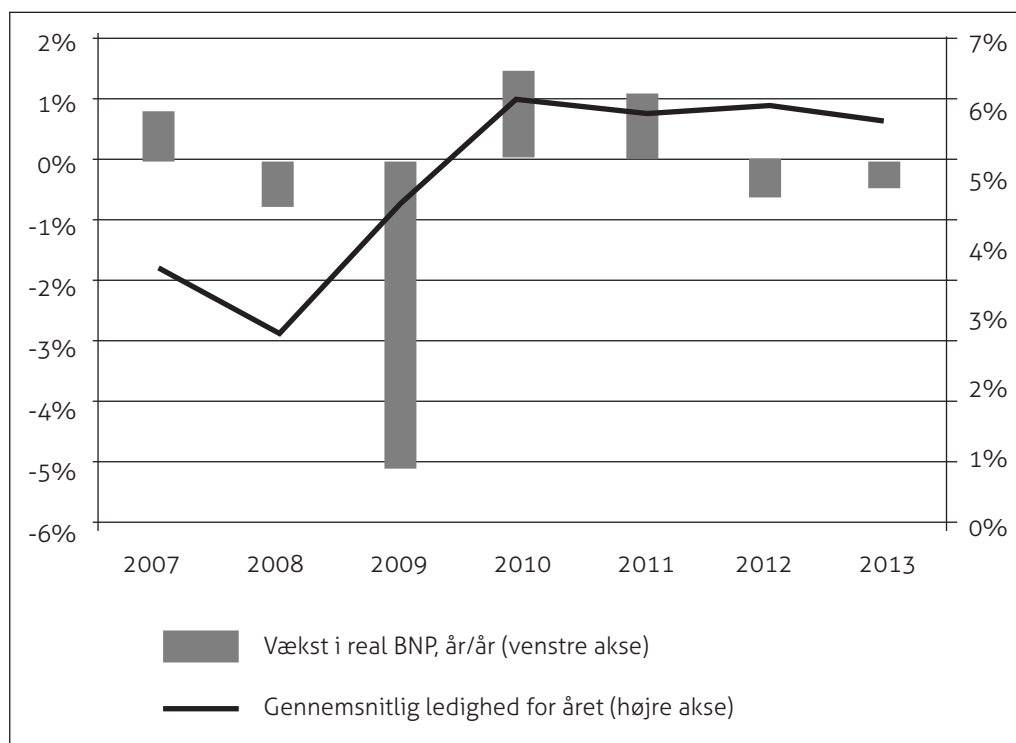
DET DANSKE BOLIGMARKED og boligejerne er godt stof i medierne. I de senere år har særligt finanskrisen og den såkaldte boligboble været i fokus. Og for mange danske medier har det været et yndet tema at lede efter og belyse finanskrisens og boligboblens årsager.

I forhold til finanskrisen er der imidlertid en stor risiko for forsimplinger og forvekslinger af årsager og virkninger. Et eksempel er de afdragsfrie lån, som fra forskelligt hold ses som en væsentlig årsag til boligboblen. Men det er ikke rigtigt, og som det vil blive vist i den følgende gennemgang, kan man ikke pege på én simpel årsag til boligboblen. Den finansielle krise blev udløst i USA. Den begyndte som en finanskrise, og det forplantede sig til den reale verdensøkonomi. Danmark er en lille, åben økonomi, som er meget følsom over for den økonomiske udvikling i resten af verden, og derfor bliver vi også ramt af tilbagegangen.

Finanskrisen – baggrund og konsekvenser for Danmark

Den finansielle krise blev udløst i sommeren 2007 på grund af tab på de såkaldte subprime-lån i USA. Subprime-lån er lån til låntagere med lav kreditværdighed. Lånene blev solgt i pakker til investorer, så man finansierede långivningen ad den vej. De internationale rating-bureauer havde givet pakkerne den bedste rating, nemlig AAA, men ratingen viste sig at være misvisende, for kvaliteten af lånene var for dårlig.

En del af disse låntagere løb ind i betalingsvanskeligheder, samtidig med at boligpriserne faldt. Dem, der havde investeret i værdipapirerne, som lå bag subprime-lånene, led store tab, og lånemarkederne frøs til, da usikkerheden på de finansielle markeder tog til. Der opstod en likviditetskrise, hvor bankerne blev tilbageholdende med at låne til hinanden og med faldende aktiekurser og renteuro.

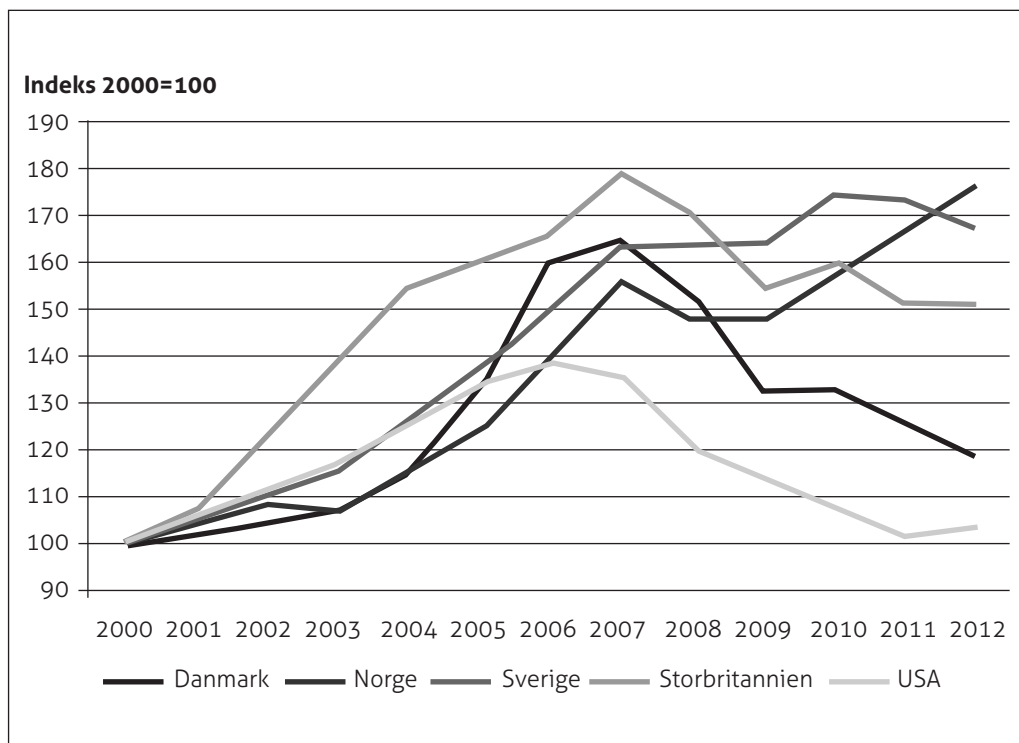
Figur 1: Årlig vækst i real BNP og Bruttoledighed, 2007-2013

Kilde: Danmarks Statistik, NATNo1 og AUSo7

Krisen påvirkede de finansielle markeder i mange af verdens lande – også i Danmark.

Ligesom i resten af verden havde den finansielle krise store negative følger for dansk økonomi. Den generelle økonomiske afmatning betød, at BNP i Danmark faldt med henholdsvis 0,7 pct. i 2008 og 5,1 pct. i 2009. Ledigheden steg fra 2,4 pct. af arbejdsstyrken i 2008 til 6,2 pct. i 2010. Den finansielle sektor i Danmark var ligeledes i høj grad påvirket af den krise, der udspillede sig. På grund af større risiko på finansmarkederne blev bankerne mere tilbageholdende med at låne penge til hinanden. Det medførte et stigende renteniveau og et likviditetsproblem, hvor ellers sunde banker ikke kunne låne penge, da tilliden bankerne imellem og til de finansielle markeder var svækket. Desuden var der banker, som havde store og risikable udlån, der gav tab i forbindelse med krisen, og i flere tilfælde endte det med bankkrak.

Det danske boligmarked var i midten af 00'erne præget af fremgang. Boligpriserne steg med tocifrede vækstrater frem til 2007. Der kan peges på mange forhold

Figur 2: Udviklingen i de reale boligpriser i udvalgte lande, 2000-2012

Kilde: OECD Economic Outlook 2013, Annex Table 59, House prices

af betydning for boligpriserne, men hovedårsagen var den økonomiske vækst med høj beskæftigelse og tro på fremtiden. Men også renteniveauet, byggeomkostningerne og indførelsen af afdragsfrihed spillede en rolle. Renteniveauet var lavt i Danmark, og kombinationen af meget lave renter og økonomisk fremgang er en væsentlig del af forklaringen på de stigende boligpriser.

Da den finansielle krise brød ud, vendte udviklingen på boligmarkedet, og priserne begyndte at falde. Samme udvikling oplevede mange andre lande, som vi normalt sammenligner os med. Da krisen var på sit højeste, så man i Danmark prisfald på parcel- og rækkehuse samt ejerlejligheder på op mod henholdsvis 14 pct. og 18 pct. om året. I tiden op til krisen var boligmarkedet præget af stor aktivitet målt ved antal handler. Med krisen forsvandt aktiviteten, og det resulterede i stilstand på boligmarkedet med stigende liggetider til følge for de boliger, som stod til salg.

I kølvandet på den finansielle krise har dansk økonomi været præget af fortsat usikkerhed og lav aktivitet. Det bidrager til frygten for ledighed, som betyder, at

mange forholder sig afventende med et eventuelt boligkøb. Der bliver i høj grad sparet op, og det hæmmer den indenlandske efterspørgsel. Der er stadig ikke for alvor kommet gang i hverken den globale eller den danske økonomi. Frygten for ledighed og den generelle usikkerhed for den økonomiske situation, der opstod i forbindelse med kriseårene, hænger ved. Senere hen er der opstået en gældskrise i Europa samt politisk usikkerhed i de store europæiske økonomier. Tilliden til økonomien er en af de største forudsætninger for at komme ud af en krise, og det handler derfor i høj grad om at genopbygge tilliden til økonomien. Set med det danske boligmarkeds øjne er det ikke kun i Danmark, tilliden skal vende, men i hele verden, da dansk økonomi og det danske boligmarked er meget følsomt over for den økonomiske udvikling i resten af verden.

Mediernes dækning af finanskrisen i Danmark

Helt overordnet er det vurderingen, at danske medier generelt har dækket finanskrisen på en balanceret måde. Det gælder ikke mindst i forhold til den mere dybdegående og perspektiverende feature- og reportagejournalistik, hvor man generelt har været gode til at inddrage et internationalt og bredt perspektiv på krisens opståen og betydning for dansk økonomi. I årene op til krisen var de stigende boligpriser løbende i mediernes fokus. Debatten var imidlertid generelt kendetegnet ved, at der ikke var nogen entydig konsensus blandt økonomer, kommentatorer og myndigheder m.fl. om, hvorvidt prisstigningerne var udtryk for en boble, eller om de kunne forklares med den øgede vækst og beskæftigelse, der prægede perioden.

I forhold til den daglige nyhedsjournalistik har der imidlertid været eksempler på, at medierne forsimpler finanskrisens og boligboblens årsager. Finanskrisens årsager er komplekse og i vid udstrækning bestemt af internationale forhold. Det er forhold, som Danmark i høj grad er blevet ramt af, men kun har lille eller ingen indflydelse på. Men dette og andre faktuelle aspekter er ofte underbetonet i den daglige nyhedsdækning. I stedet ses der en tendens til, at medierne fokuserer på rent danske økonomiske forhold, der fremstilles som den direkte årsag til finanskrisen og boligboblen og ofte fremført af talsmænd og eksperter. Og når det er præmissen, vil mediernes dækning ofte trække i retning af de mere menneskelige og politiske historier. Men prisen for det er ofte, at væsentlige – men måske mere 'kedelige' – kendsgerninger om boligmarkedet, boligejernes økonomi og samspillet med andre økonomiske forhold skubbes i baggrunden. Og det er som bekendt det stof, myter opstår af.

Historien om de afdragsfrie lån

Ikke mindst de afdragsfrie lån, der blev indført i 2003, har spillet en hovedrolle i de senere års debat om finanskrisen og boligboblen, og hvor særligt to antagelser synes

at have fyldt meget i medie billedet: Dels at afdragsfrihed er en af hovedårsagerne til boligboblen i Danmark, dels at man ved lovgivningsmæssigt at begrænse afdragsfrihed kan forhindre fremtidige kriser. I begge tilfælde har medie billedet været præget af konsekvenshistorier og forsimplinger, der f.eks. skildrer boligejere, der har lidt et tab, og hvor skylden ensidigt placeres hos en angiveligt uansvarlig, dansk finansiel sektor og med krav om politisk handling.

Det er selvfølgelig både godt og rigtigt, at de danske medier undersøger finanskrisens årsager og virkninger, herunder forsøger at afdække, hvilke konsekvenser den har haft for boligpriserne og boligejerne. Tilsvarende er det også helt legitimt, at medierne undersøger, i hvilket omfang danske aktører kan drages til ansvar for handlinger, der kan have medført økonomiske tab for boligejerne. Problemet er, at fakta ofte tilsidesættes til fordel for de mere menneskelige og konfliktbetonede aspekter af boligboble og finanskrise, hvorved debatten risikerer at blive ført på et fejlagtigt og forsimplet grundlag.

Der er mange årsager til de stigende boligpriser, vi så i midten af 00'erne, hvoraf mange er tæt forbundne med de internationale konjunkturer: høj vækst, lav arbejdsløshed og økonomisk optimisme. At de afdragsfrie lån har haft en indvirkning på boligpriserne, det benægter ingen, men der er en tendens til, at betydningen overdrives i den offentlige debat. Det daværende Økonomi- og Erhvervsministerium har beregnet effekten fra udbredelsen af afdragsfrie lån til boligpriserne til 4 pct. (real boligpriseffekt) ud af en samlet realvækst i boligpriserne på 50 pct. fra 2003 til 2007.

Alligevel har historien om, at det var de afdragsfrie lån, der pustedes boligmarkedet op i Danmark, fyldt meget i de danske medier. Og det til trods for, at boligpriserne før, under og efter krisen i store træk har udviklet sig på samme måde som i andre lande, vi normalt sammenligner os med. Det gælder også i forhold til lande, hvor afdragsfrihed til finansiering af bolig ikke var noget nyt, f.eks. i England og Holland. Det danske boligmarked udvikler sig i høj grad i samspil med andre indenlandske forhold, både hvad angår den generelle økonomi og de finansielle markeder, som så igen i høj grad er påvirket af udenlandske forhold, hvor den finansielle krise blev udløst.

Begrænsning af afdragsfrihed

I kølvandet på debatten om de afdragsfrie låns betydning for boligboblen har det været et fremherskende tema i medie billedet, at man gennem en lovgivningsmæssig begrænsning af de afdragsfrie lån – f.eks. ved at sænke 80 pct.'s lånegrænsen – kan forhindre fremtidige kriser på boligmarkedet. Medie billedet har været domineret af bekymringen for, om afdragsfriheden bliver brugt fornuftigt, og om boligejerne unødigt har fået for høj boliggyld. Endelig har det fyldt meget, at de af-

dragsfrie lån truer den økonomiske stabilitet f.eks. i forbindelse med, at afdragsfriheden udløber for mange boligejere de kommende år.

Det er en debat, som er helt berettiget. Men det er samtidig en debat, hvor en række fakta om danskernes brug af afdragsfrihed samt generelle økonomiske forhold kun har fået begrænset spaltepads, når man ser på det samlede mediebillende.

Undersøgelser viser, at 6 ud af 10 låntagere med afdragsfrie lån bruger den lavere ydelse til at styrke deres opsparing, betale af på anden dyrere gæld, investere i boligen eller investere på anden vis. 8 ud af 10 låntagere fortæller desuden, at afdragsfriheden ikke har betydet, at de har gældsat sig mere, end de ellers ville have gjort. De afdragsfrie lån virker dermed efter den politiske hensigt, nemlig som en fleksibel mulighed for at styre gæld og opsparing gennem forskellige faser i livet.

Bekymringen om danskernes høje boliggyld er også en vinkel på de afdragsfrie lån, som har fyldt rigtig meget i debatten. Men rent faktisk gemmer der sig her en rigtig lille solstrålehistorie, som kun har vundet begrænset genlyd i den offentlige debat, nemlig at danskerne faktisk er blandt de mest formuende indbyggere i Vesteuropa.

Det er rigtigt, at danskerne har en høj gyld i forhold til en række andre lande, men en stor del af gylden er boliggyld. Det skyldes vores unikke realkreditsystem, der gør, at det er billigere at låne i realkreditte sammenlignet med alle andre låneformer. Og det gør det til en bedre forretning at have boliglån frem for f.eks. bankgyld. Med andre ord er det sund fornuft, når boligejerne bruger de afdragsfrie lån til at få mest ud af deres penge.

Men danskerne har også store finansielle formuer, bl.a. i form af kontanter, opsparing og værdipapirer, og tager man det med i regnestykket, har en dansker i gennemsnit en nettoformue på over en million kr. Den kendsgerning bliver ofte overset eller undspillet i debatten.

De afdragsfrie lån er ofte skydeskive for bekymringen om den fremtidige finansielle stabilitet, og meget af mediedækningen kredser om, hvorvidt boligejerne er rustet til at stå imod, når den afdragsfrie periode udløber. Også her er der tale om et helt legitimt og prisværdigt tema for medierne at tage op, men desværre har debatten været domineret af konsekvenshistorier, hvor enkeltsager har fået forrang på bekostning af en række faktuelle forhold.

Nationalbanken, Erhvervs- og Vækstministeriet samt Økonomi- og Indenrigsministeriet gennemfører løbende undersøgelser, hvor man helt nede på individniveau ser på alle danskere med boliglån.

De undersøgelser konkluderer samstemmende, at boligejernes økonomi er robust, og at langt de fleste af de boligejere, der har en høj gyld, også har høje indkomster og dermed mulighed for at betale deres gyld. I forhold til udløb af den af-

dragsfrie periode viser Økonomi- og Indenrigsministeriets analyse, at familier med udløb af afdragsfrihed i 2013 og 2014 er økonomisk velpolstrede, både med hensyn til formue- og indkomstforhold. Erhvervs- og Vækstministeriet har offentliggjort en analyse, der også konkluderer, at de fleste husholdninger vil kunne afdrage på deres realkreditgæld.

Vi har med andre ord en meget grundig og enslydende dokumentation for, at boligejernes økonomi generelt er sund og godt rustet til fremtidige udfordringer. Men trods det fylder bekymringen om afdragsfrihed og historier om tusindvis af boligejere, der må gå fra hus og hjem, stadig meget i mediebildet. Og det ofte, uden at f.eks. fortalere for begrænsning af afdragsfrihed journalistisk konfronteres med disse uomgængelige kendsgerninger om boligejernes økonomi. Der vil være boligejere, der kommer i klemme, når afdragsfriheden udløber, og deres historie skal selvfølgelig dækkes af medierne. Men de historier bør i større omfang perspektiveres med den viden, vi har om boligejernes økonomi, for at give et så retvisende billede af situationen som muligt. De boligejere, der kommer i problemer, vil typisk være ramt af en social begivenhed som ledighed, skilsmisse eller sygdom.

I den journalistiske dækning af debatten kan man desuden efterlyse, at flere journalister borer i, hvad konsekvensen er, hvis man politisk regulerer adgangen til de afdragsfrie lån, altså hvad man kunne kalde et mere 'makroøkonomisk' blik på sagen. Hvad betyder det f.eks. for boligejernes daglige økonomi, hvis man begrænser adgangen til at pleje gæld og formue på den mest fleksible måde? Eller i hvilket omfang vil en begrænsning af afdragsfrihed få boligejerne til at søge over i dyrere lån, f.eks. i bankerne eller ligefrem på det grå lånemarked, og hvad vil det betyde for den finansielle stabilitet? Hvordan havde boligejernes og virksomhedernes økonomi set ud uden de afdragsfrie lån, der har virket som en stødpude under krisen? Det er efter min mening nogle meget centrale spørgsmål, men som kun flygtigt bliver taget op af medierne.

Historien om de stigende bidragssatser

Et andet yndet tema i mediernes dækning af finanskrisen er de stigende bidragssatser, som låntagerne har oplevet de senere år.

I mediernes dækning er der flere eksempler på, at de stigende bidragssatser journalistisk kædes sammen med krisen ud fra deisen: Først fik den finansielle sektor skubbet Danmark ud over afgrunden, og nu skal danskerne betale endnu en gang for at hente de tab hjem, som sektoren har lidt under krisen.

Men her ligger en stor misforståelse, som det har vist sig særdeles vanskeligt at komme til livs, nemlig at bidragsstigningerne ikke handler om tab som følge af finanskrisen. I stedet handler det om tilpasninger til EU-lovgivning, der rammer alle finansielle virksomheder i EU, og som pålægger sektoren stigende kapitalkrav. Reg-

lerne er vedtaget i foråret 2014 og træder i kraft de kommende år. Men tilpasningen til kravene påbegyndes øjeblikkeligt, dels fordi en ansvarlig ledelse ikke kan vente til sidste øjeblik, dels fordi der opstår en konkurrence i markedet mellem de finansielle virksomheder om hurtigst muligt at være på plads i forhold til rating-bureauer og investorer.

Reglerne betyder, at kravet til egenkapital stiger fra de nuværende 2 pct. op til 12,5 pct., mens kravet til den samlede kapital stiger fra 8 pct. op til 16 pct. Dertil kommer kravet om supplerende sikkerhed, som betyder, at de danske realkreditinstitutter i første halvår 2013 har lagt 138 mia. kr. til side som ekstra sikkerhed i forbindelse med faldende ejendomspriser.⁶⁾ Det betyder mærkbart øgede omkostninger.

I debatten om de stigende bidragssatser ses der i konsekvensjournalistikkens navn ofte en tendens til, at medierne fokuserer på enkeltpersoners oplevelse af de øgede omkostninger og konsekvenserne for de pågældendes privatøkonomi. Det er helt legitimt. Medierne skal selvfølgelig synliggøre, hvilke konsekvenser lovændringer eller ændringer i de økonomiske grundvilkår har for befolkningen. Men der er flere eksempler på, at journalistikken om bidragssatserne er konstrueret efter en skabelon, hvor boligejere og såkaldt 'uvildige' økonomiske eksperter står sammen med budskabet om, at nu skal boligejerne til at betale regningen for realkreditinstitutternes letsindige udlånspolitik før krisen.

Igen – det er både helt legitimt og prisværdigt, at medierne forsøger at sætte et menneskeligt ansigt på, hvad de stigende bidragssatser betyder for almindelige boligejere. Men i det konkrete tilfælde er præmissen forkert. De øgede bidragssatser handler ikke om realkreditsektorens udlånspolitik før krisen, men som nævnt oven for om nye EU-krav om mere polstring med kapital. Kravene sigter generelt på den europæiske banksektor, men danske realkreditinstitutter rammes også. Og det på trods af, at de danske realkreditinstitutter – i modsætning til mange banker både herhjemme og i udlandet – ikke har haft nævneværdige tab under krisen. Den sammenhæng fremtræder ofte uklart i dækningen.

I den forbindelse kan man desuden efterlyse et større fokus fra mediernes side på, hvilke overordnede økonomiske konsekvenser det har for væksten og beskæftigelsen, ikke bare i Danmark, men i hele EU, at kreditinstitutterne skal binde så kolossale mængder kapital. EU-kommissær Michael Barniers kontor har selv beregnet, at de nye kapitalkrav betyder, at de europæiske kreditinstitutter skal skaffe ca. 460 mia. euro. Investorerne vil kræve en høj rente, samtidig med at kapitalen skal være til rådighed. Det interessante journalistiske spørgsmål er her, om det er

⁶⁾ Jf. *Finanstilsynets halvårsartikel 2013 vedr. realkreditinstitutter*

den rigtige medicin at trække så enorme beløb ud af europæisk økonomi i en tid, hvor vi i den grad har brug for øget vækst og beskæftigelse? Den historie mangler endnu at blive fortalt.

En sektor i krise?

Når man ser på den offentlige debat om finanskrisen og mediernes dækning af den, får man let det indtryk, at den finansielle sektor er en enhedssektor. Medierne har med andre ord generelt haft vanskeligt ved at sondre mellem forskellige aktører i den finansielle sektor. I stedet domineres mediebilledet af fortællingen om en samlet finansiell sektor, der på én gang er ramt af krisen og dens hovedårsag.

Som tidligere nævnt var finanskrisen en global krise, der først og fremmest handlede om bankernes indbyrdes likviditet, som skabte usikkerhed på de internationale finansielle markeder. Det betyder ikke, at realkreditsektoren i Danmark er gået ram forbi. Men trods en afmattet dansk økonomi og faldende boligpriser har realkreditsektoren klaret sig godt gennem kriseårene, og selvom restancer og tab steg, var niveauet stadig markant lavere sammenlignet med tidligere perioder. Det samme gør sig gældende for antallet af tvangsauktioner, som trods en stigning har holdt sig på et historisk lavt niveau. F.eks. er der i øjeblikket omkring 300 tvangsauktioner om måneden. For de familier, der rammes, har det selvfølgelig store menneskelige omkostninger uanset antallet. Men i krisen i begyndelsen af 90'erne var antallet af tvangsauktioner helt oppe på ca. 1.500 om måneden.

Realkreditsektoren har desuden kunnet tilbyde finansiering med lave renter gennem hele krisen og har dermed været med til at holde hånden under dansk økonomi. Fra september 2008 til september 2014 øgede realkreditten sit udlån til husholdninger og virksomheder med mere end 400 mia. kr. I den tilsvarende periode faldt bankernes udlån med ca. 280 mia. kr.

Danske realkreditinstitutter har altså været i stand til at udstede realkreditobligationer uden statsstøtte under finanskrisen til gavn for boligejere og virksomheder, der løbende kunne opnå langsigtet finansiering. Det har kun kunnet lade sig gøre på grund af det meget sikre danske realkreditsystem kombineret med, at dansk økonomi har stået relativt stærkere end en række andre lande. Systemet viste sig som en stabil finansieringskilde for danske boligejere og virksomheder i en tid, hvor tilgængeligheden til anden finansiering, herunder bankudlån, var i tilbagegang.

Samtidig har de historisk lave renter været en kærkommen besparelse i en tid, hvor dansk økonomi har været under pres, hvor mange danskere har mistet deres arbejde, og hvor boligmarkedet har været præget af få handler. Der er ingen tvivl om, at det har været medvirkende til, at Danmark har klaret sig bedre gennem finanskrisen og lavkonjunktur end mange andre lande.

Det handler om, at der bør sættes de rigtige proportioner på debatten om de forskellige faktorer, der påvirker dansk økonomi. Det gælder ikke mindst i forhold til den omfattende regulering af den finansielle sektor, der i øjeblikket strømmer fra EU og Christiansborg. Her er det vigtigt, at der tegnes et nuanceret og retvisende billede af de forskellige aktører i samfundsøkonomien, så reguleringen ikke risikerer at skære alle over én kam.

Mod en bedre økonomisk journalistik

Det er overordnet set min vurdering, at økonomiforståelsen hos de danske medier generelt er god, og at der er stor vilje til at komme til bunds i tingene og finde frem til 'sandheden'. Derfor er der mangler i den journalistiske dækning, som jeg har påpeget ovenfor, selvfølgelig ikke udtryk for ond vilje fra mediernes side – tværtimod.

Moderne mediers arbejdsbetingelser og produktionsvilkår har gennem de senere år undergået en række forandringer, der giver store udfordringer for mediernes ønske om at formidle grundige, nuancerede og veldokumenterede historier. Der er færre journalister, som samtidig skal være generalister og kunne dække flere stofområder og på flere medieplatforme. Det giver tidsnød og dermed forringede muligheder for research og analyse. Hertil kommer den hårde konkurrence medierne imellem, som alt andet lige risikerer at trække mediernes fokus i en mere underholdningsorienteret retning, og hvor der som konsekvens er en risiko for at favorisere historier, der vinkler på enkeltpersoners konflikter med f.eks. samfundets magtinstitutioner. Det skal selvfølgelig ses i sammenhæng med mediernes indbyggede problemorienterede natur. Medierne stiller først og fremmest skarpt på det, der opleves som et problem og som kilde til konflikt.

Historien om enkeltpersoners konflikter med samfundets institutioner skal selvfølgelig også fortælles. Men parallelt efterlyser jeg som nævnt ovenfor, at det journalistiske udgangspunkt i højere grad er, at krisens årsager er mangesidede, komplekse og internationale og dermed ikke alene kan reduceres til simple konflikthistorier, der bare kan løses af danske aktører. Det er selvfølgelig et udgangspunkt, som set med journalistiske briller i en vis grad modarbejder ønsket om at gøre historierne enkle og nærværende. Men omvendt kan det bane vejen for en journalistik, der uden at pege fingre ad enkeltaktører giver et mere reelt billede af krisens årsager og omfang og dermed en mere frugtbar diskussion om, hvordan vi bedst håndterer den.

Der er i den løbende debat om boligmarkedet og krisen en lang række aktører, f.eks. politikere, eksperter, sektoransvarlige og brancheorganisationer, der dagligt byder ind med deres respektive bud på krisens årsager og løsninger. Det er en helt naturlig del af, hvordan det danske demokrati fungerer. Men aktørerne er også interessenter, der varetager bestemte dagsordener. Og her kunne jeg godt tænke mig,

at medierne brugte flere ressourcer på at afdække og synliggøre, hvilke interesser der reelt er på spil i forhold til de forskellige aktørers syn på krisen, herunder dens årsager og løsninger.

Til sidst må det være på sin plads at gribe i egen barm. Den finansielle sektor, herunder realkreditsektoren, bærer selvfølgelig også sin del af ansvaret for det fremherskende stereotype billede af finanskrisens årsager og virkninger. Sektoren har ikke med tilstrækkelig gennemslagskraft været i stand til at kommunikere om den internationale baggrund for finanskrisen og dens betydning for Danmark. Tilsvarende har realkreditsektoren et stort stykke arbejde foran sig med at formidle, hvordan nogle af de forslag til håndtering af krisen, der løbende fremsættes i medierne, vil påvirke boligmarkedet, låntagernes økonomi og de heraf afledte konsekvenser for samfundsøkonomien. ■

Jens Lunde, *cand.polit.*,
Copenhagen Business School – Handelshøjskolen

Kapitel 14

Godt at vide om boligcykler

Af Jens Lunde

BOLIGERNE har altid været godt mediestof. Boligmangelen efter krigen, størrelsen af det nødvendige boligbyggeri, huslejereguleringen med de gamle damer i de store lejligheder, grådige udlejere ('bolighajer'), kapitalgevinster til boligejere, restriktionerne på adgang til realkreditlån, begunstigelsen af bestemte grupper og boligformer, skattefordele, 'stavnsbundne' boligejere, tvangsauktioner og mangfoldige andre boligemner har over årene fundet vej til spalter og skærm.

Selvfølgelig var medierne på sidelinjen under den voldsomme boligprisstigning gennem 1990'erne og frem til 2006-07. Ofte viderebragte medierne ukritisk de glade budskaber om stadig fremgang på boligmarkedet og om personer i den 'økonomiske overhalingsbane'. Som CBS-økonom med speciale i boligøkonomi og -finansiering blev jeg jævnligt spurgt om boligprisernes udvikling og gjorde jævnligt opmærksom på, at boligpriserne ikke kunne stige permanent. For at afbalancere synspunktet – eller skabe et dramatisk indhold – fandt journalisten jævnligt en anden økonom, ofte med tilknytning til den finansielle sektor, der afsluttede artiklen med, at boligpriserne da stadig steg, og at det så ud til at fortsætte – men det ville nok stoppe på et tidspunkt med en 'blød landing'.

Mulighederne for at finansiere boliger og andre ejendomme – ofte blot omtalt som 'boligejernes' lån – var under opturen og er stadig et varmt emne. Tænk på rentetilpasningslån og afdragsfrie lån.

Under den lave rente i første halvdel af 00'erne var det oplagt, at renterne kunne stige – og stige væsentligt. I en avisartikel kunne modellen så være, at jeg fik lov til at advare om en mulig rentestigning, mens en økonom fra den finansielle sektor sluttede artiklen med, at en rentestigning på 1% på et 1-mio's. lån blot gav en beskeden månedlig udgiftsforøgelse, som næsten alle ville kunne klare. Bekvemst negligerede man, at både renteforøgelsen og lånet kunne være større. Endnu værre så man dengang – og stadig i mange analyser – væk fra, at højere rente ofte ville give

lavere huspriser. Og at formålet med en renteforhøjelse ville være at dæmpe økonomien generelt.

En anden 'klassiker' fra den økonomiske optur frem til 2007-08 var, at boligejernes friværdi igen-igen havde sat rekord, og så kom referatet af bankøkonom xxxsen's opgørelse. Rigtigt nok, men ... Med fortsat stigende boligpriser steg værdien af boligerne, og faktisk steg boligejernes gæld lige så kraftigt. Det rigtige resultat var, at boligværdierne, boliggælden og egenkapitalen (friværdien) i boligerne var steget relativt lige kraftigt. Det gjorde pressen og cheføkonomerne aldrig opmærksom på. I dag har boligejerne stort set stadig samme høje gæld, mens en større del af friværdien er forsvundet.

Journalister kan og skal ikke være faglige eksperter, heller ikke i boligøkonomi. De må nødvendigvis arbejde ud fra foreliggende analyser, også selvom de kommer fra interessenter, hvis analyser normalt er 'rigtige', men yderst selektive og partielle i indhold. Dagbladsjournalisterne er pressede på tid og skal levere, inden dagen er omme. Jeg ved det efter mange års – godt – samarbejde med et stort antal journalister.

Jeg tror blot stadig på, at den gode journalistiske tilgang til emnet ligger i konkret baggrundsviden om boligøkonomi. Pladsen nedenfor udnyttes til at råde bare lidt bod herpå. Det sker ved at vise 1. den faktiske husprisudvikling med dens cykler, 2. karakteristika om boligpriscykler, og 3. udviklingen i boligejernes gæld. Boligøkonomien rummer masser af andre spændende emner, der må lades uberørte.

Krisens udbrud

Boligmarkedet brød sammen i Danmark og i de fleste vestlige økonomier i 2006-07. Altså før finanskrisen! Boligmarkerne – og retfærdigvis ejendomsmarkedene i bred forstand – var simpelthen arnestedet for den globale finanskris. De finansielle virksomheders stadig stærkere accept af risici i deres forretningsaktiviteter bidrog desuden stærkt til krisen.

I USA toppede boligpriserne realt set i 2006. Det efterfølgende prisfald gav boligejere og banker tab. Bl.a. fordi bankerne havde ydet subprime-lån og svigtet i deres kreditvurdering. Der var betydelig finansiell uro i USA i efteråret 2007 og ind i 2008, men krisen slog definitivt igennem med Lehmann Brothers' krak 15. september 2008.

I Danmark og en lang række andre OECD-lande toppede boligpriserne i 2007, hvorefter de begyndte at falde i disse lande. Det skete altså, før de finansielle institutioner viste afgørende svaghedstegn. Herhjemme gav Bank Trelleborg op i januar 2008 og Roskilde bank henover sommeren. Siden er antallet af banker reduceret stærkt, da mange har tabt egenkapital og er overført til Finansiell Stabilitet, mens andre blev fusioneret.

Den danske finanskriser begyndte altså før Lehmann Brothers' krak 15. september 2008. Danmark var selv arnestedet for vores kriser, ikke USA. Det er især tab på lån til byggeri, landbrug og investeringsejendomme, der har væltet banker i mellemstørrelsen. Der har også været tab på boligejere m.fl., men dette har ikke været tilagt afgørende betydning i denne krise.

Det synspunkt er mødt i pressen, i officielle skrifter og i forskning, at bolig- og finanskriserne i Danmark skyldtes 'smitte' fra USA, og at Lehmann Brothers-kraket udløste disse kriser. Det holder blot ikke, når man sammenligner over tid som ovenfor og er en alt for bekvem bortforklaring. Men sammenbruddet i USA forværede kriserne. Tilsvarende gælder for andre lande.

I øvrigt bidrog centralbankernes renteforhøjelser 2005-06 stærkt til sammenbrudene på boligmarkederne. Det er værd at erindre nu, hvor renterne på lidt længere sigt vel kun kan stige – og måske stige pludseligt og stærkt – inden for få år.

I perioden efter prisvendingen på boligmarkedet har mange, også professionelle aktører på markedet, spejdet efter en vending i boligpriserne og i det skrantende private forbrug.

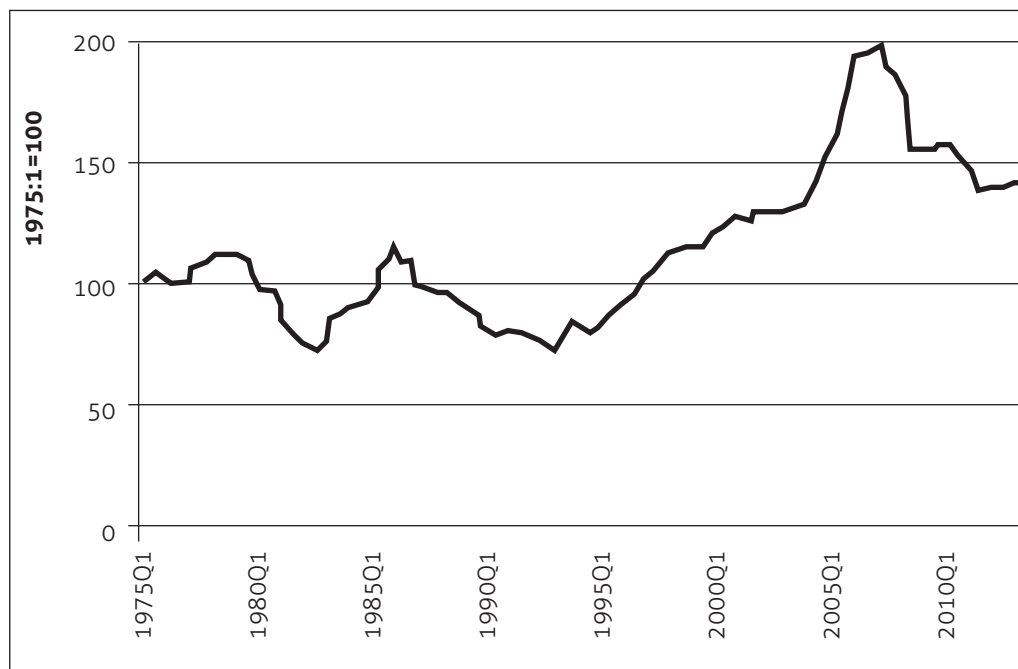
Medierne har jævnligt refereret, at boligpriserne og økonomien "nu" eller "snart" forventedes at stige igen. Samtidig tror mange, endda ind imellem uddannede økonomer, at man kan tale boligpriser og privatforbrug op. Det kan man ikke. Køberne skal have den økonomiske ballast og kreditværdighed til at købe til de gældende priser. Banker og realkredit skal være villige til at låne ud, og det er de sjældent i det nuværende konjunkturbillede, hvis den potentielle køber ikke har opsparing eller står med gæld ved salg af den nuværende bolig.

Den faktiske husprisudvikling

Boligprisdata offentliggøres og præsenteres nominelt, dvs. i dagens priser. Men for at få et retvisende billede bør man korrigere for inflationen ved boligprissammenligninger over længere tid. Udviklingen i de danske reale huspriser – altså efter inflationskorrektionen – er i figur 1 vist fra 1. kvartal 1975 til 4. kvartal 2013.

Figur 1 viser flere generelle karakteristika ved boligprisudviklingen, der omtales nedenfor. Helt dominerende i billedet er boligboblen'. Efter prisbunden i 1993 begyndte boligpriserne at stige – og steg kraftigere end den almindelige inflation. I 1998 var huspriseniveauet nået op på 1986-niveauet, der dengang ellers var "alletiders højeste" huspriseniveau. Men den stærke husprisstigning fortsatte og accelererede fra 2003 af, for så endelig at toppe i 2007. Siden er de reale huspriser faldet, men i ujævn takt. Af figur 1 ses, at de reale huspriser fortsat ligger på et højt niveau – og langt over, hvad der hidtil har været kendt.

Der var tale om meget kraftige husprisstigninger og -fald. Fra 2. kv. 1993 til 3. kv. 2007 steg de reale huspriser 169,3%. Herefter er de foreløbig faldet og ligger

Figur 1: De reale huspriser, Danmark. 1. kvartal 1975 – 4. kvartal 2013

Kilde: Kvartalsvise data fra Mona, efter 2005 data fra Danmarks Statistik. Opstillet af cand.polit. Henrik Pedersen og Jens Lunde.

for 4. kv. 2013 27,7% under topniveauet i 2007. Men fortsat lå husprinsniveauet 24,2% over niveauet fra 1. kv. 1986.

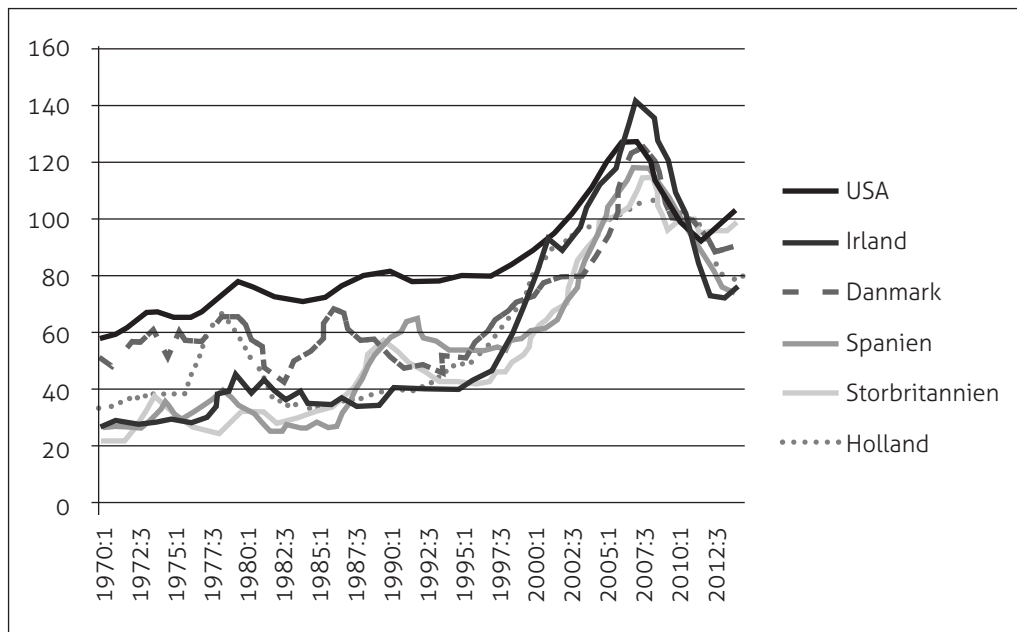
Hermed er der stadig væsentlig risiko for nye betydelige boligprisfald. De svage stigninger og fald i huspriserne igennem 2012 og 2013 og den beherskede stigning i ejerlejlighedspriserne – især i hovedstaden – i det seneste års tid ligner krusninger på overfladen. Den seneste stigning i ejerlejlighedspriserne kan delvist endda være et 'falsk' signal, fordi der simpelthen er kommet stadig flere nybyggede lejligheder med i statistikken. Boligpriserne ligger oplagt fortsat over et langsigtet boligprisniveau. Men hvor dette "gennemsnitlige" prisniveau ligger, og hvor bunden for de reale huspriser ligger, kan ikke besvares.

I figur 2 ses udviklingen i de reale huspriser 1. kv. 1970-1. kv. 2014 for de seks OECD-lande med kraftigste prisfald siden pristoppen i 2006-07.

Fra 1990'erne og frem til 2007 var der en overraskende synkron boligprisudvikling imellem de fleste OECD-lande. De nationale boligprisindeks lignede nærmest en fugleflok, der vendte på samme tid i 2007.

Den danske 'boligprisboble' var ikke enestående, men blandt de kraftigste. Ir-

Figur 2: Udviklingen i de reale huspriser 1970.1 – 2014.1 for de seks OECD lande med kraftigste prisfald siden pristoppen i 2006-07.

Kilde: OECD boligprisdata.

land, Holland, Norge, Danmark, Storbritannien, Spanien og Sverige havde – i nævnte orden – de kraftigste boligprisstigninger op til toppunkterne i 2006-07. USA havde nok kraftige reale husprisstigninger (56%) ifølge det nationale FHFA-indeks, men langt mindre end for de omtalte lande, hvor Irland fremviste en ekstremt høj realvækst på godt 400%.

I udstrakt grad gælder, at hvor huspriserne steg mest, er de også faldet mest. Kraftigst var faldet i de reale huspriser i Irland med 49% fra pristoppen i 2007 og frem til 1. kv. 2013, men siden har der været en svag opdrift i de irske boligpriser. I Spanien er de reale huspriser faldet 37%, i Danmark 27% og i Holland 26% fra pristoppen i 2007/08 og frem til 1. kv. 2014 (eller 4. kv. 2013) – for at nævne de fire lande med kraftigst fald.

Der kan dog ikke længere iagttages nogen klart synkron bevægelse i landenes boligprisudvikling. Der er igen enkelte lande med stigende reale boligpriser. Således Tyskland, der forud havde svagt faldende reale huspriser fra midten af 1990'erne og frem, mens boligpriserne buldrede opad i de fleste andre OECD-lande. Norge var med i denne optur og fik kun et svagt fald i de reale boligpriser i 2007-08, hvor-

efter stigningerne tog til igen. Men heller ikke norske boligpriser kan stige permanent, og hvad ikke mange har observeret: De norske reale huspriser toppede i 1. kvrt. 2013 og er siden faldet svagt.

De viste boligprisindeks er nationale. Udviklingen på de lokale markeder kan variere meget på kort sigt, men – helt elementært – stiger huspriserne mere end gennemsnitligt i en kommune/region, må de stige tilsvarende mindre end gennemsnitligt alle andre steder. På langt sigt tyder meget på, at f.eks. de regionale boligpriser vil følge samme trend og altså ikke bevæge sig væk fra hinanden. Altså at strukturen i boligpriserne er konstant på langt sigt, men kan variere lidt på kort sigt.

Yderligere svinger de enkelte boligers priser lidt mere end det gennemsnitlige prisindeks for lokalområdet. Den enkelte boligejer har derfor større prisrisiko end gennemsnitligt for lokalområdet, hvor risikoen igen er større end på landsplan.

Nogle grundlæggende karakteristika ved konjunkturcyklerne i boligpriserne

Mange diskuterer i dag boligspørgsmål, som om 'boligmarkedet' kun rummer ejerboliger. Faktisk udgør disse kun halvdelen af boligerne, men noget mere, hvis antallet af beboere eller boligernes værdi sammenlignes. Der er jo også andelsboliger, private lejeboliger og almene lejeboliger. Disse boligformer er opdelt efter institutionelle forhold, dvs. efter hvilke skatte- og boligreguleringsregler de er underlagt, og deres andel af hele markedet fremgår af tabel 1. Man kan også se af tabellen, at omkring hver fjerde bolig af de nuværende boliger er bygget siden 1980

**Tabel 1: Boligformerne efter eje-leje forhold.
Andel af boligmassen 1980 og 2011. Procent.**

	1980	2011
Ejerboliger	52,1	49,2
Private andelsboliger	2,1	7,3
Private lejeboliger	22,1	14,1
Almene lejeboliger	14,4	18,9
Offentlige boliger	3,1	1,6
Ikke beboet*	6,2	6,4
Andre/ukendt		2,4
Antal boliger (000s)	2.109	2.745

* Dvs. der er ikke tilmeldt beboere ifølge folkeregisteret.

At de andre boligformer bør være med i analyser af boligmarkedet, ses i disse år allerede af, at boligefterspørgsel er flyttet fra ejerboligerne og over til de andre boligformer. Samtidig er specielt mange ejerlejligheder blevet udlejet, fordi deres ejere er teknisk insolvente. Mange kreditorer accepterer ikke, at en ejer sælger sin ejerlejlighed uden at kunne indfri alle sine lån. Sker det alligevel, måske fordi ejerskabet ellers ville ende i en tvangsauktion, må ejeren ved salget omlægge lavt forrentede realkredit- og banklån med sikkerhed i boligen til højt forrentede lån uden sikkerhed.

Trods prisfaldet er ejerboligerne stadig relativt 'dyre' i forhold til lejeboligerne. Problemet er, at mange vælger mellem at eje eller at leje ved at sammenligne ejerboligens 'netto boligudgifter' fra salgsopstillingen med lejeboligens 'husleje' (i ellers ens boliger). Men de to udtryk dækker til dels forskellige omkostningsposter. Især risikoen er helt forskellig. Udlejer af lejeboligen tager alle de økonomiske risici vedr. bolig og ejerskab, og det må lejer principielt betale for gennem sin husleje. Boligejeren bærer selv alle risici, herunder for at købe 'på toppen' og sælge 'i bunden' og altså for at deltage i 'boliglotteriet'.

Nettoresultatet af fagligt forsvarlige sammenligninger af at leje og at eje på det danske boligmarked er normalt sådan, at det er dyrere at bo i en ejerbolig end i en tilsvarende lejebolig.

Konjunkturudsvingene i boligpriserne – som her mere bekvemt vil blive kaldt 'boligpriscyklerne' – er normalt en del længere end de 'normale' konjunkturcykler. OECD beregnede for 1970 til 2005, at en boligpriscyklus gennemsnitligt havde været 10 år for de 18 medlemslande med boligprisstatistik. En 'optur' tog i gennemsnit $5\frac{1}{2}$ år, en 'nedtur' i gennemsnit $4\frac{1}{2}$ år. Den seneste boligpriscyklus har dog været meget længere i de fleste lande. I Danmark lå det sidste minimumspunkt for boligpriseniveauet i 1993, og vi har næppe endnu været nede og runde det næste boligprisminimum – dertil sælges der alt for få boliger.

På boligprisernes optur kan prisstigningstakten være meget voldsom – under den seneste danske prisoptur var der stigninger for landet som helhed på op til 25% om året. Men under nedturene er boligprisfald langsommere, for boligpriserne er 'stive nedad', dvs. at sælgerne kun langsomt tilpasser sig de nye vilkår på markedet. En årsag hertil er, at mange ejere bliver ramt af, at de er teknisk insolvente og ved et salg ville stå med gæld bagefter, hvad långiverne som nævnt sjældent vil være med til.

Boligprisernes udvikling over årene rummer tilsyneladende ganske få eksempler på "soft landings", hvor prisstigningerne stopper og flader ud i et nogenlunde konstant prisniveau. "Soft landings" ses for eksempel ikke i boligpriskurverne ovenfor fra OECD's prisstatistik siden 1970.

De faglige økonomiske tidsskrifter rummer en række forsøg på at konstruere mo-

deller, hvor man *på forhånd* kan identificere 'toppe' og 'bunde' i boligprisudviklingen. Det er dog – nær sagt selvfølgelig – lige så umuligt at lave sådanne modeller som at lave modeller for, hvornår aktiekurserne stopper med at falde, resp. når et toppunkt. Det ville ellers være yderst bekvemt – om det er aktier eller boliger – at kunne vide, hvornår man skal købe eller sælge. Der findes altså næppe dokumentation for, at vendepunkterne i de reale boligpriser kan identificeres på forhånd.

Det er derfor også pokkers svært [læs: nok umuligt] undervejs i en boligkonjunktur at fortælle, hvornår boligpriserne stiger så stærkt, at man skal bremse prisstigningerne, f.eks. ad skattevejen, og hvornår et boligprisfald vil kræve, at boligpriserne stimuleres, f.eks. ved at sænke den nævnte skat. Bagefter kan man altid diskutere, hvornår man skulle have grebet ind.

Der kommer selvfølgelig på et tidspunkt en 'bund' i udviklingen i de reale boligpriser, også i den nuværende boligpriscyklus. Men hvor dybt priserne falder forinden, og hvor bunden er, kan ikke siges på forhånd.

Boligprisstatistikken viser, at der en dag kommer den 'gode' nyhed, at boligpriserne bund er nået. Der vil da ikke ske en langvarig udfladning af boligpriserne på dette lave niveau. I stedet vender boligpriserne mod ny opgang, det vil gå relativt stærkt, og ikke mange vil være i tvivl om, at der er sket en vending. En delforklaring er, at når priserne først for alvor stiger, vil boligejere igen turde købe en anden bolig, før de har solgt deres nuværende bolig. I dén situation øges efterspørgslen ved bolighandelen, mens udbuddet falder.

Der er lavet mange økonomiske analyser, hvor man søger at forklare boligprisudviklingen igennem ændringer i økonomiske faktorer som indkomst, formue, rente, skat, byggeri m.m. Sådanne faktorer kaldes i fagjargon for "fundamentals". I de analyser har man ofte fundet, at når boligpriserne er begyndt at stige i en periode, vil de fortsat stige i perioden efter, og dette vil fortsætte over et stykke tid. Man siger, der er 'autokorrelation' i boligpriserne. Tilsvarende vil et boligprisfald i en periode blive efterfulgt af et nyt boligprisfald i perioden efter. Der er altså også 'autokorrelation' ved boligprisfald.

Prisændringerne over perioderne med gentagne stigninger eller fald kan ikke fortsætte i længden. De bliver ifølge analyserne gradvist svækket, fordi der samtidig opererer en kraft nedad hhv. opad imod en 'langsigtet ligevægtspris'. De reale boligpriser trækkes imod ligevægt – oppefra eller nedefra.

Autokorrelationen i serierne går på, om stigninger følger stigninger og omvendt ved fald. Volatiliteten i boligprisernes udsving går derimod på størrelsen af stigningerne hhv. faldene i priserne. Selve stigningstakten i boligpriserne kan blive ganske stor, mens den takt, priserne falder med, typisk vil være noget svagere, fordi boligpriserne – som nævnt – er 'stive nedad'.

Der er muligvis særlige faktorer, der kan bidrage til særligt kraftige boligpris-

svingninger. En faktor er, at ejerboligen som nævnt i høj grad vælges ud fra den 'nettoboligudgift', der ses i annoncer og på salgsopstillinger. Tilsyneladende bruges samme begreb som udtryk for kundens 'husleje', når banken foretager den nødvendige kreditvurdering. Så betyder renten en masse for, hvor 'dyrt' det er at købe. Men da man i Danmark kan låne til en meget stor del af købsprisen og under den lange optur ofte kunne finansiere hele købet med lån, får boligprisen svag betydning for købet. Boligprisens højde får da nærmest ingen betydning som markedsregulator.

Også realkreditlånegrænse på 80% af boligens værdi kan bidrage til kraftige boligprissvingninger. Ikke mindst i den lange periode med stadige boligprisstigninger blev det nærmest en selvfølge, at en boligkøber – efter en positiv kreditvurdering – kunne få et realkreditlån helt op til lånegrænsen. Det blev en selvfølge, og de 80% kom til at fungere som en automatisk 'fartkontrol', hvor belåningen automatisk fulgte priserne opad, i stedet for at det blev nærmere overvejet, om boligpriserne faktisk var kommet for højt op, så den tilbudte belåning burde være på 75 eller 70% af købsprisen. Når boligpriserne steg, voksede belåningsgrundlaget, de stadig dyrere boliger kunne automatisk blive fuldt belånt med realkredit – og typisk med et banklån oveni. Boligpriserne og udlånene voksede arm i arm – og under opturen med stor styrke.

Den seneste boligpriscyklus har været helt enestående og den mest voldsomme i Danmark i årene, hvor vi overhovedet har haft et marked for enfamiliehuse i byerne. Der var en 'boligboble', som den amerikanske økonom Shiller har døbt 'raketten'. Boblen var især skabt gennem stadig lavere renter, nye lånetyper med lavere betalinger (rentetilpasningslån og afdragsfrie lån) og ikke mindst helt enestående stærke og stærkt udbredte forventninger om fortsat kraftig boligprisstigning. Boblen er imidlertid punkteret, de danske boligpriser er faldet, jf. figur 1, og det er svært at se, at prisfaldet skulle være ført til ende.

Men når man fjerner den almindelige inflation, er den langsigtede ligevægtspris så stabil, dvs. ligger den på et konstant niveau? Eller er den langsigtede ligevægtspris stigende over årene? Shiller og jeg har den første vurdering. De fleste økonomer mener det sidste, og de har lavet analyser, hvor fortsat realt stigende boligpriser var en forudsætning. I Danmark hører både Nationalbanken og Det Økonomiske Råd til den sidste gruppe.

Figur 1 viste, at det helt afhænger af valget af årrække, om boligpriserne er steget eller faldet i gennemsnit realt set. Men tager man alle årene – fra 1975 til 2013 – er de steget i gennemsnit. Men hvor slutter boligprisfaldet, og vil boligpriserne så stadig være steget mere end forbrugerpriserne? Nogenlunde samme resultater vil man få ved analyser af mange andre landes boligprisudvikling.

Jeg har imidlertid ikke tænkt mig at skåne læserne for min – rigtige – vurdering.

Først en teknisk forklaring. Man skal huske, at udviklingen i prisen på en vare må måles for en vare af uændret kvalitet, hvis det skal være et prisindeks. En del af boligprisindeksene inkluderer teknisk også kvalitetsforbedringer af boligerne. Således er mange boligprisindeks påvirket af, at boligerne er blevet større og er blevet kvalitativt bedre, da de igennem årene har fået flere toiletter, bedre materialer, bedre isolering, bedre udstyr m.m. En bolig havde i 1950'erne ikke nær samme kvalitet som i dag. Kvalitetsforbedringer kan endda snige sig ind i selv de fagligt set bedste indeksmetoder.

I mange analyser sammenligner man boligpriser over langt færre år end i figur 1, og så kan man få næsten hvad som helst frem. Prisdata over f.eks. 10 år vil skabe et billede af et lavt boligprisniveau, men vi ligger som nævnt stadig 24% over 1986-prisniveauet.

De økonomisk logiske argumenter er flere. Ved forbrugernes sammensætning af deres 'forbrugskurv' vil en fortsat og langvarig merprisstigning på boligen 'vippe' andre goder ud af kurven med det resultat, at enten ville boligstandarden blive stadig mere elendig, og/eller forbruget af andre varer ville blive trængt væk til fordel for boligen. Det er åbenlyst ikke tilfældet.

Man må videre spørge, hvordan den økonomiske vækst kunne have slået igennem i form af større boliger, flere badeværelser, bedre isolering, bedre varmeanlæg, samtalekøkkener osv. – og flere fritidsboliger – hvis boligernes værdi var steget mere end forbrugerpriserne og måske endda lige så voldsomt som indkomsterne?

Det er kommet til at stå stadig mere klart, at boligpriser og boliginvesteringer har en afgørende rolle i den generelle økonomiske konjunkturudvikling. Den amerikanske professor Leamer skrev et inciterende paper: "Housing Is the Business Cycle". Han viste, der havde været 10 recessioner i USA siden 2. verdenskrig, og i 8 af disse var der forud væsentlige problemer på boligmarkedet og i byggeriet. Videre viste han, at vendingen ("recovery") startede tidligere i boligbyggeriet end ellers i økonomien. Men boligbyggeriet bidrager ikke mere end gennemsnitligt til væksten på langt sigt (og det taler også for, at boligpriserne ikke stiger mere end andre priser på langt sigt).

Boligpriserne har i nogen grad et parallelt forløb med det private forbrug. Det er mange glade for at fremhæve, når boligpriserne stiger. Men paralleliteten ses også, når boligpriserne og forbruget falder.

Det vises nedenfor, at husholdninger og boligejere nedbringer gæld, når boligpriserne falder.

Derved opsparer familierne mere, og forbrugskvoten falder/opsparingskvoten stiger. Den relation har vakt stor undren i medierne, hvor det ofte er fremstillet, som om borgerne bare kunne forbruge noget mere. Det kan de næppe.

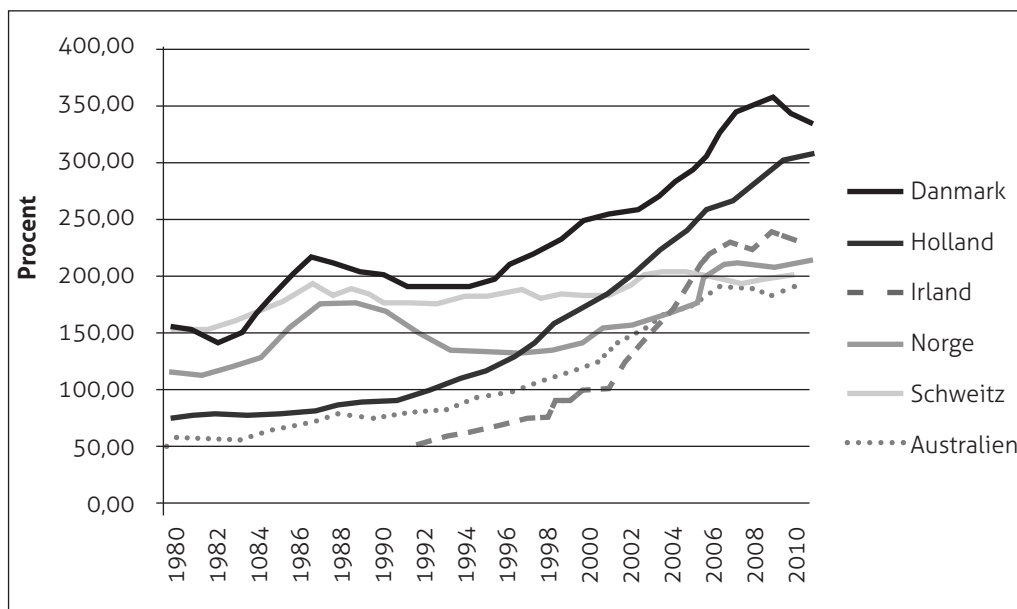
Gælden i husholdningerne

Boligpriserne og boligejernes gæld voksede under hele 'opturen' fra 1993-94 og frem nogenlunde lige kraftigt. 'Boligboblen' og 'kreditboblen' var to sider af samme sag. Der har været nogen diskussion af, hvad der kom først: lånetørstige bolig- og ejendomsejere eller udlånsvillige kreditinstitutter. Det er en rigtig 'hønen-og-ægget'-problemstilling. Økonomerne fra den finansielle sektor foretrak at pege på, at boligejernes friværdier (= egenkapital i boligen) nåede nye rekorder frem for at tale om gældsekspllosionen og om de risici, denne måtte rumme.

Men faktisk lå den danske husholdningsgæld så højt, at den lå højest blandt OECD-landene. Både OECD, IMF og EU pegede i foråret 2012 på, at det høje niveau for husholdningsgælden på 333% af de disponible indkomster i 2011 er en trussel mod den finansielle stabilitet her i landet. Og Det Systemiske Risikoråd så på sit første møde i juni 2013 husholdningsgælden som en trussel mod de danske husholdninger.

Disse advarsler har ikke givet megen reaktion i befolkningen, medierne eller blandt politikerne. Måske fordi danske husholdninger strukturelt har høj gæld. Danmark har endda siden 1986 haft den højeste husholdningsgæld ift. de disponible indkomster blandt OECD-landene. Sammenligningen i figur 3 af de seks lande med det højeste niveau for husholdningsgæld viser, at forskellene til de øvrige lande endda er blevet udvidet.

Figur 3: Husholdningsgæld / disponibel indkomst kvoter for de seks lande med de højeste kvoter, 1980-2011

Bemærkelsesværdigt nåede den danske husholdningsgæld/disponibel indkomstkvote sit maksimum i 2009, året efter finanskrisens udbrud. Kvoten faldt herefter 4,5% for 2010 og 2% for 2011. Denne relative gældsnedbringelse er ensbetydende med, at husholdningerne har sparet op (afdrag på lån = opsparing). En sådan gældsnedbringelse er også set i andre perioder med faldende boligpriser.

Gældssituationen for boligejerne

Ovenfor er udviklingen i boligpriserne og dernæst i husholdningernes gæld vist, og en sammenkædning heraf viser, hvor gældsbelastede boligejerne er. Denne gældsbelastning forventes at skifte over boligpriscyklen, og det belyses kort i dette afsnit.

Boligkøb finansieres i meget stor udstrækning ved låntagning, mens størrelsen af udbetalingen – fra friværdien i en tidligere bolig eller skabt gennem opsparing – sædvanligvis ligger lavt. Strukturelt har danske boligejere høj gæld målt i forhold til deres boligs værdi. Dette viser deres loan-to-value og dermed deres solvenssituation. Når boligpriserne stiger, vil den enkelte boligejer gradvis blive mere formuende, hvis han ikke optager yderligere lån. Men når boligpriserne falder, mens lånegælden forbliver uforandret, bliver han mindre formuende og kan endda blive teknisk insolvent, ved at gælden er større end boligværdien. Dette er nok den værste konsekvens af faldende boligpriser.

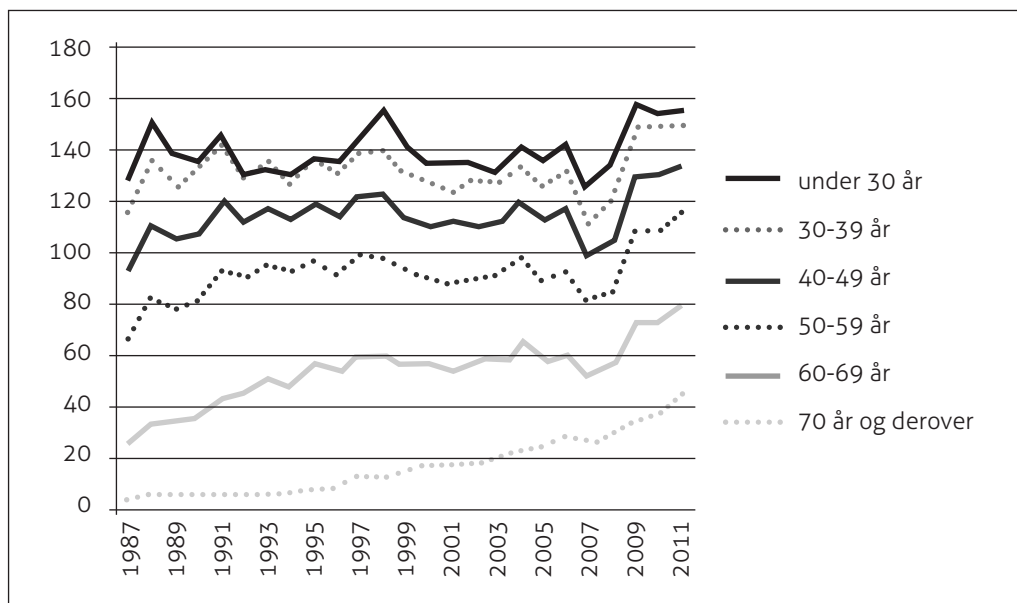
Omfanget af teknisk insolvens blandt boligejerne har strukturelt ligget højt og omfattet omkring 20-25% af boligejerne, lige siden disse data blev opgjort første gang for 1987. Boligprisfaldet siden pristoppen i 2007 har forværret billedet.

Nettogælden blandt de enkelte boligejere må ses i forhold til deres boligformue, her målt ved den offentlige ejendomsværdi (bedre mål findes ikke). I figur 4 er vist nettogæld/boligformuekvoterne, hvor det i den enkelte 10-årige aldersgruppe gælder, at 80% har en lavere gældskvote og 20% en endnu højere gældskvote. Figur 4 viser altså nettogæld/boligformuekvoterne i 10-års aldersgrupper fra 1987 til 2009 for de 20% af boligejerne, der er mest forgældede.

Boligejernes gæld har – i hvert fald siden 1987 – dækket en relativt konstant andel af deres boligværdi. Dette kan blandt andet ses af figur 4. Der er også en klar aldersvariation, for de yngste boligejere har relativt mest gæld, så boligejerne bliver typisk bedre polstrede med årene. Selvom de ældre har relativt mindst gæld, ses det, at gælden er relativt stigende blandt de ældre boligejere med mest gæld.

Høj gæld og teknisk insolvens er relativt uproblematisk, så længe boligpriserne stiger. Men under tilbageslaget fra 1987 til 1993, hvor de reale boligpriser faldt med 1/3, var der årligt 10.000-15.000 tvangsauktioner. Det ses af figur 4, at der i årene op til 2007 skete en svag forbedring af boligejernes solvens. Siden er der sket en markant forværring frem til 2011, hvor der senest foreligger data fra. Det ses også af

Figur 4: Nettogæld/boligformue kvoterne i procent for boligejere, hvor 20 % har en højere og 80 % en lavere kvote. Efter alder og ekskl. selvstændige. 1987-2011

figur 4, at solvensen er blevet klart forringet i alle aldersgrupper og ligger på et rek-ordniveau for de mest forgældede. Risikoen for boligejerne selv og for deres långivere er vokset.

Figur 4 viser ikke andelen af boligejere, der er teknisk insolvente i de enkelte aldersgrupper. De bagvedliggende data viser imidlertid, at for 2011 var over 60% af boligejerne i gruppen under 30 år teknisk insolvente, ligesom godt halvdelen af boligejerne under 39 år var teknisk insolvente. Dette gjaldt endvidere for ca. 40% af boligejerne mellem 40 og 49 år, cirka 25% mellem 50 og 59 år og 10% mellem 60 og 69 år. Ud af alle boligejere var cirka 25% teknisk insolvente i 2011.

Nationalbanken opgjorde for 2010, at 20% af boligejerne var teknisk insolvente, men de kaldte det for boligejernes 'nettogæld' – men det var nøjagtig det samme. Amerikanerne kalder det "under water" – et ubehageligt dækkende, men farverigt udtryk.

Kan mediedækningen af boligøkonomien blive bedre?

Det blev som indledning hævdet, at den gode journalistiske tilgang til boligemnet ligger i konkret viden om boligøkonomi. Derfor valgte jeg den faglige dimension: boligøkonomi. Der er faktisk internationalt et fagligt speciale: "housing economics

and finance” eller ”real estate economics and finance”, hvor man har egne lærestole, journals og forskningssamarbejdsorganisationer.

Jeg skal ikke prøve på at reformere journalisternes arbejds kvalitet. De kunne med rette sige, at når økonomerne ikke er blevet bedre til at styre økonomien, kan de heller ikke forvente, at journalisterne er blevet bedre til at skrive herom, heller ikke på boligområdet.

Tilsyneladende foretrak pressen under boligprisernes optur historier om, at disse boligpriser nok ville fortsætte med at stige – eller i det mindste ville stigninger klinge af i ’en blød landing’. De var ikke meget for at gengive, at den udvikling ikke ville fortsætte. Efter boligprisernes udvikling vendte i 2007, har de finansielle institutioner og de ansvarlige økonomiske organisationer spejdet efter, om der ikke snart er et ny opsving undervejs, og der foreligger – i forhold til boligmarkedet – relativt optimistiske konjunkturanalyser. Det kan så ikke undre, at journalisterne og læserne følger i samme spor. Den nye mode blandt journalisterne er at spørge, om vi står foran en ny boligboble.

Det er på tide at erkende, at boligmarkedet og dermed boligpriserne er cykliske. Tilmed er de cykler relativt lange, i gennemsnit af omkring 10 års varighed, men den seneste boligpriscyklus har været det dobbelte. Den startede fra sidste bundniveau i 1993, og boligpriserne ser ikke ud til at have nået et nyt bundniveau. Den viste gennemgang bygger på det faglige indhold af boligøkonomien.

Der er også mere kulørte historier fra min ’lange’ karriere som ikke-selvudnævnt ’boligekspert’. Således blev jeg ’professor i sortsyn’ på Realkreditrådets årsmøde. Og jeg forudsagde aldeles ufrivilligt bankkrisen. Det er bare historie i dag.

Vi var kun et par økonomer, som under boligprisernes optur gjorde opmærksom på, at denne udvikling ikke kunne fortsætte, og at der faktisk er konjunkturcykler – opture og nedture – på boligmarkedet. Det fik vi et rart ryglap for i Rangvid-rapporten. Det har pressen vist ikke omtalt – eller set.

Således lever jeg videre som ’pessimist’ eller ’sortseer’ – trods mit optimistiske livssyn. ■

Eva Parum, *forskningschef, strategisk ledelse og kommunikation,
Ph.d., cand. scient.pol., Danmarks Medie- og Journalisthøjskole*

Kapitel 15

Verden er blevet en anden: Om erhvervspolitik og journalistik i Danmark

Af Eva Parum

Om erhvervspolitik og journalistik i Danmark

DE SIDSTE 25 års økonomiske, politiske, teknologiske og sociokulturelle forandringer har fundamentalt ændret de omgivelser, som virksomheder agerer i. Forandringerne kompleksitet har samlet set medført et paradigmeskift; verden er simpelthen blevet en anden, og den er i stigende grad blevet international og uforudsigelig. Under temaet '*den store omstilling*' har journalisten og forfatteren Jørgen Steen Nielsen gennem de seneste år været stærkt optaget af forholdet mellem miljø og vækst og har skrevet en lang række artikler herom i dagbladet Information: "Med Europa i orkanens øje kæmper verden på femte år med en hårdnakket økonomisk krise. Stadig flere taler om den fastlåste situation som én side af en global systemkrise, hvor finansielle problemer spiller selvforstærkende sammen med klimakrise, olie- og ressourcekrise, fødevarerkrise m.m. – en systemkrise, der ikke lader sig løse inden for rammerne af traditionel økonomisk tænkning", skrev Nielsen i en artikel i oktober 2012.

Nationalstater er afhængige af produktion for at kunne skabe den velstand, som deres skatteindtægt hviler på. De vestlige samfunds konstante forsøg på at skabe vækst synes at skubbe økonomiske interesser frem i forreste række af den politik, som staterne fører på den nationale og internationale arena. Denne artikel diskuterer den journalistiske fortolkning og formidling af en række anbefalinger om behovet for erhvervspolitiske forandringer i Danmark som følge af paradigmeskiftet.

Baggrund for artiklen

Paradigmeskiftet, der har givet sig udslag i en lang række forskellige kriser, har medført behov for nye former for empirisk forskning, behov som i international litteratur ofte samles under et tværfagligt paradigme, "Change Management". Denne artikel relaterer sig til denne approach, hvilket betyder, at artiklen bygger på en

række teoretiske discipliner som ledelse, kommunikation, journalistik, innovation, økonomi, teknologi og jura, og at disse discipliner søges samlet i et strategisk perspektiv. Baggrunden for dette valg er, at forandringsledelse i *praksis* trækker på alle disse faglige discipliner for at udvikle og afvikle produkter, services og koncepter, dvs. ledelse af innovative løsninger, med det formål at sikre et "fit" mellem omverdens krav og virksomheders interne ressourcer med henblik på at blive – eller forblive – konkurrencedygtig. Anbefalinger om erhvervspolitik vil i denne artikel være afgrænset til anbefalinger om forandringsledelse i den private sektor. Metodisk har dette udmøntet sig i et valg mellem en række forskellige kilder. Ønsket om på den ene side at bidrage med en diskussion af aktuelle anbefalinger om behovet for erhvervspolitiske forandringer og på den anden side at forstå den aktuelle situation som en del af et langt historisk forløb har medført, at jeg har valgt at fokusere på to aktuelle 'soft-law'-initiativer – eller anbefalinger, om man vil – om behovet for ændret erhvervspolitik i den private sektor: Produktivitetskommissionens anbefalinger (2014) og "Danmark i arbejde: Regeringens vækstplan for kreative erhverv og design" (2013). Denne artikel forholder sig i helt overvejende grad til den trykte presses formidling af anbefalinger vedr. det private erhvervsliv.

At regere et uregerligt samfund

"Politik er reformpolitik", skriver Grønnegaard Christensen m.fl. i bogen *De store kommissioner: Vise mænd, smagsdommere eller nyttige idioter* fra 2009 og fortsætter: "Det er svært at beslutte og gennemføre reformer. De kortsigtede politiske omkostninger ved at reformere og forandre overgår de politiske gevinster, der i et længere perspektiv kan være belønningen for at lave om på det bestående. Det rejser straks spørgsmålet: Hvordan kan det så lade sig gøre?" Som det fremgår af bogens titel, er forfatterne især interesseret i én reformstrategi: Kommissionsstrategien, og baggrunden er de senere års række af store reformer: "Det store tidspres, der præger moderne politik, spiller i høj grad ind, når en regering skal vælge mellem forberedelse i ministerielt regi eller kommissionsregi ... Bevægelsesfriheden er større, når regeringens egne embedsmænd er alene om at forberede reformerne. Men det er den politiske risiko også ... Kommissionsstrategien signalerer åbenhed og lydhørhed og kan på den måde være med til at legitimere regeringstiltag, som fremstod svagere, hvis de enten fremstod som (parti-)politiske eller teknokratisk-bureaukratiske bud på en ny politik."

De sidste 10 år har skiftende regeringer nedsat en række økonomiske kommissioner, og her skal blot nævnes de vigtigste: I 2003-2005 var økonom, professor Torben M. Andersen, formand for Velfærdskommissionen, fra 2007-2009 var økonom, tidligere formand for SFI, Jørgen Søndergård, formand for Arbejdsmarkedskommissionen og fra 2012-2013 ledede økonom, professor Jesper Rangvid, Udvalget for

finanskrisens årsager. I starten af 2012 nedsatte den nuværende regering Produktivitetskommissionen. Professor i makroøkonomisk teori og økonomisk politik og vicedirektør i Danmarks Nationalbank, Peter Birch Sørensen, blev udpeget som formand for den række af økonomer, som i øvrigt udgjorde udvalget. Lederen af sekretariatet kom ligeledes fra Nationalbanken.

Produktivitetskommissionen: Kommissorium, debatoplæg og slutrapport.

Kommissoriet for kommissionen blev beskrevet således: ”Dansk økonomi står over for en stor vækstudfordring. Danmark har de senere år tabt terræn i forhold til de rigeste OECD lande. Siden 1970 har Danmark i flere perioder været blandt de fem rigeste lande i OECD – senest i 1998. Men siden er de rigeste lande trukket fra Danmark. Det skyldes blandt andet, at lande som USA, Sverige, Holland, Tyskland og Storbritannien har haft stærkere vækst i produktiviteten end Danmark siden midten af 1990’erne.... Det er derfor en hovedopgave for regeringen at få lagt grundlaget for en stærk produktivitetsudvikling i hele samfundet, både i eksportvirksomhederne, i hjemmemarkedserhverv og i den offentlige sektor. Målet er, at det danske produktivetsniveau på sigt skal ligge tæt på toppen i OECD.... Regeringen nedsætter derfor en produktivitetskommission med uafhængige eksperter, og særlig sagkyndige, der skal analysere den danske produktivitetsudvikling og komme med konkrete anbefalinger, der kan styrke produktiviteten i det private erhvervsliv og i den offentlige sektor i de kommende år”.

Kommissionen tog, formandens teoretisk-økonomiske baggrund i betragtning, ikke overraskende udgangspunkt i en makromodel for en lille, åben økonomi i arbejdet med at løse kommissoriet. Den udgav, mens den arbejdede, en række rapporter, herunder en debatpublikation i oktober 2012, der blev indledt med følgende sætning: ”Danmark har et produktivetsproblem”. Formålet med rapporten var: ”Ikke at fremkomme med konkrete forslag, men at belyse, hvilke muligheder vi er gået glip af som følge af de senere års svage produktivitetsudvikling”. For at belyse disse muligheder konkretiserede kommissionen bl.a. produktivitet på følgende måde: ”Produktivitet handler om, hvad vi får ud af de anstrengelser, vi gør os. Det handler om, hvilken værdi vi skaber, når vi dag efter dag står op, griber madpakken og kaster os ud i hverdagen.” Afsender af debatoplægget var Kommissionen, men hvem var egentlig modtageren? Sproget og de metaforer, som blev anvendt til at forklare et vanskeligt begreb som produktivitet, er forvirrende. Som læser har man en fornemmelse af at blive talt ned til i en pædagogisk stil fra 1950’erne, hvoraf en del af eksemplerne i oplægget også stammer.

Kommissionen oplyste på sin hjemmeside, at man havde inviteret næsten 30 centrale aktører i det private erhvervsliv, i den offentlige sektor og fra lønmodtagerorganisationer til at bidrage til debatten. Uanset den ’populære’ stil, som debat-

oplægget var holdt i, fik Kommissionen nogle særdeles kompetente og kritiske svar tilbage fra en del af organisationerne. Disse svar blev offentliggjort på Kommissionens hjemmeside. Arbejderbevægelsens Erhvervsråd var f.eks. meget kritisk over for debatoplægget. Det stillede både spørgsmålstegn ved det teoretiske udgangspunkt for analysen og henviste til behovet for at undersøge udviklingen i enkelte brancher for at svare på kommissoriet. Samtidig anbefalede man Kommissionen at kigge nærmere på måleproblemer i det danske nationalregnskab, fordi: "Det er simpelthen svært at tro på produktivitetsudviklingen i flere af de ovenstående brancher". Også AC stillede sig tvivlende over for debatoplæggets konklusioner. Man fokuserede især på uddannelse som produktivitets-driver i den private sektor med henvisning til resultater fra både internationale og danske undersøgelser, bl.a. fra Erhvervs - og Vækstministeriet fra 2012.

Produktivitetskommissionen færdiggjorde sit arbejde i marts 2014 med en slutrapport, "Det handler om velstand og velfærd", der indeholdt 25 hovedanbefalinger og i alt 123 konkrete anbefalinger. Alle forslag vedrørende den private sektor kan stort sammenfattes under to hovedpunkter: Der er behov for mere international konkurrence og bedre rammevilkår for private virksomheder. Ikke én eneste af anbefalingerne forholdt sig til kvalitet af ledelse i private virksomheder og betydningen heraf for produktivitet, men i forslag 85 og 86 fastslås det dog, at der er behov for at opkvalificere offentlige ledere.

Den journalistiske formidling og fortolkning

I langt hovedparten af de danske medier blev Kommissionens anbefalinger loyalt gengivet i en række artikler og ledere, som ofte endte med en løftet pegefinger over for 'danskerne'. Men Preben Wilhjelms undrede sig. I dagbladet Politiken startede den forhenværende politiker i marts 2014 en debat under overskriften: "Hvorfor stiller journalister aldrig disse syv spørgsmål? I midten af april fulgte han debatten op med "Syv andre gode spørgsmål, som journalister heller aldrig stiller". Et af disse spørgsmål var: "Er danske virksomhedsledere måske mindre dygtige end deres konkurrenter?". Baggrunden for spørgsmålet var, jf. ovenfor om baggrunden for produktivitetskommissionens nedsættelse, at Danmark i en international undersøgelse var faldet to pladser ned med hensyn til at tiltrække udenlandske investeringer. Redaktør Niels Lunde fulgte den 25. april 2014 op på sagen i Dagbladet Børsen, hvor han gengav Wilhjelm's baggrund for spørgsmålet: "Det er påfaldende, at virksomhedernes ledelser slet ikke nævnes som en mulig årsag til vigende konkurrenceevne. Det er dog dem, der bestemmer og tilrettelægger. Og når det går godt, er de ikke sene til at tage æren". Og – spurgte Lunde videre sig selv, hvilket i parentes bemærket i øvrigt er en journalistisk form, som beklageligvis vinder stærkt frem: "Har Preben Wilhjelms en pointe? Fylder dette for lidt i pressen"? "Indrømmet",

svarer Lunde sig selv, "Svaret er – ja. Erhvervslivets lobbyister er dygtige til at klynke eller til at kræve hjælp fra staten, fremfor at fortælle, hvad deres medlemmer egentlig kan, når det gælder ledelse."

Preben Wilhjelms spurgte også, med henvisning til "tvivlsomme bankpakker": "Hvorfor forhindrer man ikke, at vi tages som gidsler af spekulanter?" Svaret på spørgsmålet må antages at have en vis relevans for vurderingen af konkurrenceevnen i servicesektoren, som Produktivitetskommissionen var meget kritisk over for. "Redegørelse om erhvervsfremme og støtte" udkom i marts 2014 uden dog at påkalde sig stor interesse fra journalistisk hold. I redegørelsen kommunikerede regeringen, meget kortfattet, om omfang og betydning af bankpakker. Indledningsvis fremgik det af redegørelsen, at "Erhvervsfremme og støtte har til hensigt at fremme vækst, produktivitet, vedvarende energi, forskning m.m." Det fremgik videre, at erhvervsfremme forventedes at udgøre ca. 25 mia. kr. i 2014, når der udelukkende: "Medtages instrumenter, som Folketinget har direkte indflydelse på via finansloven, skattelovgivning eller øvrig dansk lovgivning. Afgrænsningen betyder, at støtte via EU-systemet samt via kommuner og regioner ikke er medtaget i redegørelsen." Herefter fulgte selve redegørelsen. Side op og side ned (138 sider i alt) blev der redegjort for stort og småt om erhvervsfremme. Først i bilag 3, side 136-138, under overskriften "Principper for opgørelse af udgifter til erhvervsrettede ordninger" fremgik det, at regeringen havde besluttet, at det økonomiske omfang af bankpakker, på trods af at støtten er anmeldt og godkendt af EU-Kommissionen, og at den danske stat i perioder har påtaget sig et ubegrænset økonomisk ansvar ud over banksektorens eget bidrag, ikke skulle fremgå af redegørelsen. Måske ville denne oplysning have været rar at kende til i debatten om fremtidige tiltag for at øge produktiviteten i den private servicesektor.

I en kronik i Berlingske Business søndag i april 2014 forholdt professor Steen Hildebrandt sig til Produktivitetskommissionens anbefalinger med følgende kommentar: "Ledelse er den vigtigste produktivitetsfaktor." Og han fortsatte: "Derfor bør der i disse dage, hvor Produktivitetskommissionens anbefalinger og rapporter er nye, mindes om, at lederskab og ledelse er en afgørende faktor for at gøre produktivitet til virkelighed, men også afgørende for, hvilken form for ledelse der praktiseres." I forlængelse heraf henviste Hildebrandt til relationen mellem strategisk ledelse og bæredygtig produktion. Mandag Morgen (nr. 13/2014) understregede også det problematiske i, at Produktivitetskommissionen ikke forholdt sig til motivation og ledelse i det private erhvervsliv. Men ifølge Mandag Morgen gav Kommissionens formand, Peter Birch Sørensen, udtryk for, at det ikke var Kommissionens opgave at blande sig i innovation på arbejdspladserne – og slet ikke i det private erhvervsliv. Men dermed giver rapporterne ikke et fyldestgørende billede af de danske produktivetsproblemer, ej heller af mulighederne for at løse dem, men-

te Mandag Morgen: "Den problemstilling kan fire danske arbejdsmiljøforskere ikke stærkt genkendende til. De går i dagens ugebrev stærkt i rette med Produktivitetskommissionens ensidige fokus på makroøkonomiske dimensioner. De efterlyser langt større vægt på de menneskelige faktorer ud fra den opfattelse, at det netop er de menneskelige motivationsfaktorer og samspillet mellem ledere og medarbejdere, der er krumtappen i udviklingen af konkurrenceevnen."

Dagbladet Informations reaktion (2.4 2014) på Produktivitetskommissionens rapport var: "Stress dig selv og kloden. Effektivt". Artiklen kritiserede Kommissionens definition af produktivitet: "Produktivitet er udtryk for, hvor meget værdi der klemmes ud af de ressourcer, der investeres i produktionen. Altså medarbejdere, råstoffer, energi, jord og maskiner. Hvordan man opgør dette regnestykke, er afgørende for, hvad dets resultat kan bruges som begrundelse for. Hvis man har for øje, at produktionen skal være miljømæssig bæredygtig, er det råstoffer og energi, man fokuserer på: Hvordan får vi mindst muligt af deres input omdannet til mest mulig økonomisk værdi af output? Det regnestykke fandt Produktivitetskommissionen det imidlertid svært at foretage korrekt. Derfor lagde den sig tidligt fast på at måle værdiskabelse pr. investeret arbejdstime. Så bliver værdiskabelse at investere mindst mulig arbejdskraft. Alle, der arbejder, skal løbe hurtigere." Ud over kritikken af de teoretiske forudsætninger for kommissionens arbejde fremhævede Information også Kommissionens valg af sammenligningsgrundlag: "Barokt er det, at Kommissionen fremhæver USA som efterlignelsesværdig: Hvis den danske produktivitet havde fulgt den amerikanske, ville samfundet i 2013 have været 360 milliarder kr. rigere. Åh jo, men se også, hvad den amerikanske fokusering på timeeffektiviteten indebærer af løntryk. Flere og flere i USA må have mere end ét job for ikke at ryge i den sociale afgrund."

Journalisters job er at fortolke og formidle. Det kan konkluderes, at meget få journalister stiller spørgsmålstejn ved det teoretiske udgangspunkt for Produktivitetskommissionens kommissorium og dermed forslag til forandringer. Det kan der være en række årsager til. De trykte medier har selv, jf. Grønnegaards beskrivelser af tidspres for politikere, været udsat for voldsomme krav til forandringer som følge af den digitale teknologi, hvor internettets betydning har skabt problemer med henblik på at finde nye, økonomisk bæredygtige forretningsmodeller. Tid er blevet en kostbar journalistisk ressource. Verden er blevet en anden, og måske mangler der også interesse for og kompetencer til at arbejde med og formidle tværfagligt komplicerede problemer? Men det kan naturligvis også hænge sammen med, at journalister/medier ikke finder den debat, som Produktivitetskommissionen forsøger at lægge op til, særlig interessant. Forfatter til *Konkurrencestaten*, professor Ove K. Pedersen fra CBS, vurderer i Weekendavisen i april 2014 Kommissionens anbefalinger: "Regeringen har nedsat kommissionerne og givet dem en klar ar-

bejdsopgave, de er domineret af håndplukkede økonomer og kommissionsmedlemmerne har i øvrigt fået til opgave at afholde konferencer og skrive aviskronikker for at synliggøre de fortløbende analyser og skabe forståelse for Kommissionens fund undervejs. Så regeringen har taget kontrollen med kommissionerne.”

Regeringen: Danmark i arbejde: Vækstplan for kreative erhverv og design (2013) / Danmark i kultur og oplevelsesøkonomien (2003)

I februar 2013 udsendte regeringen en pressemeddelelse om lancering af en ny vækstplan for kreative erhverv og design. Med vækstplanen ville regeringen styrke væksten i de kreative erhverv, der tegner sig for 6-7 pct. af den samlede omsætning og beskæftigelse i dansk erhvervsliv, svarende til en årlig omsætning på ca. 200 mia. kr. Det fremgik, at: ”Vækstplanen skal bidrage til, at Danmarks styrker og potentialer på det kreative erhvervsområde udnyttes til at skabe vækst og beskæftigelse. Vækstplanen rummer i alt 27 konkrete initiativer, som er målrettet virksomhederne i de kreative erhverv samt de virksomheder, der bruger design til at udvikle og differentiere deres produkter.” De konkrete initiativer var samlet i fire indsatsområder:

- Forretningsmæssige kompetencer og adgang til finansiering skal styrkes
- Der skal ske en hurtigere markedsmodning af nye kreative produkter
- Væksten i de kreative erhverv skal understøttes af gode uddannelser og stærk forskning
- Danmark skal være et internationalt vækstcenter for arkitektur, mode og design.

Ifølge rapporten står Danmark især stærkt inden for arkitektur, mode og design, der i de senere år har oplevet stor fremgang. Det blev ligeledes fremhævet: ”At de kreative erhverv bidrager til innovation og vækst i det øvrige erhvervsliv. I en stadig mere intens, international konkurrence bruger virksomhederne i øget omfang kreative kompetencer til at udvikle, designe og markedsføre deres produkter og services. Det gælder f.eks., når danske virksomheder bruger designere til at udvikle æstetiske og brugervenlige løsninger, som adskiller sig fra konkurrenternes, og som kunderne er villige til at betale en højere pris for.” Rapportens anbefalinger ligger i klar forlængelse af en regeringsrapport fra 2003. Af rapporten fra 2013 fremgår det imidlertid ikke, om og hvordan anbefalingerne fra regeringsoplægget fra 2003: ”Danmark i kultur- og oplevelsesøkonomien – 5 nye skridt på vejen” er blevet realiseret. I dette oplæg beskrev regeringen deres visioner for, hvorledes et øget samspil mellem erhvervs- og kulturliv kunne skabe øget konkurrencedygtighed for danske serviceydelser og produkter: ”I en tid med tiltagende global konkurrence og i en videnøkonomi som den danske, hvor der i stigende grad konkurreres på innovation og kreativitet, er det vigtigt at differentiere sine produkter fra konkurrenternes og

skabe en unik værdi og oplevelse for forbrugerne. Afgørende for virksomheders og branchers konkurrencedygtighed og dermed landes velfærd og velstand er ikke længere alene evnen til at producere prisbillige produkter, der er teknologisk overlegne, men også evnen til at skabe produkter eller serviceydelser, der rummer kvalitet, følelser, værdier, mening, identitet og æstetik, som forbrugerne er villige til at betale en merpris for.”

Journalistisk formidling og tolkning.

Arkitektforbundets blad var det eneste trykte medie, som umiddelbart forholdt sig til planen fra 2013. Formidlingen bestod i at citere Erhvervsministeriets pressemeddelelse. Senere, i 2014, kommenterede direktør for Dansk Design Center, Nille Juul-Sørensen, i ugebrevet Mandag Morgen på danske ambitioner om design som konkurrencefaktor: ”Hvis vi kan få kreative folk ind i virksomhederne, kan vi i Danmark skabe nogle produkter og services, der har mennesket som motor. Glemmer vi dét fokus, er vi jo bare lige som tyskerne og kineserne – og så bliver vi udkonkurreret”, sagde han og fortsatte: ”Jeg kan ikke rigtig se, hvor dansk erhvervsliv er på vej hen ... Vi bruger ikke de kreative nok i erhvervslivet. Mange tror stadigvæk, at design er ”lipstick on the monkey”: Hvis vi bare udformer produktet lidt lækkert, så går det nok. Men hvis vi skal nå til et mere bæredygtigt samfund, som vi jo skal, så nytter det ikke, at vi bare producerer i et væk.”

Men hvad skal der så til, for at Danmark, dvs. offentlige organisationer, private virksomheder, organisationer, ledere og medarbejdere, kan bidrage til bedre konkurrencedygtighed? Verden er i løbet af de sidste 25 år i stigende grad blevet international og uforudsigelig. Men måske kan det alligevel være hensigtsmæssigt at samle tråden fra 1990’ernes diskussion om erhvervspolitik op for at forstå, at den nuværende situation er en konsekvens af et langt historisk forløb.

Hvad skal vi leve af?

I 1990’erne diskuterede man erhvervspolitik i Danmark under temaet: ”Hvad skal Danmark leve af”? Diskussionen foregik i mange forskellige fora, erhvervsmedier og især i ugebrevet Mandag Morgen, der havde etableret en tænketank, der i samarbejde med konsulenthuse koordinerede den danske del af et internationalt forskningsprojekt, som den amerikanske økonom Michael E. Porter havde igangsat. Projektet mundede ud i bogen *The Competitive Advantage of Nations* i 1990 og inkluderede bl.a. en undersøgelse af den danske erhvervsstruktur og af danske virksomheders evne til at konkurrere. Porters forskningsprojekt viste, at der var behov for en nuanceret forståelse af, hvad der udgjorde de mest centrale faktorer på henholdsvis samfunds-, branche- og virksomhedsniveau, og at det var nødvendigt at etablere en bedre sammenkobling af generelle teorier på makroniveau med teorier

på meso- og mikroniveau. Porters empiriske forskning viste, at lande ikke konkurrerer på deres generelle økonomisk-politiske instrumenter og deres generelle erhvervspolitik, men at det er vigtigt at koble disse forhold sammen med branche og virksomhedsforhold, idet det er virksomhederne, som er de egentlige skabere af en nations konkurrenceevne. Derfor er ikke alene disse virksomheders generelle og specifikke rammevilkår, men også deres respons herpå, deres valg af ambitionsniveau, deres strategier og deres ledelses- og organisationspraksis, afgørende for konkurrenceevnen i en nation.

Chefredaktør for Mandag Morgen, Erik Rasmussen, beskrev i ugebrevet Mandag Morgen detaljerede scenarier over, hvor galt det kunne gå, hvis 'vi' ikke tog 'os' sammen. Det var den samme Rasmussen, som mere end 10 år tidligere havde sat en ny dagsorden for diskussion af erhvervspolitik i Danmark gennem en programerklæring i det relancerede dagblad Børsen, hvis nye koncept for avisen blev, at det ikke længere skulle præsentere sig som erhvervslivets 'talerør', men som en kritisk med-spiller. Chefredaktør Erik Rasmussen konkretiserede dette nye koncept ved bl.a. at bringe nærgående reportager om økonomiske og ledelsesmæssige problemer i stormagasinet Illum. Alvoren i det pågående koncept blev understreget ved etablering af bogklub, conference- og kursusvirksomhed, uddeling af priser og etablering af erhvervsmagasiner. Denne nye måde at agere på i forhold til erhvervslivet bredte sig i 1990'erne til andre danske medier.

På samme tidspunkt, som Porter diskutererede national konkurrenceevne, igangsatte to engelske økonomer, Andrew Pettigrew og Richard Whipp, et forskningsprojekt med henblik på at analysere, hvorfor nogle virksomheder klarede sig bedre end andre. I 1991 udgav de bogen *Managing Change for Competitive Success*. Pettigrew og Whipp stod i modsætning til Porters rationelle approach og især til de mange populære managementbøger, som prægede mediernes formidling af en universel succesfuld ledelsesapproach, især Peters og Watermans bestseller fra 1982 *In Search of Excellence*, Druckers bøger om innovation og ledelse samt John Naisbitts bøger om Megatrends. Pettigrew og Whipp gjorde det fra starten klart, at de ønskede, gennem empiriske undersøgelser og i dialog med erhvervslivet, at finde ud af, hvorfor nogle virksomheder – inden for samme branche – klarede sig bedre, dvs. opnåede bedre økonomiske resultater, end andre. Med projektet ønskede de både at engagere sig i den akademiske debat om forandringsledelse og samtidig gå ind i en række af de konkrete og komplekse, tværfaglige problemer, som blev rejst af virksomhederne i forbindelse med forandringsledelse. Hovedkonklusionerne i Pettigrew og Whipps forskningsprojekt viste et 'mønster' for de bedst performende virksomheder, hvor "sense making" og ledelsesreaktioner på forandringer i omgivelser, herunder især fra stakeholdere, var de væsentligste faktorer for succesfuld ledelse af strategiske forandringer. Arbejdet med at opnå et tilfredsstillende pro-

duktivitetsniveau skulle forstås som en strategisk ledelsesopgave med fokus på, hvor effektivt ledelsen styrede alle processer i hele værdikæden, dvs. fra udvikling af idéer, indkøb af råvarer over produktion til marketing og salg. Virksomheders evne til at konkurrere hænger således sammen med ledelsens identifikation af konkurrenceforhold og deres evne til at mobilisere ressourcer til en valgt strategi, som skal sikre, at virksomheden forbliver konkurrencedygtig.

Bestyrelserne kommer i rampelyset - uanset om de har lyst til det eller ej.

I 1990'erne etableres et andet stort tema i erhvervspolitik, som hurtigt bliver meget synligt i medierne: åbenhed og synlighed (transparens) i ledelse. Grundtanken er, at det i højere grad skal være muligt for forskellige stakeholdere, herunder medier, at trænge om bag facaden og vurdere de ledende koalitioner, dvs. ejere, bestyrelse og direktion, adfærd og kommunikation.

Med udgangspunkt i en række internationale erhvervsskandaler, som intenst blev dækket af medierne, satte EU, via Londons finanscentrum, i 1992 et stort projekt i gang om Corporate Governance/Kodeks for god selskabsledelse, ledet af Sir Ian Cadbury. Beslutninger om etablering af Kodeks kan vurderes som et institutionelt forsøg på at initiere forandringsledelse i form af etablering af nye sociale normer for 'God ledelse af selskaber'. Institutionelle investorers samt nationale og internationale institutioners voksende krav om mere og bedre information om virksomhedsledelse kan derfor opfattes som en ny form for involvering af nationalstater og finansielle institutioner i udviklingen af væsentlige dele af samfundsøkonomien i den vestlige verden.

Det var første gang, virksomheder blev stillet over for krav om egentlig, systematisk rapportering om, hvordan de, gennem interne processer og politikker, rent faktisk ledede deres virksomheder. Reelt blev der således med Cadbury-rapporten igangsat et stort EU-projekt om forandringsledelse og kommunikation med henblik på at søge at genoprette konkurrencedygtighed via genskabelse af tilliden til ledelsen af virksomheder i Europa. Nørby-udvalgets rapport om god selskabsledelse i Danmark (2001) var inspireret af Cadbury-rapporten.

Udgangspunktet for rapporten var en antagelse om, at internationaliseringens stigende betydning for og indvirkning på danske selskaber lagde: "Et meget stort ansvar på selskabernes ledelse og stiller større krav til selskabernes konkurrenceevne, fordi globaliseringen indskrænker nationale regerings muligheder for at påvirke og styre de rammer, selskaberne skal agere inden for. Det betyder, at sikringen af, at selskaberne drives effektivt og konkurrencedygtigt, samt pligten til at handle ansvarligt i højere grad overlades til erhvervslivet selv."

Rapportens anbefalinger skabte en omfattende debat om ledelse i Danmark og betydningen heraf for konkurrencedygtighed. Økonomen og journalisten Morten

Langer startede i forlængelse heraf et nyt magasin, Ugebrev for bestyrelser, som detaljeret fulgte implementeringen af god selskabsledelse i Danmark, og Erik Rasmussen fulgte med på sidelinjen i Mandag Morgen.

Det 21. århundrede: Hvor er vi på vej hen?

Efter dot com-krisen og de store sammenbrud i Enron og en række andre internationale selskaber omkring årtusindeskiftet gik det, ifølge hovedparten af politikere og danske medier, ufatteligt godt i begyndelsen af det nye årtusinde.

Regeringen nedsatte kommissioner, hvis de forventede at kunne afbøde forudsigelige, negative reaktioner på reformbehov: "Er der tale om upopulære reformer, kan en kommissionsstrategi bidrage positivt, fordi det er lettere at få vedtaget upopulære reformer, hvis de opleves som nødvendige, rimelige og retfærdige ... Det tæller her, at kommissioner ikke er underlagt regeringen, og derfor kan fremstå som troværdige, uafhængige og sagkyndige", skrev Grønnegaard et al. i bogen *De store kommissioner*.

Med udgangspunkt i en 'Corporate Governance'-definition kan man imidlertid stille spørgsmålstejn ved, hvor uafhængige hovedparten af disse kommissioner de facto har været. Samtidig kan det konstateres, at ingen af dem har været sammensat på en måde, så kompetencerne dækker den tværfaglige tilgang til reformforslag, som må antages at være nødvendige, når verden er blevet en anden, eller som Nielsen formulerede det i dagbladet Information: "En systemkrise, der ikke lader sig løse inden for rammerne af traditionel økonomisk tænkning."

Kun få journalister og økonomer har i den offentlige debat de sidste 10-15 år stillet spørgsmålstejn ved "driverne" i den økonomiske udvikling i årene efter. Efter årtusindeskiftet drøftede ingen længere produktivitet, konkurrenceevne, eller hvad Danmark skulle leve af. Konsekvenserne af sammenbruddet i Lehman Brothers i 2008 ændrede naturligvis dette, og en række rednings- og vækstplaner har herefter set dagens lys.

Når man ser på den danske diskussion om ledelse af virksomheder og erhvervs-politik, især siden årtusindeskiftet, må man undre sig over, hvorledes udviklingen i det private erhvervsliv og erhvervspolitikken er blevet diskuteret i medierne. Der synes at være to hovedstrømninger, en national og en international.

I den *nationale* tilgang til emnerne vælter det frem med bøger, som primært har udgangspunkt i den løbende dækning i medierne af 'kronjuvelerne' i dansk erhvervsliv: *B&O* (2003), fire bøger om A.P. Møller-dynastiet: *Mærsk, manden og magten* fra 2004, *Århundredets stjerne* ligeledes fra 2004 samt *Esplanaden, årets gang i A.P. Møller koncernen* fra 2007. Endelig fortælles om *Salling og Dansk Supermarked* (2006). Falck har 100-års jubilæum og fejres i to – konkurrerende – bøger. Foss-familiens udvikling beskrives også i to bøger: *Mål og mod* (2006) samt

Foss (2008). Lego (2008), F.L. Smidt (2005), ØK (2007), Færch-familien (2008) og SAS (2006) synes også at fortjene selvstændige bogudgivelser, ligesom en historie om skibsværftet B&W, der har været lukket i mange år, får endnu en bog om forløbet.

En af de større skandalehistorier i Danmark i begyndelsen af årtusindeskiftet, PFA-sagen, bliver beskrevet af en af hovedpersonerne i samarbejde med en journalist. *Succes, svindel, krise i PFA* (2005) og "Finanskrisen" får journalisterne til at skifte spor. Nu skrives der om Saxo Bank (2009), *Blændværk* (2009) i Roskilde Bank og om Stein Bagger/IT Factory-sagen (2009).

I 2013 kommer den første seriøse, bredt anlagte bog om finanskrisen, *Andre folks penge. Historien om den danske finanskris* (2013). fra journalisterne Sandø & Svaneborg. Samlet set må udgivelserne om dansk erhvervsliv karakteriseres som nationale og traditionelle i sin tilgang. Det kan undre, når man tænker på perspektiverne i diskussionerne om udviklingen i dansk erhvervsliv i 1990'erne.

I den anden hovedtilgang, som naturligvis får øget fokus efter 2008, præges debatten af årsager til og konsekvenser af, at 'den internationale krise' har ramt 'os'. Denne *internationale* tilgang bliver karakteriseret som en subprime-krise, en finanskris eller ...

Nogen, oftest i USA, synes at have startet denne krise, som nu rammer danske virksomheder. Senere 'rammer' krisen så Sydeuropa. På en Academy of Management-konference for et par år siden udtalte Henry Mintzberg, den berømte canadiske professor, som enhver studerende og praktiker, der har været på et efteruddannelseskursus i ledelse, kender, at han ikke mente, at Europa og USA befandt sig i en finanskris, men i en ledelseskris. Sammenbruddet i Lehman Brothers måtte forstås som konsekvensen af en række beslutninger, som ledere i finansielle institutioner, pensionskasser og virksomheder havde truffet, ikke en ulykke, som var sendt fra Gud eller andre steder fra. Erkendelsen af dette fandt han vigtig for det arbejde, som skulle udføres for at afskærme de vestlige økonomier fra sammenbrud. Så beslutningstagerne kunne lære af fejlene. På trods af nedsættelsen af utallige kommissioner, økonomiske reformer og vækstplaner virker det som et synspunkt, som de senere år har ligget underdrejet i både erhvervslivet og erhvervsjournalistikken i Danmark.

At skrive godt erhvervsstof tager tid, bl.a. fordi stoffet er kompliceret og er vævet sammen af både nationale og internationale forhold fra makro-, meso- og mikro-niveau. Så den første betingelse for at skrive bedre erhvervsjournalistik er, at journalister har interesse i feltet. En sådan interesse kan bl.a. styrkes ved sammenhængende uddannelse/videreuddannelsesforløb i erhvervsstof.

Den anden betingelse følger af internettets økonomiske pres på de trykte mediers forretningsmodel. De trykte medier må kontinuerligt arbejde med "Change Ma-

nagement” for at forblive konkurrencedygtige. Et væsentligt parameter her er, at medarbejdere og ledere i et samarbejde udvikler nye organisationsformer, som understøtter etablering af tværfaglige teams, både mellem de forskellige redaktioner og til andre relevante faggrupper. ■

■
Leif Beck Fallesen, *journalist, cand.scient.pol., erhvervskommentator på TV2,
ansv.chefredaktør på Børsen 1995-2010, adm.direktør fra 2002*

Kapitel 16

Medløberne er blevet overdommere

Af Leif Beck Fallesen

ERHVERVSJOURNALISTIKKEN har udviklet sig dramatisk i de sidste fire årtier. I starten var størstedelen af dagspressen medløbere for erhvervslivet. I dag er nyhedsjagten kritisk, og erhvervsjournalistikken er stadig oftere på godt og ondt den kritiske overdommer, som nidkært ønsker at rydde op på direktionsgangene og i bestyrelsesværelserne. Alt tyder på, at erhvervsjournalistikken i fremtiden bliver endnu mere nærgående i kampen om læsernes, seernes og de digitale brugeres opmærksomhed og tid.

Erhvervsjournalistikken ligner mere og mere den politiske journalistik. Sigtekornene er rettet mod personer, magtkampe, løftebrud og meningsmålingernes tvilling i den børsnoterede del af erhvervslivet, aktiekurserne, og regnskabernes bundlinje i alle virksomheder, børsnoterede eller ej. Nyhedsjagten er fælles, og begge har gjort analyser og kommentarer til integrerede dele af nyhedsformidlingen. Men der er også forskelle. En af dem er, at erhvervskommentatorer oftere kommer med konkrete bud til virksomhedernes ledere på, hvordan de skal drive deres virksomhed, så de giver større overskud til aktionærerne samtidig med, at de skal leve op til voksende sociale, etiske og moralske krav fra omgivelserne. Det er mere sjældent, at politiske kommentatorer er så normative og kommer med præcise bud på, hvad de mener, der skal være det konkrete indhold i den politik, der skal føres.

Udviklingen i erhvervsjournalistikken vil i det følgende blive skildret i tre afsnit. En kort status, et historisk tilbageblik og et bud på fremtidens erhvervsjournalistik.

Status

At drive virksomhed i dag er ikke det samme som at drive virksomhed for fyrré år siden. Det er derfor ikke underligt og overraskende, at erhvervsjournalistikken har udviklet sig. Virksomhedernes relationer til omgivelserne har ændret karakter. De

har et socialt ansvar sammenfattet i udtrykket CSR, Corporate Social Responsibility. Ejeren opfattes ikke mere som enerådende, hvad enten det er en børsnoteret eller en familieejet virksomhed. Alle større virksomheder accepterer, at der er flere interessenter – stakeholdere – der skal tages alvorligt, alene fordi de kan have stor eller afgørende indflydelse på virksomhedernes muligheder for at drive forretning.

Ejerne (aktionærer eller familier) er i egen og i de flestes optik stadig den ultimative beslutningstager og vigtigste stakeholder. Men stakeholderne kan ikke bare ignoreres, når der skal træffes beslutninger. De ansatte er selvskrevne stakeholdere og gør sig gældende med tillidsmænd og repræsentanter i bestyrelserne. En bredere samfundsinteresse forvaltes af politikerne, miljø- og andre organisationer; alle stakeholdere, som har stor indflydelse på virksomhedernes rammevilkår.

Erhvervsjournalistikken samler det hele op plus stiller virksomhedernes ledelse til ansvar for deres forretningsmæssige præstationer. Ingen lader sig nøje med årsregnskaber; nu gælder det kvartalsregnskaber og ofte dagsaktuelle nyheder, som er eller potentielt kan være resultatpåvirkende. Virksomhederne reagerer på samme måde som politikerne. De ansætter spindoktorer eller køber sig til assistance udefra. Tidligere havde kun få og meget store virksomheder en kommunikationspolitik, endside store kommunikationsafdelinger. Pressemeddelelser klarede det meste og kunne forventes loyalt – læs ukritisk – omtalt i de allerfleste medier.

Størstedelen af kommunikationen mellem virksomhederne og medierne er i det daglige uproblematisk. Informationsafdelingerne servicerer medierne med information og adgang til kilder i virksomheden. Det er, når virksomheden er i krise, eller når virksomheden vil sætte en helt bestemt dagsorden i egen interesse, at rollefordelingen mellem informationsmedarbejdere og medier bliver skarp og klar og de modgående interesser åbenlyse. Som i andre sammenhænge vil det ofte være de ressourcestærke, der får størst indflydelse på resultatet.

Virksomhederne bruger langt flere ressourcer på information end tidligere. I dag er det en selvfølge, at store virksomheder udnytter kommunikation både offensivt og defensivt, og de mellemstore er på vej. Jyske Bank og Saxo Bank har i realiteten oprettet egne tv-stationer. De større virksomheder køber bistand fra bureauer, ofte startet af eller bemandet med tidligere erhvervsjournalister. Topledere får medietræning af fagets egne folk med tv som den mest efterspurgte hyldevare. En vellykket tv-optræden er vigtig både for virksomheden og for toplederens egen markedsverdi. Et godt image er blevet værdiskabende, for det støtter salget. I krisesituationer kan det købe tid til at finde løsninger, i hvert fald i første fase.

Det er en udvikling, som har udløst, hvad der minder om et våbenkapløb mellem virksomhederne og medierne. Virksomhederne ansætter flere journalister for at få større indflydelse på mediernes omtale af virksomhederne både i gode og dårlige sammenhænge. Medierne reagerer med en mere kritisk journalistik, som skal finde

de nyheder, virksomhederne ikke ønsker at få frem i lyset helt i tråd med den klassiske journalistiske definition af en nyhed.

Tipper balancen til fordel for virksomhederne, vil det ikke alene sænke nyhedskvaliteten, det vil ramme både de ansatte og ejerne – aktionærerne. Dårlige ledere og fejlslagne strategier er i sidste ende en trussel mod virksomhedens overlevelse. Virksomhederne og alle andre har til gengæld et velbegrundet krav om, at den kritiske journalistik er velfunderet, for ellers kan det koste arbejdspladser. Foreløbig er våbenkapløbet uafgjort, men mediernes trange økonomi kan gøre det sværere at holde balancen i fremtiden.

Historisk tilbageblik

Et historisk perspektiv understreger, hvor store forandringer der er sket i erhvervsjournalistikken. Så sent som i slutningen af 1960'erne omtalte Aarhus Stiftstidende ikke strejker, medmindre de blev bekræftet af virksomhedernes ledelse, og det gjorde de kun sjældent, før de i en pressemeddelelse konstaterede, at de var afsluttet. Den daværende socialdemokratiske avis i Århus, Demokraten, udnyttede selvsagt denne journalistiske fordel bedst muligt og skrev ufortrødent om strejker. Avisens meget beskedne oplag og læsertal holdt det meste af byen i uvidenhed, hvilket naturligvis var en uheldig og uacceptabel situation. Tressernes typisk tandløse erhvervsjournalistik var ikke enestående. Den politiske journalistik var som hovedregel også tam. Mikrofonholderi var en udbredt disciplin i de elektroniske medier.

Erhvervsjournalistikken blev opfattet som kedelig, indforstået og irrelevant for de fleste. Den solgte ikke aviser, der var ikke billeder nok til tv, og radioen havde det svært med tal. Det daværende Børsen, med et oplag på omkring 6.000 og en skrantende økonomi, gjorde det mere end svært at være uenig i den opfattelse. Der var langt mere prestige og ofte bedre lønninger til journalisterne på Christiansborg. Det samme gjaldt kulturjournalistikken med Politiken som bannerfører, men med stærk konkurrence fra Berlingske Tidende og andre. Ambitiøse, unge journalister havde erhvervsjournalistik som absolut laveste prioritet.

Der måtte en radikal fornyelse til, hvis erhvervsjournalistikken skulle have gennemslagskraft. Pioneren i denne fornyelse var Erik Rasmussen, som senere kuldsejlede Børsens Nyhedsmagasin. I 1970 relancerede han sammen med Christian Lillelund Dagbladet Børsen som tabloidavis og med en kritisk erhvervsjournalistik, som gjorde, at avisen af mange blev døbt "erhvervslivets Ekstra Blad" inspireret af såvel avisformatet som den journalistiske stil. Derfor var det med få undtagelser alt andet end venligt ment. En af undtagelserne var den vigtigste investor i den ny avis, Lukas Bonnier, fra den svenske Bonnier-koncern. Han opfattede betegnelsen som en kompliment. Han mente også, at det var nødvendigt for at sælge aviser. Det var i hvert fald erfaringen fra Sverige med erhvervsavisen Dagens Industri.

De første år var der intet, der tydede på, at markedet påskønnede de store forandringer, først og fremmest den kritiske journalistik i den korte form og med de store overskrifter, der var kendetegn fra tabloidaviser. Oplaget steg fra de 6.000 til godt det dobbelte, men som forretning fik Børsen langsomt balance i driften efter de mange år med underskud. Konkurrenterne reagerede først senere, da Børsens oplag var steget til 30.000 ved udgangen af 1970'erne, og bladøkonomien var blevet lidt mere imponerende. Det skyldtes ikke mindst, at Børsen havde opdyrket et nyt annoncemarked.

De stigende oplags- og læsertal løftede markedet for annoncer, der var målrettet beslutningstagerne i virksomhederne, det såkaldte business-to-business marked. Talmæssigt fyldte – og fylder – topledere ikke meget i Danmark, men antallet af øvrige beslutningstagere i virksomhederne er stort, og det var dem, Dagbladet Børsen henvendte sig til. Det særligt interessante var, at annoncørerne var villige til at betale mere for at nå denne snævre målgruppe med såkaldte business-to-business annoncer end for at nå den brede befolkning med de såkaldte business-to-consumer annoncer.

Den brede interesse for erhvervsstof var stigende. Dansk økonomi kom i store vanskeligheder efter den første oliekrise i 1973 med stigende inflation og arbejdsløshed. Danmark kom i EF efter en folkeafstemning, som i høj grad blev afgjort af økonomiske argumenter. Konsekvenserne for privatøkonomien interesserede alle, og på TV Avisen huserede den pædagogiske Hans Bischoff med økonomistoffet med pædagogiske virkemidler, som var meget populære. Af og til så pædagogiske, at fagøkonomer ikke kunne følge dem.

ErhvervsBladet blev Danmarks første gratisavis. Først udgivet som månedsblad i 1964 og konverteret til dagblad i 1974, da portostøtten gjorde det fordelagtigt. ErhvervsBladets målgruppe var de mindre og mellemstore virksomheder. Det journalistiske koncept var at bringe service- og informativt stof, som den kritiske erhvervsjournalistik ikke dyrkede. Med et oplag på 100.000 var bladet i perioder en rigtig god forretning.

Morgenavisen Jyllands-Posten lancerede i 1978 et nyt lyserødt tillæg i avisen. Farven signalerede helt bevidst Financial Times, det globale flagskib for erhvervsjournalistik. I starten satsedes der meget på at dække større og mindre virksomheder i Jylland, men senere blev erhvervsstoffet spydspids i avisens offensiv i København. Berlingske Tidende svarede igen med kimen til det, der senere blev til Berlingske Business. Radioavisen relancerede magasinprogrammet Job Erhverv Penge, så det bragte solonyheder og henvendte sig til både arbejdsgivere og lønmodtagere. Det gjorde i en periode programmet til det mest aflyttede på P1, en flade, hvor store lyttertal opfattedes som populistiske af ledere og kolleger.

Politiken fik betydelig gennemslagskraft med nyhedsanalyser af en række af de

største virksomheder. De blev udarbejdet af Børsinformation, ejet af Klaus Riskær Petersen. Frem til 1984 handlede han selv med de aktier, han analyserede for medierne, en journalistisk og børsetisk uholdbar situation. Politiken opbyggede senere en stor erhvervsredaktion for at konkurrere med Berlingske Tidende, Morgenavisen Jyllands-Posten og Børsen. Tv-annoncer fremhævede Politikens dækning af finansmarkederne. Det gav ikke nye læsere, men negative reaktioner fra de trofaste, og Politiken vendte tilbage til den mere forbruger- og lønmodtagerorienterede journalistik, som læserne var fortrolige med.

I firserne begyndte danskerne at købe aktier. Det samme gjorde pensionskasserne for at sprede risikoen. Det udløste stigende efterspørgsel efter flere nyheder om de store børsnoterede virksomheder. Telebørsen, den første danske elektroniske nyhedstjeneste med erhvervsstof, blev etableret i 1987 af dagbladet Børsen med den daværende Handelsbanken som teknisk platform. Det var før internettet, så tjenesten var kun tilgængelig for Handelsbankens kunder i den daværende telefonbank.

Det begrænsede kundekredsen og gjorde tjenesten underskudsgivende. Den oplagte konkurrencefordel, at aktiekurser kunne følges løbende dagen igennem, fik ikke den ventede gennemslagskraft. Håbet om, at de elektroniske kurser ville afløses af de pladskrævende trykte kurslister i aviserne, er heller ikke gået i opfyldelse. Kurslisterne findes stadig i aviserne i 2014, selvom sidste salgsdato burde være overskredet for længst.

Underskuddet udløste et samarbejde med Ritzaus Bureau i selskabet RB-Børsen, senere videreført alene af Ritzau som Ritzau Finans. Dagbladet Børsen oprettede Børsen Finansradio og søgte sammen med de store københavnske dagblade at skabe en tv-plattform med Weekend-TV. Politisk kom den nødvendige tilladelse til at annoncefinansiere aldrig. Et politisk flertal satsede i stedet på det landsdækkende TV 2.

Aktiekulturen slog for alvor igennem i Danmark i halvfemserne. Hver fjerde dansker ejede aktier, og aktiespil med store præmier blev en selvfølgelig del af de trykte erhvervsmediers marketingporteføljer. Lokale aviser fulgte efter. Det var marketing og gav flere læsere. Gennembruddet for den mere dybdeborende og kritiske journalistik kom også i halvfemserne. Morgenavisen Jyllands-Posten var i front. Avisen kunne over et længere forløb dokumentere, at Danske Bank havde givet helt usædvanlige garantier til sin største aktionær, A.P. Møller, med en kilde, som blev omtalt som "manden med mappen". Vreden i Danske Bank var så stor, at Danske Bank købte et helt indstik i Dagbladet Børsen med bankens fremstilling af sagen. Et sjældent klart eksempel på et forsøg på aktiv påvirkning af magtbalancen i nyhedsformidlingen.

Dagbladet Børsen kunne glæde sig over annoncekronerne, men avisen ville gi-

vetvis hellere have haft den journalistiske historie. Avisen kunne så glæde sig over, at den havde afsløret de såkaldte selskabstømmere, kriminelle, som købte selskaber, der gav underskud, men stadig havde penge i kassen, så længe de ikke betalte deres skattegæld. De kriminelle købere tømte kassen, løb med pengene og lod skattevæsenet stå tilbage med tabet.

Det pikante var, at det journalistiske råmateriale, et lille annoncemarked med købs- og salgstilbud på underskudsgivende selskaber, havde eksisteret i årevis, uden at myndigheder eller andre end de direkte involverede fattede mistanke. Den kom først efter den journalistiske kulegravning.

Dagbladet Børsens danske aktionærer, en række af Danmarks største virksomheder, solgte i 1995 deres aktier til Bonnier, som dermed fik det fulde ejerskab. Det vakte stærke følelser blandt medarbejdere og ledelse. I et brev til bestyrelsen advarede chefredaktionen om, at salget kunne sammenlignes med at hejse det svenske flag på Kronborg. En lidt hård påstand, idet Bonnier allerede før salget var majoritetsaktionær med en aktionæroverenskomst, som forpligtede til ikke at antaste den redaktionelle frihed. Der blev givet løfte om at videreføre denne forpligtelse, som i øvrigt har været – og er – den gældende publicistiske norm i alle Bonniers medier.

Bonniers fulde overtagelse af Dagbladet Børsen skete næsten samtidig med et generationsskifte i chefredaktionen. Avisens oplag havde været stagnerende siden slutningen af 80'erne i niveauet 40-42.000. Mange, også internt, mente, at det var den naturlige øvre grænse for Børsens oplag. Med det eksisterende koncept, nemlig en arbejdsgiverbetalt avis, som skulle leveres på en firmaadresse og fungere som værktøj for virksomhedernes beslutningstagere, var det ikke en urimelig vurdering. Kunne oplaget ikke øges, så måtte strategien være at øge eller fastholde indtjeningen.

En ny strategi med det klare mål at øge oplaget som første prioritet blev valgt. Oplaget var i 1995 faldet til 40.700. Finanssektoren krympede efter bankkrisen i 1992, og der var ingen tegn på, at der kom flere store virksomheder eller i det hele taget flere virksomheder i Danmark. Væksten måtte derfor hentes i de små og mellemstore virksomheder og ude på privatadresserne. Det var ingen selvfølge, at det ville lykkes. Det krævede vilje til at investere, til at acceptere et lavere afkast i en periode og til at acceptere en betydelig risiko. Familieejerskab og en publicistisk tradition gjorde det uden tvivl lettere for ledelsen at få accept af den nye strategi.

Det var journalistisk produktudvikling, der skulle skabe oplagsfremgangen. Prædikamentet "erhvervslivets Ekstra Blad" skulle manes i jorden med en mere seriøs og troværdig erhvervsjournalistik. Børsen skulle være mere landsdækkende med nye lokalredaktioner og bedre dækning af de mindre og mellemstore virksomheder. De hurtigst voksende blev identificeret i de årlige gazelleundersøgelser, og der skul-

le investeres i et mere privatorienteret indhold, således at avisen ville blive læst på privatadresserne.

Business-konceptet blev ikke forladt, men udvidet. Erhvervslæsere er, i modsætning til deres folkelige rygte, blandt de største forbrugere af kultur, en journalistisk kompetence, der ikke tidligere ville have givet ansættelse på en erhvervsavis. Kulturredaktionen blev også af mange erhvervsjournalister opfattet som et fremmedelement, uagtet hvad læserne måtte mene. Der var også forretningsmæssige argumenter mod en strategiændring, der rokkede ved grundkonceptet, den rene erhvervsavis. Privatabonnementer ville være mere prisfølsomme end firmaabonnenter. Det ville blive dyrere at distribuere avisen, fordi virksomheder oftest fik leveret flere eller mange aviser på en enkelt eller få adresser. Der vil typisk være flere læsere pr. eksemplar i en virksomhed end på en privatadresse. Mange af læserne på privatadressen kunne være uden for den normale målgruppe og dermed være mindre interessante for annoncørerne.

Fordelene ved oplagsvækst viste sig at være større end ulemperne. Prisen på firmaabonnenter kunne sættes op, så det blev relativt dyrere at få leveret på firmaadresse end på privatadresse. I og med at der ikke var flere læsere at hente i den traditionelle kundegruppe, så gav oplagsvæksten nye læsere, mange af dem kvinder. De var interessante for annoncørerne og skabte en stærkere platform for livsstilsannoncer. Der var også en klar synergi mellem højere læsertal på tryk og antallet af brugere af de elektroniske tjenester, båret af branden.

Den første digitale udgave af Børsen på nettet var Børsens 100-års jubilæumsavis, et digert værk, som formentlig har konkurreret med Tolstojs Krig og Fred om laveste læsertal på nettet, i hvert fald når det gjaldt de sidste sider. Avisen skulle på nettet koste det samme som den trykte avis, hvilket var den gældende opfattelse i medierne, men betalingsmodviljen var stor. Kun få hundrede tegnede et netabonnement, blandt dem især udlandsabonnenter. Den fuldt betalte netavis var en eklatant fiasko, som klart krævede en helt ny digital strategi.

Den nye strategi kom i 1998. Da blev det besluttet, ikke uden interne sværdslag, at indføre et fælles abonnement for den trykte avis og den digitale avis. Det var det gældende mantra blandt internettets toneangivende eksperter, at nettets styrke var, at der var gratis adgang. Så måtte indtjeningen hentes andre steder, især fra bannerannoncer. Børsen gjorde det til en selvstændig salgsparemeter for den trykte avis, at den ikke kunne vælges fra. Det særlige problem, dette skabte for udlandsabonnenter, løstes ved at give mulighed for levering af avisen på en valgfri, dansk adresse.

Den interne kritik var først og fremmest, at bindingen til abonnementet ville give langt færre brugere end en gratis tjeneste og dermed meget lavere annonceindtægter. Kritikken blev delvist imødekommet ved en mindre gratis indgang som ap-

petitvækker for at komme bag betalingsmuren. Desværre blev brugernes manglende lyst til at betale for fritstående nyheder på nettet ledsaget af annoncørernes manglende lyst til at betale priser, der blot tilnærmelsesvis lod sig sammenligne med de trykte mediers. En problemstilling, som har vist stor levedygtighed frem til i dag.

Mens det gik langsomt på den digitale front, kunne Børsen notere stor oplagsfremgang for den trykte avis. Fra 1998 til 2000 steg Børsens oplag med knap 20.000 til 54.300, en fremgang på næsten en fjerdedel. Berlingske Tidende tog udfordringen op og købte ErhvervsBladet i 1995. Dagbladet Børsen havde forkøbsret, men ønskede ikke at udnytte den, fordi prisen var for høj og synergien i forhold til Børsen vanskelig at påvise. Berlingske Tidende købte det underskudsgivende Børsens Nyhedsmagasin, da Dagbladet Børsen sagde nej. Magasinet omdøbtes til Berlingskes Nyhedsmagasin, fortsat med journalistisk kvalitet og fokus på de større virksomheder. Men økonomien haltede.

ErhvervsBladet blev den første gratisavis, der måtte lade livet, og Berlingskes Nyhedsmagasin blev efter en længere årrække som fritstående distribueret sammen med og som en del af Berlingske Tidende. Samtidig satsede Berlingske Tidende på sin egen erhvervssektion, Berlingske Business, som gav Børsen direkte konkurrence på kerneområderne. I en periode havde Berlingske Business sågar egen kultursektion. Aller var på kort visit på markedet med gratisavisen Industriens Dagblad, som har efterladt få spor. Konceptet var meget lig ErhvervsBladets, ukritisk journalistik målrettet mindre og mellemstore virksomheder.

Siden 2000 er erhvervsjournalistikken blevet meget mindre stiv og formel i sin form. Talesproget har holdt sit indtog, en klar konsekvens af tv-mediets gennemslagskraft. Kampen om opmærksomhed har også udløst mere dramatik i præsentationen, både i overskrifterne, billedvalg og den grafiske præsentation. Med gratisaviserne som undtagelse blev erhvervsjournalistikken også mere vidende, kritisk og nærgående. Nyhedsproduktionen har også været stærkt stigende, men det skyldes de digitale medier. Og det mere interessante spørgsmål, om der er kommet flere relevante nyheder og afsløringer, er svært at definere og måle statistisk.

Tv-medierne satser meget mere på erhvervsjournalistik. I 2006 etablerede TV 2 og Børsen i fællesskab TV 2 Finans som en del af den ny 24-timerskanal TV 2 News. Samarbejdet fortsatte frem til udgangen af 2010, da Børsen skiftede strategi, og det blev overtaget af Berlingske Tidende. Børsens ledelse har siden 2011 satset på indtjening og leveret rekordoverskud. Oplaget, som kulminerede med godt 74.000 i 2010, er siden faldet med 20.000 til 53.000 i første halvår 2013.

Alle erhvervsmedier har de seneste år lanceret nye digitale produkter. Morgenavisen Jyllands-Posten startede med FinansWatch, og siden er der lanceret en række lignende, betalte nicheprodukter, bl.a. MediaWatch. Andre, blandt dem Økono-

misk Ugebrev og Aktieugebrevet, forlod den trykte verden og blev rent digitale. Mandag Morgen, som også har erhvervsjournalistik, forlod papiret, men vendte i 2014 tilbage med en trykt udgave.

Alt tyder på, at kampen om de digitale brugere i slutningen af 2014 bevæger sig ind i en helt ny og afgørende fase. Morgenavisen Jyllands-Posten har sat Finans.dk i søen, som i form og indhold er et nyt bud på flytning af læsere af den trykte avis til nettet. Dagbladet Børsen var på vej med Børsen Play, et andet bud baseret på tv-mediet, således at Børsen får egen webbaseret tv-kanal. Berlingske Tidende og TV 2 News vil helt givet følge op. Erhvervsmediernes brugere får et større udbud af nyheder, analyser og kommentarer end nogensinde tidligere i Danmarkshistorien. Spørgsmålet er, om de er villige til at betale for de mange nye tilbud, og om det danske marked er stort nok til alle udbydere. Eller der kommer en konsolidering, som i sin tid fusionen af Ritzau Finans og Telebørsen.

De trykte medier er stadig det stærkeste og første led i fødekæden for de fleste erhvervsnyheder i de elektroniske medier, både online og på tv. Det er tydeligvis ambitionen, at sådan skal det også være i fremtiden, uagtet at tv-medierne har oprustet med kulegravende journalistik og analyser og kommentarer. Forudsætningen for, at det lykkes for de trykte medier, er, at de får knækket den digitale kode, således at de får indtægter, der kan erstatte faldende oplag og svigtende annonceindtægter.

Siden 2000 er annoncemængden halveret, og Google er løbet med broderparten af den digitale vækst. Det er et globalt fænomen, men nyhedsjournalistik er dyr, og der er ikke megen skalaeffekt i det lille danske sprogområde. Det betyder til gengæld, at det er svært for nye at trænge ind på markedet. Teknisk er det billigere og lettere end nogensinde, men de redaktionelle omkostninger er en meget høj barriere.

Fremtidens erhvervsjournalistik

Efterspørgslen efter erhvervsjournalistik vil stige i fremtiden. Drivkræfterne i denne vækst er flere læsere med høj uddannelse, flere med højere indkomst og dermed flere med behov for nyheder og analyser, der er relevante for investeringer i aktier, boliger og pensionsopsparing. Desuden er der bred opbakning til det synspunkt, at det er den private sektor og dermed virksomhederne, der har og skal have hovedansvaret for vækst og beskæftigelse i Danmark i de kommende år.

Erhvervsjournalistikken bliver mere efterspurgt i den politiske verden. Krydsfeltet mellem erhvervsjournalistikken og den politiske journalistik bliver større, og det er allerede løbet med mange overskrifter. Blandt de mest markante er bankpakkerne under finanskrisen, redningen af Danske Bank og den (manglende) opfølgning af ansvaret. SAS, hvor en socialdemokratisk finansminister som statslig

hovedaktionær var aktiv i en redning, der greb ind i eksisterende overenskomster. DONG Energy, den hidtil mest politisk kontroversielle. Salget af en del af statens aktier til Goldman Sachs startede fredsommeligt på avisernes erhvervssider, men måneder senere blev det til en politisk sag, der sprængte regeringen. Redningen af Danish Crowns slagteri på Bornholm involverede alle stakeholdere, politikere, ejere, medarbejdere og lokalsamfundet.

Den stigende efterspørgsel vil udelukkende rette sig mod digitale, især mobile platforme. Den daglige, trykte avis er ikke død, og både i Danmark og udlandet er det de erhvervsjournalistiske medier, der klarer sig bedst, fordi målgruppen har relativt størst betalingsvilje og evne. Men der bliver færre aviser med et lavere oplag, og væksten sker digitalt.

I dag er alle nyhedsprodukter tilgængelige. Tv, radio og onlineversioner af aviser og magasiner, helt gratis eller delvist abonnementsbaserede. De sociale medier er i rivende udvikling, også som nyhedsmedier. Ultrakorte tweets indeholder både breaking news fra beslutningstagere og reaktioner fra de professionelle kommentatorer.

Udbuddet af erhvervsjournalistik vil naturligt afspejle efterspørgslen og mediernes økonomiske formåen. Det er et redaktionelt ansvar og mediets risiko at udvikle det produkt – det indhold – brugerne ønsker. Svaret fås først, når brugerne får produktet og kan vurdere både indhold og form. Fokusgrupper og andre forundersøgelser kan i bedste fald give en pejling, men kan være meget misvisende. Udfordringen er at dække behov og interesser, som brugeren ikke forventede, mediet ville dække.

Fremtidens erhvervsjournalistik vil satse mere på kvalitet. Kvalitet defineres subjektivt. For den klassiske erhvervsjournalist er det ikke så svært, nemlig et brag af en nyhed, som meget gerne påvirker aktiekursen og/eller får fyret ledelsen, og som den pågældende journalist har solo. Få vil være uenige, men læsere og brugere har også et andet væsentlighedskriterium, lige så klassisk. Det er, om det har personlig relevans. Formen, at nyheden præsenteres spændende og ikke underholdende, kan få afgørende betydning i mediets kamp om brugerens opmærksomhed og tid.

Erhvervsjournalistikken vil fokusere på færre historier, som til gengæld skal have højere kvalitet. Solonyheden med den brede appel vil stadig være udgangspunktet, for den er en konkurrenceparameter både for journalisten og mediet. Men ressourcekravet begrænser antallet af solonyheder på det journalistiske menukort. Effekten måles på seertal løbende i udsendelserne og på brugertal online, hvor mest læste også er en eksamen for de trykte medier. Hvilke nyheder, der vælges fra, når der bliver bragt færre, er svært at dokumentere. Det kan være mindre og mellemstore virksomheder med stor lokal og regional betydning og langt de fleste beskæftigede i dansk erhvervsliv.

Personfikseringen bliver stærkere, som den er blevet det i den politiske journalistik. Det er ikke sandsynligt, at topledernes seksuelle præferencer vil blive meddelt i forbindelse med deres ansættelser. Den tid er forbi, da ansættelser kunne foretages af ejere og bestyrelser uden journalistisk granskning. Det gælder også i de store familieejede virksomheder. Bestyrelser slipper ikke af med dårlige direktører uden at blive draget til ansvar i medierne for deres beslutninger. Ud fra den i øvrigt fornuftige devise, at en direktørfyring er udtryk for en fejlansættelse foretaget af bestyrelser. Virksomheder består af mennesker, og det er mennesker, ikke virksomheder, der træffer beslutninger.

Kommentarer, ofte forklædt som analyser, bliver stærkt opprioriteret i fremtidens erhvervsjournalistik. Meninger bliver nyheder, og de journalister, der kan fremføre dem, bliver til selvstændige brands. Tidligere var der blandt journalister ved de trykte medier ofte lettere forargelse over, at journalister på tv interviewede hinanden. Det er nu overgået af de trykte medier. Her interviewer journalister sig selv. Begge medier gør gældende, at det er en god formidlingsform, især af tungt stof. Det er kun et eksempel på den konvergens, der sker i form og sprog mellem de elektroniske og trykte medier, med tv-mediet som helt toneangivende.

Erhvervsjournalistikken bliver mere dybdeborende og sensationsøgende. Den såkaldte gravejournalistik er ikke ny, og inden for erhvervsjournalistikken har både tabloidaviserne og de traditionelle erhvervsmedier dyrket den i mange år. Afsløringerne af Klaus Riskær Petersen, Stein Bagger og magtkampen i Grundfos er nye eksempler. Det nye er, at der allokeres langt flere ressourcer, og at tv-medierne følger trop. Journalister kan føle sig presset til at præsentere resultaterne mere sensationelt for at retfærdiggøre et relativt stort ressourceforbrug, så kravene til den redaktionelle kvalitetskontrol vokser.

Der stilles større krav til fremtidens erhvervsjournalister. Bedre uddannede, mere kritiske og mere kræsne brugere med langt flere valgmuligheder vil stille meget større krav til de journalister, der skal levere varen, hvad enten det er på trykte eller elektroniske platforme. Erhvervsjournalister skal kunne multitaske. Et regnskab skal kunne læses rigtigt, og økonomer og aktieanalytikere skal have et fagligt holdbart modspil, hvis nyhederne skal leve op til kvalitetskravene. Der er allerede ansat økonomer og andre højtuddannede i erhvervsmedierne, nogle med journalistiske tillægsuddannelser. Der vil komme flere, men de vil stadig være relativt få og specialiserede. Derfor er det afgørende, at journalistuddannelserne følger med udviklingen. Hidtil har erhvervsjournalistikken ikke fænget i et omfang, der svarer til det behov og de muligheder, der er i fremtiden.

Er erhvervsjournalistikken blevet bedre eller dårligere de sidste årtier? Der er ikke noget enkelt ja- eller nej-svar. Der er ingen tvivl om, at erhvervsjournalistikken er blevet langt mere brugerorienteret, mere kritisk, end den var tidligere. Journa-

listerne har fået bedre indsigt, og medløberiet er slut. Erhvervshistorier fylder mere i medierne, erhvervsjournalistik er med helt fremme på de digitale medier, og interessen er stigende. Alt dette tynger på det positive lod i vægtskålen.

Det negative lod tynges ned af de mere fremadrettede risici. Der er risiko for, at meningsmageriet kvæler eller voldsomt beskærer antallet af informationer, som brugerne selv kan forholde sig til og bearbejde. I de trykte medier må nyheder i stigende grad afgive plads til kommentarer til nyhederne; til tider bytter de ligefrem plads. Kvalitetsproblemerne melder sig, når kommentatorer træder ind i rollen som overdommer i forhold til alle virksomheder med et spinkelt vidensgrundlag om den enkelte virksomheds markeder og konkrete forretning. Så længe kildeangivelserne er i orden, er der et journalistisk råderum, men overdommeren må ikke blive aktør. Så er det ikke længere erhvervsjournalistik; så er det ikke længere ansvarlig journalistik. ■

Cathrine Kier,
Cand.public.

Arjen van Dalen, *lektor,*
Syddansk Universitet

Kapitel 17

Har finanskrisen sparket liv i kritisk erhvervsjournalistik?

Af Cathrine Kier og Arjen Van Dalen

NOGLE PERIODER er skelsættende og sætter en helt ny dagsorden. I 1989 faldt Berlinmuren, i 2001 blev den vestlige verden for alvor angrebet af terror, og i 2008 blev en historisk højkonjunktur ramt af finanskrisen.

”Jeg tror, vi kommer til at se tilbage på 2008 som et år, der ikke bare forandrede verdensøkonomien, men hele dynen: Politik, livsstil, kunst og sågar journalistikken,” skrev fagbladet Journalistens chefredaktør Jakob Elkjær i et tilbageblik på året, hvor aktiekurserne styrtdukkede, virksomhedsskandaler piblede frem, og banker krakkede.

En gruppe forskere kaldte i 2009 krisen for et systemsammenbrud, der også må have betydning for journalistikken. ”Verden er ikke den samme i dag som før finanskrisen,” lød det fra Langer, Horst og Kjær.

Mediernes rolle op til og under finanskrisen har været udsat for betydelig kritik, og det er derfor et interessant spørgsmål, om finanskrisen formåede at sparke liv i den kritiske erhvervsjournalistik, som påstås at have været i dvale op til selve krisen?

Finanskrisen defineres som den finansielle og økonomiske nedtur, som førte til kraftige fald i boligpriser, aktiekurser og virksomhedernes indtjening. Selvom en række begivenheder, som subprime-krisen på det amerikanske boligmarked og en række nedskrivninger i finansielle virksomheder, leder op til finanskrisen, er det særligt krakket af den amerikanske investeringsbank, Lehman Brothers, 15. september 2008, der skal tilskrives øjeblikket som finanskrisen epicenter. I ugerne herefter fulgte nationaliseringer af banker, redningspakker fra regeringerne og de hidtil kraftigste dyk i aktiekurserne siden depressionen i 1930'erne.

I kølvandet på krisen fløj beskyldninger mod en samlet erhvervspresse igennem luften i både national og international kontekst. Både fra meningsdannere og akademikere. I en større amerikansk undersøgelse fastslog Dean Starkman i 2009, at

erhvervspressen op til finanskrisen led af et Stockholm-syndrom over for kilderne og fejlede i at konfrontere virksomhederne og erhvervsinstitutionerne med kritiske spørgsmål. Det er vagthunden, der holdt op med at gå, lyder anklagen.

Analyser fra Tambini, også fra 2009, viser, at erhvervsjournalistikkens mangler ligefrem har andel i krisen. "Finanskrisen får os til at stille spørgsmålstejn ved journalistikkens evne til at rapportere om økonomiske forhold på en måde, der gør det muligt for offentligheden at vide, hvad der i virkeligheden foregår. I den forstand har grænserne for den finansielle journalistik bidraget til den nuværende katastrofe," skriver han.

Den årelange højkonjunktur kastede et sukkerlag over problemerne i det hjemlige erhvervsliv og den finansielle sektor, hvor ingen journalister afslørede fupmageren Stein Bagger eller de risikable udlån i Roskilde Bank, lyder kritikken. Anklagerne er, at journalisterne agerede flittige mikrofonholdere for partskilder i bank- og realkreditsektoren, som havde åbenlys interesse i, at aktiefesten fortsatte, og boligpriserne fortsat steg.

Forskningen i erhvervsjournalistik er sparsom til trods for, at erhvervsstoffet er eksploderet i spaltmillimeter, og at erhvervslivet og de administrerende direktører i større grad får mere magt i samfundet, bl.a. i politiske fora og den politiske debat.

I vores bidrag til denne debatbog viser vi, hvordan finanskrisen har ændret erhvervsjournalistikken i Danmark.

Betingelserne for en bølge af kritisk erhvervsjournalistik er til stede umiddelbart efter krisen. Stærk konkurrence mellem erhvervsmedierne og nye teknologiske muligheder falder sammen med økonomisk og politisk uro, som i en historisk kontekst skaber øget efterspørgsel efter kritisk journalistik. Men indtil nu har ingen undersøgt, om en skelsættende begivenhed som finanskrisen rent faktisk har ændret journalistikken.

Rutinernes magt

Journalistik stræber mod at være uafhængig, afsløre magtmisbrug og uoverensstemmelser, være undersøgende og kritisk belyse problemer af væsentlig interesse for læseren. Samtidig bør journalistens forhold til kilderne være præget af uafhængighed. Men idealerne for journalistikken bliver hver dag udfordret af medierutiner som knappe ressourcer, produktionskrav og deadlines, som kan være en trussel mod idealer om uafhængighed og kritisk journalistik.

En af de mest fastlejrede og kendte journalistiske rutiner er nyhedskriterierne, der både undervises i på journalistuddannelserne og diskuteres på redaktionerne. Nyhedskriterierne er:

- Væsentlighed - Stor samfunds betydning
- Sensation - Det usædvanlige, det uventede

- Identifikation - Mennesker, nærhed, afspejling og relevans for læseren
- Aktualitet - Det netop skete. Det der er samtaleemne eller optager mange læsere
- Konflikt - Strid mellem personer og interesser
- Eksklusivitet – solonyheder og eksklusive vinkler

Pack-journalism – et ulvekobbel af erhvervsjournalister

Erhvervsjournalister opererer inden for en særlig journalistisk niche eller et fagområde, som man i den amerikanske forskning kalder en beat. Beat-journalister er ofte stærkt specialiserede inden for et specifikt afgrænset område som nationaløkonomi eller finansstof. Specialiseringen i en beat med journalister fra en række konkurrerende medier kan udvikle sig til "pack journalism", som ingen bryder sig om – hverken de journalister, som danner selve koblet, de personer, som koblet jager, eller mediebrugerne.

Pack journalism, som i dansk kontekst mere snørklet kan benævnes ulvekobbeljournalistik, er et udtryk for, at for eksempel specialiserede erhvervsjournalister ofte må ty til hinanden eller er afhængige af de samme få kilder, når de bedriver journalistik. Journalistkoblet jager de samme sager, de samme kilder og følger minutøst med i, hvad kollegerne observerer, skriver på blokken, og hvem de taler med.

Det er ikke kun den enkelte journalist, men hele medieorganisationen, som kan være et udtryk for pack journalism. For eksempel hvis redaktørerne træffer beslutning om, at en bestemt historie skal på forsiden, fordi man ved, at konkurrerende medier satser på det samme.

Når erhvervsjournalisterne jager den samme direktør for en krakket bank, alle laver en voxpop fra bankens lokalområde, tager fat på en vred aktionær, der har tabt sparepengene og vil sagsøge den tidligere ledelse, er det altså ikke kun nyhedskriterier som konflikt, væsentlighed og sensation, der påvirker medieindholdet – det er også det faktum, at erhvervsmedierne jager i samme kobbel og i overført betydning er "The boys on the bus".

Det er titlen på Timothy Crouse's berømte bog fra 1973, hvor hans erfaringer som journalist ombord på de amerikanske præsidentkandidaters valgbusser danner ramme for hans teori om, at journalister, der dækker valg, svømmer i den samme store fiskestime, spiser sammen, bor sammen og ender med at dele noter med hinanden.

Men det kan have negative konsekvenser for journalistikken, når reportere operer i både beats og packs. Ifølge Tuchman betyder specialiseringen i et beat, at journalistikken forstærker de historier, der falder inden for hans speciale, og at en journalist, der for eksempel dækker boligmarkedet, vil promovere bolighistorier til redaktøren – uanset om der sker noget på området eller ej. Og eftersom nyhedsorga-

nisationen har foretaget en økonomisk investering i netop at specialisere journalisten, så vil de godtage historierne – lønnen er jo betalt.

Forskerne Breen og Matusitz hævder, at pack journalism er identisk med det teoretiske begreb om gruppetænkning, som handler om, at personer, der indgår i en gruppe, stræber efter enstemmighed i en sådan grad, at det overdøver alternative handlemuligheder. En journalist, der dækker boligmarkedet, vil søge at opnå en enstemmighed med både konkurrerende journalister og kilder om, at boligpriserne for eksempel vil fortsætte med at stige. Derefter vil man ubevidst søge efter enighed om, hvad det bedste boliglån er, hvordan man kan investere friværdien, og hvilke kilder der er mest kompetente til at udtale sig om boligprisernes udvikling.

Når det gælder pack journalism, er det også vigtigt at sætte fokus på, at beat-journalisterne ofte jagter de samme kilder, som de udvikler et gensidigt afhængighedsforhold til.

Forhold til kilder

Forholdet mellem journalist og kilde kan sammenlignes med en dans, hvor både kilderne byder journalisterne op og omvendt. Men både tid og arbejdskraft er en knap ressource hos medierne, og journalisterne tenderer derfor målrettet at jagte kilder, der har vist sig at være tilgængelige og brugbare førhen. Journalisterne kigger ofte på kildens historik og tidligere evne til at skaffe egnet information og på produktivitet; kan kilden for eksempel fremkomme med brugbare tal og analyser, uden at journalisten selv skal lave unødvendigt bearbejde, om kilden er troværdig og har magt og autoritet bag sine udtalelser, og om kilden er i stand til at levere velartikulerede citater.

Journalisterne bliver afhængige af kilderne for at få indblik i de til tider uigenkendskelige problemstillinger, og det bliver praktisk umuligt for journalisterne at brænde broen til kilderne, da de så vil ende i et tomrum af information. Derfor accepterer journalisterne de rammer, som kilderne udstikker – også selvom de i realiteten undertrykker muligheden for undersøgende og kritisk journalistik, forklarer Dean Starkman.

Erhvervsjournalistikken er i mange tilfælde afhængig af eksperter, der kan tolke tal, komplekse virksomhedsstrukturer og økonomiske udviklinger, som går ud over deres egen faglighed. Men viden og forskning er ikke længere forbeholdt den traditionelle videns- og forskningsinstitution i den højere læreranstalt. Viden opstår i stedet i spændingsfeltet mellem stat, universitet, erhvervsliv og den brede offentlighed.

For mens viden er sivet ud i hele samfundet kan en ekspertkilde både være professor, aktieanalytiker, ansat ved en tænketank eller kommerciel forskningsinstitution.

I den travle proces med at producere dag til dag-nyheder vil journalisterne tendere at favorisere kilder, der tidligere har vist sig brugbare, og dermed risikerer journalisten at se bort fra kildernes eventuelle agenda, fordi alternativet til en leveringsdygtig, afhængig kilde kan være en universitetsforsker, der ikke lever op til kriterierne for den udvidede ekspertrolle.

I forskningen er det dokumenteret, at medierutiner som nyhedskriterier, journalistiske specialer og forhold til kilderne generelt er stabile – det betyder, at erhvervsjournalistikken i højkonjunktoren før finanskrisen kan være pacificeret af et latent ønske om at opnå konsensus og institutionaliserede kildeforhold. Det er dog også slået fast, at selvom det kan være vanskeligt, kan medierutiner ændres. Men kan en begivenhed som finanskrisen ruske op i det? For at forstå, hvordan chokerende begivenheder kan ændre medierutinerne, ser vi på, hvor Watergate-skandalen påvirkede vagthundsjournalistikken i USA.

Watergate – den undersøgende journalistiks læremester?

Watergate-skandalen har udviklet sig til en myte i amerikansk journalistisk historie. Skandalen omhandler en række begivenheder fra 1972 og frem til 1974, hvor der blev begået indbrud i Demokraternes Nationalkomité, som havde til huse i Watergate-bygningen i Washington, for at installere aflytningsudstyr. I første omgang godtog de amerikanske medier over en bred kam officielle forklaringer om, at indbruddet i Watergate-bygningen var tilfældigt, men de to journalister Bob Woodward og Carl Bernstein (Washington Post) afdækkede, hvordan indbrudstvene havde forbindelser til CIA, Komitéen for genvalg af den siddende republikanske præsident Nixon samt til præsidentens medarbejdere. Nixon nedlagde sit embede i 1974 som den første præsident i historien, da han stod over for en rigsretssag i forbindelse med Watergate-skandalen.

Afdækningen af Watergate-skandalen blev efterfølgende beskrevet af Zelizer som "et glørværdigt kapitel i amerikansk journalistik", og undersøgende journalistik blev defineret som en egentlig profession. I 1970'erne blev der i kølvandet på Watergate-skandalen gennemført en række undersøgelser, som dokumenterede, at der var en markant stigning i brugen af anonyme kilder, og medierne indførte formelle regler for brugen af anonyme kilder.

Samtidig steg antallet af undersøgende journalister på de amerikanske medier, og særligt på tv myldrede programmer, der beskæftigede sig med undersøgende journalistik, frem. "Watergate-syndromet" er et udtryk for, at der i tiden efter skandalen var spotlight på at grave fejltagelser frem blandt politikerne. Der var selvran-sagelse blandt de politiske journalister, som i første omgang havde godtaget de officielle forklaringer om indbruddet, og før-Watergate-journalistikken blev beskyldt for at være doven. Ifølge forskerne Schudson og Zelizer var der derfor også en høj

grad af selvkritik blandt medierne efter Watergate-skandalen, og det er denne selvkritik, der sætter afsløringen på et piedestal og glorificerer journalisterne bag.

Årene efter skandalens "point of no return" i 1973 betragtes som "Watergate's honeymoon", men enhver bryllupsferie har en afslutning. Den store oprustning af undersøgende journalistik afdækkede ingen nye betydningsfulde gates, og Watergate blev senere betragtet som en atypisk begivenhed, som Woodward og Bernstein var heldige at støde ind i, snarere end et udtryk for, at nye, undersøgende journalistiske redskaber kan afdække en kavalkade af skandaler.

Medieforskeren Michael Schudson anerkender, at Watergate havde indflydelse på journalistikken umiddelbart i årene efter skandalen op gennem 1970'erne, hvor skandalen skabte en "mere magtfuld, mere fejret og mere aggressiv presse."

I lyset af særligt erfaringer fra Watergate kan en større skandale betragtes som en kritisk skillevej, fordi medierne på grund af ekstern kritik og selvkritik søger mod en mere aggressiv og kritisk journalistik for at genoprette troværdighed. Men hverken ekstern kritik eller selvkritik er i sig selv stærk nok til at ændre indgroede medierutiner. Mark Feldstein argumenterer i 2006 for, at en periode karakteriseret af afslørende journalistik kræver en række forudsætninger, som går ud over mediernes selvkritik. Feldstein dokumenterer, at afslørende og undersøgende journalistik har gode vækstbetingelser, når et stort udbud af nye teknologier og stærk konkurrence mellem medierne mødes med en efterspørgsel på kritisk journalistik og afsløringer på grund af politisk, økonomisk og social uro. Disse betingelser var til stede, da finanskrisen ramte Danmark. Udbuddet af nye teknologier og konkurrencen blandt erhvervsmedierne er stor op gennem 2000'erne.

Mainstreammedierne satser i høj grad på erhvervsjournalistikken, samtidig med at der er en række mere specialiserede spillere på markedet som Økonomisk Ugebrev, Mandag Morgen, Penge og Privatøkonomi. Men der sker også en revolution på nettet, hvor blandt andet Jyllands-Posten i 2006 starter portalen Erhverv På Nettet, der er Euroinvestor og en række erhvervsrelaterede blogs. Samtidig sker der også en oprustning i tv-mediet, hvor blandt andet TV 2 News med deres finansredaktion bringer særskilte udsendelser flere gange om dagen, og Danmarks Radio satser på magasinet Penge.

For at undersøge, om finanskrisen har haft en reel betydning for erhvervsjournalistikken, er der foretaget en indholdsanalyse af de toneangivende erhvervsmedier Børsen, Berlingske Business og Jyllands-Postens Økonomi og Erhverv. Vi undersøgte igennem to måneder (marts og april) i 2007 og 2010 de artikler, som aviserne henviser til på forsiden. Det første nedslagsår er valgt, fordi marts/april 2007 er umiddelbart, før der for alvor begynder at vise sig krisetegn, og 2010 er valgt, fordi krisen i 2011 fik en ny dimension i form af den europæiske gældskrise – Finanskrisen 2.0 – og det er perioden efter første bølge (2008-2009), der er interessant.

Hvad viser undersøgelsen?

Det kan være vanskeligt at måle kritisk journalistik, og til formålet er der derfor udviklet fire indikatorer, der hver for sig og tilsammen kan vise forskellige aspekter af kritisk journalistik (se tabel 1).

Undersøgelsen stiller det overordnede spørgsmål, om erhvervsjournalistikken i

Tabel 1: Indikatorer som viser forskellige aspekter af kritisk journalistik

Indikator	Beskrivelse
Er artiklen udtryk for en afsløring af en sag, som nogen har interesse i ikke kommer frem?	Artiklen afslører magtmisbrug, svindel eller inkompetence, som ikke tidligere har været kendt. En afsløring har ofte karakter af en sag, som mindst én part har interesse i ikke kommer frem. En reel afsløring baserer sig på information, som ellers ikke var kommet frem. Nye tal for arbejdsløshed har ikke karakter af en afsløring.
Er der modstridende synspunkter med artiklens hovedpræmis?	Artiklens hovedpræmis er at finde i rubrik og underrubrik, og kan underbygges af mundtlige eller skriftlige kilder. Spørgsmålet retter sig mod, hvorvidt andre kilder eller journalisten selv kommer med et modstridende synspunkt.
Bliver der gjort opmærksom på kildernes motiver for at optræde i artiklen eller afhængighedsforhold?	Spørgsmålet retter sig mod motivfortolkning i artiklen enten gennem journalisten selv eller andre kilder. Hvorfor udtaler kilderne sig, som de gør? Har de økonomiske og politiske interesser på spil?
Bliver personer, virksomheder eller organisationer holdt ansvarlige for en given udvikling eller i en sag?	Det handler om at holde aktører ansvarlige for de påstande en artikel kan fortælle om underskud, overskud, magtmisbrug og lovovertrædelser. Det kan gøres både af journalisten selv og gennem kilder.

Danmark er mere kritisk efter finanskrisen end før. Der er en signifikant stigning i det samlede indeksscore, når man måler på kritisk journalistik. Vi kombinerede de fire indikatorer i en indeksscore, som går fra 0-100. Resultatet viser, at erhvervsjournalistikken er signifikant mere kritisk i 2010 med en gennemsnitlig indeksscore på over 24 mod et gennemsnit på 6 i 2007.

Dykker man ned i de enkelte indikatorer, viser de, at antallet af afsløringer er mere end fordoblet hos alle tre medier i 2010, og dette skyldes en række sager som blandt andet Tinglysningsskandalen, Scan Energy-sagen, afsløringer af den fængslede finansmand Klaus Riskær, Masterseek, der snyder investorer, ulovligheder i Amagerbanken og beskyldninger om kritisable forretningsmetoder i Saxo Bank. På forsiden af Berlingske Business 25. april 2010 er virksomheden Masterseek i vælten for at narre it-investorer og kanalisere pengene videre til bagmænd. Jyllands-Postens erhvervssektion har også store afsløringer, der bygger videre på 2007-serien "Det store ejendomsspil" og har blandt andet afsløringer af bankdirektørers kontroversielle handel med pantebreve på forsiden.

Der er for alle medier sket mere end en fordobling af artikler, hvor der optræder modstridende synspunkter med hovedpræmissen. Det kan være kritisk tilgang til tal eller analyser, som en given part frembringer, og her er der en markant stigning. Det drejer sig for eksempel om investorstoffet, hvor aktieanbefalinger ofte følges op af modsatrettet synspunkt. Eller at eksperter bruges til at sætte en virksomheds strategier og mål i perspektiv. Et eksempel på, at artiklens hovedpræmis i 2007 står uimodsiget, er Berlingske Business' interview med Nordeas bestyrelsesformand, Hans Dalborg. "Nordea-fusionen: Forbillede for Europa," skriver Business på forsiden 2. april 2007, og præmissen i underrubrikken er, at der forventes en bølge af bankfusioner med Nordea som forbillede. Hans Dalborg er eneste kilde til præmissen, og den bliver hverken bakket op eller sagt imod af andre kilder eller journalisten selv.

Et eksempel fra 2010 på, at hovedpræmissen i artiklen bliver modsagt, er Børsens forside 14.04.10, hvor en storkunde kræver Saxo Bank lukket og har meldt banken til Finanstilsynet for at få dens licens inddraget. Hovedpræmissen for artiklen – at Saxo Bank snyder sine kunder – bliver udfordret af modstridende synspunkter. En uafhængig bankekspert forklarer, at banken ikke handler ulovligt og "gør som alle andre", og at deres handlinger er almindelig praksis.

Indikatoren om motivfortolkning viste sig for svag til at opsnappe en reel udvikling, og det kan konkluderes, at erhvervsjournalisterne kun i enkelte og meget atypiske tilfælde motivfortolker på deres kilders interesse i at handle, som de gør.

Den fjerde indikator handler om, hvorvidt personer, virksomheder eller organisationer bliver holdt ansvarlige for en given udvikling eller i en sag. Her er der en klar tendens til, at man i 2010 søger at holde centrale aktører ansvarlige for under-

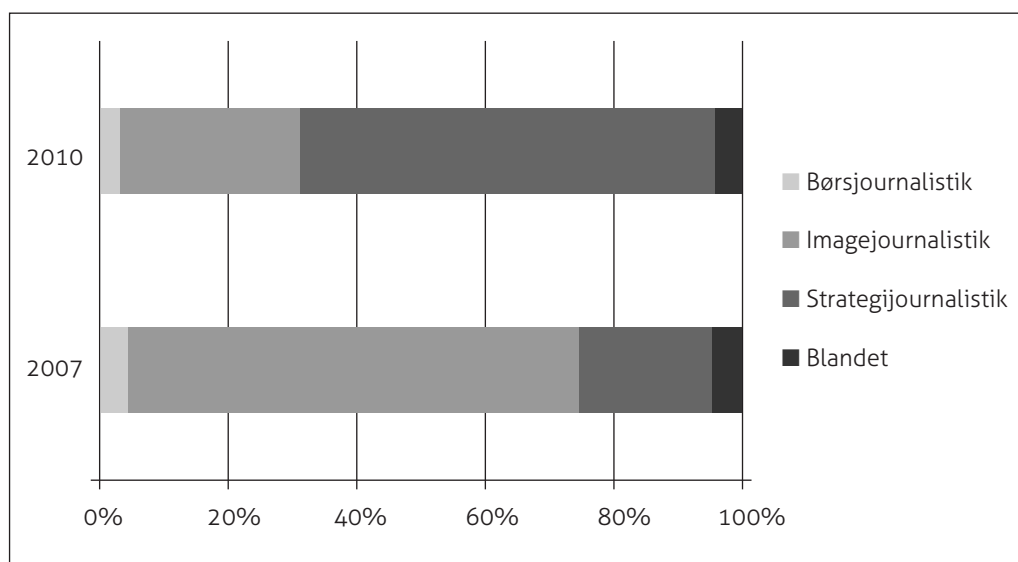
skud, overskud, magtmisbrug med videre. Der er sket en femdobling af artikler, hvor der bliver sat navn på personer eller institutioner, som bærer ansvaret. Dette manifesterer sig blandt andet i virksomhedsstoffet, hvor der er stort fokus på at gøre topcheferne ansvarlige for særligt fejlslagne strategier, stille dem personligt ansvarlige for, at aktionærerne taber penge og fyringer. Et eksempel er fra Erhverv og Økonomi 29. april 2010, hvor Vestas' topchef Ditlev Engel stilles til ansvar for røde tal på bundlinjen i Vestas. Han "erkender" og "undskylder", og det er ikke virksomheden Vestas, men Engel selv, der har ansvaret for pengemangel. I andet eksempel fra Børsen 15. april bliver ansvaret for Tinglysningsskandalen placeret hos to tidligere ministre, som trods advarsler alligevel indførte det digitale tinglysnings-system.

Strategijournalistikken tager føringen

En anden måde at undersøge, om erhvervsjournalistikken er mere kritisk, er ved at se på, om artiklerne er udtryk for børs-, image- eller strategijournalistik. Det er kategorier, som Charlotte Wien og Anker Brink Lund tidligere har inddelt artikler i, og overordnet set er børs- og imagejournalistik udtryk for en mindre kritisk journalistik, mens strategijournalistik er mere selvstændig og reflekteret.

Børsjournalistik er formidling af positive og negative resultater eller nøgletal, for eksempel i forbindelse med årsberetninger eller opdaterede ledighedstal. Informationerne bygger på rapporter, pressemeddelelser og informationer, som er bredt

Figur 1: Børs, image og strategijournalistik

tilgængelige, og i børsjournalistikken indgår ofte ikke-mundtlige kilder, men kan basere sig på regnskaber eller reportage af dagens aktiebevægelser.

Imagejournalistik er formidling af en virksomheds, organisations eller et partis image og strategier i forbindelse med nye satsningerne. Det kan være krav om lovgivning, fremstød på nye markeder, fusioner og kampagner.

Strategijournalistik er formidling af positive og negative erfaringer i forbindelse med satsninger eller lovgivning – herunder undersøgelser af styrker og svagheder. Medierne opsøger information, som ikke er tilgængelig, gennem f.eks. årsrapporter – ofte gennem interviews med centrale aktører.

I 2007 er 71 pct. af artiklerne et udtryk for imagejournalistik, som er formidling af en virksomheds, organisations eller partis image og strategier i forbindelse med nye satsningerne (se figur 1). Det kan være krav om lovgivning, fremstød på nye markeder, fusioner og kampagner. Billedet er stort set omvendt i 2010, hvor strategijournalistikken står for 62 pct. Her er der fokus på de positive og negative erfaringer i forbindelse med de satsninger, som virksomheder har foretaget, eller den lovgivning, der er implementeret. Medierne undersøger aktivt styrker og svagheder ved virksomheder, strategier og lovgivning og opsøger også aktivt information, som ikke umiddelbart er tilgængelig i officielle rapporter og dokumenter.

Børsjournalistikken, som oftest bygger på pressemeddelelser uden personlig kontakt med en kilde, fylder meget lidt på forsiden af medierne både før og efter finanskrisen. En kvantitativ indholdsanalyse kommer dog til kort med at identificere, om artiklen rent faktisk udspringer af en pressemeddelelse, medmindre journalisten selv angiver, at det er tilfældet. I praksis benytter mange journalister direkte citater fra pressemeddelelser uden at angive, at de ikke har været i personlig kontakt med kilden, og den nuance kan indholdsanalysen ikke favne.

Et eksempel på imagejournalistik i Jyllands-Posten 27. april 2007 er historien ”Dansk Supermarked i offensiven”. Her bliver det formidlet, at Dansk Supermarked udvider og satser på nye markeder. Det er en typisk imagejournalistisk artikel, hvor én kilde fra én virksomhed beretter om kommende planer og nye fremstød, uden at det undersøges, hvordan markedssituationen er eller hvilke forhindringer, der kan være forbundet med planen.

Et eksempel på strategijournalistik i 2010 er historien ”Havmøller er guldæg for Dong”, Jyllands-Posten 28. april 2010. Her beskrives det, hvordan Dong Energy har gjort satsningen på havmølleparker til en lukrativ forretning. Samtidig med at energikæmpen får milliarder i offentlige støttekroner, betaler aftagerne af energien en klækkelig merpris. Det forarger elforbrugerne, og politikerne bliver også inddraget i sagen. Det er et klart eksempel på at undersøge konsekvenserne af virksomhedernes strategier frem for blot at videreformidle dem. Der var tre gange så mange artikeltyper af denne slags i 2010 i forhold til 2007.

Hænger journalisterne fast i kildenettet?

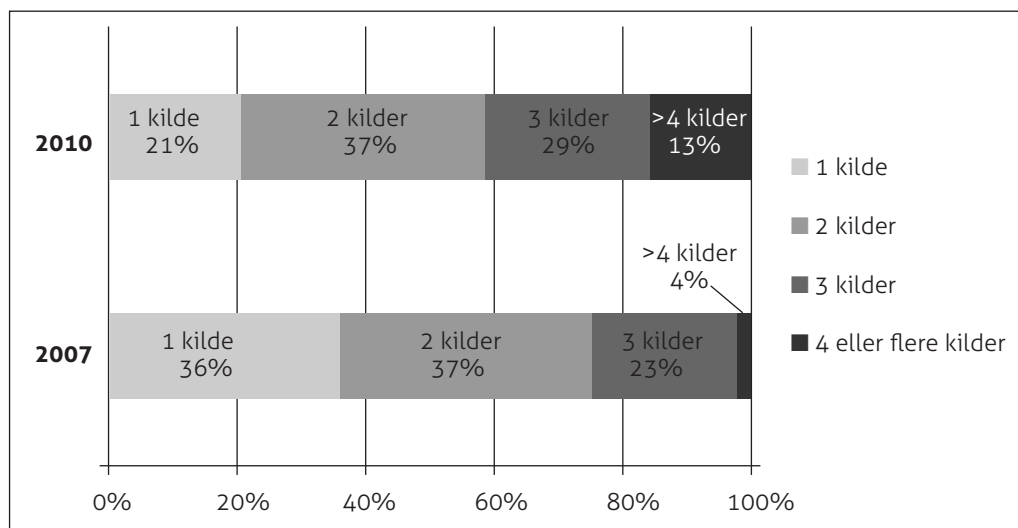
Hvis erhvervsjournalistikken skal være mere kritisk efter krisen, kræver det også flere kilder i medierne, der kan udfordre hinanden. Spørgsmålet er, om journalisterne hænger fast i de samme kilder? Undersøgelsen viser, at antallet af kilder generelt stiger fra 1,95 før krisen til 2,33 efter. Artikler med kun én kilde fylder hele 36 pct. af artiklerne i 2010. Dette tal skrumper til 21 pct. i 2010, og en af forklaringerne på, at énkildeartikler stadig er udprægede på forsiden, er blandt andet, at mange af forsideshistorierne i 2010 udfoldes i et mindre tema, hvor en hovedhistorie kan have en eller flere sidevinkler. Det er en måde at give de enkelte kilder mere plads på, og det er også en måde at udfolde en kritisk vinkel til hovedhistorien på. Det er dog stadig bemærkelsesværdigt, at der i 2 ud af 10 artikler på forsiden af erhvervsmedierne i 2010 stadig kun optræder én kilde.

Det bliver også dokumenteret, at der kommer langt flere uafhængige kilder i spalterne efter finanskrisen. Det vil sige, at eksperter og forskere fra universiteterne får mere plads på bekostning af partskilder som bankøkonomer og repræsentanter for brancheorganisationer. Brugen af uafhængige kilder er tredoblet fra 2007 til 2010. I 2010 udtalte en uafhængig ekspert sig i 15 pct. af artiklerne – i 2010 var det tal steget til 45 pct.

Ændrede nyhedskriterier?

Som en del af de tavse rygradsrutiner bruger medierne nyhedskriterierne til at vurdere, om en nyhed er værdig til at blive bragt, og undersøgelsen viser, at der også

Figur 2: Antal kilder fordelt på artikler

Tabel 2: Identificerede nyhedskriterier

	Konflikt	Sensation	Identifikation	Eksklusivitet
2007	26 pct.	2 pct.	8 pct.	9 pct.
2010	56 pct.	9 pct.	38 pct.	19 pct.

her er tale om en signifikant ændring. Konflikthistorierne har i stigende grad vundet indpas i erhvervsmedierne efter krisen, og det stemmer overens med teorien om, at finanskrisen rykker journalistikken fra konsensusøgende til mere konflikt-skabende (se tabel 2).

Der er også en bemærkelsesværdig stigning i artikler, som er udtryk for identifikation. Dette kan have en nær forbindelse til stigningen i konfliktkriteriet, idet personlige konflikter naturligt også indeholder identifikation. Samtidig er der en betydelig stigning i artikler, hvor konkrete personer bliver stillet til ansvar for en given udvikling. Dette medfører naturligt et fokus på identifikation, hvor der bliver identificeret skurke og helte, og læseren kan se sig selv i personen. Personificeringen er i relation til erhvervsjournalistik en måde at reducere kompleksiteten på og lade abstrakt finans-, økonomi- og virksomhedsstof medieres gennem kendte mennesker, som man kan identificere sig med. Erhvervsstof kan ofte blive abstrakt og svært at gennemskue for læserne, men de kan lettere sætte sig ind i, at erhvervsfolkene som personer kæmper for at vinde og for at undgå at tabe.

Diskussion: Er den kritiske bølge kun er kort skvulp?

Undersøgelsens resultater viser, at erhvervsjournalistik er blevet mere kritisk, uafhængig og personfokuseret efter finanskrisen. Det skift passer ind i den udvikling, som erhvervsmedierne har været igennem siden 1960. Resultaterne fra Kjær og Slaattas skandinaviske undersøgelse af erhvervsjournalistikkens udvikling peger i samme retning. De identificerer en bevægelse fra en refererende markedsjournalistik med fokus på ren videreformidling af teknisk information i 1960'erne til en mere kritisk, analyserende og udspørgende erhvervsjournalistik, der vil nå et bredere publikum, i 2000'erne. Der er stor konkurrence fra både avisernes egne onlineredaktioner, blogs og nye netmedier. Onlinejournalistikkens tempo og konstante opdateringer tvinger ofte printmedierne til at finde eksklusive vinkler, som ikke er skudt af på dagen, bruge andre kilder samt baggrund og analyse for at konkurrere. Det betyder blandt andet, at markedsberetninger, som ofte ikke beror på kilder,

men observationer og reportage fra for eksempel aktiemarkedet, bliver nedprioriteret i avisen, men optræder på nettet i stedet.

Finanskrisen er dog en klar fod på speederen, som kan forklare, hvorfor der sker en firedobling i kritisk journalistik inden for en meget kort årrække. Det skyldes særligt de udefrakommende faktorer, der forklares i Mark Feldsteins udbuds- og efterspørgselsmodel. Stigningen i graden af den kritiske journalistik ville sandsynligvis ikke være så markant, hvis ikke den politiske og økonomiske uro ramte midt i historisk gode betingelser for konkurrence mellem medierne.

Det forbliver et spørgsmål, hvorvidt finanskrisen har ændret erhvervsjournalistikken permanent, eller om nyhedsrutinerne er så stærke, at det hurtigt bliver "business as usual".

Mark Feldstein argumenterer for, at bølgerne af kritisk og afslørende journalistik aftager efter noget tid. Det sker af sig selv, når der igen er politisk og økonomisk stabilitet, eller konkurrencen og de teknologiske muligheder svækkes. Det så man blandt andet efter Watergate-skandalen, hvor den kritiske æra ebbede ud efter 1980'erne. Det er de fængslende medierutiner, der igen overtager dagsordenen.

Denne undersøgelse vil skulle gentages for at få svar på, om den kritiske æra i den danske erhvervsjournalistik også ebber ud igen, når den danske økonomi for alvor er tilbage i fuldt gear. Et kig på de mest citerede økonomer i medierne giver en indikation af, at den kritiske erhvervsjournalistik måske har toppet umiddelbart efter krisen.

Dagbladet Børsen publicerer hvert år en undersøgelse over de mest citerede økonomer i medierne. Her er der traditionelt en klar tendens til, at bankernes afhængige økonomer og analytikere topper listerne. Men i 2008, efter finanskrisen ramte, skriver økonomisk redaktør Thomas Bernt Henriksen "Finanskrisen skaber nye økonomiske stjerner." Bankøkonomerne ligger fortsat uforstyrret i toppen af listen, men højdespringerne er uafhængige finans- og bankeksperter, som nu står stærkt.

Men medierutinerne viste sig at være svære at bryde ud af. Det vidner Børsens undersøgelse af de økonomiske eksperter i 2011 om. Under overskriften "Flokmentalitet i den økonomiske debat" skriver Thomas Bernt Henriksen, at journalisterne i 2011 flokkes om de samme økonomer. I 2012 kommer der en ny stjerne på toppen af Børsens liste. Mads Lundby Hansen, cheføkonom i tænketanken CEPOS, er den mest citerede – derefter følger nationalbankdirektøren, cheføkonomen fra Danske Bank og så to professorer fra Aarhus Universitet og Aalborg Universitet. "Det er en ny måde for erhvervslivet at yde indflydelse på. Virksomhederne bruger ikke længere bare erhvervsorganisationer, men finansierer i stigende grad selv deres tænketanke, hvor deres idéer og holdninger bringes frem", siger Ove K. Pedersen, professor på CBS, til udviklingen. I 2013 er CEPOS igen på førstepladsen med Danske Banks cheføkonom i hælene.

Undersøgelsen fra Børsen viser ligesom vores undersøgelse, at der kan kile sig nye spillere ind på banen og rykke på rutinerne – i hvert fald for en stund. Men spørgsmålet er, om finanskrisen kun efterlader sig tandmærker, eller om den for alvor bider sig fast i journalistikken. Rutinerne kan meget nemt tage over, før en ny økonomisk, social eller digital revolution skaber de forudsætninger, hvor kritisk journalistik kan få endnu en opblomstring. ■

■
Preben Wilhjelm, *medlem af Folketinget 1975-1984,
1991-1995 chef for Dokumentargruppen ved DR*

Kapitel 18

Hvorfor spørger journalister aldrig ...

Af Preben Wilhjelm

MAN MÅ OFTE undre sig over de spørgsmål, journalister og programværter stiller de tilkaldte politikere eller 'eksperter'. Og alle har en mening om, hvorvidt Clement og Krasnik er for hårdtslående, om de giver deres gæster reel mulighed for at svare, og om andre interviewere i al for høj grad optræder som mikrofonholdere. Men ret beset er der nok god grund til at hæfte sig ved de oplagte spørgsmål, der aldrig stilles.

En klog mand sagde engang, at "de herskende tanker er de herskendes tanker". Vi ligger alle under for, at noget tages for givet, så det er nærmest meningsløst overhovedet at sætte spørgsmålstegn ved det. I videnskaben udgør disse grundlæggende antagelser et såkaldt paradigme – man kunne også kalde det en forståelsesramme – som må ligge til grund for den faglige debat, medmindre man støder på ubestridelige kendsgerninger, som ikke kan rummes inden for de antagelser, som indtil da har været anset for indiskutable. Et klassisk eksempel på en sådan situation opstod i mit eget fag, fysikken, i 1896, da et uskyldigt forsøg på måling af lysets hastighed fra en kilde i bevægelse højst overraskende gav et resultat, som var uforklarligt ud fra Newtons ellers succesrige antagelser. Det var en udfordring for alverdens fysikere og fandt sin løsning med Einsteins specielle relativitetsteori i 1905, som dækker det genstridige fænomen, samtidig med at den rummer alle de forhold, som var så overbevisende dækket af Newtons fysik.

Når det drejer sig om samfundsforhold, er forståelsesrammen det bestående. De herskende tanker er de herskendes tanker. I almindelighed sker det helt ubevidst. Vi indser ikke, at vi bygger på nogle antagelser, og at det måske kunne være frugtbart at sætte spørgsmålstegn ved nogle af dem.

Især når vi oplever den dybeste økonomiske krise i tre generationer. Og det i en situation, hvor næsten alle har troet og handlet efter, at man havde fundet ud af at gøre systemet krisefrit. Så kunne man forvente, at der blev stillet spørgsmål til

grundlæggende træk ved systemet og ved de tiltag, der er foretaget i anledning af krisen. Når man undlader overhovedet at anfægte træk ved det bestående, ender man uvægerligt, som vi har set det, i 'den nødvendige politik', som i al væsentlighed er den samme, uanset om man kalder sig rød eller blå. Fordi den slet og ret er administration af det bestående uden egentlige ændringer, hvilket man bilder os – og måske endda sig selv – ind er nødvendigt.

Lad os se på nogle af tidens nærliggende og væsentlige spørgsmål, som ikke stilles, formentlig fordi de kolliderer med forståelsesrammen.

Da den lystige dans om de galopperende friværdier fik en brat afslutning, og boligboblen sprak, var krisen umulig at snakke sig fra. Nu skulle vi belæres om, hvorfor det var nødvendigt at skære ned overalt – samtidig med at vi blev opfordret til at 'svinge dankortet'! Så selvmodsigende et budskab er ikke så ligetil at sælge. Eksperterne måtte på banen. Dagligt blev vi af cheføkonomer og 'politiske kommentatorer' tudet ørerne fulde af, at den offentlige sektor var for dyr, at der var kæmpeunderskud på statens budget, og at gælden bare voksede og voksede, hvilket selvfølgelig ikke kunne fortsætte. De kunne have tilføjet, at det var meget værre i Frankrig og England, for ikke at snakke om Italien og Spanien, og for slet ikke at snakke om Grækenland og USA. Alle skyldte vi ubegribeligt mange penge væk.

Men hørte man nogensinde en journalist spørge, hvem der havde alle disse penge til gode? Aldrig! Det er dog ellers ikke uinteressant. Her i landet har vi ikke haft underskud over for udlandet i mange år, heller ikke under krisen. Det betyder ganske enkelt, at de fleste af pengene eller tilgodehavenderne er her i landet. De statsobligationer, som har måttet udstedes for at dække underskuddet, ligger i danske finanskonsortier, virksomheder og pensionskasser. For os alle under ét er der altså ikke tale om noget overforbrug eller ufinansieret forbrug. Den kendsgerning er ikke uvæsentlig for opfattelsen af krisen og de tiltag, som politikere og 'eksperter' præsenterer som nødvendige.

Vi gik på mindre end fire år fra et overskud på statsbudgettet på 80 mia. kr. til et underskud på 70 mia. Det er et skred på 150 mia. kr., svarende til næsten 10% af BNP (og 20% af statsbudgettet), som vel at mærke ikke skyldtes nogen politisk beslutning, ikke var resultat af en udvidelse af de offentlige ydelser, snarest tværtimod, og som politikerne ikke havde nogen mulighed for at forhindre. Skreddet var i al væsentlighed foranlediget af udviklingen i den private sektor, som er underkastet markedsmekanismen. Det kunne nok give anledning til at stille spørgsmål til selve systemet. Selv Allan Greenspan, som blev betragtet som et økonomisk orakel i de foregående år, erkendte efter krisen, at der var nogle 'systemfejl', man ikke havde været opmærksom på. Men i den danske debat har der hverken fra journalister eller kommentatorer været interesse for at bore den mindste smule i dét spørgsmål: Hvilke systemfejl er der tale om?

Når en trods alt overskuelig boligboble i USA (og Danmark) kan udløse den dybeste økonomiske krise i tre generationer med snesevis af millioner af tabte jobs, også i alle andre sektorer og i lande og verdensdele, som ikke har haft nogen boligboble, forekommer det nærliggende at spørge, hvad det er for mekanismer, der får en boble til at udløse en lavine. Svaret er for så vidt ret simpelt: Det er en fuldstændig logisk følge af markedsmekanismen, at selv mindre ubalancer i økonomien har tendens til at være selvforstærkende. Det er, hvad vi i fysikken kalder et metastabilt system, som en mønt på højkant. Men spørgsmålet bliver end ikke stillet.

På baggrund af en forringelse på statsbudgettet svarende til 10% af BNP ville det også være nærliggende at spørge, hvordan flertallet af politikerne umiddelbart efter kan tilslutte sig en finanspagt, som forpligter til at holde underskuddet på under 0,5% af BNP. Når man lige har oplevet et skred, som var tyve gange større, og som man ikke havde nogen mulighed for at forhindre? Jeg har ikke hørt det spørgsmål stillet til nogen af finanspagtens tilhængere.

Og mens vi er ved finanspagten: Hvorfor har vi aldrig oplevet, at der blev stillet spørgsmålstejn til det begavede i, at stabilitetskriterierne ikke skelner mellem underskud og/eller gæld forårsaget af overforbrug som i Grækenland og USA og underskud og/eller gæld forårsaget af investeringer i fremtiden, som f.eks. Danmark i 30'erne, hvor vi investerede stort især i broer og veje. Denne gang har vi kun gjort tilsvarende i meget begrænset omfang. Det er dog ellers det afgørende skel mellem en neoliberalistisk og en keynesiansk krisepolitik, mellem "at spare sig ud af krisen eller at arbejde sig ud af krisen", som endnu i valgkampen i 2011 blev fremdraget som forskellen mellem en blå og en rød regering.

Når EU's sparekrav ikke virker efter hensigten, men år for år snarere medvirker til at forstærke krisen, hvorfor stilles så ikke det spørgsmål, om man muligvis kunne formulere helt andre stabilitetskriterier end finanspagtens neoliberalistiske. Hvordan ville det f.eks. virke, hvis landene forpligtede sig til at holde arbejdsløsheden under 4%, som tidligere økonomiminister Ivar Nørgaard luftede i forbindelse med Euro-afstemningen i 2000? Det ville jo da i hvert fald stimulere efterspørgslen, som ifølge Keynes især i krisetider er nok så interessant som produktiviteten. Vi ville landene imellem hive hinanden op af dyndet i stedet for som hidtil at skubbe hinanden længere ned. Men kunne det lade sig gøre i praksis? Og hvordan ville det virke, hvis landene forpligtede sig til i løbet af en overskuelig årrække at mindske den økonomiske ulighed, f.eks. ned til en 'Gini-koefficient' på højst 0,25 svarende til niveauet i Skandinavien i 90'erne? Det måtte vel også have en økonomisk stabiliserende effekt. Bare for at antyde nogle sociale stabilitetskriterier som konkrete alternativer. Ville det måske ikke være et par spørgsmål værd? De stilles bare aldrig – mens man tager sig god tid til ukritisk af behandle f.eks. produktivitetskommissionens forudsigeligt fantasiløse forslag.

Da krisens alvor gik op for politikerne, om ikke andet, så fordi finanssektoren stod foran kollaps, greb man til tvivlsomme 'bankpakker', men erkendte samtidig, selv i borgerlig-liberalistiske kredse, at man i fremtiden måtte sikre sig imod, at enkelte finanskonsortier blev så store, at samfundet ikke kunne overskue deres sammenbrud, hvorved de i realiteten tog samfundet som gidsel. At risikoen for gidseltagning er reel, fik vi her i landet bevis for, da repræsentanter for sektoren på et natligt møde med daværende erhvervsminister Lene Espersen krævede og fik en ændring af den allerede færdigforhandlede Bankpakke 2, en ændring, som anslået kostede skatteyderne omkring 24 mia. kr. Overalt i de kriseramte lande var dagsordenen, at disse konsortier måtte opdeles i funktionsområder (alm. bankvirksomhed, forsikring, pensionskasse, realkredit og spekulation i valuta og værdipapirer), samt at størrelsen af hver enkelt måtte begrænses, så ingen var "too big to fall". Hvornår er politikerne blevet stillet det spørgsmål, hvorfor det ikke er sket? Aldrig.

Da man reddede finanssektoren fra selvforskyldte konkurser ved astronomiske skatteydergaranterede 'bankpakker' var begrundelsen, at samfundet ikke kunne undvære disse institutioner til at formidle lån til oprettelse af nye arbejdspladser. Ikke desto mindre oplevede selv store og solide virksomheder hurtigt derefter, at de befandt sig i en 'kreditklemme': de kunne ikke opnå hverken lån eller garantier i de private pengeinstitutter. Det burde have affødt en række spørgsmål: Hvorfor virkede pakkerne ikke efter hensigten? Havde det ikke været billigere og mindre risikabelt for skatteyderne at lade bankerne gå ned, sikre almindelige kunder ved en indskydergaranti (som for Amager Bank) og oprette selvejende, nonprofit-finansieringsinstitutter (som Vækstfonden og Eksport Kredit Fonden, som reddede tusindvis af sunde arbejdspladser, der var truet af 'kreditklemmen')? Og hvad bliver konsekvensen af, at man så at sige fortæller de store finanskonsortier, at de roligt kan spekulere helt skruppelløst, for hvis det går godt, beholder de gevinsten, og hvis det går galt, kommer skatteyderne og redder dem?

I enhver politisk-økonomisk debat i medierne kommer det før eller senere: "Ja, men det er nu engang det private erhvervsliv, som skal skabe de værdier, der skal finansiere den offentlige sektor". Det er åbenbart en trumf, som ikke kan stikkes. Hvornår har man hørt studieværten stille det nærliggende spørgsmål: "Hvad havde B&O, Carlsberg, Danfoss, Lego, Danisco, Mærsk, Novo, Vestas og alle de andre kunnet 'skabe' af værdi, hvis ikke den offentlige sektor havde sørget for en veluddannet arbejdskraft fra metal- og specialarbejdere til ingeniører, biokemikere og skibskonstruktører til deres rådighed? Og hvor havde de fundet den arbejdskraft, de havde brug for, hvis ikke det offentlige med bl.a. børneinstitutioner havde givet kvinderne mulighed for at komme ud på arbejdsmarkedet? "

I det hele taget godtager man ukritisk den fremstilling, at den private sektor er en gevinst for samfundsøkonomien, mens den offentlige er en belastning. Man stil-

ler end ikke spørgsmål til den ejendommelighed, at præcis den samme ting, f.eks. en hofteoperation, udført af nøjagtig de samme personer, med samme ressourceforbrug og samme resultat, i dette sort/hvide billede fremstår positivt, når det foretages på et privathospital, og negativt, når det foretages i det offentlige. Og det, selvom begge dele bidrager lige meget til BNP.

DET BETRAGTES som en selvfølge, at hvis en privat virksomhed ikke kan få overskud på sine ansatte, bliver de fyret. Også selvom de måske kun giver et midlertidigt underskud på 10.000 kr. årligt, og der på lidt længere sigt er mulighed for udvidelse. Den fyrede koster i kortere eller længere tid det offentlige mindst omkring 300.000 kr. årligt (tabt skatteindtægt og nettoudgift til dagpenge eller lignende). Det forekommer nærliggende at spørge, om der kunne tænkes samfundsøkonomisk mere fornuftige løsninger ind uden at prisgive dynamikken på arbejdsmarkedet? Det sker bare ikke. Dertil er markedstankegangen for grundigt indarbejdet.

Alle hylder 'den danske model' på arbejdsmarkedet, hvor løn- og arbejdsvilkår aftales af parterne uden statens indblanding. Smidigheden eller mobiliteten sikres ved såkaldt flexicurity. Fleksibiliteten består i, at det er nemt og omkostningsfrit for arbejdsgiverne at hyre og fyre arbejdskraft og modsvares af security baseret på sociale garantier, især dagpengesystemet, for dem, der bliver ofre for flexicurity. I den sidste halve snes år har man trin for trin forringet security-elementet for arbejderne med mere end 70% – fra en dagpengeperiode på 7 år til 4 år og senest nedsat til 2 år – uden på mindste måde at have reduceret fordelene for arbejdsgiverne. Og stadig påstår alle, at de står vagt om 'den danske model'. Har man nogensinde hørt en journalist foreholde en påstået tilhænger af 'den danske model' denne skævhed?

Ifølge 'den danske model' blander staten sig ikke i løn- og arbejdsforhold. De aftales mellem to suveræne parter. Ikke desto mindre har regeringen ved flere lejligheder, når der var rigelig damp under kedlerne, f.eks. midt i 80'erne, dikteret lønstop over hele linjen for at forhindre 'lønglidning'. Uanset begrundelsen er og bliver det i strid med 'den danske model'. Parallellen ville være et fyringsstop, når det går skidt, når der nedlægges arbejdspladser, og lønnen trykkes. Et er, at det sker bare ikke. Men hvorfor bliver spørgsmålet end ikke stillet? Hvorfor lader man alle slippe afsted med at bekende sig til 'den danske model', uden at konfrontere dem med det besynderlige i, at den åbenbart kun gælder den ene vej?

Selv i de økonomiske modeller, der benyttes som grundlag for politiske beslutninger, favoriserer man systematisk privat foretagsomhed i forhold til offentlig. Modellerne indregner 'dynamiske effekter' af allehånde erhvervsbegunstigelser, skattelettelser o.l. Den påståede 'tænketaank' CEPOS, som rettelig burde præsenteres som lobbyvirksomhed, demonstrerer helt ud i karikaturen, hvordan det gøres:

Der er ikke den skattelettelse i toppen, som CEPOS ikke kan 'bevise' er selvfinansierende i kraft af 'dynamiske effekter', som oftest er rene postulater. Finansministeriets metoder er ikke meget bedre. Der indregnes således ikke dynamiske effekter af offentlige investeringer i f.eks. uddannelse.

Det er i år 50 år siden, tidsskriftet Politisk Revy bragte en spændende artikel om netop det spørgsmål. Den unge økonom Klaus Groth havde været på studierejse i USA og kunne berette, at amerikanske økonomer øjensynlig havde fundet svaret på et problem, de havde tumlet med i årevis. Man havde simpelthen ikke med de gængse modeller kunnet redegøre for den økonomiske vækst, der faktisk var sket. Med investeringsrater, teknisk innovation, skatte- og erhvervspolitiske tiltag, kapitaldannelse, lånevilkår osv. kunne man kun redegøre for knap halvdelen af væksten. Så kom man i tanke om, at det generelle uddannelsesniveau var hævet i perioden, og da man inddrog det i beregningerne, kunne man stort set redegøre for den faktiske vækst. I Danmark, 50 år efter, er vi ikke nået så langt. Men har man set nogen journalist eller politisk kommentator stille det yderst relevante spørgsmål, om dynamiske effekter af investeringer i uddannelse først tæller, når universiteterne er privatiseret og folkeskolen udliciteret?

For nylig blev der offentliggjort en undersøgelse, der viste, at Danmark var faldet to pladser ned mht. at tiltrække udenlandske investeringer. I den anledning indhentede pressen kommentarer fra diverse erhvervsledere, bl.a. Karsten Dybvad fra DI, som så det som udtryk for vigende konkurrenceevne begrundet i tre ting: et højt lønniveau, mangel på kvalificeret arbejdskraft og for meget bureaukrati. Lønniveauet kan man dårligt klandre andre for, eftersom 'den danske model' netop betyder, at løn- og arbejdsforhold aftales mellem parterne, herunder DI. Det er i det hele taget påfaldende, at virksomhedernes ledelser slet ikke nævnes som en mulig årsag til en vigende konkurrenceevne. Det er dog dem, der bestemmer og tilrettelægger, og når det går godt, er de ikke sene til at tage æren. Hvornår bliver en Karsten Dybvad eller andre repræsentanter fra den side spurgt, om en del af forklaringen på det dårlige resultat kunne tænkes at være, at danske virksomhedsledere er for udygtige? Aldrig!

Det ville også være nærliggende i samme forbindelse at spørge ham, hvorfor de ikke selv arrangerer den manglende efteruddannelse, men klynker over, at 'den alt for store offentlige sektor' ikke frit leverer lige præcis den arbejdskraft, de har brug for? Det er dog virksomhederne, som bedst kender de specifikke krav. Men et sådant spørgsmål er åbenbart utænkeligt. I hvert fald stilles det aldrig.

(Og det er mere reglen end undtagelsen. Arbejdsgiverorganisationerne himler i disse dage op om, at vi i de kommende år vil komme til at mangle titusinder af erhvervsfagligt uddannede. Men det er ikke de unge, der svigter. Hvert år, omtrent så længe jeg husker, har hundredvis af unge forgæves søgt en læreplads i et af disse

fag. Men hvornår konfronteres en arbejdsgiverrepræsentant med denne ansvarsforflygtigelse? Aldrig).

Det, der uden sammenligning er mest styrende for de politiske beslutninger, er noget, man kalder 'vækst'. Succes eller fiasko for den førte politik står og falder med 'væksten'. Én ting er, at 'vækst' – selv hvis begrebet gav mening – ikke uden forbehold kan være et mål for udviklingen, da vi for længst har nået en principiel tærskel, hvor ressourcerne sætter grænser for fremtidig 'vækst'. Men selve begrebet er – på den måde, det benyttes – aldeles meningsløst til ethvert fornuftigt formål. Man måler og vejer de aktiviteter, som har økonomiske implikationer, men fuldstændig uafhængigt af, om de er ønskelige eller ligefrem skadelige, om de lægger sig i vejen for anden 'vækst', eller om de er fuldstændig meningsløse. Blot som eksempel: De katastrofale olieudslip fra Exxon Valdez i Arktis og fra Blue Horizon i Den Mexicanske Golf bidrog begge positivt til 'væksten', fordi de kolossale omkostninger ved oprydningen indgår som en økonomisk aktivitet. Det svarer til, at en landmand opgjorde sit høstresultat som summen af vækst og misvækst. Enhver kan se, at et sådant vækstbegreb er komplet idiotisk. At lægge vækst i BNP til grund for politiske beslutninger nærmer sig okkultisme. Ikke desto mindre får økonomer og politikere sædvanligvis i den offentlige debat lov til at argumentere med 'vækst' som et mål i sig selv, uden at journalisten stiller spørgsmål til selve begrebet.

Alle er øjensynlig enige om, at det ville være godt at mindske skatten på arbejde. Mærkeligt nok har CEPOS ikke proklameret, at lige præcis en sådan skattelettelse på grund af 'dynamiske effekter' vil være selvfinansierende. Dynamikken er åbenbart forbeholdt overklassen. Så en nedsættelse af skatten på arbejde skal på en eller anden måde finansieres. Nu er det så heldigt, at der er én, og kun én ting, samtlige økonomer inkl. 'vismændene' og OECD har været enige om i de sidste 20-30 år, nemlig at vi skal gøre noget ved boligbeskatningen. Det er ikke blevet mindre relevant, efter at de galopperende friværdier og 'boblen' i byggesektoren, som begge kunne være undgået eller i det mindste dæmpet ved en fornuftig beskatning, bidrog til at forværre krisen herhjemme. Desuden har boligbeskatning den enestående fordel, at den ikke kan besvares med outsourcing. En beskatning kan udformes, så den ikke får sociale konsekvenser for de aktuelle boligejere, f.eks. beskatning af gevinst ved realiseringen heraf, som fungerer udmærket i flere andre lande. Det ligner således en win-win-win-løsning. Alligevel har det overvældende politiske flertal afvist denne mulighed og tværtimod med skatteforliget i 2012 forpligtet sig til ikke at gøre noget på denne side af 2020. Hvornår har man nogensinde hørt dem afæsket en bare nogenlunde seriøs forklaring på denne håndskyhed?

REGERINGEN VIL GERNE have os alle til at arbejde mere. Men når det gælder incitamenter, deler den os op i to diametralt modsatte grupper: Dem, der i forvejen har

allermindst, skal fratages penge for at motiveres (forringelse af dagpenge, kontanthjælp o.l.), mens dem, der i forvejen tjener allermest, skal have endnu mere ud af det (lettelse af topskatten). Er det noget genetisk? Består menneskeheden virkelig af to så forskellige arter, som skal motiveres stik modsat hinanden? Er der noget, Darwin har overset? Hvorfor spørges der aldrig til dette bemærkelsesværdige, tvedelte menneskesyn?

Der er selvfølgelig en grund til, at spørgsmål som de her nævnte ikke stilles. De er jo hver især spørgsmål, der pirker til selve systemet. Og 'systemet' er, som alle ved, det én gang givne. Det tages som udsagt forudsætning: Sådan er det jo, det kan ikke tænkes anderledes. Fordi, som en klog gammel rad sagde engang: De herskende tanker er de herskendes tanker. Men hvis man afstår fra den slags spørgsmål, ender man uvægerlig i 'den nødvendige politik'.

Faren for skyklapper er endda størst, når man bevæger sig inden for et fag. Paradigmet eller forståelsesrammen bliver nemt et bur, man ikke kan se ud af, hvis man ikke er opmærksom på, hvilke udsagte antagelser man lægger til grund. Det vakte ikke ligefrem beundring blandt datidens økonomer, da John Maynard Keynes i 1936 fremlagde sin analyse, hvor han fokuserede på efterspørgslen frem for som hidtil blandt økonomer på produktiviteten. Keynes' tilgang til faget var faktisk, at han havde studeret matematik og filosofi. Spørgsmålet er, om en almindeligt skolet økonom overhovedet kunne have fået den selvfølgelig tanke.

Forestillingen om 'den nødvendige politik' er en trussel mod demokratiet. Når vælgerne ikke kan se forskel på rød og blå, når de i realiteten ikke får nogen valgmuligheder, bliver de forståeligt nok politisk apatiske. Det hele kan være det samme. Man kan alligevel ikke ændre noget. Altså opgiver man at interessere sig for samfundsanliggender.

Spørgsmål som ovenstående antyder, at noget kunne være anderledes. Det er drivkraften i demokratiet. Det virker aktiverende. Men de vil aldrig blive stillet af politikere med indflydelse, for havde de kunnet det, så ville de vel allerede have ændret forholdene eller i det mindste undersøgt mulighederne, og så var spørgsmålene sådan set besvaret og dermed bortfaldet. Derfor er det journalisternes, studieværternes og i det hele taget mediernes helt afgørende demokratiske funktion at rejse sådanne spørgsmål, som kan bidrage til en mindre skyklappet, mere fordomsfri, kreativ og engagerende debat om økonomien, krisen, mulige løsninger og måske endda 'de nødvendige systemændringer'. ■